

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

Reyhan KELEŞ

**ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ, CEVRÎ, NEDÎM DÎVÂNLARINDA
GÖNÜL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

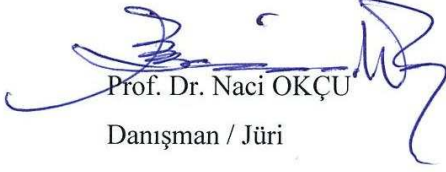
**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Naci OKÇU**

ERZURUM – 2008

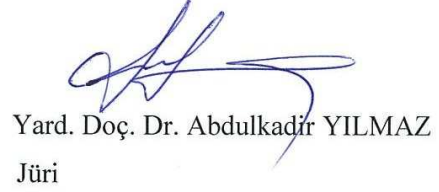
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu alışma, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalının Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisana Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Naci OKÇU
Danışman / Jüri

Prof. Dr. Turgut KARABEY
Jüri

Yard. Doç. Dr. Abdulkadir YILMAZ
Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 19 /08 / 2008

Prof. Dr. Vahdettin BAŐCI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞEYHÜLİSLAM YAHYÂ, CEVRÎ ve NEDİM'İN HAYATI VE ESERLERİ	14
1.1. Şeyhülislâm Yahyâ Hayatı ve Eserleri.....	4
1.1.1. Hayatı.....	14
1.1.2. Eserleri	15
1.1.3. Edebî şahsiyeti dil ve ifade özellikleri	16
1.1.3.1. Anlamla ilgili sanatlar	23
1.1.3.2. Söz ile ilgili sanatlar.....	25
1.2. Cevrî Hayatı ve Eserleri	26
1.2.1. Hayatı	26
1.2.2. Eserleri	27
1.2.3. Edebî şahsiyeti dil ve ifade özellikleri	29
1.2.3.1. Anlamla ilgili sanatlar	32
1.2.3.2. Söz ile ilgili sanatlar.....	35
1.3. Nedîm Hayatı ve Eserleri	35
1.3.1. Hayatı	35
1.3.2. Eserleri	39
1.3.3. Edebî şahsiyeti dil ve ifade özellikleri	40
1.3.3.1. Anlamla ilgili sanatlar	46
1.3.3.2. Söz ile ilgili sanatlar.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞEYHÜLİSLAM YAHYÂ, CEVRÎ, NEDİM DİVANLARINDA GÖNÜL	50
2.1. Dil.....	50
2.2. Gönül.....	78
2.3. Âhen-Dil.....	90
2.4. Âh-ı Dil	90
2.5. Âşüfte - Dil.....	92
2.6. Âteş-i Dil	92
2.7. Âyîne-i Dil	93
2.8. Bâg-ı Dil.....	95
2.9. Bahr-ı Dil	95
2.10. Bî- Dil	96
2.11. Bend-i Dil.....	97
2.12. Burc-ı Dil	97
2.13. Cân u Dil	98
2.14. Çerağ-ı Dil.....	109
2.15. Dâğ-ı Dil	109
2.16. Derûn.....	110
2.17. Deryâ-Dil.....	115
2.18. Dil-Âgâh.....	115
2.19. Dil Ârâ.....	116
2.20. Dil-Âvîz	122
2.21. Dilber	123
2.22. Dil-Beste	147
2.23. Dil- Cûy.....	149
2.24. Dil-Dâde.....	153
2.25. Dil-Dâr	154
2.26. Dil-Dûz.....	160
2.27. Dil-Firîb	161
2.28. Dil- Hâh.....	162
2.29. Dil- Güşâ	162
2.30. Dil- Hâne.....	168

2.31. Dil- Hûn	168
2.32. Dil-i Âşık.....	172
2.33. Dil-i Âvâre	174
2.34. Dil-i Bî- Çâre.....	175
2.35. Dil-i Bî- Karâr	176
2.36. Dil-i Bî- Mâr	176
2.37. Dil-i Cevrî	178
2.38. Dil-i Dânâ.....	180
2.39. Dil-i Dîvâne.....	181
2.40. Dil-i Düşmen.....	182
2.41. Dil-i Fakîr.....	183
2.42. Dil- Gam-Zede	183
2.43. Dil-i Hüşyâr.....	184
2.44. Dil-i Mahzûn	184
2.45. Dil-i Mecnûn	184
2.46. Dil-i Mecerûh.....	185
2.47. Dil-i Meyyâl	186
2.48. Dil-i Nâ- Kâm	186
2.49. Dil-i Nâlân.....	187
2.50. Dil-i Nâ- Mihribân	188
2.51. Dil-i Pâk	188
2.52. Dil-i Perîşân	189
2.53. Dil-i Pür- Cûş	189
2.54. Dil-i Pür- İztırâb	190
2.55. Dil-i Pür- Şevk	190
2.56. Dil-i Rûşen	191
2.57. Dil-i Ser-Bâz	192
2.58. Dil-i Serd.....	192
2.59. Dil-i Ser- Keş	192
2.60. Dil-i Sevdâ- Zede	193
2.61. Dil-i Sûzân	193
2.62. Dil-i Şeydâ	194

2.63. Dil-i Şüküfte.....	195
2.64. Dil-i Şûrîde.....	196
2.65. Dil-i Uşşâk	196
2.66. Dil-i Vîrân	197
2.67. Dil-i Yahyâ.....	198
2.68. Dil-i Zâr.....	199
2.69. Dil- Keş	201
2.70. Dil- Mürde.....	204
2.71. Dil- Nişîn.....	205
2.72. Dil- Nüvâz (Dil-Nevâz)	205
2.73. Dil- Pesend (Dil- Pezîr).....	206
2.74. Dil- Rîş.....	207
2.75. Dil- Rübâ.....	207
2.76. Dil- Sitân	211
2.77. Dil- Sûz	213
2.78. Dil- Şâd	215
2.79. Dil- Teng	216
2.80. Dest-i Dil.....	217
2.81. Ehl-i Dil.....	217
2.82. Erbâb-ı Dil.....	222
2.83. Hâl-i Dil	224
2.84. Hâtır	225
2.85. Kalb	227
2.86. Keştî-i Dil.....	228
2.87. Mülk-i Dil	229
2.88. Mürg-i Dil	230
2.89. Nakd-ı Dil	231
2.90. Râz-ı Dil.....	232
2.91. Sâfî Dil	232
2.92. Saht Dil	233
2.93. Seng- Dil	233
2.94. Sîne.....	234

2.95. Süveydâ-yı Dil	238
2.96. Şîr- Dil.....	238
2.97. Zahm-ı Dil.....	239
SONUÇ	244
KAYNAKÇA	250
ÖZGEÇMİŞ	254

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ, CEVRÎ, NEDİM DÎVÂNLARINDA GÖNÜL

Reyhan KELEŞ

Danışman: Prof. Dr. Naci OKÇU

2008 – SAYFA: XII + 254

Jüri: Prof. Dr. Naci OKÇU

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Yard. Doç. Dr. Abdulkadir YILMAZ

“Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî ve Nedîm Divanlarında Gönül” konulu çalışmamız birbirlerine yakın yüzyıllarda yaşamalarına rağmen farklı hayat görüşlerine sahip ve hayat şartları birbirine benzemeyen üç şâirin “gönül” gibi mana bakımından derin anlamlar taşıyan ulvî bir konuyu divanlarında nasıl ele aldıklarını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu gayemizin hedefine tam olarak ulaşabilmesi için, giriş bölümünde gönlün çeşitli kaynaklardan tanımını, aşkla olan ilişkisini ve üç şâirin gönül içeren beyitler üzerinde işledikleri aşkın türünü, birinci bölümde ise; üç şâirin ayrı ayrı hayatlarını ve eserlerini verdikten sonra özellikle divanlarındaki “gönül” mevzû’nun geçtiği beyitlerin sayılarını, hangi şâirin hangi kelime ya da terkiibe daha fazla yer verdiğini ve hangi kelimelerin daha az tercih edildiğini “edebî şahsiyetleri, dil ve ifade özellikleri” başlığında verdik.

Araştırmamızın asıl bölümü olan II. kısımda ise, üç şâirin divanlarında geçen “gönül” anlamındaki tüm kelime ve terkipleri alfabetik sıraya alıp, bu konudaki his ve düşüncelerinin ne olduğunu anlayabildiğimiz ölçüde vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm, gönül, aşk, divan.

ABSTRACT

MASTER THESIS

HEART IN THE DIVANS OF ŒEHÜLİSLÂM YAHYÂ, CEVRÎ, NEDÎM

Reyhan KELEŒ

Supervisor: Prof. Dr. Naci OKÇU

2008 – PAGE: XII + 254

Jury : Prof. Dr. Naci OKÇU

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Assistant Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ

Our study aims to show how ŒeyhüliŒlâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm consider a loftly matter which has deep meanings about sense such as heart, although the three poets who have different life sights and their life standarts aren't similar to eachother called "Heart in the Divans of ŒeyhüliŒlâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm". In order to reach our aim to our goal perfectly, in the introduction part we gave the definition of heart from diffirent sources, the relation between the love which the three poets process in the couplets which include heart, In the first part, after we gave the poets' lifes and their works, we gave the number of couplets which have the subject of "heart", which poet gave more place to which word or couplet and which words are chosen less than the others, under the headline of literary personalities language and expression peculiarities.

The second part which is the main part of our research, we take all the words and compounds which are found the divans of three poets have the meaning of heart in the alfabetic line and we try to show their sense and thoughts about this subject.

Keywords: ŒeyhüliŒlâm Yahyâ, Cevrî, Nedîm, heart, love, divan

ÖNSÖZ

Gerek halk edebiyatında gerekse divan edebiyatında dînî veya tasavvufî edebiyatımızın en mühim mevzularından birisi de şüphesiz ki gönüldür.

Gönül, kimi zaman memleket, şehir; sevgilinin oturduğu saray, köşk... Bazen sevgilinin çene çukuruna düştüğü için esir, mahpus, bağlı, berdâr... Gönül biraz çocuk; sabaha kadar acı çektiği için hasta, bîmâr, yaralı bir çocuk; sondaki tehlikeyi sezmeden olur olmaz her şeye heveslenen bir çocuk... Gönül aşkın ateşiyle eriyen bir mum, çerağ; bazen de sevgilinin etrafında çırpınan bir pervane... Aynı zamanda hassas, kırılğan; sırça gibi şişe, kâse, sâgar gibi... Bazen ney olur çıkar sevgilinin karşısına, bazen bir tambur, bazen bir ud. Gönül hasta; içinde kanayan yarayla lale gibi kıpkırmızı; aslında sevgilinin tabipliğini bildiği için hasta, yaralı... Sevgilinin tedavi için gelmeyeceğini öğrendiğinden beri deli, şeydâ, mecnûn, şûrîde, divane... Sevgilinin bakışlarıyla ok yağmuruna tutulmuş yıkık, virane bir ülke gönül; üstelik sadece aşk sultanının yağmalamasına izin verilen bir ülke... Gönül biraz kitap; gerçek aşkın okunabileceği tek kitap; biraz da gam ve kederle beslenen bir kuş...

Gönül ne olursa olsun sevdiğinden ümidini asla yitirmez. Bu uğurda perişan olmaya, deli, divane olup alemin diline düşmeye razıdır. Vazgeçmek asla kitabında yazmaz, vuslat günü kurban olacağını bile bile ölüme gözü kapalı yürür.

Bizi değişik duygu hallerine sürükleyen bu çalışma 17.yy.'a ve sonrasına damgasını vuran, Şeyhülislâm şâirler arasında ismini en yukarılara yazdıran Yahyâ Efendi'nin, yine bu şâirimizin çağdaşı olup şâirliğinden ziyade hattatlığıyla ün yapmış, tasavvufî yönü ağır basan, tam bir Mevlâna aşığı Cevrî'nin ve 18.yy.'a olamasa da kendinden sonraki çağlara ismini yazdıran, Lâle Devri'nin hercai aşığı, şaraba, güzellere düşkün, çok rahat bir yaşam sürmesine rağmen ölümünün bile nasıl olduğu tam bilinemeyen, büyük bir olasılıkla isyan (1730-Patrona Halil İsyanı) sırasında öldüğü rivayet edilen Nedîm'in nasıl bir gönül taşıdığını bize öğrenme fırsatı vermiştir.

Gerek Halk şiirinde gerekse Divan şiirinde belki de en fazla bahsi geçen konu, aşk dolayısıyla aşkın acısıyla, tatlısıyla tek hissedildiği yer olan sevgi hanesi, gönüldür.

Hemen her şâir şiirlerinde muhakkak yer vermiştir gönüle. Nasıl vermesinler ki? Aşkı tadan, yaşayandır şâir. Böyle bir şâirin dilinden de elbette aşk dökülür, elbette gönül akar. Nedîm'in;

Çün ki şâirsın hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yi mü'miyan lâzım sana

beyitinde dediği gibi; şâir olana âşık olmak gerekir.

Biz çalışmamızın giriş bölümünde gönlün çeşitli kaynaklardan tanımını ve edebiyatımızdaki tarihi seyrini verdikten sonra aşkla olan münasebetine; beşeri ve tasavvufî aşk türlerine, son olarak üç şâirimizin gönlünde taşıdıkları aşkın türüne değindik. Birinci bölümde şâirlerimizin divanlarını ve dolayısıyla gönlün geçtiği beyitleri daha iyi anlayabilmek için kısaca hayatları ve eserleri hakkında bilgi verdik. Ayrıca edebi şahsiyetleri, dil ve ifade özelliklerinden de bahsederek divanlarında gönül içeren beyitlerin sayılarına, en çok tercih ettikleri terkiplere ve en az yer verdikleri tamlamalara, son olarak da şâirlerimizin bu beyitler üzerinde kullandıkları edebi sanatlara değindik. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise divanlarda geçen gönülle ilgili kelime ve terkipleri alfabetik sıraya alıp önce Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî ve sonra da Nedîm'in beyitlerde geçen gönülle ilgili kelime ve terkipleri elimizden geldiği kadar, anlayabildiğimiz ölçüde vermeye çalıştık.

Beyit numaralarını verirken hangi beyitin hangi şâire ait olduğunu belirtmek için beyitin geçtiği yerin başına şâirimizin baş harfini, daha sonra parantez içinde önce beyitin kasidede mi, gazelde mi, mesnevide mi vs.'de geçtiği türü, beyitin geçtiği türün numarasını, son olarak da beyitin kaçınıcı sırada yer aldığını belirttik. Yalnız Abdülbâki Gölpınarlı'nın Nedîm Divanı'nına ve Rekin Ertem'in Cevrî Divanı'nına roma rakamlarıyla yazdıkları türleri biz normal sayılarla verdik. (Örn.: XXIII=23)

Çalışmamızda Şeyhülislâm Yahyâ Divanı'nı Rekin Ertem'in, Cevrî Divanı'nı Hüseyin Ayan'ın, Nedîm Divanı'nı Abdülbâki Gölpınarlı'nın eserinden istifade ettik.

Araştırmamızın sonuç bölümünde bizde farklı çağrışımlar uyandıran beyitler üzerindeki düşüncelerimize yer verdik. Kaynakça'da da çalışmamızın ortaya çıkmasında bize kaynaklık eden kitapları belirttik.

Bu çalışmayı hazırlarken karşılaştığımız her türlü sorunda emeğini esirgemeyen; özellikle araştırmamızın tespitinden son aşamasına kadar bize yol gösteren, ışık tutan, teşvikiyle cesaretlendiren çok değerli saygıdeğer hocam Prof. Dr. Naci OKÇU Bey'e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Reyhan KELEŞ

Erzurum – 2008

KISALTMALAR

A.	Arapça
a.g.a.	Adı Geçen Ansiklopedi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Ank.	Ankara
A.S.	Aleyhisselam
B.	Beyit
Bkz.	Bakınız
C	Cevrî
c.	Cilt
Ed.	Edebiyat
Erz.	Erzurum
F.	Farsça
Fak.	Fakülte
G.	Gazel
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
İ.ve A.K.	İnkılap ve Aka Kitebevleri
İst.	İstanbul
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
K.	Kaside
Kt.	Kıt'a
M.	Miladi
Mat.	Matbaa
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Mes.	Mesnevi
N	Nedîm
örn.	Örnek
R.	Rübaî
S.	Sayı

Sa.	Sâkinâme
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ş.	Şarkı
T.	Terkib-i Bend
Ta.	Tarih
TDV.	Türk Diyanet Vakfı
T.D. ve Ed.	Türk Dili ve Edebiyatı
Ter.	Tercüme
Tes.	Tesdîs
Th.	Tahmîs
TİE.	Türk İslam Edebiyatı
Trk.	Terkîb
TTKB	Türk Tarih Kurumu Basımevi
Ünv.	Üniversitesi
vd.	Ve Diğerleri
vs.	Vesaire
Y	Yahyâ
Yay.	Yayımları
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bazı mücerret kavramlar vardır; tarif içine sığmadıkları için, tariflerini kesin çizgilerle sınırlamak mümkün değildir. Şayet bu, gönül gibi girift bir kelime ise tarif tarife kapı açar. Akıl, ruh, mutluluk, içli bir musikinin bizde bıraktığı o anlatılması mümkün olmayan tesir gibi, gönül de ancak yaşamak, duymak ve hissetmekle ilgili bir mefhumdur. Bu bakımdan gönüle dair anlatım onu “yaşamak”tır. Gönüle dair halleri illa bir sözle ifade etmek gerekirse bu hususta en güzel söz Allah yakınlarındır.¹

Gönül sözü, Türk dili var olalıdan beri yaşayan ve yaşatılan kelimelerdendir.² Bu kelimenin en eski Türkçe’de söylenişi Kön-kül’dür, zamanla köngül sesini almış ve yüzyıllarca bu sesle kullanılmıştır. Ona gönül sesini veren Türkiye Türkçesi’dir.

Gönüle önce VIII. asırda rastlıyoruz. Tarihi taşa kazdıran bir hükümdar ağzından konuşarak, adını bilmediğimiz ikinci Türk yazarı Yollug Tigin:

Taş tokıtdım, köngültegi sabımın... bitidim:

(Taş yontturdum, gönüldeki sözümü yazdırdım), diyor. Kelimenin edebiyat tarihimizdeki ikinci bir âşıkı, Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacib’dir. Kelimeyi fırsat düştüğçe kullanır ona aruzla maniler söyler. Onun:

Köngül kimni sevse körür közde ol

Közün kança baksa uçar yüzde ol

Köngülde negü erse arzû tilek

Ağız açsa barça tilin sözde ol

gibi mısraları, Türkçe’nin İslam çağındaki ilk gönül şiirleridir.³ Şimdi çeşitli kaynaklardan ulaşmaya çalıştığımız gönül tanımlarını vermek gerekirse;

Farsça’da “dil”, Arapça’da “kalb” karşılığı olarak kullanılan bir sözdür. Türkçemizde en fazla atasözü ve deyim olarak Divan ve Halk edebiyatında sıkça kullanılan bir kelimedir.⁴

Dil; yürek, gönül.⁵

¹ Recep Seyhan, “Gönüle Dair”, Türk Edebiyatı Dergisi (Mart 1978), s. 37-38.

² Ayşe Kayaalp, “Türk Şiirinde Can ve Gönül Kavramlarının İşleniş Tarzlarının İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniv. T.D. ve E., (2006), s.4.

³ Nihad Sami Banarlı, Türkçe’nin Sırları, 20. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İst., 2004, s. 80.

⁴ Naci Okçu, Şeyh Galib, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divanın Tenkitli Metni, c. I, Kültür Bakanlığı, Ank., s.73.

⁵ Ziya Şükün, Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya Farsça-Türkçe Lûgat 2, Devlet Kitapları, M.E.B, İst., 1984, s.919.

Dil; yürek, gönül, kalb: Can u dilden: halis kalple: halisane: sâfi dil: gönül sefası⁶

Dil; Farsça gönül. Nefs-i nâtika, sırlar hazinesi, Allah'ın baktığı yer; “Allah şekillerinize değil kalplerinize ve amellerinize bakar” (İbn-i Mâce, Zühd, 9) hadis-i şerifinde bildirildiği gibi, ilahi kemalin (olgunluğun) ve cemalin (güzelliğin) en güzel tecelli ettiği yer.⁷

Gönül; Farsça dil, Arapça kalb kelimelerinin karşılığı. İnsanın manevi varlığının ifadesi. İnanç ve duygularımızın kaynağı.

Gönül, vahdetin remzidir. Kur'an-ı Kerim'de “Allah bir insanın içinde iki kalb yaratmadı” (Ahzab/4) buyrulmuştur. Bu itibarla o Nazargâh-ı ilahî'dir. Bu hususta “Yerime, göğüme sığmadım da bana inanan kulumun gönlüne sığıdım” ve “Ben gönülleri kırık kişilerin katındayım” gibi rivayeti kesin olmayan hadislerde bulunmaktadır. İslami ıstılahlar içinde kalb, gönül yerine kullanılmıştır.

Sofiler her an her yerde Allah'ın hikmetini, sanat ve kudretini, sıfatlarının tecellisini görmek, sıfatlarının da zatının aynası, mazharları olduğunu düşünmek, bu görüşü bir oluş haline getirmek durumundadırlar. Dolayısıyla bunlara ehl-i dil (gönül ehli) denilmiştir.

Bir hadise göre “İnsanoğlunun kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır” (İbn. Hanbel, II, 173) denmektedir. Rahman ism-i şerifinin ihtiva ettiği anlam ile gönül arasında sıkı bir irtibat bulunmaktadır. Rahman, kalb yufkalığıdır. Gönül de basit manada rahmettir, yumuşaklıktır. Demek ki gönülde Rahman ism-i şerifinin tecellisi vardır. Nasıl ki göz, Basîr ism-i şerifine aynadır; gönül de Rahman ismine aynadır.⁸

Gönül; Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hâtır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanır. Türk Edebiyatı'nın divan, halk ve dini-tasavvufî mahsullerinin en önemli ve en çok işlenen konularından biridir. Divan Edebiyatı'nda teşhis ve tecrit yoluyla adeta ikinci bir âşık hüviyetinde ele alınır.⁹

Gönül aşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önemli bir yer hazırlar. Gönül bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur. Gam ve

⁶ Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, 6.baskı, Çağrı Yay., İst., s.616.

⁷ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 3.basım, Anka Yay., İst., 2005, s.168.

⁸ Türk Dili ve Edebiyatı, “Gönül Maddesi” c. 3., Dergah Yay., İst., s. 359- 360.

⁹ Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Gönül Maddesi” c. 14, İst., 1996, s.150.

kederle beslenir. Sevgilinin hayali ile mutlu olur, nazıyla kendinden geçer. Ağyara asla tahammülü yoktur. Sevgilisinden ümidi asla yitirmez. O aşkın yağmasına uğramış sevgilideki güzellikler ile darmadağın olmuştur. Bu yüzden perişandır, dertlidir, hayrandır, bîçâredir, haraptır, sergeştedir, şikestedir, kararı yoktur vs.¹⁰

Gönül, insanın manevi varlığına, manevi gücüne, sevginin, nefretin, inancın, iyi kötü bütün duyguların tüm ifadesine verilen ad¹¹ dır.

Gönül, sevgi, istek, düşünüş, angı ve hatır gibi ruh hallerinin yürekte bulunduğu farz edilen kaynağı. Tasavvufta İnsanın iç duyguları dünyaya ve kötülüğe kayarsa “nefs”, Tanrı’ya ve iyiliğe yönelirse “ruh” veya “gönül” adını alır. Kabe insan yapısı, gönül Tanrı yapısıdır. Gerçek Arş ve Tanrı evi gönül sayılır.¹²

Gönül, insanın insan olma iradesidir. İnsan olma, olgunluğuna erme aşamasında gönül olmalıdır. Gönül, insanın birçok etkinliğini, özelliğini taşıyan bir kavramdır. Gönülü dört ana özelliğiyle betimlemek gerekirse:

1. Gönül, bir güçtür. Bir hayat enerjisi, öğrenmeye, anlamaya, yaratmaya, zorlukları yenmeye, yaşamı ve kendimizi dönüştürmeye yönelik bir yaşam gücüdür. Bilinçli bir güçtür. Bir arzu, bilinçtir. İsteyen, talep eden iradesi olan bir bilinç. İnsanı, insan kılan özelliklerini bütünleyen, bu bütünleme çabasında onun kendini, kendine özgü bireyselliğini ortaya çıkaran güçtür.

2. Bir havadır, bir yaşam alanıdır. Bir ortamdır. Çevredir. Gönül hem içimizdeki güç, hem dışımızda bizi kuşatan bir atmosfer, bir küredir. Onda yaşarız.

3. Gönül, bir tavidir. Bir duruştur. Yaşamayı, çevremize, kendimize karşı takındığımız bir tavır. Kendimizi, olanaklarımızı gerçekleştirmeye hazır, açık tutma çabamız. İçtenlik, kendiliğindenlik tavrı. Bir göze alma, hayata “ben de varım” diyebilme tavrı.

4. Gönül bir yaratmadır, meydana getirme, dönüştürmedir. Gönül bir eylemdir. Gerçekleştirmedir. Hayatı etkileme başarısıdır.

Gönül öyleyse bir güç, bir hava, bir tavır, bir eylemdir. Bir tomurcuk kavram olarak kendini güç, hava, tavır ve eylemde sunar.¹³

¹⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ötüken Yay., İst., 1999, s.153.

¹¹ Abdülbâki Gölpinarlı, Tasavvuftan Günümüze Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst., s.134.

¹² Seyit Kemal Karaalioglu, Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, 2.Basım, İ.ve A. K., İst., 1978, s. 270.

¹³ Ahmet İnam, “Edebiyat Gönül Kürede”, file://C:\DOCUME~1\1\LOCALS~1\Temp\IMAHWLXS.htm (Erişim Tarihi: 31.05.2008)

Farsça dil, Arapça kalb kelimeleriyle de karşılanan gönül insanı vahdete eriştirecekolan manevi idrak merkezidir; insanın manevi varlığıdır.¹⁴

Buraya kadar vermeye çalıştığımız gönül, tanımlardan da anlaşılacağı üzere daha çok kalp ve yürek kelimelerine karşılık gelmektedir.

Gönül denilince akla şüphesiz aşk, âşık ve onun gönlü gelmektedir. Aşkı tatmayan bir gönül zavallıdır, boşuna yaşamaktadır. Yalnız aşk denilince beşerî manada yaşanan aşk ve tasavvufî aşk tabirleri dikkati çeker.

Ethem Cebecioğlu aşkı tarif ederken şunları söylemiştir: Arapça, aşırı derecedeki sevgi. Bu da maddi ve manevi şekillerde olur. Bir kadın göz önünde bulundurularak zevk ve cinsi cazibe ön planda tutulmak suretiyle oluşan aşk maddidir. Bunun platonik, hayali olanı da vardır. Şâirlerin aşkı böyledir. Bu aşk genelde mecazîdir. Hakiki aşk ise Allah aşkıdır.¹⁵ Birçok dinde ve efsanede yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım” (Acluni,2,132) kutsî hadisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde aşk vardır. “Vahdet-i vücûd” felsefesi de Allah’ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. “İnsan-ı kâmil”in “visâl-i Hak” için ilk yapacağı şey “masiva”dan geçmek ve “alâik kaydı”ndan sıyrılmaktır. Bu da nefse hâkim olmayı ve “ene (ego)”yi öldürmeyi gerektirir. Sufî ancak o zaman “fenâfillah”a erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk, Allah’ın zatına ait bir özelliktir. Allah’ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir.¹⁶ Süleyman Uludağ’ın müfrit muhabbet aşırı sevgi olarak tanımladığı aşk, tasavvufta; sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi¹⁷ olarak çıkar karşımıza.

Konumuz gereği üç şâirimizin gönlündeki aşkların ne türde olduğunu söylemek icap ederse; Yahyâ Efendi’nin Şeyhülislâm olmasına rağmen, divanında incelediğimiz gönülden yola çıkarak onun yaşadığı aşkın ilahi aşk olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim bu konuda Rekin Ertem şunları söylemektedir: Yahyâ’nın gazellerinde rastladığımız aşk tabîi yani beşerî aşktır. İlahi aşka pek yer vermemiştir.

Kendisinin âşık olduğunu açıkça belirten şâirimiz her yerde aşkı arar, aşkı görür:

¹⁴ Kaplan Üstüner, “Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniv., S.B.E., T.D.ve E., Ank., (2007), s.273.

¹⁵ Cebecioğlu, a.g.e., s.65.

¹⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.42.

¹⁷ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İst., 1999, s.59.

Aşk elinden gül perîşân lâle de dâg-ı derûn
Goncanın dünyâyı dahi görmemişken bagrı hûn

Y(G.263.1)

mısralarıyla gülün ve lâlenin perişanlığını kendisinde harap eden derdin sebep olduğunu söyler. İlahi aşk yaşamayan şâirimiz yine de divanında aşkı işlerken bu konuyu ihtiva edecek beyitlere de yer vermiştir. Ertem'in bu konudaki yorumu şöyledir: Yahyâ Efendi mutasavvuf bir şâir değildir. Bununla beraber devrin usulüne uyarak âdet kabilinden tasavvufa girmiştir. Tasavvufî şiiri olmayan şâirin yarım şâir kabul edilmesi onları bu vadede kalem kullanmaya mecbur etmiştir. Bir medrese mensubu olan Bâkî, insanları hicvetmekten hoşlanan Nef'î, ahlâk ve kâinat meselelerini işleyen Nâbî, birer derviş kesilerek tasavvufu okşayan şiirler yazmışlardır. Şâirimiz de bunlardan pek farklı değildir. Yalnız tasavvuf konusunu işleyen ilk şeyhülislâmdır. Bu konuda verebileceğimiz en güzel örnek, baştan sona kadar bu havayla yazılmış olan Sâkinâme'dir.¹⁸ Sakiname hakkında Gibb'in ifadesi şöyledir: "His ve üslup olarak tamamen klasik, mana olaraksa bütünüyle tasavvufidir."¹⁹

Şu meyhâne kim ola sâkisi yâr
Ânın verdiği meyde olmaz humâr
O meyden ki tiryâk-ı ekberdir ol
Ne tiryâk sahbâ-yı kevserdir ol
Konmuş o sahbâyâ esrâr-ı Hakk
Nice mest olmaya huşyâr-ı Hakk
O bir şeb-çerâg-ı Cem-i aşkdır
O bir neyyîr-i âlem-i aşkdır
Tehî anlayan anı gümrâhdır
O hum menba-ı subgatullâhdır
Kanı sâkîyâ ol mey-i rûh bahş
Odur sâlik-i râha gül-gûn rahş
Kanı sâkîyâ ol şarâb-ı tahûr
Ol feyz-i Hudâ çeşme-i deşt-i nûr

Y(Sa. 7.9.11.17.29.39)

¹⁸ Rekin Ertem, Şeyhülislâm Yahyâ Divanı, Akçağ Yay., Ank., 1995, s.XVIII,XX,XXI.

¹⁹ E.J.Wilkinson Gibb, Osmanlı Şiir Tarihi(III-V), Ter.Ali Çavuşoğlu, C.2, Akçağ Yay., Ank., 1999, s.198.

Geçen bu beyitlerde de anlaşılacağı üzere işlenen aşk İlahidir.

Mevlevî mensubu olan ikinci şâirimiz Cevrî, gazellerinde çoğunlukla ilahi aşkı işlemiştir.

Lebinden nükte fehm eyle dil-i ma'nîde pinhân ol

Dilâ hem cân-ı âlem kıl özün hem âlem-i cân ol

Bu hitap ile Cevrî, tasavvuf vadilerinde rahatlıkla dolaşır.

Zebân-ı çeşm ü ebrû âşinâ-yı cânun oldıysa

Bilüp keyfiyet-i râz-ı derûn-ı ışkî hayrân ol

Dilünde var ise ıška heves sabra vedâ eyle

İrince kûy-ı yâre vâdî-i mihnetde pûyân ol

“Mihnet vadisi”nde yüzmek, sabra veda etmekle de iş bitmez:

Eger hâk-i vücûdun cevher-i ışk itmek istersen

Gubâr-ı pây-ı merdân ol türâb-ı kâûy-ı rindân ol

Daha ileriye geçip “hayret”de kalmamalıdır. “İrfan”dan “mest” olmalıdır. Zira “Akıl Nûhu’nun Gemisi, aşkın tûfânına dayanamaz”²⁰

Son şâirimiz Nedîm’e gelince, o Lâle Devri’nin tüm güzelliklerini fazlasıyla yaşayan bir şâirimiz olup, şaraba, aşka, güzellere, olan hayranlığıyla bilinir. Dolayısıyla gazellerinde işlediği aşk beşeri aşktır. Bu konuda Gölpınarlı’nın yorumu şöyledir:

Divan Edebiyatı’nda tek bir sevgili vardır. Beli ince, zülfü âşîğın bahtı ve hicran gecesi gibi siyah, vuslat endişesi gibi karışık ve büklüm büklüm, gerdanı kâfur gibi beyaz, gözleri siyahtır bu güzelin. Yanağında hindû bir ben vardır, gamzesi hançerdir, zenahdanı kuyudur, boyu selvidir. Divan şâirleri, yüzyıllar boyunca muhayyilelerinde yarattıkları bu tek sevgiliyi sevmişler, bunun aşkıyla zülfü gibi incelmışlerdir, bu Leylâ’nın Mecnûn’u olmuşlardır. Nedîm’de de bunlar var, o da Divan Edebiyatı tekniğinden ayrılmamıştır, zaten ayrılamaz da. Fakat mümkün olduğu kadar sevdiği dilberlerin meftunu olduklarının hususiyetlerini tespitite muvaffak olmuştur.

Şîve-i güftârı hemşîren mi öğretti sana

Her sözün şîrin-zebânım cânıma cân oldu hep

derken hemşiresi gibi çıtı pıtı konuşan dilbere meylini,

Kızıoğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın

Belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir

²⁰ Hüseyin Ayan, Cevrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, Atatürk Üniv., Basımevi, Erzurum, 1981, s.44.

Ne ma'ni gösterir dũşundaki ol âteşîn atlas
 Ki ya'nî şu'le-î can-sûz-ı hüsn ü an mısın kâfir
 derken ateşî atlas elbise giyinmiş bir sevgiliyi,
 Hurşîd pençesin mi takınmış cebînine
 Ol zülf-i zerdden dökülen terler midir
 beytinde sarı saçlı bir güzeli,
 Peyveste ebruvânını yâd eyleyüp senin
 Gitmez tanîn-i gûş kemân-ı keşîdeden

beytinde çatık kaşlı bir dil-pesendi müphem de olsa seyretmek imkanı var²¹ dır.

Nedîm her ne kadar beşeri aşka divanında yer verse de tarihler onun bazı tarikatlara girdiğini de söylemektedir.

Nedîm 1723 yılından itibaren Sadrazam İbrahim Paşa'nın huzurunda ramazanlarda verilen tefsir derslerine başlar.

Nedîm'in ilk şiiri 1702'de kaleme aldığı ve Gülşenî tarikatına girdiğini gösteren bir tarihidir.²²

Zihî kâşâne-i nev-mehbat-i esrâr-i rûhanî
 Verir sâhib-dilân-ı aşka feyz-i kasr-ı irfânı
 Hoşâ ferhunde cây-i feyz-bahşâ-yı dil-i âşık
 Derûnunda olur tahsîl-i isti'dâd-ı Rabbânî
 Gıdâ-yı rûh ederler bunda bûy-ı gonçe-i zikri
 Cenâb-ı Gülşenî'nin andelibân-ı gülistânı

...

Recâ-yi feyz ile ben de Nedîmâ intisâb etdim
 Görünce mecm'a-ı ehl-i ma'ârif çün bu eyvânı
 Sudûr etti lisân-ı mürşid-i ilhâmdan târîh
 Bu cây-i pâkde kırklar makaamı buldu unvânı²³

Gölpınarlı, Tasavvuf adlı kitabında Nedîm'de tasavvufa dair bazı ipuçları bulunduğu işaret ederek sonradan girdiğini belirttiği Hamzavîlik tarikatı hakkında bilgi verir.²⁴

²¹ Abdülbâki Gölpınarlı, Nedîm Divanı, 2. Basım, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s.XVIII-XIX.

²² Hülya Bulut, Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki Yeni İsim : Nedîm- Levnî ve Eserlerindeki Sevgili Figürleri, (Yayınlanmamış Master Tezi), Bilkent Üniv., T.E.Bölümü, Ank., (2001), s.40.

²³ Muhsin Macit, Nedîm Divanı, Akçağ Yay., Ank., 1997, s.118.

²⁴ Bulut, a.g.t., s.40.

Girdiği iki tarikata rağmen Nedîm tam olarak bunlara bağlılığını sürdürmemiştir. Nitekim bu yargıya Nedîm'in gazellerini okuyarak varmak mümkündür. Yine de Nedîm'in şu beyti:

Sen dil-i rîşini hûn-âb ile rengîn ede gör
Zâhid-i hâma gerek rîş-i hidâb-âlûde

bize, ender de olsa Nedîm'in ilahi aşka yer verdiğini hatırlatmaktadır.

Divan Edebiyatı'nda gönül üzerine sayısız denecek kadar çok teşbih ve mecaz bulunmaktadır. Bunlardan memleket, iklim, il, vilayet, şehir, Mısır, Bağdat gibi unsurlar sevgilinin; padişah, aşk, ıstırabının da orduya teşbihi cihetiyle kullanılır.

Gönlün en çok teşbih edildiği unsur hasta sormak adettendir, çünkü hasta uykusuz gecelerin yalnızlığını, ıstırabını çekmektedir, hastaya ilaç gerekir, o sevgilinin ilaç, şifa, tabip, tiryâk olan dudaklarına muhtaçtır.

Sevgili periye benzetilince âşık da divane olur. Çünkü perilerle ancak deliler yakınlık kurar. İnsanın delirmesine sebep olan en büyük âmil sihir ve büyüdür. Sevgilinin gamzeleri ise câdû olup sihirle uğraşmaktadır.

Gönül aşk derdine tutulunca bir hırsız, esir, mahpus, bağlı, ber-dâr olarak düşünülür. Sevgilinin çene çukuruna meyledince zindana düşer, mahpus olur veya darağacına çekilir. Fakat her zaman bî-günahtır.

Gönlün sık olarak teşbih edildiği bir diğer unsur da garip, miskin, âvare, bînevâ, nâ-tüvân, perîşan, sad-pâre, oluşudur. Bu teşbihlerde zülûf geniş yer tutar. O, gece olduğu için kendisine kapılan âşığı garip eder.

Gönlün hâne, ev virâne, hücre, harîm, mihman, halvet, nişin oluşu gam ile olan münasebeti ile ilgilidir. Gamin misafir olarak konakladığı bu ev bazen daracık bir hücredir. Gönlün kuşa (mürg, bülbül, kumru, tutî) benzetilişi, sevgilinin sayyâd oluşu sebebiyledir. Saçları tuzağa, benleri de tuzaktaki tanelere benzetilir. Ayrıca kuş kafes içindedir. Âşık da gamla çevrilidir. Sonra avlanan kuş kebab edilir. Âşığın gönlü zaten bir ateştir, yanmaktadır. Onu ateş içinde bırakan sevgilinin yanağıdır. Âşığın gönlünün sevgiliye gidişi su imajını doğurur. Gönlün mum ve pervane oluşu onun aşk ateşi ile onun için için yanmasından ve sevgilinin etrafında dönmesinden dolayıdır. Sevgilinin kaşları yay, bakışları ok olduğu zaman bir nişangâhtır. Gönül vuslat bayramını bekleyen bir kurbandır. Sevgili bir güzellik bahçesi olunca âşık bahçevan olur, o bir güneş veya

ay olarak düşünülduğünde gönül bütün bunları içine alacak şekilde genişler ve kâinat olur.

Gönlün yine çok sık benzetildiği diğer bir unsur; şişe, sırça, kâse, sâgar, câm-ı cihannümâ gibi içi dolu ve kırılacak zarif eşyalardır. Nedîm'in şu beyitinde;

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül

Ehl-i aşkın hâsılı sâhip mezâkîdir gönül

inleyişlerini ve feryatlarını dile getirmek için bazen gönül, ney, ud, def, gibi musiki aletlerine de benzetilir.²⁵

Gönül bir sırça kadehtir; kırılırsa yapılmaz: Bu atasözü gönlün cam gibi kırılğan ve ince olduğunu, en ummadık şeyden çok çabuk kırılabileceğini gösterir.

Gönülden gönüle yol vardır: Allah'ı sevenler dilden çok kalple anlaşılır veya birbirini seven insanlar, eş zamanlı olarak aynı duyguyu hissederler.²⁶

Gönlün en çok teşbih edildiği bir unsur da çocuktur. Aşk ve güzellik bir mektep, yüz Mushaf, zülûf dal (ـ) veya lâm (ل), ağız mim (م), boy elif (ل), gönül de bunları okumaya çalışan bir mektep çocuğudur.

Sevgilinin teşrifi için hazırlanmış bir ev, hane, hücre ve harîm olan gönülde sevgili teşrif etmediği için daima gam misafir kalmaktadır. Bundan dolayı gönlün gıdası genellikle gam ve kederdir.

Kırılma, paslanma, tozlanma ve hediye edilme gibi özellikleri dolayısıyla gönül, aynaya benzetilir. Sevgiliye ayna hediye etmek adet olduğu için âşık ona lâyıık bir armağan olarak gönül aynasını verir. Gönül çok hassastır, çabuk kırılır.

Gönül bir kitaptır, gerçek aşk hikâyesi bu kitaptan okunur. Bunun için gönlü aşk ile doldurmak gerekir. Ancak bu feyizle onun gerçek servet ve kudrete, hakiki huzur ve mutluluğa kavuşması mümkün olur.²⁷

Aşk mutlak olan Allah'a varmak için bir yoldur. Sûfîler aşkı gerçek aşk, geçici aşk olmak üzere ikiye ayırırlar. Geçici aşk, dünyadaki güzellere duyulan aşktır. Hakiki aşk ise güzele değil güzelliğe, Allah'ın her zerrede görünen kudretine, hikmetine, kemâline, lütfuna ve kahrına gönülden bağlanmaktadır. Sûfîler geçici aşkı, âşığın

²⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.3, s. 361-362.

²⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s.232.

²⁷ Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.14, s.152.

varlığını erittiği için, gerçek aşkın köprüsüdür, demişler, onu da bir bakıma hoş görmüşlerdir.²⁸

Aşk sevgiliye ulaşma onu elde etme arzusuna bağlı mıdır?, sorusu şöyle yanıtlanabilir: İnsanlar bu konuda kısımlara ayrılırlar. Bir kısmı, mutlak güzelliğe âşık olanlardır. Bunlar kervanları yola çıkarsa ve sefer zamanları çatsa da kalpleri o mutlak güzelliğe asılı kalanlardır. Böylesinin aşkı, sevgiliye ulaşabilme arzusuna bağlı kalmaz. İkinci kısım, nefsî sevgiliye ulaşma arzusunda olsun veya olmasın muhayyed (sebebe bağlı) güzelliğe âşık olanlar. Üçüncü kısım insanlarsa, sırf ulaşma ve elde etme arzusu duyabileceklere sevgi duyarlar. Sevdiğine ulaşmaktan ümidini yitirirse, ona olan aşkı kalbinde yer tutmaz.

Bu üç kısmın üçü de insanlar arasında var olan ve gözlemlenen kişilerdir. Bakış, hoş bulma, düşünme ve arzulama hırsı bir araya geldiğinde derunundaki bülbüller heyecana gelir, sevgilisi için canını ortaya koyar, hastalığı müzminleşir, doktorlar çare bulmakta dara düşer²⁹

Aşkta sıkıntı asıldır. Rahatlık geçici bir durumdur; gerçek bir rahatlık asla mümkün değildir. Dert ve belalar, Hakk'a yakınlığın işaretidir. O sevdiklerini belalarla sınar, olgunlaştırır. En şiddetli sıkıntılara maruz kalanlar peygamberler ve velilerdir. Cefa, âşğın gıdasıdır; aşkı artırır ve aşk ateşini körükler. Öyle ki aşkın yakıtı cefadan gelir. Çünkü cefa edince onu biliyor ve onunla ilgileniyor demektir. Bu istenen bir şeydir ve âşğa nimettir. Asıl fena olan hiç tanımasıdır. Bundan dolayı, cefasına katlanmalıdır. Sevgilinin güzelliklerini gönlünde temaşa eden âşık, belaları bile hissetmez. Zira onun iradesine tam teslim olmuştur. Onun güzelliğinden, tokadı hissedilmemeli yahut sabredilmeli veya zevk alınmalıdır. Her şey ondan geldiğine göre, nimetleri kadar belalarına da hoş geldin diyebilmelidir.³⁰

Dinî veya tasavvufî edebiyatımızın müşterek mevzularından birisi, belki de en mühimi ve en çok işleneni gönül mefhumudur. Bu mevzu edebiyatımızda olduğu kadar hayatımıza, inancımıza: gönül kırmak, gönlü almak, gönül vermek, gönüllenenek,

²⁸ Okçu, a.g.e., s.69.

²⁹ Ravdatu'l- Muhibbîn ve Nuzhetu'l- Müştâkin, Doğu Klasikleri İbnü'l- Kayyim el- Cevziyye Âşıklar Kitabı, 4. Baskı, Şule Yay., İst., 2006, s.98.

³⁰ Üstüner, a.g.t., s.111.

gönülsüz, gönül ehli, deryâdil, deli gönül, gönül ferman dinlemez gibi kelime ve tabirlerle günlük konuşmalarımıza dahi girmiştir.³¹

Gönül aşkın arzu ve istek, daha doğrusu aşk ve güzellik konusunda önüne geçemediği iç kuvvetidir. Zevk, haz ve elemelerin membaı, merkezidir. Ekseriya insanın hayat unsuru olup ve uzviyeti ayakta tutan can mefhumu ile birlikte görülür. Ve aşk, âşık söz konusu olduğu zaman hemen daima bulunur. Bazen de teşhis edilerek âşığın yerine ikame edilir. Ya da âşık, onunla ayrı bir şahısmış gibi konuşur, sohbet eder, dertleşir, tavsiyelerde bulunur, hiçbir zaman tesiri görülmemekle birlikte, nasihat eder.

Gönül neşv ü neması olan yani gelişen, gıdaya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Gıdası ekseriyetle gam ve kederdir. Onun kadr ü kıymeti, yerine ve zamanına göre değişik olur, fakat genelde kıymeti gereken takdiri görmez ve bu kıymet aksine artacak yerde eksilir. Yıkılan, yakılan, yerlere atılan, ayaklar altında kalan, en ağır şekilde tecziye edilen yine odur. Bütün bunlara rağmen yine de o, her zaman için sevgiliye gitmeye hazırdır. Ve aslında o âşık da değil, daima bir güzellik veya sevgilide bulunur. Herhangi bir güzellik ve aşk sebebiyle meydana gelen karışıklık ve fitnenin oluş yeri gönüldür. Yine bu meselelerde gönül, hayâ, ar-namus dinlemez. Aşk ve güzellik için bunlardan geçebilir.³²

Âşık için gönül bir hitap yeridir ve dertlerini ona açar. Oraya dert geldikçe âşık, bu uğurda yeni mesafeler kat ettiği için sevinir. Gönül gam ve kederle beslenen kuş; aşkın yağmasına uğramış bir duygu ülkesidir. Âşık çektiği bu gamlar ile perişandır, dertlidir, hayrandır, biçaredir, haraptır.

Aşkın en büyük bölümünü gam oluşturur. Sevgili denen sultanın gam orduları, gönül ülkesini yakar, yıkar. Ancak fethettiği bu ülkeye gelip oturacağı için âşık buna aldırılmaz. Bilakis gönlünün harabiyetinden dolayı sevinir. Yeterki gelen dert, sevgiliyle ilgili olsun. Sevgilinin kokusunu alamamanın perişanlığı, onun zülüfleriyle esir olmanın acısı, aslında âşığın gönlü için ne büyük bir nimettir. Söz gelimi Nedîm'in:

Esdikçe bâd-ı subh perîşânsın ey gönül

Benzer esîr-i turra-i cânânsın ey gönül

³¹ Amil Çelebioğlu, "Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı'nda Gönül", Türk Kültürü, S.185., 1978, s.282.

³² Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ank., 2001, s.308-309.

beytinde, böylesine tatlı bir serzeniş gizlidir. İster geceler boyu ıstırap çektiği için yaralı ve hasta olsun; ister gamların konakladığı bir viraneye dönsün, aşğın elinde gönlünden başka değerli varlığı yoktur. Gönül onun her şeyi sayılır.³³

Aşk ilmi ancak gönül kitabından okunabilir. Onun bir noktasından (vahdet) binlerce risaleler (kesret) yazılabilir. Onun hıfzı, tekrarı, hayret, muhabbet makamındadır. Aşk ilmi zikirle, aklî ilim ise tefekkür ve dersledir. Akıl zâhir aşk ise bâtındır.³⁴

Gönül irfan sahibi aklın zâhiridir. Ve insan ruhu onun bir adıdır. Gönül şaşılacak bir şeydir. Ve idrakinde bu akıl şaşırmıştır. Kalb ıslah olsa cesed ıslah olur. Zira ki emîrin salâhıyla halk felâh bulur. Gönül yaratılışın aslıdır. Ve onun şanı muhabbettir. Çünkü muamele kalbe intikal ederse uzuvlar rahat eder. Dervişlerin üstünlüğünü söz ve ameller sanma, belki üstünlükleri kalb ve hâllerdedir. Ve bir kâmil demiştir ki: “İki sene kalbimin hıfzında oldum. Sonra mahfuz (korunmuş) olup rahat buldum.” Kalb iman madenidir. Ve gönül tevhid ve irfan kaynağıdır. Kalb huzur makamıdır. Ve gönül nur şehridir.

Gönül bedenın emîridir. Ve zülminen (kendisine minnet duyulan Hak)’in esiridir. Gönül kudret levhasıdır. Akıl ve marifet nakışlarıdır. Gönül surette süveyda (kalpteki siyah nokta) noktasıdır. Mânâda, ruhun memba’ı ve Huda’nın nazargâhıdır. Gönül Rabbanî bir latife (maddesi olmayan varlık, lütuf)’dir. Madeni bir cismanî noktadır.³⁵

Bu “süveydâ” insanın hakikat-i câmiasını hâmidir. Hâkikat-i câmia bütün ulvî ve suflî kâinatın tafsilini icmal eden bir noktadır. Nasıl ki çekirdeğin içinde ağaç gizlidir. Gönül, ilahi kitabın nüshası, namütenahî sırların taşıyıcısıdır. Kendi gönlünün hakikatine vasıl olan su ve toprak zahmetinden kurtulmuş can ve gönül sohbetini bulmuştur.³⁶

Gönül aşk ehlinin, dünyanın mana ve lezzetine sahip olduğu yerdir. Ehl-i aşk gönülle zevk sahibi olur, aşk âlemi ile irtibatı kurandır. Hem aşkı taşır kadehtir, hem aşk âlemiyle bağlantılıdır şaraptır, hem de diğer gönüllere aşkı sunabilir sâkîdir.

³³ Pala, Müstesna Güzeller, Kapı Yay., İst., 2005, s. 127-128.

³⁴ Çeleioğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s.16.

³⁵ Çelebioğlu, a.g.e., s.77-78.

³⁶ Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Divanı’nı Tetkik, 4. Baskı, Ank., 2004, s.35.

Aşk gönülle yaşanır, gönül vuslatlara kanmaz. Aşkın uçsuz bucaksız çöl olduğunu bilir. Hiçbir konuşma doyurmaz onu. Hiçbir vahada duramaz.³⁷

Tasavvufî aşk yaşayan bir âşık bu duygulara hâsıdır. Tasavvufî aşk maddeyi bırakıp ruha, hayırda ve güzellikte mücerret, terkîbî ve maneviye girer. Bu hâl, kâl ile izah edilemez. Bu mutlak güzellik görülen ve tasavvur edilebilen bütün güzelliklerin fevkindedir. Gaye, hakiki manasıyla gaye olunca yani “erişilmez” bir hâle gelince heyecan, şevk, ıstırap daima aynı şiddeti ile devam eder, ıstırap ile başlar.³⁸

Gönlü işlediğimiz üç şâirden Yahyâ Efendi'nin tasavvufa çok yer vermediği, ancak çeşni olarak tasavvufî aşktan bahsettiği bilinmektedir. Fakat bu tasavvuf esas unsur değildir Devrin dini ve siyasi baskı ya da kınamalarından korunmak ve işlediği cismani aşkına perde yapmak için kullanılmıştır.³⁹ Başlı başına tasavvuf geleneği sürdüren Mevlevî ve aynı zamanda hattat olan ikinci şâirimiz Cevrî özellikle gazellerinde ilahi aşka yer vermiştir. Üçüncü şâirimiz Nedîm'e gelince, o yaşadığı Lâle Devri'nin getirilerini fazlasıyla hisseden aşk, güzellik ve şarap hayranı şâirimiz gazellerinde beşeri aşkı işlemiş, çok az da olsa tarikata girip çıkmış biri olarak bu mevzuya değinmiştir. Hatta gönül bahsini işlerken karşımıza çıkan şu beyit onun her ne kadar bozsa da içkiye tövbe ettiğini doğrular niteliktedir.

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşmansın ey gönül
(G.75.2)

Yine şu beyitte Nedîm'in ilahi aşka yer verdiği ender beyitlerden biridir:

Sen dil-i rîşini hûn-âb ile rengîn ede gör
Zâhid-i hâma gerek rîş-i hidâb-âlûde
(G.134.4)

Buraya kadar gönlün tarihi seyir içerisindeki sürecini ve edebiyatçılarımızın gönül üzerine yaptıkları yorumları aynı zamanda gönlün aşk, dolayısıyla tasavvufî ve beşerî yönlerine değindikten sonra üç şâirimizin hangi aşkı işlediklerini vermeye çalıştık. Şimdi onların gönüle dair beyitlerini daha iyi anlayabilmemiz için hayatları hakkında bilgi verip, edebî yönlerinde, yaptığımız çalışmanın dökümünü sunacağız.

³⁷ Ahmet İnam, Dolanmalar, Hece Yay., Ank., 2004, s.143.

³⁸ Tarlan, a.g.e., s.26.

³⁹ Lütfi Bayraktutan, “Şeyhülislâm Yahyâ Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Karşılaştırılmış Metni”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Ün., T.D.ve E. Programı, 1985, s.143-144.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞEYHÜLİSLAM YAHYÂ, CEVRÎ VE NEDİM'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Şeyhülislâm Yahyâ Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

17. yüzyılın yetiştirdiği büyük din âlimi ve şâirlerinden Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, 1552 (960)'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Sultan III. Mehmet devri Şeyhülislâmlarından Ankaralı Bayramzâde Zekeriya Efendi, annesi ise Rukayye Hanım'dır. İlk tahsilini babasından gördükten sonra Abdulcebbarzâde Derviş Mehmet Efendi'nin derslerine devam etmiştir. 1580 (998)'de Şeyhülislâm Malülzâde Seyit Mehmet Efendi'nin meşihatı zamanında da âlimler arasına girmiştir. 1587 (995)'de Atik Ali Paşa, 1590 (1002)'de Şehzade ve Üsküdar Valide medreselerine müderris olmuştur. Sonra kadılık mesleğine geçmiş, 1596 (1004)'da Halep, 1597 (1005)'de Şam Kadılığına tayin edilmiştir. Cömertliği ve adamlarının çokluğu yüzünden sıkıntıya düşmüş, dostlarından borç para almak için Halep'e gitmişken Mısır Kadılığı'na atandığını öğrenmiştir. 1599 (1007)'de bu göreve başlayan Yahyâ, daha sonra Bursa, 1602 (1010)'de Edirne ve 1604 (1012)'te de İstanbul kadılıklarında bulunmuş, aynı sene azledilmiş, önce 1604 (1013)'te Anadolu, altı ay sonra Rumeli Kadılığı'na tayin edilmiştir. Bu vazifede iken Sadrazam Derviş Paşa'nın haksız yere bir adamı idam ettirdiğini öğrenerek Paşa'dan sebebini sorması onun da "O senden sorulmaz" cevabını vermesi üzerine Yahyâ Efendi divandan ayrılmıştır. Derviş Paşa istenmeyen adam olduğu için bu hareketi ölümünü çabuklaştırmış ve o gün katledilmiştir. (1606-1014). Padişah da Yahyâ Efendi'ye büyük teveccüh göstererek gönlünü almıştır. Damadı olan II. Osman'ın cenazesine katılmayan Şeyhülislâm Esat Efendi, makamından ayrıldığını gösterince bu makama Yahyâ Efendi getirilmiştir.(1622-1031)

Sadrazam Kemankeş Ali Paşa, Yahyâ Efendi'yi Şeyhülislâmlıktan attırmak için planlar kurmuş ve IV. Murat'ı da etkileyerek Yahyâ Efendi'yi Şeyhülislâmlıktan azlettirmiştir (1623-1032). Yerine Esat Efendi ikinci defa geçirilmiştir.

Esat Efendi'nin 22 Mayıs 1625'te vefat etmesi üzerine meşihat ikinci defa Yahyâ Efendi'ye verilmiştir (22 Mayıs 1625-1034).⁴⁰Zorbaların isyanı sırasında bu görevden ayrılıp saklanmak zorunda kalmıştır.⁴¹Azlınden beri çiftliğinde sakin bir hayat

⁴⁰ Ertem, a.g.e., s.I-II.

⁴¹ "Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (İstanbul)", http://kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Istanbul/IzBirakan_3016.aspx,(Erişim Tarihi: 09.12.2007)

geçiren Yahyâ Efendi, bir fermanla üçüncü defa meşihat makamına getirilmiştir (1643-1043). Bu tarihten itibaren IV. Murat'ın iltifatlarına mazhar olmuştur.

Bağdat'ın fethinden sonra padişah, İmam-ı Âzam ile Abdülkadir Geylanî'nin mezarlarının tamirini Yahyâ Efendi'nin nezaretine bırakmış ve o da gururla bunu yaptırmış ve türbeleri kıymetli eşyalarla süsletmiştir.

Yahyâ Efendi, IV.Murat'tan sonra padişah olan İbrahim'in devrinde de Şeyhülislâmlıkta kalmıştır. Fakat saray içi faaliyetlerinden dolayı Osmanlı Rasputini olarak isimlendirilen Cinci Hoca'nın* Sultan İbrahim'e nüfuzu üzerine mevkiinin sarsıldığını görmüş ve padişahın münasebetsiz tekdirlere uğramıştır. Herkesten hürmet görmeye alışmış olan Yahyâ Efendi bu duruma üzülmüş, hastalanarak 1644 (1053) yılı 26/27 Şubat (Cuma- Cumartesi) gecesini 93 yaşında iken vefat etmiştir.

Ertesi günü Fatih camiinde "Ayân ve erkân-ı devlet ve belki bütün İstanbul halkı" tarafından namazı kılınmış, babası Zekeriya Efendi'nin Sultan Selim civarında (Çarşamba'da) Koğacı Dede Mahallesi'nde yaptırdığı medresenin avlusuna (babasının kabri yanına) gömülmüştür. 1725 (1133)'teki Fatih yangınında bu medrese yanmış, yol genişletilmesi dolayısıyla da mezarlar kaldırılmıştır.⁴²

1.1.2. Eserleri

Divan: Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin en belli başlı eseri divanıdır. Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, bu divanın İstanbul'un muhtelif kütüphanelerinde 26 yazma nüshasının bulunduğunu bildirir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde de kataloğa geçmemiş iki yazma divanı daha vardır.

Muhtevası: En başta Yahyâ Efendi'nin el yazısını gösteren bir levha vardır. 3. ile 65. sahifeler arasında da İbnülemin Mahmud Kemal İnal Bey'in Yahyâ Efendi'yi anlatan, şiirlerini inceleyen 62 sahifelik yazısı bulunmaktadır. Bundan sonra 1 naat, 2 kaside, 1 sâkinâme, 1 tahmis, 349 gazel, 3 tarih, 24 kıta, 4 rubaiyat, 47 beyit yer alır.⁴³

Ancak çeşitli kaynaklarda bu rakamların farklı oldukları görülmüştür. Gazel sayısını Seyit Kemal Karaalioğlu 340⁴⁴ verirken, Şener Demirel 450⁴⁵, olarak vermiştir.

Muhsin-i Kayserî'nin Ferâiz Manzumesi şerhi: Nerede olduğu bilinmemektedir.

⁴² Ertem, a.g.e., s.IV-VI.

⁴³ Ertem, a.g.e., s.XIV.

⁴⁴ Seyit Kemal Karaalioğlu, Resimli-Motifli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1, 2.Basım, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst., 1980, s.679.

⁴⁵ Şener Demirel, "Divan Şiirinde Redd-i Matla", Bilig, Sayı: 31, Fırat Üniv., Elazığ, 2004, s.165.

* Lakabı Cinci Hoca olan Hüseyin Efendi, kendisini cinlerle münasebetarmış gibi göstererek İbrahim'in büyük lutuflarına mazhar olmuş fakat sonunda gözden düşmüş ve idam edilmiştir.(Gibb, a.g.e., s.196.)

Kemâlpaşazâde'nin Nigâristanı'nı tercümesi: Kanuni Sultan Süleyman devrinin mümtaz bir ilim ve devler adamı olan Kemâlpaşazâde'nin yüzlerce eserinden birisi Nigâristan'dır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi bu eseri tercüme etmiş ve bunu Sultan I.Ahmet'in isteğiyle yaptığını kitabın başında belirtmiştir.

Fetavâ-yı Yahyâ: Yirmi yıla yakın Şeyhülislâmlığı zamanında verdiği fetvalar "Osmanlı hukuk tarihi bakımından kıymetli" sayılmaktadır. Bunlar Şeyhülislâm Bursalı Mehmet Efendi tarafından toplanmıştır.

Vak'a-yı Sultân Osman-ı Sâni: Sultan II. Osman'ın halledilişini anlatan bir eserdir. Topkapı sarayı Revan Köşkü No: 1305'tedir.

Kaside-i Bür'ü Arapça tahmisi: Arap şâiri Kaab bin Züheyr'in Peygamberimizin önünde okuduğu Banet Suat adlı kasidedir. İslam dünyasında çok sevilen bu kaside birçok şâir tarafından şerh edilmiştir. Yahyâ Efendi de her beyte üç mısra ilave ederek beşlemiştir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi 952/3'tedir.

Arapça ve Farsça şiirler söylediğini Hülâsat'ül-eser sahibi Muhammed Muhibbî nakletmektedir.⁴⁶

1.1.3. Edebî Şahsiyeti Dil ve İfade Özellikleri

Şeyhülislâm Yahyâ Divanı'nda duygu ve aklı dengesini başarıyla kurmuş sağlıklı ve sağlam bir kişiliğe sahip; bunların yanı sıra sıradan bir insanın ruh hali göze çarpar.

Eserde, şâirin mesleğine ve özel hayatına ait unsurlara rastlamak neredeyse imkânsızdır. Şeyhülislâmlık makamının beraberinde getirebileceği ağırlık ve ilim adamlığını yansıtmaya endişesi de yoktur.⁴⁷

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, yalnız 17. yüzyılın değil, yedi asırlık Divan Edebiyatı'nın en büyük gazel üstatları arasında sayılır. 18.yüzyılın meşhur şâiri Nedîm, Yahyâ Efendi'nin bu kudretini:

Nef'î vâdi-i kasâidde suhan-perdâzır

Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi

beytiyle belirtmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Ertem, a.g.e., s.XIV-XVI.

⁴⁷ Abdullah Eren, "Şeyhülislâm Yahyâ Divanı'nın Tahlili", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. S.B.E., T.D.ve E., Erzurum, 2004, s.2.

⁴⁸ Ali Fuat Bilkan ve Yusuf Çetindağ, Şeyhülislâm Şâirler, Hece Yay., Ank., 2006, s.86.

Sâki yâ mey sun ki aşk-ı yârdan bî-telef
Evveli âsân göründü âhiri ammâ ne güç

yahut,

Ders-i aşkın müşkilin Yahyâ nice haleylesin
Söyleyenler kendisini bilmez bilenler söylemez

derken onu bir âşık mı yoksa bir hâkim mi görmek gerektiğine doğrusu insan karar veremez. İçkiyi içmese de şiirlerinde sık sık istimal eden, tütünün haram olmadığına ilk defa fetva veren, dünyanın zevk ü safasıyla şâd u hurrem olmayı fırsat bilen devrin şâirleri ile sık sık müşaare(şiirleşme, şiir düellosu) edip nükteler yağdıran Yahyâ Efendi, bugün bize sanki kazara Şeyhülislâm olmuş gibi görünse de o makamı alınının akı bileğinin hakkıyla kazanmış ve “Şerefü'l-mekan bi'l-mekin (bir makamın şerefi,o makam-da oturan kişiden gelir)” meselesini yâd ettirmiş bir âlimdir.⁴⁹

Yahyâ Efendi'nin ilim ve edebiyat âleminde büyük bir mevki vardı. Onu çekemeyenler, kıymetten mahrum insanlara bir takım softalardır. İbnü'l- Emin Mahmut Kemal onun aleyhinde bir vaiz esnasında söylenmiş bir sözü şöyle nakletmektedir:

“Bir gün Fatih camiinde meşhur Kadızade etbândan Hurşit Çavuşoğlu namındaki şeyhi kürsi-i vaizda Yahyâ Efendi'nin o esnada söylediği bir gazelin matlai olan:

Mescitte riyâpîşeler etsin ko riyâ-yi
Meyhaneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî

beytini okuyarak (Ümmeti Muhammet) her kim beyti okursa kafir olur. Zira bu beyit, küfr-i sarihtir, gibi hezeyanlar savurmasıyla cemaat meyanında şiirden anlayan erbâb-ı şuur (böyle biper-varlık ve müft-i asrı tekfir etmek ne demektir?) diye nefretle meclis-i va'zı terk etmiştir” diyor.

Mamafih, o tasavvufî telâkkilerini anlamayan bu gibi softalara hiç ehemmiyet vermez ve icabında onları techil etmekten de geri durmazdı.

Germ ü serdin çekmiyenler âlemin âdem midir
Vâizâ hiç sende eşk-i germ ü âh-ı serd yok

ve,

⁴⁹ Pala, Kudemânın Kırk Atlısı, Kapı Yay., İst., 2004, s.100.

Nâsıh ko; biraz kâm alalım bezm-i cihandan

Ayağımızı kesme bizim kûy-ı mugândan

sözleri bu gibi hitaplardandır.⁵⁰

Yahyâ'nın özellikle gazellerinde aşkı işlerken karşımıza çıkan içkiyi, meyhaneyi, sakiyi öven, bunun aksine zahitleri, tekkeyi yeren beyitleri onun illa da içki içtiğini göstermez. Bu konuda çeşitli tartışmalar yapılsa da çoğunluk onun içki içmediği görüşünde hemfikirdir.* İçki içmeyen birinin içmiş gibi o âlemi muhteşem gazellerinde gözler önüne sermesi kanaatimizce şâirliğinin ve ustalığının ne kadar zirvede olduğunu gösterir.

Yahyâ Efendi hiciv yönüyle de çıkar karşımıza. Her ne kadar Nef'î bu tarzın ustası olsa da Yahyâ'nın da özellikle Nef'î'yle karşılıklı yaptığı atışmalar onun altta kalmadığını doğrular niteliktedir. Yahyâ çağdaşı Nef'î'yi beğenir, ayrıca onunla dostluğu da vardır. Nef'î'den etkilenerik, yada latife yollu Nef'î'ye cevaben yazdığı bazı şiirlerini kaynaklar kaydeder. O; hoş sohbet, nükteci bir kişiliğin sahibi olarak tanınmıştır.⁵¹ Nitekim İskender Pala'nın bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir: Aslında o (Nef'î) şâirlerin hicivdeki yüz akıydı ve yazdıkları da "Osmanlı Devleti'nde eleştiri yasaktır!" diyenlere kısmen bir cevap sayılırdı. Siham-ı Kaza adlı kitabı baştan sona yergilerle doluydu. Bu kitabın sayfalarında yer alan isimlere bakılınca Murat çağının önde gelen adamlarının, devletlü olsun, halktan yahut sanatçılardan olsun, bir geçit resmi yaptıktan sanılabildi, kendisine kızıp "A boşboğaz köpek!" diyen Tahir Efendi'ye verdiği;

Bize Tahir Efendi kelb demiş

İltifâtı bu sözde zahirdir

Mâlîki mezhebim benim zira

İ'tikadımca kelb tâhirdir

cevabı milletin hafızasına o kadar yerleşti ki artık insanlar birbirine küfrederken köpek diyemez oldular. Ünlü Şeyhülislâm, şâir Yahyâ Efendi'nin onun hakkında düzenlediği şu kıt'a güya onu över sözler gibi, şiir meclislerinde birkaç günler okunup sanki toplu intikam alınırcasına gülündüğüydü.

⁵⁰ Murat Uraz, Şeyhülislâm Yahyâ, Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirlerinden Parçalar, Tefeyyüz Kitaphanesi, İst., 1944, s.9.

* Ayrıca bkz., "Yahyâ Efendi Şarap İçer miydi?", <http://www.milliyet.com.tr/2006/04/03/yazar/altan.html>, (Erişim Tarihi: 09.12.2007)

⁵¹ Abdurrahman Güzel, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, 2.Baskı, Akçağ Yay., Ank., 2004, s.497.

Şimdi hayli sühanverûn içre
 Nef'î mânendi var mı bir şâir
 Sözleri Seb'a-i Muallaka'dır
 İmreü'l Kays kendidür kâfir

Şimdiki söz ustaları içinde Nef'î gibi bir şâir daha yoktur. Çünkü onun sözleri yedi askı şiirleri gibidir ve kendisi de İmrü-l Kays sayılır.

Gerçekten de ilk bakışta çok masum bir övgü gibi görünen bu dörtlüğün altında gizli bir yergi vardır. Bir defa bu sözler bir müftünün ağzından çıkmıştı. Eh bir müftü de birisine “kâfir” derse istediği kadar över gözünsün, bu söz o kişinin dinden çıktığını gösterir. Üstelik onun sözlerini de yedi askı şiirlerine benzetiyordu ki bu şiirler Cahiliye Devri'nde söylendiği için birer küfür sözü sayılırdı, Nef'î Efendi buna bir kıt'ayla cevap verince bu sefer herkes Şeyhülislâm Yahyâ'nın ardından gülmeye başladı. Cevap şu idi:

Bana kâfir demiş müftü efendi
 Turalım ben diyem ona müselman
 Vardıkta yarın rûz-ı cezâyâ
 İkimizde çıkarız onda yalan

Burada Nef'î Efendi, Şeyhülislâm Yahyâ'ya önce “Müftü Efendi, bize kâfir demişsiniz ama elbette siz Müslümansınız!” diyorsa da kıyamet gününde her ikisinin de bu sözlerinde yalancı çıkacaklarını öne sürüyordu ki, müthiş bir nükte idi.⁵²

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi bütün hızıyla hayat içinde nükteleriyle zihinlerde nüfuzuyla sarayda, şiirleriyle de gönüllerde taht kurmuştu. Her hâlükârda şiire zaman buluyor ve enfes manzumeler nazmediyordu. Nef'î ile karşılıklı, bu çağın gür sesini oluşturdu. Nef'î, kahramanlık ve yiğit eda vadisinde; o da aşk ve muhabbet vadisinde çağa damgalarını vuruyorlardı. Çok iyi görüşürler, birbirlerini severler, arada sırada da atışıyorlardı.⁵³

Şeyhülislâm Yahyâ, hayatın zevk ve eğlencelerini insanoğlunun duygusal özlemlerini olduğu gibi yalın bir dille ve içtenlikle gazellerinde dile getirmiştir. Bir gazel şâiri olarak şiirlerinin konusu çoğunlukla aşk, doğa ve rindliktir.⁵⁴ Şeyhülislâm olmasına karşın şaraptan, meyhaneden sıkça söz açması tutucu çevrelerce hoş

⁵² Pala, Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk, 14.-15.Basım, Kapı Yay., İst., 2005, s.258-259.

⁵³ Pala, Müstesna Güzeller, s.254.

⁵⁴ Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi Metinler, Akçağ Yay., Ank., 1994, s.187.

karşılanmamış hatta küfürle suçlanmıştır. Yahyâ ise şiirlerinde her zaman riyakâr din adamlarına karşı meyhanenin hoşgörüsüne sığınmayı, alçakgönüllülüğü, içtenliğin, gerçek rind ve doğruluğunu savunmuştur.⁵⁵

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi her ne kadar esrar çekmese de esrar tiryakileri hakkında çok fetva* verdiği için olacak, onların madrabaz hallerine vakıftır. Şu beyit onun divanından:

Gubâr-ı hattının hayrânı olduk nice demlerdir

Bizi güldürmedin bir gün onun hayrânıyız cânâ

Yahyâ Efendi'nin sözünü ettiği yazılar sevgilinin güzellik kitabının yazılarıdır ve o güzellik öyle hayran edicidir ki, âşık onu görünce esrar içmiş gibi kendinden geçer. Be yazık ki bu yolda aşığın gülmesi mümkün görülmemektedir. Çünkü onun gülmesi için o ayva tüylerinin arasında yer alan dudaklardan ya bir buse, ya bir çift tatlı söz gerekir⁵⁶

Şeyhülislâm Yahyâ'nın neşeli, hayata bağlı, hoşgörülü ve candan kişiliği şiirlerine, insana yakın ve samimi bir yapı kazandırmıştır. Şiirlerindeki içtenliğin yanı sıra İstanbul Türkçesi'ni de başarılı bir biçimde kullanan Yahyâ'nın, külfetsiz ve samimi şiirleri ile rahat anlatımı, kendisine döneminde ve döneminden sonra büyük ün sağlamış ve divan şiirinin gazel ustaları arasında yer almasına yardımcı olmuştur. Bazı kaynakların, Yahyâ'nın Bâkî ile Nedîm arasında "köprü" oluşturduğu görüşünde olmalarında gerçek payı vardır. Gerçekten rindane ve âşıkane konulu gazelleri İstanbul Türkçesi'nin en güzel örnekleri arasındadır. Nedîm de divanında gazel söylemede Bâkî ve Yahyâ'yı beğendiğini söyler. Üslûbu içerisinde yer yer tasavvufî edaya rastlanırsa da genelde şiirlerini ladini bir atmosfer içerisinde yazmıştır.⁵⁷

Şeyhülislâm Yahyâ, Necati Bey ve Bâkî tarafından temsil edilen şehirli Türkçesini devam ettirmiştir.⁵⁸ Kaynaklar onu herkesçe sevilen, zarif, hoşsohbetli, güler yüzlü, latifeci, yüksek ahlaklı ve mütevazî bir kişiliğe sahip olarak tarif ederler. Tarihçi

⁵⁵ Güzel, a.g.e., s.497.

* İşte bir fetva örneği:

Sual: - Sahurda esrar çeken tiryakiye ne lazım gelir?

El-cevap: - Kuşlukta hayran olmak lazım gelir!...

⁵⁶ Pala, Divane Güzeller, 2.Basım, Kapı Yay., İst., 2004, s.190.

⁵⁷ Mengi, a.g.e., s.187.

⁵⁸ Ahmet Erdem, vd., Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı'na Giriş, 2.Baskı, Akçağ Yay., Ank., 2007, s.487.

Na'îmâ'nın daha önce değindiğimiz İbnü'l- Emin Mahmut Kemal'in naklettiği hadise-yi paylaşması onun hoşgörülü kişiliğini aksettirmesi bakımından ilginç ve önemlidir.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın gazellerindeki en belirgin özellik ilahi aşkı, yoğun ve taşkın bu beşerî aşk kisvesi altında başarıyla işlemiş olmasıdır.⁵⁹ Yahyâ Efendi olgun, hoşgörücü, geniş fikirli bir din adamıdır. Şeyhülislâm olduğu halde serbest bir sanatçı gibi davranmıştır. Akıcı, temiz, şuh bir dille yazdığı gazellerine, çağının buhranlarını ve yolsuzluklar karşısındaki isyanlarını pek az yansıtmıştır. Tabiat ve aşk unsurlarının ağır bastığı şiirleri rintlere yakışır bir neşe bolluğu, dünyaya hoşça bakışlar, samimi edalar ve süse kaçmayan zarif bir üslup taşır.⁶⁰ Gazellerindeki konular, bizzat kendisinin gördüğü, duyduğu ve yaşadığı şeylerdir. Hayata bu kadar bağlı olan şâir ve onun tesiri altında kalanlar "Meslek-i tabiiye" ekolünde sayılmışlardır.

Gazelleri dikkatle okunduğu zaman aşk, zevk, heves, mey, tasvir, tabiat, manzaraları, mahalli hayat, tasavvuf ve meth gibi konuların işlendiği görülür.

Divanda şeklen gazel olmasına rağmen Sultan I. Ahmet'i, II. Osman'ı, IV. Murat'ı övmek için yazılmış parçalarda mevcuttur. Fakat bunlar çok azdır. 452 gazelin yüzde doksanında aşk konusu işlenmiştir. Yahyâ Efendi bunun sebebinde;

"Ben âşıkım sözüm de benim âşikânedir"

(G.88.1)

mısrasıyla açıklamıştır.⁶¹

Yahyâ, şiirlerinde şekil ve muhteva güzelliğine önem vermiş, orijinal ifade ve hayaller kullanmaya gayret etmiştir. Pek çok beyitte üstün bir müzikaliteye ve muhtevaya ulaşmıştır; basit ve doldurma diyebileceğimiz beyit sayısı çok azdır.

Divanda monotonluk yoktur. Gerek hayal gerekse söyleyişte dikkate değer tekrarlara rastlanmaz. Konulara farklı cephelerden yaklaşır. Bu da renkli bir üslubu beraberinde getirir.

Şâir dil açısından da sağlamdır. Kelime seçimi itinalıdır. İdealize değil, tabii bir anlatıma sahiptir. Bu muhteva ahenginin yanı sıra şiire akıcılık kazandıran en önemli unsurlardan biridir. Söz sanatları ve mazmunlar başarıyla kullanılır; şiirin tabii akışı içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmış hissini verir.

⁵⁹ Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, 3.Baskı, Dergah Yay., İst., 2006, s.377.

⁶⁰ Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı II, (Gözden geçirilmiş 12. baskı), Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İst., 2004, s. 669-670.

⁶¹ Ertem, a.g.e., s. XVII-XVIII.

Anlatılan konunun canlı ve renkli bir şekilde yansıtılması esastır. Şâir manadaki arka planla alakalı ipuçları vermek için özel bir çaba sarf etmez. Bu da şiiri didaktizmden ve sun'ilikten uzaklaştırır.⁶²

Buraya kadar Yahyâ Efendi'nin genel olarak divanı ve divanında işlediği konulara değindik. Araştırmamızın “gönül” olması hasebiyle şimdi Yahyâ'nın divanında gönülle ilgili yaptığımız tespitleri vermek istiyoruz.

Divanda gönül ve gönülle ilgili terkiplere 183 kez yer verilmiştir. Divanda aynı zamanda “gönül “ redifli 3, “gönlümüz” redifli 1, “ey gönül” redifli 1, “gönlüm neylesin” redifli 1, “dilde” redifli 1, “dil” redifli 2, toplam 9 gazel bulunmaktadır. Bu da şâirimizin gönlü dolayısıyla aşkı ne kadar önemseydiğini göstermektedir.

Divanda gönlün Farsça karşılığı olan dil ve dille ilgili terkiplere 671 kez yer verilmiştir. Bu terkiplerden en çok “dilber”e yer vermiş olup Yahyâ bunu 81 kez kullanmıştır.

En az yer vermiş olduğu terkiplerse; fülk-i dil, âyîne-i dil, âhen-dil, bahr-ı dil, dil-i mecrûh, dil-i mahzûn, dil-zen, efgân-ı dil, dil-i mehcûr, ârâm-ı dil, gülzâr-ı dil, hûm-ı dil, dil-hâk, dâmân-ı dil'dir.

Yahyâ gazellerinin makta beytinde kendi gönlüne seslenerek dil-i Yahyâ ter kibini 14 kez kullanmıştır. Yahyâ Efendi gönül anlamında kullanılan hâtır'ı 31; göğüs'ü 8; kalb'i 18; derûn'u 27; sîne'yi 72 defa kullanmıştır. Bu durumda toplam sayı 1010'dur. Şâirin gönle yer vermediği gazellerinin sayısı çok azdır. 452 toplam gazel içerisinde bu sayı 77'dir. Bu gazeller içerisinde gönül geçmese bile aşk, mey, meyhane, saki, sevgili kelimeleri geçmektedir ki bunlar da dolaylı olarak gönülle bağlantılı kelimelerdir.

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi diğer bütün şâirlerimizin yer verdiği gibi Edebî Sanatları fazlaca kullanmıştır. Şimdi gönül ve bu anlama gelen kelimeler üzerindeki edebî sanatları gösteren beyitleri vermek istiyoruz:

---

⁶² Eren, a.g.t., s.3.

1.1.3.1. Anlamla ilgili sanatlar**Tevriye:**

Kandedir diyü n'ola sormazsa dilber hâlimi

Kande kemter zerre-i nâçiz kande âfitâb

(G.21.4)

Teşbih:

Rûy-ı dilber âl kâgaz anberîn mû anda hat

Sâyesi müjgânının i'rab benlerdir nukat

(G.167.1)

Nesîm-i nev-bahârî gibi geçdi nâvek-i dilber

Açıldı sînemin bâğında yer yer kırmızı güller

(G.46.1)

Hüsn-i ta'lil:

Nesîm-i lutfunadır intizârı fülk-i dilin

Çog oldu sâhil-i mihnetde rûzgâra bakar

(G.60.3)

Yeter etdin sitemin bu dil-i şeydâya yeter

Etdigin cevri ü cefâlar bana dünyâda yeter

(G.122.1)

Telmih:

Şebnem gibi dil gonca-i handânına düşdü

Yusûf gibi cân çâh-ı zenahdanına düşdü

(G.424.1)

Dilber dil-i dîvâneyi uslandı sanır mı

Mecnûn gam-ı Leylâdan ölünce usanır mı

(G.402.1)

Kinâye:

Dilber gelince bezme yüzü güldü âşıkın

Ol tıfl-ı şûh mürde-i bî-cânı güldürür

(G.96.4)

İrsâl-i mesel:

Cihânda âşık-ı mehcûra sanma râhat olur

Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur

(G.61.1)

Mecâz-i mürsel:

Derûn-ı dilde olan gam şarâbile açılır

Nikâb-ı şeb gibi kim âftâbile açılır

(G.123.1)

Mecaz:

Dedim unutma parmagına bend et rişte-i cânı

O şûh-i dil-sitânım tolamış parmagına ânı

(B.107)

Tezat:

Hâtırım ol dem yapar dilber ki yıkmak kasd eder

Kim hakikatde dilâ ma'mûrdur vîrân-ı aşk

(G.179.3)

Teşhis:

Gamze-i dilber ki çeşm-i mestine nâz öğredir

Sanki bir sayyâd-ı mâhirdir ki şehbâz örgedir

(G.95.1)

Leff ü neşr:

Yanar tîri erir peykânı tâb-ı âteş-i dilden

Birinden âb olur zâhir birinden dûd olur peydâ

(G.5.2)

Tenâsüp:

Gönül almak dilersen gel beri bâzâr mümkündür

Müsâidse eger sermâye-i hüsn ü bahâ cânâ

(G.11.3)

İstifham:

Aşka kâbil dil mi yok şehir içre yâ dilber mi yok

Mest yok meclisde bilmem mey mi yok sâgar mı yok

(G.182.1)

Urdun cefâ taşın dile dîvâne mi sandın beni

Zincîrine bend eyledin uslana mı sandın beni

(G.436.1)

Mübalâğa:

Dil-i şeydâ egerçi katre-i nâçizdir ammâ
 Derûnunda olan sûzu söyündürmez yedi deryâ
 (G.5.3)

Tecâhül-i Ârif:

Dil berîdir aybdan aşkından ammâ neylesin
 Ehl-i aşkın kadrini bilmez zamâne dilberi
 (G.410.2)

1.1.3.2. Söz ile ilgili sanatlar:**Aliterasyon:**

Zevâlî gussasın çeksın diyü ni'met verir yohsa
 Felek ehl-i dilin sanman ki mesrûr oldugun ister
 (G.58.4)

İştikak:

Vakti geçmiş ayş u nûşun devri dönmüş sâgarın
 Hazz olunmaz bir aceb devrâne geldin ey gönül
 (G.219.4)

Tecrîd:

Ey dil alçaklığı ko himmeti âlî eyle
 Mâil ol cân u gönülden o sehî-bâlâya
 (G.367.4)

İcad-ı elfaz:

Devr eder ol ıyd-gehde câ-be-câ dólâblar
 Yâni devr-i şevkdir dillerde olmasın melâl
 (G.232.3)

Cinas:

Yâr nerm oldukça geldi sîne-i efgâre hazz
 Merhem oldukça mülâyim andan eyler yâre hazz
 (G.169.1)

1.2. Cevrî Hayatı ve Eserleri

1.2.1. Hayatı

Cevrî Çelebi, Cevrî Dede olarak da bilinen şâirin asıl adı İbrahim'dir.⁶³İstanbuldur. Ailesi hakkında bilgi yoktur. Babasının adı bile bilinmemektedir.⁶⁴Kınalızâde Hasan Çelebi, Cevrî hakkında “babası zurafâ-i acemden Sultan Selim ile gelip Edirne’de aram edip anda makam tutmuştur”der.⁶⁵ 1065H./1654M. de öldüğüne ve Emir Halife için yazdığı bir mesnevinin bitirilişine düştüğü tarihin delaletiyle 1005H./1595M. de doğduğu söylenebilir.⁶⁶ Şeyhî, Şakayık-ı Nûmâniyye’sinde, “İstanbul İbrahim Efendi, Küttâb-ı Dîvân-ı Sultânî zümresinden iken 1065 tarihinde vefat etti, ilim ve marifetiyle ma’lum, pek çok bilimde mâhir, hoşnüvîs, hüsn-i kitâbette akranı nadir idi”⁶⁷der. Beliğ ise ölüm tarihi olarak 1060/1650’yi ⁶⁸ verir.

Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğüne dair bilgiler vardır. Ankaralı İsmail Rusûhî Dede’nin sohbetlerine ve Mevlevî tekkelerindeki semalara devam etmiştir.⁶⁹ Cevrî aynı zamanda 17. asrın birinci sınıf hat sanatkârları arasındadır. Hayatını güzel yazısıyla istinsâh ederek yeni ev güzel nüshalarını meydana getirdiği kıymetli kitaplar vasıtasıyla kazanmıştır.⁷⁰ Bütün kaynaklar onun iyi bir hattat olduğunda birleşirler. Bu sanatı 1647’li yıllarda Yeni Kapı Mevlevîhânesi’nde ikamet eden, Abdî adlı bir Mevlevî hattattan öğrenmiştir. İçlerinde 22 mesnevînin bulunduğu birçok eserin de karşılığını alamamıştır. Ayrıca sohbetlerine katıldığı Sarı Abdullah Efendi’nin eserlerini de istinsâh etmiştir. Şeh-nâme, Kühü’l Ahbar ve Tarih-i Vassâf gibi meşhur birçok kitabı istinsâh ederek kazandığı ihsanlarla yaşamıştır, fakat çok rahat bir hayat sürememiştir. Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği etmiş, devlet büyüklerine yazdığı kitapların karşılığı olarak aldıklarıyla kıt kanaat geçinebilmiştir.⁷¹

Cevrî Çelebi’nin devler memuriyetine girip girmediği şüphelidir. Şeyhî, Vekâyiu’l fuzalâ adlı eserinde: “Küttâb-ı Dîvân-ı Sultânî”den olduğunu söylerken Beliğ

⁶³ Sema Gülmez, “Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Ün., S.B.E., T.İ.E., İzmir, (2006), s.12.

⁶⁴ Ayan, a.g.e., s.4.

⁶⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş- Şuarâ, C.I, (haz.Dr. İbrahim Kutluk), TTKB, Ank., 1978, s.268.

⁶⁶ Ayan, a.g.e., s.4.

⁶⁷ Gülmez, a.g.t., s.14.

⁶⁸ Haluk İpekten, vd., Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s. 92.

⁶⁹ Ayan, a.g.e., s.4.

⁷⁰ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II, M.E.B. Yay., İst., 2004, s.667.

⁷¹ Nuri Ünal, “Cevrî Divanı’nda İnsan Tipleri”, (Lisans Tezi), Selçuk Ün. Konya, 2004, s.2.

ve ondan naklen Mehmet Süreyya Sicilli Osmânî’de “Dîvân-ı Hümâyûn Kâtiplerinden” biri olduğuna işaret ederler. Esrar Dede, Tezkiresinde de Cevrî’nin kâtipliğinden söz edilir.⁷² Cevrî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî’ye kuvvetle bağlı, derviş ruhlu, çalışkan, sanatkâr ve kanaatkâr bir Mevlevî şâirdir.⁷³ Esrar Dede, Cevrî’nin Mevleviyye tarikatına intisab ettiğini söylerken⁷⁴ , Gölpınarlı “Cevrî de Mevlevî olmakla beraber ‘Şârihi Mesnevî’ye intisab edenlerdendir”⁷⁵ der. Gibb ise bunların aksine “Mevlevilik tarikatına bağlı değilse de onlarla yakın ilişki içerisinde olmalıdır” ifadesinde bulunur.⁷⁶ Devlet memuriyeti alıp almadığı münakaşa konusu olan fakat yazdığı kitaplardan kazandığı paralarla geçimini sağlayan Cevrî Çelebi 1065/1654’te İstanbul’da ölmüştür.

Cevrî’nin ölümü ve defni ile ilgili en geniş bilgiyi Müstakîm-zâde’nin Melâmiyye-i Şettâriyye’inde buluruz. Buna göre, Cevrî Çelebi ölümüne yakın günlerde dostlarından Abdülaziz Efendi’yi haberdar eyledikten bir iki gün sonra vefat etmiştir. Mahallesindeki komşularıyla görüşmediğinden cenazesine kimse gelmemiştir. Abdullah Efendi yirmi otuz arkadaşıyla gelerek Cevrî’nin cenazesini kaldırmış, Eğrikapı dışında Defterdâr İskelesi’nin Cemâlî tekkesi tarafından gidilen yolun sol yanında ana yoldan bir iki üç adım ilerideki kabrine defnedilmiştir. Mezarını düzlemiş ve sonradan başucuna birer servi dikmiştir. Böylece Cevrî’nin mezarı herkesçe bilinmeyip sadece dostlarınca malumdur.⁷⁷

1.2.2. Eserleri

Divan: Cevrî Divanı’nın pek çok yazması vardır. Şâir divanını sağlığında tertip etmiş ve muhtelif tarihlerde, çeşitli ebatlarda yazmıştır.⁷⁸ Cevrî’nin edebi şahsiyetini ortaya koyan en önemli eseri divanıdır. Devrin hemen bütün şâirlerinde olduğu gibi onun da kaside ve gazellerinde Nef’î’nin etkisi görülmektedir.⁷⁹ Hatta M. Fatih Köksal’ın yazdığı “Bir Kaside İki Şâir: Nef’î- Cevrî” adlı makalede* aslında Cevrî’ye

⁷² Ayan, a.g.e., s.5.

⁷³ Banarlı, a.g.e., s.667.

⁷⁴ İlhan Genç, Esrar Dede Tezkire-i Şu’ara-yı Mevleviyye İnceleme-Metin, 2.Bölüm,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv., S.B.E., T.D. ve E. Programı, Erz., 1986, s.83.

⁷⁵ Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmîler, İstanbul Devlet Mat., İst., 1931, s.148.

⁷⁶ Gibb, a.g.e., s.211.

⁷⁷ Ayan, a.g.e., s. 7-8.

⁷⁸ Ayan, a.g.e., s.9-10.

⁷⁹ Şentürk ve Kartal, a.g.e., s.385.

* Ayrıca bkz., M.F. Köksal, “Bir Kaside İki Şâir: Nef’î- Cevrî”, Türklük Bilimi Araştırmaları, 4, 1997, s. 191-202.

ait bir kasidenin bu etkilenme neticesinde Nef'î'ye ait olup olmadığı tartışması yapılmaktadır.

Divanda 84 kaside (bunlardan 3'ü kaside ölçülerine uymaz, 22'si 2'şer beyit ile 22 beyit arasında değişen büyüklükte kıta, 6 mesnevi kıta ki 3'ü Farsça'dır); 5 Terkîb-i Bend, 2 Tercî-i Bend olmak üzere tamamı 7'dir; 272 gazel; 5 matlâ; 124 tarih (2'si Farsça'dır); 33 rubâî (30'u Farsça'dır); 7 tahmis; 8 tesdis vardır.⁸⁰

Selim-nâme: Bitlisli Şükrî'nin 930/1523'te aynı adla yazdığı mesnevinin 1037/1627'de Cevrî'nin bugünkü bilgimize göre ilk vücuda getirdiği mesnevidir. Cevrî Çelebi, Selim-nâme'yi, yaşadığı zamanın diliyle yazmış ve bir mukaddime ilave etmiştir.

Bitlisli Şükrî, Selim-nâme'yi Koçu Beğ'in anlatışına göre kaleme aldığını söylüyor. Demek ki bu konu, yani Yavuz Sultan Selim'in menkıbeleşmiş bahadırlığı ve hayatı başkalarınca da anlatılmaktadır. Fakat bu rivayet, Koçu Beğ'in hikaye ettiği şekildedir. Bizim Edebiyat tarihimizde böyle mesneviler nadirdir.⁸¹

Hilye-i Çihâr Yâr-ı Güzîn: Bu eser Cevrî'nin şöhreti yaygın eserlerinden biridir. 3 defa basılmıştır. 145 beyitten oluşan küçük bir mesnevidir. Şâir eserin yazılışı için 22 beyitlik ayrıca bir tarih söylemiştir. Bundan anlaşıldığına göre eser 1040/1630'da yazılmıştır. Eser: münacât, na't ve mukaddimedden sonra Dört Büyük Halife'nin hilyelerinden söz ederek bir hâtîme ile son bulur.⁸²

Hall-i Tahkîkât: Mevlâna Celâleddin Rumî'nin 6 ciltlik Mesnevi'sinden seçilen 40 beyte 5'er beyit ilavesiyle vücuda getirilen bir Terkîb-i Bend'dir. Eserin tamamı 415 beyittir.⁸³

Aynü'l Füyûz: Mevlâna'nın Mesnevisi'nden seçtiği 47 beyti nazmla şerhetmiş, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserini de aynı şekilde şerh etmiştir. Cevrî'nin bu iki şerhi bir araya getirerek terkiplendiği eserin adı Aynü'l Füyûz'dur.⁸⁴ Banarlı'nın 47 dediği beyit sayısı, Ayan'da 366'dır. Cevrî'nin şerhi Aynü'l Füyûz manzumdur. Her beyte 5 Türkçe beyit ilavesiyle vücuda getirilmiştir.⁸⁵

⁸⁰ Ayan, a.g.e., s.10.

⁸¹ Ayan, a.g.e., s. 13-14.

⁸² Ayan, a.g.e., s.15

⁸³ Ayan, a.g.e., s.16.

⁸⁴ Banarlı, a.g.e., s.667.

⁸⁵ Ayan, a.g.e., s.17

Melhame: Cevrî İbrahim Çelebi'nin çok tanınmış eserlerinden biridir. Melhame, Selahattin Yazıcı'nın yazdığı Şemsiyye'sinin Cevrî tarafından yeniden kaleme alınmasıdır. Şemsiye 4788 beyitten ibaretken Cevrî'nin Melhame'si daha küçük olup 3617 beyittir. Şemsiyye'nin dili anlaşılırdır. Türkçe kelimeler Arapça ve Farsça'ya nazaran çoğunluktadır. Muhtevası zengindir. Ziraatla uğraşan bir milletin ihtiyaç duyduğu meselelere daha çok yer verilmiştir. Cevrî'nin Melhamesi'nde ise Osmanlıca dediğimiz Türkçe'nin 17.yy.'daki Arapça ve Farsça kelimelerin hücumu altında ağırlaşmış şeklini görüyoruz. Yalın ifadeler yerini ağıdalı tamlamalar almıştır. Sayısız yazma nüshaları vardır. Melhame 1294/1877'de basılmıştır.⁸⁶

Nazm-ı Niyâz: Cevrî'nin Ahkâm-ı şühûra dâir bir risâlesidir. On iki ayın özelliklerinden söz eder. Mart ayından başlayarak yılın aylarını manzûm bir surette ele alır. Bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde olup gayet kötü bir yazıyla mensûr bir esermiş gibi istinsâh edilmiştir. 200 kadar beyti ihtiva eden bir mesnevidir.

Mu'ammâ Risâlesi: Na'îmâ: "Mu'ammâ'ya müte'allik bir risalesi" dese de bu esere bugüne kadar rastlanmamıştır.

Müfredât-ı Tıb Manzûmesi: "Müfredât-ı Tıbbâ Müte'allik Bir Garîb Manzûmesi vardır", kaydına yine Na'îmâ'da rastlanmaktadır.

Beyân-ı A'dâd-ı Sıfathâ-yı Nefs-i İnsânî: Hakîm Senâ'î'nin tilmizlerinden Vecdî mahlaslı Abdü'l- Vâhid Gaznevî'nin Me'hazû'n- Nüfûs tercümesi olduğunu söylediği bu eser mensur olup baş tarafta Allah'a hamd ve Peygamber'e salât ve selamla başlar.⁸⁷

Bu eserlerden başka Cevrî'ye isnâd olunan eserler de vardır ki bunlar: Cevrî Tarihi, Terceme-i Ahvâl-ı Hvâce Hâfız-ı Şirâzî, Terceme-i Pend-i Attâr, Terceme-i Şeh-nâme-i Firdevsî-i Tûsî'dir.

1.2.3. Edebî Şahsiyeti Dil ve İfade Özellikleri

Cevrî İbrahim Çelebi çok yönlü bir şâirdir.⁸⁸ Na'îmâ Cevrî'nin kanaatkâr bir insan olduğunu söyler. Şiirlerinden ziyade güzel yazısıyla şöhret kazanmıştır. IV. Murat ve IV. Mehmet'e yazdığı kasidelerinde ilgi görmediğinden yakınmaktadır. Bazı devlet

⁸⁶ Ayan, a.g.e., s. 21,27.

⁸⁷ Ayan, a.g.e., s. 27,29.

⁸⁸ Ayan, a.g.e., s.45.

adamlarının kendisine yazdıkları eserlerin karşılığını vermediklerini kasidelerde dile getirir.

Şiirlerinin konusu daha ziyade aşka dairdir. Gazellerde samimi düşünceleri işler. Tasavvuf konularına da yer vermiştir. Mevlevî olmakla beraber bir tekke şâiri gibi görünmez.⁸⁹ Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye derin bir sevgi ile bağlıdır. Cevrî'nin kaside ve gazelleri zarif ve nazikânedir. Mevlevîlik düşüncesi ev aldığı terbiyeyle "Müddet-i ömrünü sohbet-i yârân ve cem'iyet-i ihvân ile müreffeh ve şâdumân geçürüp te'ayyün ve ikbal mihnetine giriftâr olma"dan Mevlâna'yı övmüştür. Gönülle aşkın dilini anlamaya ve anlatmaya çalışmış, akıl ile arifi konuşturmuştur. Nefis ile rûhun mücadelesi ve akıl ile aşkın konuşup tartışmaları Cevrî'ye "kazâ ve kader" meseleleri hakkındaki düşüncelerini ifadeye imkân vermiştir. Cevrî bu konuları dirayetle işlemiştir.

Cevrî'nin kaside ve gazellerinde Nef'î tesiri görülür. Lakin bu kaside ve gazeller Nef'î'nin ki gibi tantanalı ve gümbürtülü değildir. Hele İslâmî inanç ve terbiye hudutlarını asla zorlamaz. Cevrî'nin şiirlerinde hezli, hicvi, mizâhı uzaktan yakından hatırlatan remiz ve mazmunlara rastlanmaz. Cevrî'nin şiiri Baki'den de müteessirdir. İkisi de Bağdat'ın fethini yaşamışlardır.⁹⁰

Bâkî ve Nef'î'nin tesiri altında kalsa da nazım dile sağlam ve pürüzsüzdür.⁹¹

Samimi bir Mevlevî olmakla beraber, Cevrî'nin din dışı mevzu ve duygularıyla söylenmiş şiirleri de vardır.⁹²

Cevrî'nin dilinde Arapça ve Farsça kelimeler 17. yüzyıla kadar dilimize yerleşenlerdir. Lakin üçlü ve dörtlü tamlamaları sık sık kullanılır. Bu imkânlarla Cevrî'nin meydana getirdiği teşbih ve istiâreler zengin mânâ yükü taşırlar. Mecazlar dünyası ise Cevrî'nin geniş kültürünün izlerini taşır.

Sadece manevi düşüncelere dalıp tekkelerde ve bir kuytu köşede kitap istinsâhı ile vakit geçirdiği samlacak şekilde portresi çizilen Cevrî'nin dış dünya ile de yakından ilgilendiği, içtimâî hâdiselerle yoğrulduğu, doğanlarla güldüğü, eğlenenlerle neşelendiği, tabiat güzelliklerini gördüğü ve onları dilinin döndüğünce tasvir ettiği; kendisi zayıf bir bünyeye sahip olduğu halde güçlerin gücü karşısında hayranlığını ifadeden geri

⁸⁹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.2, s.58-59.

⁹⁰ Ayan, a.g.e., s. 45,48.

⁹¹ T.D.E.Ansiklopedisi, C.2, s.59.

⁹² Banarlı, a.g.e., s. 667-668.

durmadığı, fetihlerle gururlandığı ve ölenlerle kederlendiği anlaşılmaktadır. Onun için Cevrî divanı, bugünkü kuşakların istifadesine sunulmalıdır kanaatindeyiz.⁹³

Mevlevî mensubu olan Cevrî Çelebi, şâirliğinden çok hattatlığıyla ün yapmış, 17. yüzyıla tam anlamıyla damgasını vuramayan, ancak divanındaki gazellerinden çok kasideleriyle adından söz ettiren bir şâirimizdir. Aşk işlerken çoğunlukla tasavvufî yönünün de ağır olması hasebiyle ilâhî aşka yer verse de beşerî aşk ağırlıklı beyitler de dikkat çeker. Hakkında kaynaklarda çok az bilgi olan Cevrî'nin konumuzun “gönül” olması nedeniyle gönüle dair divanında yaptığımız tespitleri vermek istiyoruz:

Gönül denilince akla şüphesiz aşk, sevgili, vuslat, acı, keder, sıkıntı ve bunların işlendiği yer olan gazeller gelse de bu duyguları Cevrî'nin divanında çok da yaşayamadık. Cevrî gönülü ve gönülle ilgili terkipleri genelde padişaha, vezire, yeniçeri ağalarına veyahut saraya, camiye, çeşmeye, bahçeye vs.ye hitaben kullanmıştır ki bunlarda çoğunlukla kasidelerde işlenmiştir. 270 gazelin içerisinde (ki bu sayı 272 dense de Ayan'a ait Cevrî Divanı'nda bu sayı 271 olup 2 gazelde birbirinin aynısıdır) gönül kavramı derûni anlamıyla birlikte yürekleri çokta titretmemiştir. Bunun tabî ki türlü nedenleri olabilir, ama bu bize özellikle Cevrî'nin maddi sıkıntılar yaşamaması, gerekli itibarı görememesi, emeğinin karşılığını alamaması ve yaşadığı yüzyılın sıkıntılarını fazlaca hissetmesi düşüncesini hatırlatmıştır. Zaten bir şâirin eserleri incelendiğinde o dönemin özelliklerini, güzelliklerini ve sıkıntılarını fazlasıyla şiirlere yansımaktadır ki bu gayet doğal karşılanması gereken bir haldir.

Cevrî gönül ve gönülle ilgili tabirlere divanında 49 kez yer vermiştir. Aynı zamanda “gönül” redifli 2, “gönlümüz” redifli 1, “gönlüm” redifli 1, “dil” redifli 2, “dildür” redifli 1, “dilde” redifli 1, “cân u dil” redifli 1, toplam 9 gazel mevcuttur.

Dil ve dille ilgili terkipler divanında 1039 yerde kullanılmıştır. Cevrî'nin Türkçe “gönül” yerine Farsça “dil”i tercih ettiği çıkan sayılarda aşikârdır. Bunların yanı sıra hâtır 42; sîne 47; derûn 50; kalb 35 yerde kullanılmıştır. Genel olarak toplam sayı 1162'dir.

270 gazelin 23'ünde gönül ve gönülle ilgili tabirlere hiç yer verilmemiştir. Cevrî divanında; en çok “cân u dil” tabiri kullanılmış olup 60 yerde geçmektedir. En az ise bahr-ı dil, dili teng, âhen dil, dil-i rindân, esrâr-ı dil, dil-i feyyâz, hüzn-i dil, külbe-i dil, dil-şinâs, çâk-ı dil, fârîg dil terkipleri kullanılmıştır.

⁹³ Ayan, a.g.e., s.50,52.

Cevrî “dil-i Cevrî” diyerek kendi gönlüne 34 kez yer vermiş, 2 kere de “sîne-i Cevrî” terkiibini kullanmıştır.Divanda gönülle ilgili beyitler üzerinde tespit ettiğimiz edebî sanatları vermek gerekirse:

1.2.3.1. Anlamla ilgili sanatlar

Tevriye:

Bu cây-ı ferah-bahş u dil-ârâ ki safâsı
Gülzâr-ı behiştî getürür hâtıra her gâh

(Ta.86.1)

Tîr-i nigâhı eylese bir dile zahm ile nişân
Sehm-i kazâyâ rûzgâr itmeye ol dili nedef

(G.131.3)

Teşbih:

Bir nazarda nâvek-i müjgânı bin dilden geçer
Var ise berk-ı nigehten su virür peykânına

(G.238.2)

Câna geçdi tîr-i gamzen âh u zâr itmem yine
Zahm ile toldı derûnum âşikâr itmem yine

(G.249.1)

Telmih:

Kelâm-ı dil-keşinde nükte-i ma'nâ-yı kudsîden
Olur hayrân revân-ı Bîşr-i Hâfî Merd-i Bistâmî

(K.48.6)

Gerek Monlâ-yı Rûm olsun gerekse Şems-i Tebrîzî
Bu meclisde yine şûrîdelikle müttehemdür dil

(G.163.3)

Kinâye:

Düşelden başa yârun hâl-i rûyu zülfi sevdâsı
Gönülden çıkdı Cevrî lâle vü sünbül temennâsı

(Tes.6.5)

Tab'-ı pâki cûy-bâr-ı gülşen-i esrâr-ı hâl
Kalb-i sâfî çeşme-i envâr-ı feyz-ı evliyâ

(Ta. 23, 8)

İktibas:

Matlab-ı a'lâ-yı "ev ednâ" da cây itsen n'ola
Pîş-gâh-ı maksad-ı aksâda cây itsen n'ola
Sadr-ı halvet-hâne-i "isrâ" da cây itsen n'ola
Bir kademde menzil-i a'lâda cây itsen n'ola
Tîr-veş itdün mekâm-ı "kâb-ı kavseyn"i güzâr

(Th.1.2)

Hüsn-i ta'lil:

Tâkat getirür miydi gönül işve-i yâra
Bî-çâreye ger olmasa imdâd-ı mahabbet

(G.12.2)

Mecâz-ı mürsel:

Böyle günlerde nesîm eyler küşâde dilleri
Gonçe-veş açılrsa her kalb-i figâr eyyâmıdır

(G.28.4)

Mecaz:

Dil-i Cevrî el çekmez ise zülfinden
Müddet-i omri keş-â-keşde geçer şâne ile

(G.229.5)

Zülfine dil bagladuk sevdâya düşdi gönlümüz
Der-kenâr eyler miyüz ol dürr-i pâki bilmezüz

(G.98.2)

Tezat:

Gerekmez âb-ı kevser la'l-i dil-ber var iken zâhid
İki âlemde andan gayrı hergiz mâcerâmuz yok

(G.142.4)

Dimem kim adli yok zülmi çok her hâl ile olsa
Gönül mülkine iden gayri sultân olmasun Yâ Rab

(Th 3.6)

Teşhis:

Olmaz erbâb-ı dile cem'iyet-i hâtır nasîb
 Rûzgârın böyle vaz'ından perîşanuz hele
 (G.209.3)

Gamzesiyle ne kadar çeşmi nihân söyleşse
 Yine Cevrî işidür gûş-ı dil ü cânı ile
 (G.218.5)

Tenâsüp:

Sâkıyâ rûgan-ı kandîl-i dil ü cânı getir
 Mahfîl-i gülşene her lâle çerâg oldu yine
 (G.213.3)

İstifham:

Zülfinde dil âsûde olur mıydı sabâdan
 Şemm itmese bûy-ı nefes-i işkı hevâdan
 (G.192.1)

Bin gonçeyi küşâde ider bir nefes de bâd
 Olmaz mı hiç böyle dem-i dil-küşâ latîf
 (G.130.2)

Tecâhül-i ârif:

Eyler dili fitneden haber-dâr
 Gûyâ ki zebân-ı râzdur nâz
 (G.118.3)

Mübalağa:

Gamzesi diller alur nâz şeker töhmetini
 Çeşmi dünyâyı yıkar fitneye bühtân eyler
 (G.65.2)

Leff ü neşr:

Ser-mest-i gam u perde-der-i hâlet-i işkuz
 Gam âfet-i akl u dil ü biz âfet-i işkuz
 (G.95.1)

1.2.3.2. Söz ile ilgili sanatlar

Aliterasyon:

Rindüz ammâ ehl-i terk olmakda zühde gâlibüz

Ârzû-yı cân u dildendür bizim perhîzamüz

(G.111.4)

İştikak:

Ol kadar neş'e-i ışkında safâ vardır kim

Eserinden dil-i uşşâka olur gam âşık

(G.139.3)

Tekrir:

Bir sencileyin yok dil-i Cevrî ile hem-dem

Bir bencileyin mahrem ü dem-sâz ele girme

(G.99.5)

Tecrid:

Bî- dimâgam dil-i âşufte gibi ey Cevrî

İdemez mest ü serâsîme beni bûy-ı taleb

(G.8.5)

İcad-ı elfaz:

Dil- Cevrî el çekmez ise zülfinden

Müddet-i omri keş-â-keş de geçer şâne ile

(G.229.5)

Cinas:

Gamzesinden ki kazâ kârına imdâd ister

Dil-i uşşâk nice karşı turup dâd ister

(G.43.1)

1.3. Nedîm Hayatı ve Eserleri

1.3.1. Hayatı

Divan Edebiyatı'nın en büyük şâirlerinden biri sayılan Nedîm, İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ahmet'tir. Anadolu'da kadılıklarda bulunmuş olan Mehmet Efendi adlı birinin oğludur. Büyük babası, Sultan İbrahim devri kazaskerlerinden Merzifonlu Mustafa bin Müslihüddin'dir; Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesinden sonra, 1648'de

çıkan bir isyanda halk ve “ulema” tarafından linç edilerek öldürülmüş olan bu zat, gayr-ı tabîî temayülleri yüzünden çirkin lakaplarla anıldığı için, yazılarda adı “Mülâkab” diye geçmektedir. Nedîm’in annesi, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ailesinden Saliha Hanım’dır.

Nedîm, İstanbul’da yetişmiş, muntazam bir medrese öğrenimi görmüş, Şeyhülislâm Ebezade Abdullah Efendi’nin hazır bulunduğu imtihanı kazanarak müderrislik mesleğine girmiştir.⁹⁴ Sadrazam Şehit Ali Paşa zamanında Nedîm gibi zevke düşkün bir adamın, dilediği bir hayata kavuşması mümkün değildir. Önce Sadaret Kaymakamı, sonra da 1130’da Sadrazam olan Damat İbrahim Paşa zamanında dilediği hayata kavuşmuştur. 1136 (1723)’dan itibaren bilhassa Ramazan aylarında takrir edilen tefsir derslerine kaari’ olmuş, 1138’de (1725) Mahmut Paşa Mahkemesi’ne naib tayin edilmiş, 1139 Zilkâde’sinin 28. günü (1727) Molla Kırîmî Medresesi müderrisliğine nail olmuştur. Hele İbrahim Paşa Kütüphanesi’ne hâfız-ı kütüp tayin edilmesi, onu pek sevindirmişti. 1140 Ramazanı’nda da (1728) Sadrazam huzurundaki tefsir dersinde kaari’ sıfatıyla hazır bulunmuştur. O gün Nedîm’in payesinin yüceltilmesi emredildi ve Sa’di Efendi Medresesi’ne müderris olmuştur. 1141’de Nişancı Pâşâ-yi Atıyk Medresesi’ne, 1142’de Muhammed Âlim Efendi yerine Sahn-ı Seman medreselerinden birine, 1143’te Sekban Ali Bey medresesine müderris tayin edilmiştir. Aynı yılın Rebiülevvel’inin 15. günü başlayan ihtilal, Nedîm’in ölümüne sebep oldu.⁹⁵ Nedîm’in ölümü konusunda devrin kaynaklarından farklı bilgiler vardır. Râmiz Tezkiresi’nde içkiye düşkünlüğü nedeniyle ve ayaklanmadan korkarak korku hastalığına tutulduğu için öldüğü belirtilir. Süleyman Sadettin Mecelletü’n- Nisâb’da olay sırasında devlet büyüklerinin görevden alınması ve onlara yakın olanların tutuklanıp evleri yağmalanırken Nedîm’in öldürülme korkusuyla damdan dama atlarken öldüğünü yazar.⁹⁶ Kemiksizzade Mustafa Safvet Efendi’nin Nuhbet’ül- Âsâr Tezkiresi’nde ise, fazla içki düşkünlüğü yüzünden “irtişaş” illeti (= titreme hastalığı)’ne tutularak öldüğü bildirilmiştir.⁹⁷ Gölpınarlı’nın bu konudaki görüşü şöyledir: Belki onun evi basılmış ve gelenlerden canını kurtarabilmek için evinin damına çıkmış, oradan düşerek yahut da nasıl olursa olsun ellerinden kurtulabilmek için aşağıya atlayarak, yani âdeta intihar

⁹⁴ Nevzat Yeşirgil, Nedîm. Hayatı, Sanatı, Şiirleri, 3. Baskı, Varlık Yay., İst., 1959, s.3.

⁹⁵ Gölpınarlı, Nedîm Divanı, s.IX.

⁹⁶ Mengi, a.g.e., s.208.

⁹⁷ Yeşirgil, a.g.e., s.4.

ederek ölmüştür. Belki de Râmiz'in kaydettiği illet-i vâhime, Ali Canip Yöntem'in işaret ettiği gibi muvakkat bir cinnettir.⁹⁸

Nedîm'in mezarı Râmiz Tezkiresi'ndeki kayda göre, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nın Miskinler kısmındadır. Annesinin mezarı da aynı yerdedir. Tarihçi İsmet Efendi, Şakaayık Zeyli'nde, Nedîm'in Ayazpaşa'da gömülü olduğunu yazmakta ise de, o mezarın Nedîm-i Kadîm'e ait olduğu son incelemelerle anlaşılmıştır.

Abdülbâki Gölpınarlı, şâirin mezar taşının şeklini göz önünde bulundurarak onun Hamzavî tarikatından olması gerektiğini ileri sürmekte; bu tarikatın kutlu sayılan Şehit Ali Paşa Sadrazam'ken ona hoş görünmek isteyen mensupların Hamzavîliğe girdiklerini, Nedîm'in de bu sırada aynı tarikata girmiş olması ihtimali bulunduğunu yazmaktadır.⁹⁹ Bu konuda H. Mazıoğlu'nun görüşü ise şöyledir: Nedîm, Edirne'deki Gülşenî Tekkesi'ni ve kendisine bağlananların içini aydınlatan Hazret-i Pîr (İbrahim-i Gülşenî)'nin yüce maneviyatını övdükten sonra:

Recâ-yı feyz ile ben de Nedîmâ intisâb ettim

Görünce mema'-i ehl-i ma'ârif çün bu eyvânı

diyerek, Gülşenîliğe intisab ettiğini söyler, ve tekke için "kırklar makamı" sözünü tarih düşmüştür.¹⁰⁰ Nitekim buradan Nedîm'in iki tarikatta adının geçtiğini söyleyebiliriz.

Nedîm'in yaşadığı Lâle Devri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse: Lâle Devri'nde Batı ile kültür temasları başlar. Paris'e gönderilen ilk Osmanlı elçisi 28. Çelebi Mehmet'in Sefaretnâme, Avrupa kültür ve medeniyetine imrenişlerin bir belgesidir. Çelebi'nin oğlu Said Mehmet Efendi de İbrahim Müteferrika ile İstanbul'da ilk matbaayı kurmuş en çok coğrafya ve sözlük kitapları basılmıştır.

Lâle Devri bir safa ve eğlence çağı olduğu kadar da İstanbul'un en parlak bir sanat doruğuna yükseldiği zamandır. Sınırlarına yığılmış olan felaketlere aldırmayan İstanbul, Lâle Devri'nde yangınlar ışığında donatılmış bir nur ülkesine benzemektedir.

Lâle Devri'nden bu yana, İstanbul ile Anadolu arasındaki bazı kültür yakınlaşmaları da görülür. Saz şâirleri, İstanbul Tavukpazarı'na yerleşir, konak ve köşklere saz ve sohbet meclislerine çağırırlar. Buna karşılık bazı yüksek tabaka aydınlarının halk şiirine rağbet ettikleri görülmektedir. Halka yaklaşma havasının bir altın meyvesi de Nedîm'in koşmalar tarzında, hece vezniyle yazdığı türdür. Lâle

⁹⁸ Gölpınarlı, Nedîm Divanı, s.X.

⁹⁹ Yeşirgil, age., s.4-5.

¹⁰⁰ Hasibe Mazıoğlu, Nedîm'in Divan Şiiri'ne Getirdiği Yenilik, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ank., 1992, s.29.

Devri'nde gezinti ve eğlence yerleri, kıy ve deniz sefalari bayram şenlikleri çoğalmış ve kadınlı-erkekli halk buralarda görülmeye başlamıştır. Bu yeni hayat Divan Şiiri'ne Nedîm gibi üstatların elleriyle aksetmiştir.¹⁰¹

Bu asır, şâir kadrosu bakımından eski edebiyatın en zengin dönemidir. Bu sebeple bu asır, kaynaklarda şiir ve şâir asrı olarak kabul edilmiş ve Sabit'ten itibaren "her kaldırım taşının altından şâir çıkması" sık sık eleştiri konusu olmuştur.

Eski şiirin kadim konuları olan aşk, tasavvuf, rintlik ve tabiat ile önceki asırlardan itibaren artmaya başlayan mahalli konuların yanı sıra bu asırda şâirler artık sosyal hayata iç ve dış gerçekliğe yönelmeye başlamışlardır. Artık mavi gözlü ve sarışın güzellere, kâfir dilberlerine olan meylini ifade edip esmerden şikâyet etmeye başlamışlar, sevgilinin her şeyine razı olan âşıkların yerini cefalı sevgili istemeyen âşıklar almıştır.¹⁰² Sevgilinin halleri bu yüzyılda birbirine göre bazı farklılıklar gösteriyor elbet, ama genel olarak bunlar hep aynı çizgide birleşiyor. Aslında divan şiiri için sevgilinin halleri yerine, sevgilinin konumları desek daha yerinde olacak. Bir ide'dir sevgili. Bir kafiye, bir biçim, bir uyum, bir köşedir. İnsanî olandan sıyrılmış, saf estetik planda var olmuştur. Sevgili yalnız bir kadın değil, zenginlik, görkem, hâkimiyettir aynı zamanda.¹⁰³

Bu devrin özelliklerini fazlasıyla yaşayan Nedîm, elbette bu hali şiirlerine yansıtacaktır. Bu yüzyılda, şiirlerinde hayata ve hayatın güzelliklerine en çok yer veren Nedîm'dir. Nedîm'in muhayyilesinin ilham kaynağı öncelikle hayattır. Onun hayat dolu şiirleri, Nedîm'in devrini ve devrinde yaşanmış olayları en ince ayrıntısına kadar işlediğini ve bu konuda ne kadar başarılı olduğunu açıkça ispat etmektedir. Lâle Devri'nin bu coşkun şâiri kadar yaşadığı toplumu yansıtabilen başka bir divan şâirimiz yoktur diyebiliriz.

Nedîm Divanı'nda sosyal hayat bütün zevk ve özellikleriyle, şâirin orijinal anlatımıyla ayrıntılı bir biçimde yapılanmıştır. Lâle Devri bu devrin devlet erkânı, eğlence hayatı, âdet ve gelenekleri, giyim kuşamı, sarayları, köşkleri yani imar faaliyetleri gibi bütün hususiyetleri ile divanda, Nedîm'in şiirlerinde yerlerini almıştır.

¹⁰¹ Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.714.

¹⁰² İsa Sarı, Eski Türk Edebiyatı-V Ders Notları, Gazi Üniv., Fen Ed. Fak., T.D. ve E.B., Ankara, 2007-2008 Güz.

¹⁰³ Cemal Süreyya, Şapkam Dolu Çiçekle, "Sevgilinin Halleri", Ada Yay., 1976.

Sosyal hayatı aksettiren her beyit, dönemin bir belgesi niteliğinde olup şâirin gerçekçiliği ve bireysel hareketliliğiyle hayat bulmuştur.¹⁰⁴

1.3.2. Eserleri

Divan: Nedîm'i Nedîm yapan en önemli ve en ünlü eseri divanıdır.¹⁰⁵ Nedîm Divanı, sahifeleri arasında çok sayıda halis şiir mısraları, beyitleri hatta manzumeleri bulunan, edebiyatımızın müstesna divanlarından biridir. Şâir münacat ve naat vadisinde şiir söyleyemediği için divanı kasidelerle başlar. Bunlar umumiyetle Sultan III. Ahmet methinde, Sadrazam Şehit Ali Paşa ve bilhassa Damat İbrahim Paşa sitâyîşinde söylenmiş manzumelerdir. Şâir kendisine yapılan her iyiliğe teşekkür ruhu taşıyan bir gönülle bu kasidelerin methiye kısmında da samimi olmakla beraber, kasidelerinin nesîb (tasvir) ve tegazzül bölümlerinde daha çok muvaffak olmuştur.

Divanın kasidelerinden sonraki kısmında muhtelif vakalara, cami, medrese, çeşme, saray, sahil saray, köşk ve hamam inşâsı gibi imar faaliyetleri hakkında söylenmiş tarih manzumeleri vardır. Fakat Nedîm Divanı'nın asıl güzel ve asıl şiirlerle dolu kısmı gazeller ve şarkılar bölümüdür. Nedîm ruhuna ve sanat anlayışına en uygun şiir tarzını gazel ve şarkıda bulmuştur.

Bu bölümden sonraki kısım rubâîler, kıt'alar, matla'lar ve müfredler bölümüdür. Divanda bunlardan başka Nedîm'in Farsça şiirleri ve Orta Asya-Nevâî Türkçesi ile yazılmış bir gazeli vardır. Şâirin hece vezniyle söylediği türkü, divanın şarkılar bölümündedir. Nedîm Divanı büyük bir divan değil ancak orta çapta bir divandır.¹⁰⁶

Eserin beş baskısı yapılmıştır. Mısır (Bulak)'da yapılan ilk baskı tarihsizdir. İkinci baskı 1291'de İstanbul'da yapılmıştır. Divan baskılarının en doğru ve başarılısı Halil Nihat Boztepe tarafından hazırlanan üçüncü baskıdır. Bu baskıda iki ayrı önsözden sonra ayrıca Nedîm'in hayatı ile ilgili bilgi verilmiştir. Eserde yer alan birinci önsöz Tarihçi Ahmet Refik Altınay tarafından yazılmış, ikinci önsözü ise Fuat Köprülü yazmıştır. Nedîm Divanı İstanbul'da ilki 1951'de ikincisi de 1972'de olmak üzere Abdülbâki Gölpinarlı tarafından iki kez yeni harflerle basılmıştır. Ayrıca eserin daha

¹⁰⁴ Leyla Karataş, "Nedîm Divanı'nda Lâle Devri Sosyal Hayatı'nın İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniv., E.B.E., İzmir, 2006, s. 17-18.

¹⁰⁵ Mengi, a.g.e., s.208.

¹⁰⁶ Banarlı, a.g.e., s.762.

geniş kapsamlı, bilimsel yeni bir baskısı da yapılmıştır. (Nedîm Divanı, Haz. Muhsin Macit, Ank., 1997)¹⁰⁷

Nedîm Divanı'nda 166 gazel mevcuttur. Bu gazellerin beyit sayıları 3-23 arasında değişmektedir. Genel olarak 5-7 beyit arasında değişen gazeller vardır. Gazelin 5 beyitten az yazılması alışılmış değildir. Ayrıca divanda 2 müstezâd, 11 rubai, ve 23 müfret ve matla' vardır.¹⁰⁸

Sahaifü'l- Ahbâr: İbrahim Paşa tarafından kendisine tevdi edilen tercümenin on yılda tamamlandığı, matbu' nüshasının başında ve sonunda bizzat Nedîm tarafından haber verilen Arapça tarih kitabının (son araştırmalara göre) Nedîm, yalnız ilk kısmını tercüme etmiştir.

Aynî Târîhi: Tercümesi bir âlimler ve şâirler heyetine tevdi edilen bu eserde de Nedîm yine bir kısmının mütercimidir.

Nigârname: Önce İzzet Ali Paşa tarafından yazılan sonra Nedîm'in şerhleriyle genişleyen mektup niteliğindeki bu eser şâirin İzzet Ali Paşa ile müşterek şûhluğunu ve nükteperdalığını göstermek bakımından dikkate değer bir vesikadır.

Ayrıca, Şehit Ali Paşa'ya hitaben, müderrisliğe tayini dileğiyle yazdığı, içinde manzûm parçalar da bulunan; Arapça, Acemce karışık mensur bir istidâsı da vardır.

Bunlardan başka Nedîm'in Safâî Tezkiresi'nin başına: "Müderrisin-i kirâmdan Nedîm Ahmed Efendi Hazretleri'nin tahrîr eylediği takrîz'dir:" başlığıyla konulmuş, mensur ve manzum, çok kısa takrîz'i de onun ehemmiyetsiz yazılarıdır.¹⁰⁹

1.3.3. Edebî Şahsiyeti Dil ve İfade Özellikleri

Nedîm edebiyatımızda te'siri birkaç nesle intikal eden nadir ustalardan biridir. Nedîm tekke-tasavvuf muhitleri gibi nispeten kapalı cemaatler içinde eserini vererek özellikle sözlü gelenekte etkisini gösteren Nesîmî, Yunus, Fuzûlî, Niyâzî-i Mısrî gibi kabul görmüş şâirler istisna edilirse, soluğu her dem taze şâirlerin başında gelir. Sadece yaşadığı zaman itibariyle değil eseriyle de –mesela Bâkî'den- daha yakındır. Divan şiiriyle alış-verişi olan hemen her şâir onun şiirini ciddiye almak durumunda kalmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Mengi, a.g.e., s. 208-209.

¹⁰⁸ Macit, a.g.e., s.XXXIV.

¹⁰⁹ Banarlı, a.g.e., s.761.

¹¹⁰ Macit, a.g.e., s.XXIII-XXIV.

Divan Edebiyatı'mızın taze dilli ve hoş söyleyişli büyük şâiri Nedîm'in şâirlik şöhreti 18. yüzyıl başlarında yayılıp genişlemiştir. Nedîm şiirleriyle olduğu kadar hoş sohbeti, zarif nükteleri, neşeli tabiatı ile de aranıp sevilmiştir.¹¹¹

Nedîm, Türk şiirinde yeni bir neş'e ve zekâ hamlesidir. Hassasiyetini, şen, şûh ve rahat bir ifade içinde gizleyerek, hayranlarına neş'e veren, huzur veren, bu yüzden geniş sevgi uyandıran şâirdir.¹¹²

Nedîm içkiye düşkün, güzele düşkün, eğlenceye düşkündür. Bir müderris olduğu halde tutkunluklarını gizlemez. Hatta gizleyenleri ayıplar.

Yine bir medrese hocası olmasına rağmen Nedîm'in din ve tasavvufla ilgisi zayıftır. Divanında Hz. Muhammed'e seslenen bir naat bile yoktur. Aşk anlayışı güzeller ile hoş vakit geçirmek esasına dayanır. Divan şiirinde sevgililere karşı duyulması âdet olan hasret romantizminden büsbütün sıyrılmıştır. Hemen her şiirinde bir başka sevgiliye seslenir, herhangi bir yerde rastlanmış, bir mecliste beğenilmiş, bir köşede "ele girmiş" güzeller, bu kadar bol şekilde, ondan önceki divanların hiç birinde dikkat çekmez.¹¹³

Nedîm'in coşkun yaradılışlı bir insan olduğu kaynakların verdiği bilgilerden ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. 1718-1730 yılları arasına rastlayan ve Lâle Devri olarak adlandırılan bilim, kültür, imar, zevk ve eğlence döneminde sanat hayatının en parlak yıllarını yaşayan Nedîmi dönemin öteki şâirleriyle birlikte bütün olayları içinde olmuş, İbrahim Paşa'nın Nedîmi olarak devlet büyüklerinin toplantılarına girmiş, eğlencelere katılmış, bunlardan payına düşeni almış, aynı zamanda bu toplantıların aranan şâiri olmuş ve şiirleriyle eğlencelere neşe ve coşkunluk katmıştır.

Nedîm'in şiirinde zevk, neşe ve coşkunluk vardır. O, üzüntü, acı ve kederi şiirine sokmamıştır. Coşkun, ateşli yaradılışından gelen isteklerini ve duygularını olduğu gibi söylemekten çekinmemiş bu yüzden de samimiyeti eleştirilmiş, hatta şiirleri müstehcenlikle suçlanmıştır.

Nedîm, şiire yaşadığı devrin hayatını katmıştır. Şiirlerinde bütün olayları, güzellikleri ve canlılığıyla o devir İstanbul'unun birçok özelliğini bulmak mümkündür. Bu bakımdan Nedîm, İstanbul'u şiirinde yaşatan şâirdir. İki kaside

¹¹¹ Kabaklı, a.g.e., s.718.

¹¹² Banarlı, a.g.e., s.754.

¹¹³ Kabaklı, a.g.e., s.719.

nesibinde bu şehri konu ettiği gibi o devrin gezinti ve eğlence yerlerini, Haliç, Kâğıthane, Göksu vb. yerleri şiirlerine ustaca sokmuştur.¹¹⁴

Nedîm özellikle Sadâbâd'ı defalarca anlatmış ve çeşitli olayların, tiplerin canlandırıldığı bir mekân olarak kullanmıştır.¹¹⁵ Bu konuda Köprülü'nün görüşleri şöyledir: “Lâle Devri İstanbul'unun her köşesinde Sadabad tarhlarında, Cetveli Sîm üzerinde, Hümâyun Abât Şirvanlarında yalnız Nedîm şarkılarının aksettiğini zannedenler çok aldanıyorlar. İbrahim Paşa'nın mütevazı kitapçısı, hayatında asla büyük bir sanat ustası gibi tanınmamıştı.”¹¹⁶ Gerçekten günümüzde, Divan Edebiyatı'na uzak olanların bile adını anmadan edemeyecekleri Nedîm, yaşadığı dönemde hiç de büyük bir şâir olarak ünlenmemiştir. Çağdaşı Osmanzâde Taibin Padişah fermanıyla “Melik-üş-şuara” olduğu dönemde o, Seyyid, Vehbî, Kâmî, Neylî, Âsım, Râşid, Nahîfî gibi şâirlerin yanında sönük kalmıştır. Yine de kimi çağdaşları, onun yeni bir dil getirdiğini, benzersiz olduğunu, işlenmemiş, geçilmemiş bir yol açtığını, bir çığırın öncülüğünü yaptığını belirtirler.¹¹⁷

Nedîm'in şiirlerinin temel mekânı ve çevresi İstanbul ve onun çeşitli semtleridir. İstanbul'un mahalle, sokak, meydan, saray, bedesten, medrese, cami, tekke, çeşme, sebil, maksem, bahçe, mesire yeri ve içki meclislerinin mekân ve çevreyi oluşturan veya tamamlayan unsurlar olarak kullanıldığı görülür.¹¹⁸

Bir İstanbul çocuğu olan Nedîm, bu ve bunun gibi daha birçok şiirleri ve şarkılarıyla Türk şiirinde İstanbul'u ebedileştiren ilk şâir olmak vasfına da layıktır. Bu şiirlerde Sadâbâd Kasırlarının renkli ve çiçekli bahçelerinde servi boylu güzellerin salınarak dolaştıkları görülür; gazel ve şarkı okuyarak neşelendikleri öğrenilir; mermerden yapılmış ejderha ağızlarından, billur gibi havuzlara zehir yerine âb-ı hayât döküldüğü duyulur.¹¹⁹ Fuad Köprülü: “Lâle Devri deyince mutlaka Sa'dâbâd'ı, Sa'dâbâd'ı hatırlayınca da ister istemez Nedîm'i düşünüyoruz. Çünkü Lâle Devri ve Sa'dâbâd, Nedîm'in divanında takdir edilmiş gibidir. O devrin asıl hakikatini, hayatını,

¹¹⁴ Mengi, a.g.e., s.210.

¹¹⁵ Tunca Kortantamer, Eski Türk Edebiyatı-Makaleler, “Nedîm'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Seçmeler”, Akçağ Yay., Ank., 1993, s.339.

¹¹⁶ Fuad Köprülü, Divan Edebiyatı Antolojisi, İst., 1931, s.513.

¹¹⁷ Atilla Özkırımlı, Nedîm, Toker Yay., İst., 1974, s.13.

¹¹⁸ Tunca KORTANTAMER, a.g.e., s.339.

¹¹⁹ Banarlı, a.g.e., s.757.

zevkini bize her şâirden çok Nedîm duyurabiliyor. Ve işte Nedîm bundan dolayı büyük şâirdir.”¹²⁰ der ve döneminin özelliklerini yaşayan ve yaşatan bir şâir olduğunu söyler.

Nedîm, İstanbul şâiri olduğu ölçüde büyük bir beşerî aşk şâiridir. Onun nice coşkunun, zarif ve ateşli şiirleri; durmaksızın tazelenen ve her güzelde bir başka tad arayan aşkları ve bu aşkların sevgilileri için söylenmiştir. Nedîm bu şiirlerinde isteklidir, şûhtur, pervasızdır, açık saçıktır. Fakat bütün bu hallere rağmen, Nedîm Divanı, bir güzel şiirler mecmuasıdır; bu şiirlerdeki açıklık ise Venüs heykelindeki açıklık gibi, sanata ve sanatkârına karşı hayranlık duyguları uyandırır.¹²¹

Türk şiirinde insan aşkıyla ilâhi aşk duygularının ikisini de aynı kuvvetle duyan bir gönülle terennüm eden en kudretli şâir, hiç şüphesiz, Fuzûlî’dir. Fakat sevgilinin madde ve hayat halindeki canlı güzellikleri; aşkın maddi arzularından doğan gönül ürperişleri hiçbir şâirimizde Nedîm’de olduğu kadar zarif, sıcak ve kuvvetli değildir. Fuzûlî beşerî aşkın üzüntü ve elemelerini, Nedîm ise neş’e ve sürurunu terennüm etmiştir. Aşkın zevkini ve neş’esini bizzat tatmak ve yaşamak arzusu Nedîm’i beşerî zevkler peşinde koşan bir âşık olarak göstermiştir.¹²²

Her gördüğü güzelden gönlüne neş’e ve heyecan veren bedî’ bir hisse çıkarmasını çok iyi bilen Nedîm, Divan Edebiyatı’nda Halk şâiri Karacaoğlan’a benzer bir aşk hayatının temsilcisidir. Şiirlerinde tasavvufa, umumiyetle kapalı söze yer vermemiştir.¹²³ Köprülü, Nedîm’in edebi şahsiyetini ve eserlerinin hususiyetini ana hatlarıyla tespit ederken, şiirlerindeki aşk hisleri hakkında şunları der:¹²⁴ Divan hemen baştanbaşa serbest, şen, cür’etli bir aşk havasıyla doludur. Hakiki bir rind-i zevk-perest olan şâir pek belli ki bunların çoğunu hayatın ilhamlarından almıştır. Doğrusunu söylemek lazım gelirse Nedîm yüksek ve ilahi bir aşkı değil şu işret âlemlerinin levazımından olan şuh ve serbest alâkaları, her güzele karşı duyulan çapkın hisleri bir kelime ile, şehveti terennüm etmiştir.¹²⁵

Felsefe yapmak, hikmet göstermek Nedîm’in mizacına uygun değildir. Çünkü o her şeyden önce şâiridir. Düşüncesinin mihreri ise yaşamak ve sevmektir.¹²⁶

¹²⁰ Seyit Kemal Karaalioğlu, Resimli-Motifli Türk Edebiyatı Tarihi., s.719.

¹²¹ Banarlı, a.g.e., s.757.

¹²² Mazıoğlu, a.g.e., s.44.

¹²³ Banarlı, a.g.e., s.758.

¹²⁴ Mazıoğlu, a.g.e., s.53.

¹²⁵ Köprülü, a.g.e., s.522.

¹²⁶ Mazıoğlu, a.g.e., s.37.

Nedîm hemen bütün şiirlerinde, eskilere ve çağdaşlarına göre sade bir dil kullanmıştır. Hele bestelenmek için yazdığı şarkılarda sıcak bir konuşma diline yönelmiştir.

İstanbul ağzını ve deyimleri ve hatta konuşma şivesini en güzel kullanan Nedîm'dir.¹²⁷ Onun şiirlerinde yer alan sevgililer hayattan alınmış gerçek tiplerdir. Nitekim bunlar bazen bir Hıristiyan dilberi, bazen Cezayirli bir afet, bazen bir çengi güzeli, bazen de sarı saçlı, mavi gözlü ve ürkek bakışlı bir sevgilidir.¹²⁸ Gül, bülbül, lâle, mehtap, gamze, bâde, piyâle, dilber, işve, neşve... İşte Nedîm'in munis, sıcak felsefesini dercettiği anasır. Ateş, kan tufanları, istila, med ve cezirleri arasında heba olup giden milli çehremizin nasılsa yanılarak gülemeyebildiği bu mesut günlerimizi Nedîm müstesna bir kudretle tecessüm ettirir!¹²⁹

Nedîm, Divan Edebiyatı'nın mevzuuna taze bir ruh vr hayat vermiştir. Şekil itibariyle yeni bir şey yapmamış ise de o zamana kadar bu edebiyatta pek kusurlu ve basit kalan tasvir onun elinde canlanmış ve genişlemiştir. Nedîm gibi içinde yaşadığı cemiyetin hayatını bedî ve en ince noktalarıyla gösterebilen bir şâirimiz gelmemiştir.

Saçı fütâdesinin habi gibi pejmürde

Nigâhi âşıkının hâtırı gibi bîmar

beyitinde sevdiğinin saçını ve bakışlarını zarif bir kalem vuruşuyla gösterdiği gibi bunları ne kadar ince bir teşbihle kendi perişan uykusuna ve hasta gönlüne benzetiyor.

Nedîm'in kasidelerinde güzeldir. Bilhassa nesip kısımlarında hayalden ziyade hisle işlenmiş çok güzel tablolar vardır. Onun kasidelerine bayram, bahar, düğün gibi sevindirici hadiseler birer sebep olmuştur. Harp, ten ve kavgadan hiç bahsetmemiş,

Ramazan gibi ibadet aylarını âdet olsun diye ve nadir olarak meth ederken hasretle bayramı beklemiştir. Nedîm'in şarkıları da çok güzeldir. Hiçbir şâirimiz onun kadar şarkılarında muvaffak olamamıştır. Nedîm o zamana kadar devam eden bu şekle yeni bir ahenk vermiştir.

Sevdiğim cemâlin çünkü göremem

Çıkmasın hayalin dili şeydâdan

¹²⁷ Kabaklı, a.g.e., s.722.

¹²⁸ Şentürk, a.g.e., s.439.

¹²⁹ Coşkun Otluoğlu, "Şâir Nedîm Mecmuası", "Nedîm Felsefesi", haz., Abdülfeyyaz Tevfik, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erz., 1998, s.53-54.

beyitiyle başlayan hece vezni ile yazılmış bir türküsü de vardır.¹³⁰

Şarkı yazmaya çok yatkın olan Nedîm, 11’li hece vezniyle iki koşma yazmıştır. Bu örnek, klasik edebiyat ile âşık edebiyatının karşılıklı etkilerine bağlanabilir.¹³¹

Son olarak Nedîm hakkında şunu söyleyebiliriz ki, Nedîm, mahallileşme akımının önde gelen temsilcisidir. Necâti Bey, Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ ve kısmen Nâbî’den sonra Nedîm mahallileşme akımının en güçlü temsilcisi olmasında yaşadığı dönemi ve dönemin yaşam biçimini, özelliklerini şiirde başarılı biçimde vermesinin payı vardır. Özellikle sanatçı İstanbul’u her yönüyle yansıtmakta oldukça başarılıdır. Bu yüzden ona İstanbul şâiri de denir.¹³²

“Nedîm!... Nedîm, müstesna bir âşıktır. Hangi birini söyleyelim! Daha işin başında;

Ya seferdir ya tahammül anla aşkın çaresi

diyerek dert yanan; yahut da;

Halk-ı âlem yılda bir kez îyd için kurbân eder

Dem be dem sâ’at-be sâat ben senin kurbânınam

diyerek, sevgiliye teslimiyet arz eden bir şâirin, aşka dair sözü mü biter!”¹³³ diyor, İskender Pala.

Nazım Hikmet bile Kavak başlıklı şiirinde; Nedîm’in İstanbulluluğu hakkında şunları söyler:

Ağaç gece seyredilir

Suda gümüşten servidir

İstanbullu Nedîm için¹³⁴

Şimdi Nedîm Divanı’nda yaptığımız tespitleri verelim:

Nedîm gönül ve gönülle ilgili tamlamalara divanda 53 kez yer vermiştir. Ayrıca “ey gönül” redifli bir gazeli vardır. Dil ve dille ilgili terkipler ise 433 yerde geçmektedir. Gönül anlamına gelen kalb 7; hâtır 30; derûn 26; yürek 1; ciğer 3; göğüs 1; sîne 66 kez kullanılmış olup Nedîm Divanı’nda gönüle dair terkiplerin toplam sayısı 620’dir.

¹³⁰ Murat Uraz, Nedîm, Yetiştği Asır, Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirlerinden Parçalar, Tefeyyüz Kitabevi, İst., 1938, s. 14,16.

¹³¹ Cemal Kurnaz, Eski Türk Edebiyatı, Gazi Kitabevi, Ank., 2004, s.337.

¹³² Mengi, a.g.e., s.211.

¹³³ Pala, Müstesna Güzeller, s.39.

¹³⁴ Mehmet Çetin, Tanzimattan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi, C.1., 3.Baskı, Akçağ Yay., Ank., 2002, s. 271.

Görüldüğü gibi Nedîm, divanında en çok aşkı işlemesine rağmen gazellerinde, şarkılarında pek de gönüle yer ayırmamıştır. Gönül bahsinin geçtiği çoğu beyitte aşkı gönlüne indirmeyen bir şâir elbette acı, ıstırap, keder, sıkıntı çekmeyecektir. Bu yaşamın içerisine bir de Lâle Devri'nin şatafatlı gecelerini, Sadabad eğlencelerini, helva sohbetlerini eklersek, Nedîm'in diğer iki şâirimizden niçin gönüle daha az yer verdiği sorusunun cevabını da netleştirmiş oluruz.

Yahyâ ve Cevrî Divanları'nda karşımıza çıkan şâirlerin kendi gönüllerine seslendikleri dil-i Yahyâ, dil-i Cevrî gibi terkipler Nedîm de hiçbir beyitte yer almaz. Nedîm dil-i Nedîm terkiplerine hiç yer vermediği gibi 162 gazel içerisinde 34 gazelde gönüle hiç değinmemiştir.

Divan'da Nedîm'in en çok kullandığı terkip dil-cû'dur. Nitekim bu terkip 45 yerde geçmektedir. En az siyeh-dil, hevâ-yi dil, dil-i mahrûr, dil-i nâ-çâre, cihân-ı dil, dil-i yâr, dil-i ârif, dil-şüde ve minâ-yı dil terkiplerine yer vermiştir.

Şimdi gönül üzerindeki beyitlerde geçen edebî sanatları verelim:

1.3.3.1. Anlamla ilgili sanatlar

Tevriye:

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv-kad seninle geçen rûzgârını

(G.149.5)

Teşbih:

Dil yine ser-geştedir tîr-i hevâyî veş Nedîm
Bir kemân-ebrûnun olmuştur meğer âvâresi

(G.159.4)

Çünkü tîr-i hecr ile oldun zahım-nâk ey gönül
Çek çevir kendinki bir kaşı keman lâzım sana

(G.4.3)

Tecâhül-i ârif:

Sen ne câmın mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldıldın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana

(G.2.6)

Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayranım Nedîm
Câm-ı mey nûş etmedin hem-bezm-i cânân olmadın

(G.70.5)

Telmih:

Andırır Kasr-ı Cinân-ı bu dil-i nâ-şâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
 Düşürür Kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
 (Ş.23.1)

Hüsn-i ta'lîl:

Serv-i dil-cûyumdan ayrı geşt-i gülşen istemem
 Var yürü istersen ey eşk-i revan cûlarla sen
 (G.99.6)

Teşhis:

Miyân-ı yâri dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
 Yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış
 (G.51.2)

Mecâz-ı mürsel:

Huzûr-ı İzzet'e yüz yerde arz-ı hâl etti
 O serv-i dil-keşi dil der-kenâr edinceye dek
 (G.64.4)
 Bu kasr-ı pâk bir beyt-i dil-ârâ-yi ferahtır kim
 Vezîr-i a'zamın teşrîfidir ancak ana ma'nâ
 (Ta.43.12)

Mecaz:

Aceb kim nermdir sînen a zâlim neyleyim ammâ
 İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihriban vardır
 (G.43.7)
 Billâh ne saht âteş imişsin gönül meğer
 Gark oldun eşk-i hûna söyünmez misin dahı
 (G.148.2)

Tezat:

Bir perî eylemedi çâre dil-i nâ-çâre
 Mutrıbnın çak çak-ı çar-pâresine çarpılalı
 (G.145.4)

Yoktur Nedîm-i zârda esbâb-ı ârzû
Ancak cihanda bir dil-i firkat-meâbı var
(G.26.8)

Tenâsüp:

Hemçün makas dehânını hamyâze gâh edip
Çâk etti şâne veş dil-i hallâkı zülf ü hat
(G.53.12)

Kinâye:

İşittim dür sadef pîrâhenin çâk eyleyip çıkmış
Meğer ol dilber-i sîmîn-beden deryâya girmiştir
(G.23.2)

İşka düştüm cân u dil müft-i cüvânân oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-i girîbân oldu hep
(G.8.1)

Mübalâğa:

Fürûgu kûhsâr-ı âheni âb eylemek mümkün
Ol âteş kim hayâlinle dil-i şeydâya girmiştir
(G.23.5)

Sînesi destindeki peymâneden berrak u sâf
Ruhları destîdeki sahbâ-yi terden kırmızı
(G.155.2)

Leff ü neşr:

Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitan lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitan lâzım sana
(G.6.1)

İstifham:

Sen ne câmin mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldıldın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana
(G.2.6)

Dilberle mâcerânı yeter sakladın Nedîm
Nakl eyleyip biraz da öğünmez misin dahi
(G.148.5)

1.3.3.2. Söz ile ilgili sanatlar

Aliterasyon:

Serâpâ hüsn ü ansın dil-sitansın nâz-perversin
Cüvân-ı mihrıbansın şûhsun nâzende dil-bersin

(Ş.10.1.)

İştikak:

Bu âb-ı dil-güşâ oldukça çârî havz-ı dil-cûya
Cihan içinde kılsın emrini fermânını icrâ

(Ta.52.21)

Tekrir:

Habbezâ tarh-ı dil-pesend ü lâîf
Habbezâ resm-i dil-keş ü zîbâ

(Ta.55.34)

Evsâfını dil her ne kadar eylese şâyan
Medhinde kalem her ne kadar söylese gerçek

(Ta. 37.23)

Tecrîd:

Sorma peyâm-ı la'lini peymâne duymasın
Ey dil tehâlük etme aman söylerim sana

(G.3.2)

Cinas:

Hoşâ dil-güşâ havz-ı berrâk u sâf
Cüvânanda var mı bu safvette nâf

(Mes.10.40)

İcad-ı Elfaz:

Nedîm'in hak bu kim bu nazmı zevk-âmîz düştü pek
Sanırsın kim durup bir dilber ile rû be rû yazmış

(G.51.5)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ , CEVRÎ, NEDİM DÎVÂNLARINDA GÖNÜL

2.1. Dil

Gönülde yanan aşk ateşi aşığa acı verse de onu üzmez. Nasıl ki ateş, madendeki arazları temizleyip gerçek cevheri ortaya çıkarıyorsa, gönüldeki aşk da bela ateşine maruz kaldığında temizlenir ve özüne ulaşır.

Kalb ise dil gam değil hüküm edicek sultân-ı aşk
Nakd-ı vakt edip belâ oduyle tashîh edeler

Y(G.71.2)

Âşık aşk ateşiyle zayıf düşerken, ondan o kadar güçlü âhlar çıkar ki bunlar göğe ulaşır ve gökyüzü çadırını taşıyan sağlam direkler olarak tasavvur edilir.

Dilâ âlem yıkılmaz göklere âhın direk olsa
Bu çetr-i lâciverdî anın üstüne kurulmuştur

Y(G.81.4)

Gönül gözle görülmediği için istediği her yere sığar. Bu ister sevgilinin yok denecek kadar küçük ağzı olsun, ister çene çukuru olsun, isterse de zülfün kıvrımları olsun. Bî- vücüt gönül için mekan sıkıntısı yoktur.

Künc-i çîn-i zülf kim sığmaz ama mûy-ı hayâl
Dil gibi bir bî- vücûdun pehn-i nüzhet- gâhıdır

Y(G.82.2)

Âşık dert,sıkıntı çeke çeke bu duruma alışmıştır. Nerde bir gam görse “bu âşinadır” diyerek onu da alır. Artık gamla dost olan âşık, bu dostluğuna güvenerek onu cefadan vazgeçirmek için dualar eder.

Niyâz eyle cefâdan vâz gelsin cân-ı mahzûna
Seni ey dil gam-ı cânâne ile âşinâ derler

Y(G.85.4)

Sevgilinin aşığa ettiği cefalar oka benzer. Ok çeliktir. Demire su verilerek çelik haline getirildiği için ok da su vardır. Bu oklar aşığın gönlünü yaralasa da, aynı zamanda cana su serptiği için aşığı rahatlatır. Bu su, gönüldeki tozları da alır götürür. Gönlün tozlardan arınması demek de masivadan, sıkıntıdan beri olması demektir.

Yine cân-ı nâ-tüvâna su serpildi oklarından
Reşehât-ı lutfu Yahyâ komadı gubâr dilde

Y(G.337.5)

Sevgilinin dudağı rengi itibariyle kıvılcımı andırır. Bu kıvılcımlar aşığın gönlünde o kadar fazladır ki, âşık bu acıyla ne kadar gözyaşı dökerse döksün yine de o ateşi söndüremez.

Gam-ı la'li ile çeşmim şeb ü rûz girye eyler
Söyünür mü degme sudan görün ol şerâr dilde

Y(G.337.4)

Sevgili eğer isterse aşığın gönlünün gül gibi açılmasını sağlayabilir. Sevgilinin isteğiyle açılmış gönüller ise cihanda gül bahçesini andırır. Yahyâ bu güzel hali bize şöyle yansıtır:

Devrinde dil mi kaldı açılmaya gül gibi
Guyâ ki gül tonanmasıdır ser-be-ser cihân

Y(K.2.16)

Âşık gerçek sevgiliye ulaşma yolunda ilerlerken gönlünü her şeyden önce masiva kirinden temizlemek zorundadır. O, gönlü ateşle yakarak kıymetli cevheri ortaya çıkarırsa ancak o zaman maşukun tecellisi aşığın gönlüne yansımış olur.

Bir dilde ki aşkın odu ola peydâ
Hâşâ ki sevi yanmaya hâşâk-âsâ

Y(G.1.1)¹³⁵

Cemal güzeldir ve celal gibi ışık saçır etrafa. Yalnız celalde sevgilinin harareti de vardır. Gönül, cemalin güzelliğine dayanamazken, celale hiç dayanamaz.

Dilde ola mı tâb-ı celâle tâkat
Envâr-ı cemâle døyemezken cânâ

Y(G.1.3)

Cemal de celal de sevgilinin iki sıfatıdır. Yalnız yukarıda bahsettiğimiz gibi cemal sevgilinin güzel yönünü yansıtırken, celal onun hiddetini yansıtır. O güzeller güzeli cemali görmek hem göze hem gönle huzur verir.

¹³⁵ “Bu beyit o güne kadar kimsenin deneme teşebbüsünde bulunmadığı rubai vezniyle yazılan ilk beyittir. Yahyâ her iki nazım şekli için öteden beri kabul edilen ayrı vezin kullanma geleneğini kırarak ilk adımı atmış ve bir numaralı bu beyitiyle başlayan gazelini yazmıştır.” Ertem, a.g.e., s.XXXII.

Gamınla dîde eker dil çeker belâ-yı firâk
Gören cemâlini müştâk görmeyen müştâk

Y(B.55)

Âşık girdiği yolda ilerlerken Allah'ın feyzine çok ihtiyaç duyar. Gönül küçücük bir zerre iken bu feyz ile âlemleri aydınlatan güneş gibi olur.

Bir dile Yahyâ tokunsa pertev-i feyz-i Hudâ
Zerre-i nâcîz iken hurşîd-i âlem-tâb olur

Y(G.60.5)

Âşık aşka düşmeden önce demir gibi sert bir gönle sahipken yaşadığı aşktan sonra o demir yürekte eser kalmaz. Tıpkı demirci dükkânındaki ocak gibi yanar durur.

Bir âhen-i serd idi dil âşık değilken şimdi ol
Dükkân-ı âhen- gerdeki kânûn-ı sûzân kendidir

Y(G.65.2)

Sevgili temrenini aşğın gönlüne gönderdiği zaman gönül, yaralar içinde kalsa bile yine de temrenin bağrından çıkmasını istemez. Eğer sevgili temrenini çekerse işte o zaman âşık için elem, acı dolu günler başlamış olur.

Ölünce demreni kalsın çıkarmanız dilden
Tahammül eyleyemem olda bir cerâhat olur

Y(G.61.2)

Sevgilinin kâkülü şekli ve kokusu itibariyle sümbüle benzer. Gönülse o zülfün hasretiyle yanar durur. Hele zülfü külâhın kenarından görürse gönül iyice meftun olur.

Kûşe-i destârda sünbül görüp meftûn olur
Dil anı taraf-ı külâhından çıkan kâkül sanır

Y(G.68.2)

Saç sevgilinin en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu olan güzellik unsurudur. Dağınık, karışık, örülmüş, düz şekli, uzunluğu, siyah rengi ve kokusu sebebiyle birçok unsurlarla benzerlik gösterir.¹³⁶ Sevgilinin saçları gece gibi karanlık olunca, aşğın gönlüde gece gibi karanlık olur. Gece insana bela getirir. Nitekim âşık saçın belasından çok korkar, fakat âh çekmekten başka yapacak bir şeyi de yoktur.

Ser-i zülfünde dilin nâle-i şeb-gîri nedir
Bu belâdan nice cân kurtara tedbîri nedir Y(G.70.1)

¹³⁶ Mustafa Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divânı'nın Tahlîli, 2.Baskı, Akçağ Yay., Ank., 2001, s.147.

Bu belalı saçlar pek çok gönlü ele geçirmek için tedbir alır. Sevgilinin saçını ikiye ayırmasıyla, değil aşığın gönlü tüm dünya ona bağlanmış olur. Nitekim Yahyâ bu hali bize şöyle yansıtır:

Gîsûların dil almaga tedbîr etdiler
İki belükle âlemi teshîr etdiler

Y(G.66.1)

Sevgili kurduğu bu tuzağa çoktan zavallı bir günahsız düşürmüştür. O iki zülfün sebepsiz yere gönüle çemre takmasından hangi gönül kurtulabilir ki?

Ol iki zülf ayak tolayıp bî-sebeb dile
Bir bî-günâhı beste-i zencîr etdiler

Y(G.66.4)

Saçlar her ne kadar tuzak olarak telakki edilse de onun bağlayıcılık yönü de âşıklar için önemlidir. Saç ne kadar uzun olursa çileden iki büklüm olmuş, yerlerde sürünen gönülleri toplar, kendine bağlar.

Ne denli âşık-ı şûrîde varsa ana dil vermiş
Aceb âşüfteler cem eylemiş zülf-i perîşânı

Y(G.428.2)

Gönül çektiği çilelerle, döktüğü gözyaşlarıyla gönül aynasını tertemiz eder. Yaşadığı kederle saf olan o aynadan güler yüzlü bir güzelin yansımalarını ister. Hem bu hale parlak, güzel olan ayna ne yapsın?

Dil sâfdır kederden ammâ güler yüz ister
Hûb olmayana neyler âyîne-i mücellâ

Y(G.3.4)

Âşık girdiği çileli yolda ilerlerken kısmeti karşısına muhalif olarak çıkar. Onun kısmetinde hep aşk ateşiyle yanmak ve gözyaşı dökmek vardır.

Nasîbi dîdenin âb u dilin tâb oldu kısmetde
Gözün sermâyesi harcandı dil ammâ ticâretde

Y(G.343.1)

Derviş ilahi aşk yolunda ilerleyen bir insan tipidir. O, sevgilinin gam okunun param parça ettiği gönlünü her türlü dünya gamından temizlemiş, fakir bir âşıktır.

Dil incinmez olursa tîg-i gamla sîne sad-pâre
Ne gam dervîşe olsa hırka-i peşmîne sad-pâre

Y(G.331.1)

Sevgilinin gönle gönderdiği bu gam okları sinede yaralar açar. Âşık bu yaralardan sızan sırları sevgiliden saklayamaz. Nitekim Yahyâ bu düşüncesini bize şöyle sunar:

Tîr-i gamla sînedede kim yâre açıldı
Saklayamadı zahmını dil yâre açıldı

Y(G.386.1)

Gönlün gözden kaybolması bize onun her yere sığabileceğini hatırlatır. Gönül ortalarda yoksa eğer bilinir ki o, mekân olarak sevgilinin saçlarını seçmiş ve orada yok olmuştur. Aslında sevgili gönül avına çıkmış ve saçlarını kement yapıp aşığın gönlünü ele geçirmiştir. Gönlün bu yüzden ortalarda görünmediğini Yahyâ bize şöyle yansıtır:

Nice günlerdir ki hiç nâm ü nişânı yok dilin
Bir kemend-i cân-şikâra mübtelâdır var ise

Y(G.336.2)

Aşığın sevgilisini bağrına basması,inciyle sedefin buluşması olarak telakki edilir. Ki bu buluşmada sinenin param parça olmasından endişe edilmez. Çünkü orası sedef gibi yumuşacıktır.

Sedef gibi basarsa bagrına ol dürr-i yektâyı
Kayırmaz olsa ey dil sîne-i bîkîne sad-pâre

Y(G.331.4)

Yahyâ aşk ateşiyle yanan gönlünü gözünde yaşlarla sevgiliye sunar ve ondan köleliğini kabul etmesini ister.

Efendi zâhir ü bâtın diler kulun ola Yahyâ
Kapına yüz sürer âteş dilinde âb gözünde

Y(G.345.7)

Sarhoşluktan külâhı eğri duran ve bu yüzden görünen sevgilinin saçları gönülleri kendine bağlar. Gönül sevgilinin yüzüne yakın olacağı için halinden oldukça memnundur.

Bir dil ki karâr eyleye zülf-i siyehinde
Âsûdedir ol sâye-i taraf-ı külehinde

Y(G.355.1)

Pervane nasıl ki mumun etrafında dönerse gönül de rengi ve yakıcılığıyla muma benzeyen sevgilinin yüzü etrafında pervane olur döner. Bu dönüşte mecalsiz kalan gönül gücünü kaybeder ve yüzün yakıcı ateşine kendini kaptırır. Bu haller Yahyâ'nın diline şöyle yansır:

Şem-i ruhuna tolaşarak dil
Pervâne-i bî-mecâle döndü

Y(G.387.3)

Açdı dil bâl ü per-i himmeti pervâne gibi
Şevk ile şûle-i şem-i ruhuna yâne gibi

Y(G.409.1)

Aşk uğrunda tüm bu cefa ve eziyetleri gönül çekse de, onu kemale erdirecek olan yine nihayetsiz derttir.

Hemân o şâhda eksikligin dile Yahyâ
Temâm eder seni de derd-i bî-nihâye-i aşk

Y(G.183.5)

Yahyâ şu beyitinde;
Özün ey dil yukarı tutma çün bir mâh-pâren yok
Tutalım çarh-ı atlas kendi olmuşsun sitâren yok

Y(G.185.1)

diyerek, atlas feleğinin nasıl ki ayı, yıldızı yoksa, sevgiliden ayrı, güzellikten yoksun olan gönlünde hiçbir değerinin olmadığını savunur.

Sevgilinin aşığa iltifat etmesi meyvesini toprağa sarkıtan fidana benzer. Nitekim şu beyitte şâir;

İltifât eyler sana ey dil o şâh-ı nîk-baht
Meyl eder elbette hâke meyve-dâr olsa dıraht

Y(G.30.1)

diyerek, iltifatı tatlı bir meyveye, çektiği çilelerden dolayı iki büklüm olmuş yere meyleden aşığı da toprağa benzetir.

Bu karşılaşmada aşığın vuslat için meyveye ulaşması gerekir. Biraz âşık gayret eder biraz da sevgili lütfedip eğilirse vuslat niçin gerçekleşmesin?

Dilâ bâr-ı visâle dest-i himmetle erilmez mi

Nesîm-i lutf esmez mi o nahl-i nâz egilmez mi

Y(G.408.1)

Vaiz de zahid gibi âşıklar tarafından pek sevilmez. Çünkü vâizin sözleri aşktan, sevgiliden yoksundur. Gönlü muhabbet ocağı gibi yanmakta olan âşık, vâizin sözlerinden dolayı hiç de müteessir olmaz.

Vâiz ola mı serd sözünden müteessir

Bir dilde ki sûzân ola kânûn- muhabbet

Y(G.32.3)

Ten, vücudu saran elbise gibidir. Bu ten elbisesi aşığı bazen sıkır ve ona engel olur. Sevgiliye vuslatı düşleyen âşık o an için ten elbisesini parçalayıp çıkarmak ister. Yani âşık vuslat için canından bile geçer.

Ümîd-i vasl edersin cismini sad çâk kılmazsın

Visâl-i yâre ey dil câme-i ten hâil olmaz mı

Y(G.394.4)

Âşık bazen çektiği acılara dayanamaz, sabır ve tahammülünü kaybeder. Nitekim o, böyle bir durumda avarelikte karar kılar.

Düşelden dil hevâ-yı aşka bî-sabr u şekîb oldu

Hele âvârelikde ber-karâr olmak nasîb oldu

Y.(G.393.1)

Gönülü, Yahyâ da pek çok şâirimiz gibi bülbüle benzetir.

Bî- karâr etdi dili tagıtdı dilber kâkülü

Andelîbin tâzeler şimdi yatagın bozmadı

Y(G.397.4)

Burada gönül sevgilinin saçlarına bülbül gibi yuvasını yapar ve oraya yerleşir. Dilber saçlarını dağıttığında yuvası tarumar olan gönül, sevgilinin yuvayı tazelemek için saçlarını dağıttığını düşünür ve bununla mutlu olur.

Âşık sevgiliden gelen her türlü cevri ü cefaya alışıktır. O, bu halde yaşamayı bile sever. Yalnız feleğe gönül bağlamadığı halde ondan gelen eziyete akıl sır erdiremez.

Dil mi verdim sana kim şîve vü nâzın götürem
Ey felek Cevrî koya cânıma cânân gibi

Y(G.409.4)

Sevgilinin vücut hatları denizi andırır. Vücudun kıvrımları dalgaya benzetilirken çene çukuru da gönlün boyladığı girdaba benzer.

Çîn- hat u çâhı zekanın hûb bilir dil
Bir boylamadık lücce vü girdâb mı kaldı

Y(G.422.4)

Sevgilin kirpikleri ok gibi gönüle tesir etti mi kader, kaza hükmünü geçer ve aşğın acılarına acı katmaya devam eder.

Müjgânı tîrle dile bildirdi kıssayı
Sanman ki ana sırr-ı kazâyı tuyurması

Y(G.423.5)

Gönül bu acıları çeke çeke sayfaları dağınık bir mecmuaya dönmüştür. Dağınık sayfalı bu mecmuayı bir araya getirip onaracak olan şiraze ümittir. Yalnız âşık yorgun ve hasta olduğundan ümidi de iyice zayıflamıştır.

Dil perîşân-ı sitem rişte-i ümmîd zaîf
Bend olur sanma o mecmûâ bu şîrâze ile

Y.(G.315.4)

Reyhanın kokusu da gül gibi aşğın gönlünü ferahlatır. Âşık sevgilisinin yüzündeki ayva tüylerin kokusunu reyhana benzetir. Aynı zamanda o yüz hattı “reyhânî” denilen hatt türünü de hatırlatır. Hatt nasıl ki yüze safâ verirse reyhan da gülzâra safâ verir.

Bûy-ı vefâ tumazdı dil ol hatt-ı müşğîn olmasa
Gülzârdan olmaz safâ seyr-i reyâhin olmasa

Y(G.317.1)

Yüz için yapılan benzetmelerden biri de Çin ülkesidir. Sevgilinin yüzü “çîn” gibi kıvrımlıdır. Nitekim aşağıdaki beyitte geçtiği gibi sevgilinin yüzünü gören Çin ülkesini görmüş gibi olur.

Hat-ı ruhsârının sevdâsın etse dil baîd olmaz
Biraz da Çini görsün çok zamândır seyr-i Rûm eyler

Y(G.90.3)

Gönül pervanenin kendini şem'e sunması gibi aşk ateşine sunar. Bu uğurda yanmaktan çekinmez. Gece aşk kitabını okuyabilmek için ışık olsun diye o zayıf, güçsüz, küçük vücudunu yakacak olarak kullanmayı dahi göze alır.

Yakıp şem'in kitâb-ı aşk okur bir suhte var mı
Dilâ bî-hûde meşhûr olmadı ol fenle pervâne

Y(G.318.3)

Gönül, Allah vergisi olan bir güzelliğe âşıktır. O, ne saç boyamak için kullanılan siyah renkli gâliyeye rağbet eder, ne de sevgilinin allık niyetine yüzüne sürüdüğü gâzeye.

Hüsn kim gâliye vü gâzeden imdâd ister
İstemez dil anı bir hüsn-ı Hüdâ-dâd ister

Y(G.86.1)

Hüma kuşu yükseklerden uçuşması ve yere konmamasıyla meşhurdur. Sevgilinin hümayaya benzetilmesi onun da yüksekte uçuşması, güzel olması ve toprak olmuş aşğın yanına tenezzül edip inmemesine bağlanır.

Kasdın ey dil yüksek uçar bir hümâ-pervâzedir
Hâke ol etmez tenezzül meyli evc-i nâzedir

Y(G.87.1)

Gönül bazen asma yaprağı olarak çıkar karşımıza. Bilindiği gibi asmanın yaprakları geniştir. Gönlün bu genişlikte açılıp bir nebze de olsa ferah bulması, zevk alması öğütlenir.

Sebz ü hürrem olmaz ey dil her zamân bâg-ı vücûd
Vere gör hükmünü her faslın misâl-i berg-i rez

Y(G.137.2)

Âşık gönlünde yanan aşk ateşini ne kadar gizlerse gizlesin gerek gönülden çektiği dumanlı ve kıvılcımlı âhlar gerekse de gözünden akan yaşlar onun bu halini ele verir ve bu hal Yahyâ'nın gönlünde şöyle şekil alır:

Her nedenli dilde pinhân eylese aşk âteşin
Âşıkın sûz-ı derûnun dûd-ı âhı gösterir

Y(G.105.5)

Aslında âşık gönlünde yanan bu ateşin sırrını göstermek istemez. Çünkü çektiği cefaları bile anlatmaktan korkan âşık, sevgilinin adını ağzına almaktan bile çekinir.

Zebâne cevrin almam sakların sözüm derûnumda
Dilin yanar şikâyet eylesem ey mihrîbân senden

Y(G.262.2)

Âşık girdiği aşk yolunda ilerlerken nefsin birtakım istek ve ihtiyaçlarıyla karşılaşır. Nefis hep bencildir ve istediği şeyin hemen olmasını ister. Akıllı kişi nefsin bu isteklerini dinlemez ona fırsat vermez.

Nefs-i hûd-râydan ey dil bu tegâfûl nice bir
Âkıl olan kişi hiç düşmene fırsat mı verir

Y(G.108.6)

Sevgilinin şâhbâzla olan münasebeti işlenen şu beyitte şâir:
Kolda değil ammâ yine Yahyâ nice benzer
Dil mürgünü sayd etmede şebhâza güzeller

Y(G.114.5)

diyerek, aşğın gönül kuşunu güzellerin tıpkı bir şahbaz gibi avladığını söyler.

Sevgili oka benzeyen kirpiklerini gönle gönderdi mi orayı talan eder. Okun ucundaki temren gönülde kalınca sevgilinin kana bulanmış kirpikleri katili andırır. Cinayet sonrası sevgiliyi ise kan tutmuştur yani o donup kalmıştır.

Kurtulmaz ise n'ola okun demreni dilden
Ey kaşı kemân kanlıyı elbette tutar kan

Y(G.267.3)

Dilber bir gönüle kast eyledi mi orayı virâneye çevirir. Gönül virâneye dönen âşık ise hakikatte aşk mamurudur.

Hâtırım ol dem yapar dilber ki yıkmak kasd eder
Kim hakikatde dilâ ma'mûrdur vîrân-ı aşk

Y(G.179.3)

Gönül virâne olmuş aşğın girdiği bu aşk tufanından can gemisini kurtarması zordur. Çünkü tufan baştanbaşa ateş doludur. Ondaki kurtuluş da pek mümkün değildir.

Mümkün olurdu dilâ keşti-i cânâ halâs
Âteş-i sûzân ile olmasa tûfân-ı aşk

Y(G.180.2)

Şu beyitte de şâir bu tufanda yanan aşğın gönlünü aşk ateşinin sırrını taşıyan süveydâya benzetir:

Gerçi ki yanmakta dil ahker-i sûzân gibi

Lîk süveydâdır âteş-i pinhân- ı aşk

Y(G.180.5)

Goncaya benzeyen aşığın gönlü çektiği cevr ü cefalardan dolayı kapalıdır. Gönül ancak şad olursa gül gibi açılır.

Gonca diller açılıp hâtır niçin şâd olmaya

Bâgda güller mi yok gülşende bülbüller mi yok

Y(G.182.2)

Aslında bağda güller, gül bahçesinde bülbüller varken yine de şâir gönlün mutlu olamamasına akıl erdiremez ve şöyle devam eder:

Aşka kâbil dil mi yok şehir içre yâ dilber mi yok

Mest yok meclisde bilmem mey mi yok sâgar mı yok

Y(G.182.1)

Burada da görüldüğü gibi aşka yetenekli gönül olmasına rağmen etrafta güzel de varken niçin aşk olmasın? Mecliste bile sarhoş olan yoksa acaba bu şarabın mı kadehin mi yokluğundan kaynaklanır? Şâirin bu konuda da kafası oldukça karışıktır.

Bu hal Yahyâ'da devam eder ve dudukuşu gibi tatlı tatlı söz söyleyen, konuşan bir gönlü göremediğini, bunun nedeni olarak da dünyada acaba söyleyenin mi söyletenin mi olmadığını şöyle ifade eder:

Görmeziz bir dil ki tûtû gibi güftâr eyleye

Söyledir mi yok cihânda bilmezem söyler mi yok

Y(G.182.3)

Âşık sevgilisinin saçına duyduğu hasretle Şam'a kadar gitmeyi bile göze alır. Gönülünü avutmak için o güzeli hayal ederek vakit geçirir.

Eglenir seyr-i ruhun fikriyle dil bayrâma dek

Yohsa eylerdi sefer zülfün gamıyla Şâma dek

Y(G.192.1)

Misk genelde ceylanın göbeğinden elde edilir. Şu beyitte şâir;

Hâlin edeli gamze-i hûnhâra takarrüb

Hûn etdi dilin nâfice-i müşg-i Tâtârın

Y(G.199.4)

diyerek, gamzenin kana, benin de miske teşbihini gözler önüne serer. Bu beyitte aynı zamanda gamzenin benle ittifak yaparak Tatar miskini taşıyan göbeği kanattığını da anlıyoruz.

Âşığın çektiği çilelerle gül bahçesinde yaptığı feryatlar şu beyitte bülbülün feryatlarını bile bastırmıştır:

Gülizârın andın ey dil var ise gülzârda
Bülbülü dinletmedi feryâd ü efgânın senin

Y(G.200.4)

Âşığın katlandığı bu çilelerin hattı hesabı yoktur. Âşık öyle bir haldedir ki gönlünü ortadan kaldırmış yerine binlerce gamı doldurmuştur.

Dil gitdi gerçi yerine kondu hezâr-ı gam
Biri gider bini gelir oldu belâların

Y(G.206.2)

Çîn kıvrım anlamına gelir ve genelde sevgilinin saçlarıyla birlikte kullanılır. Sevgili kıvrımlı saçlarına gönülleri bağlamakla Çîn hakanına benzer. Kanunlara harfiyen uyan bir hakan gibi sevgili, âşıkları kendine esir eder, ve onları geri salıvermez.

Zülfünün dillerde olan akdın etmez yâr hal
İntizâm mülküne Hâkân-ı Çîn vermez hale

Y(G.227.1)

Yahyâ gibi pek çok şâir divanında saça fazlaca rağbet etmişlerdir. Nitekim şu beyitte de Yahyâ;

Anın her târı nice âşıkın kaddini bükmüşdür
Ne anlarsın dilâ bîcâ mıdır zülfündeki hamlar

Y(G.117.3)

diyerek,zülfün her telinin pek çok aşığın boynunu büktüğünü ve bunun da yersiz olmadığını söylemiştir.

Sevgilinin bir hareketiyle baştanbaşa değişebilen âşık onun bir gülüşüyle gönlündeki ateş gül olurken, onun kızgın bakışı karşısında ise bütün vücudu tutuşur, kül olur.

Güle baksan yüzüme dildeki âteş gül olur
Hışm edersen tutuşur cümle vücûdum kül olur

Y(G.131.1)

Âşık sevgilinin cefalarını taşıyamadığı durumlarda ümitsizliğe düşer. Yahyâ bu duruma düşen gönlünü teselli ederken; ona bu hale kapılmamasını, çünkü cefanın da vefanın da güzelin şanından olduğunu söyler.

Düşer mi sana ey dil dâim ümmîd-i cefâ etmek
Güzeller şanıdır gâhî vefâ gâhî cefâ etmek

Y(G.204.1)

Âşık sevgiliden gelen her şeye razıdır, fakat dayanamadığı tel şey vardır ki, o da sevgilinin sitemidir. Dünyayı karıştıran, cihana fitne yayan bir güzele gönlünü kaptırmış olan âşık sevgilinin kendine bağlanmasından geçmiştir, yeter ki o dilber sitem etmesin.

Bir âşûb-ı cihân bir fitne-i devrâna dil verdim
Vefâ etmezse de böyle sitem-kâr olmaya derdim

Y(G.235.1)

Gönül âşık olmadan önce sessiz ve sakin bir hayat sürerken, aşka düştükten sonra bülbül gibi feryat etmeye başlar. Gönlündeki yaralarla birlikte de gül bahçesini ya da güllerle dolu bir kafesteki bülbülü hatırlatır.

Öykünür gülzâra şebhem tâze dâgım güllenir
Gül ruhun şevkine dil feryâd eder bülbüllenir

Y(Kt.20.1)

Âşık bu kafeste inleyip feryat ederken onun gülden kafesini gülzarlar kışkandığı gibi bülbülün sesi de o feryatların yanında ıslık gibi kalır. Nitekim bu hali Yahyâ bize şöyle yansıtır:

Sîne-i pür-dâgdan dil mürgü kılsın nâleler
Sıklığı dinsin hezârın gülsitân reşk eylesin

Y(G.284.2)

Bir diğer beyitte de yine bülbül sesi gönlün nevasının yanında gölgede kalır. Çünkü gül bahçesine dinlenmek için sevgili teşrif etmiştir. Ona yakışır en güzel makam da bu gül bahçesidir. Âşığın onu görünce mutluluktan çıkardığı sesler bülbülü aratmaz.

Makâm-ı hûbdur gülşen o gül-ruhsâr dinlensin
Nevâyâ başlasın dil bülbül-i gülzâr dinlensin

Y(G.276.1)

Gönül bazen cambaza benzetilir. Âşık bir cambaz gibi sevgilinin saç telinde yürümeye çalışırken denge sağlamak için sevgilinin kaşlarını kullanır.

Etdirir aşkın dile zülfünle ebrûnu hayâl
Pehlevândır kim terâzûyile canbâz öğredir

Y(G.95.4)

Âşığın vücudu çoğu kez gönlün mekânı olarak tasavvur edilir. Orası bazen güllerle donatılmış bir kafes gibidir.

Dil degildir kafes-i cismime bülbül kodular
Dâğlar anlamanız yer yer ana gül kodular

Y(G.99.1)

Âşık divaneler gibi üstü başı yırtık vaziyette etrafta dolaşır. Sevgilinin cefa taşlarına maruz kalıp saçlarındaki zincire esir olan aşığın iyileşmesi düşünülemez. Onun tek şifası yine o saçtan zincirdir, fakat ne yazık ki bu yeterli değildir.

Urdum cefâ taşın dile dîvâne mi sandın beni
Zencîrine bend eyledin uslana mı sandın beni

Y(G.436.1)

Âşık, sevgilinin ayağının altını öpmek istiyorsa başta gönlünü zülfe bağlamalıdır. Saç uzadıkça sevgilinin nazlı yürüyüşüyle ayaklara doğru sallanan gönül muradına ancak bu şekilde erebilir.

Boyunca serv-i nâzım zülf-i müşgînin dırâz etmiş
Meger pâ-bûsuna âşık geçen diller niyâz etmiş

Y(G.161.1)

Âşık sevgiliye esir olduğu tuzaktan kurtulmak istemez. Gönül de ölümlü olduğu için dünyada zaten kalmak istemez.

Giriftâr-ı dâmın necât istemez
Ölümlük olan dil hayât istemez

Y(G.148.1)

Gönlün kendi avaredir. Bu yüzden kendine mekân olarak avare vadisini seçer. Kays gibi divane olan aşığın yolu da sahradan geçer.

Dil âvâre vâdîsin begenmiş
Yolu Kays olduğu sahrâya düşmüş

Y(G.160.3)

Bu avare âşık hercai bir güzele aslında gönül vermemesi gerektiğini bilir. Çünkü hercai dilberin gözü hep dışarıdadır. O, önüne gelene yüz verir. Bu da âşık için boşuna bir hevestir.

Hercâiye dil verme ki âvâre olursun
Dermân bulmazsın katı bîçâre olursun

Y(G.288.1)

Gönül sırf tarak olabilmek için çok şeyden vazgeçer. Çünkü sevgilinin saçları dağınıktır ve o sık sık tarağını kullanır. Bu yüzden gönül tarağı kıskanır ve biran önce onun yerine geçmek ister.

Mâdâm ola ol zülf-i siyeh-kâr müşevveş
Eksik mi olur şâne ile dilde keş-â-keş

Y(G.162.1)

Sarhoş ne yaptığını, ettiğini bilmez. Ayıldığında bile hiçbir şey hatırlamaz. Âşık en çok sevgilinin bu halinden hoşlanır. Çünkü sevgili ancak sarhoşken vefalıdır.

Dirîg etmez vefâsın âşık-ı bî-sabr u hûşundan
Nice hazz etmesin dil sâde rûnun bâde-nûşundan

Y(G.282.1)

Cevrî'nin gönlü, sevgilinin boyunu ve yüzünü gördüğünde ne bahçedeki servi ağacına ne de kırmızı güllere meyleder.

Nihâl-i kaddün ile ruhların görelden dil
Ne serv-i bâga ne gül-berk-i âle mâyildür

Y(G.85.3)

Gam çekmeye alışkın gönül adeta onunla yoğrulmuş gibidir. Gamsız bir hayat artık âşık için düşünülemez. Nasıl ki gam gönlün mayası olmuşsa gözyaşı da yüz suyunun devleti olmuştur.

Gam dilün mâye-i sa'âdetidür
Eşk-i çeşm âb-rûy-ı devletidür

C(G.89.1)

Fakat aynı gönül bazen sevgili için pişmanlık bile duyabilir. Gönül hatırına dilberi getirdiğinde büyük bir nedâmetle onu geri gönderir. Çünkü gönül aynasında o güzel yüzü yansıtmak isteyecek talep yoktur. Bu farklı hal Cevrî'nin diline şöyle yansır:

Ârzû gelse dile dâg-ı nedâmetle gider
Neylesün âyînesinde göremez rûy-ı taleb

C(G.8.2)

Eğer gönülde yârin yüz hatlarının hayali görülmeye başlanırsa, sevgiliye duyulan gizli muhabbet fitnesi de ortaya çıkmış olur.

Gördükçe hayâl-i hat-ı ruh-sârını dilde
Meşhûdum olur fitne-i mestûr-ı mahabbet

C(G.13.2)

Sevgilinin bu güzel yüzü karşısında aşka düşen gönül öyle âhlar çeker ki başında adeta siyah dumanlar dolaşır.

Derûn-ı ışka âteş saldı dilde tâb-ı ruh-sârı
Degül başumdaki sevdâ ânun dûd-ı siyâhıdır

C(G.60.4)

Âşık gönlünde sakladığı sevgilisini herkese duyurmak istemez. O güzelin bir bakışının nüktesini ezberleyip tekrarlayan gönül, âşıkların oturup dert yandıkları mecliste bu sırrı onlarla paylaşmaz. Bilakis âşık kendini hemen susturuverir.

Dil nigâh-ı şühünun bir nüktesin takrîr idüp
Meclis-i behs-i hevesde ışkı ilzâm eyledi

C(G.262.4)

O bakışlar değil midir aşığı sarhoş eden? Sevgili bir kere naz ederek sunsa aşk kadehini, hangi gönül durabilir karşısında âşık olmadan?

Dillere ol nigâh-ı mestün olur
Sundugı câm-ı işve sâgar-ı ışk

C(G.136.3)

Bu bakışlar olmasa rind meyhaneye düşmez. Çeşmiyle adeta sarhoş olan gönül onun hasretiyle yanarken dermanı meyhanede bulur. Rindi ilahi aşk meyhanesine götüren, kendinden geçiren şüphesiz onun gönlüdür.

Çeşminün görmese dil cünbiş-i mestânesini
Rind-i ışkun ne bilürdi reh-i meyhânesini

C(G.263.1)

Cevrî rintlerin durumundan bahsederken onların gönül aynasının gerçeğın ta kendisini yansıttığını söyler. Gerçek aşkın gönlüden yansıması rindin kalp gözünü açar.

Zahitler sadece dış yüzeyle ilgilenirken, rintler eşyanın özünü, arka plandaki yerini görürler. Nitekim şu beyit durumu bize şöyle özetler:

Dil-i rind-i Hudâya cân göziyle nâzır ol per gâh
Cihânun seyrini âyîne-i âlem-nümâdan gör

C(G.82.3)

Rintler dünyada olup bitenlere kayıtsız kaldıkları için dünyalık işlere rağbet etmezler. Civardakiler rindin bu halinden pek hoşlanmasa da rint ibadet için gittiği meyhanede kimseye aldırış etmeden avarelik edip, sevgilinin hasretiyle sarhoş olmaya devam eder.

Rind-i bî-kaydam felek reşk-i ser ü kârumdadur
Ber-karâr âvâreyem dil seyr-i etvârumdadur

C(G.51.1)

Gönül ay yüzlüsünün feyziyle adeta aşk ateşiyle denizdeki köpükler gibi kabarır. Âşık içindeki cevheri yanan ateşle eritip suya dönüştürür ve o cevher artık parlak, sıcak bir buhar gibi uçar, gider.

Feyz-i mihrünle dil oldu yem-i âtaş-kef-i ışk
Cevher-i âteşi âb eyledi tâb-ı tef-i ışk

C(G.135.1)

Gönül yaşadığı aşkla adeta büyülenmiş gibidir. Sevgilinin yan bakışları da emir almış bir asker gibi hazır beklemektedir.

İtmege dilleri müsahhar-ı ışk
Oldı me'mûr-ı gamze leşker-i ışk

C(G.136.1)

Sevgilinin bakışları aşığı mest etmeye yeterken, o bakışların maazallah gamzeyle birleşmesi, aşığın aklının, dininin, gönlünün, her şeyinin sevgili olması anlamına gelir. Ki böyle bir durum cihanın alt üst olması demektir. Aynı zamanda yan bakışlar karşısında esir olan dillerle, dünyada fitneye sebep olan gözler şâir tarafından şöyle dile getirilir:

Ma'âza'llâh nigeş yek-dil olursa çeşm ü gamzeyle
Olur uşşâka akl u din ü dil câr u cihân âfet

C(G.10.3)

Gamzesi diller alur nâz şeker töhmetini
 Çeşmi dünyâyı yıkar fitneye bühtân eyler

C(G.65.2)

Divan Edebiyatı'nda çokça yer alan gamzeye gönül maruz kaldı mı artık gönülden gamzenin haberi alınmaz. Çünkü gönül o yan bakışlar karşısında kendini yitirmiş dolayısıyla habersiz kalmıştır.

Dilden haber-i gamzen alınmak nice mümkün
 Ol kendüyi evvel yetürüp bî-haber oldu

C(G.270.2)

Sevgili âşıkla konuşmaz, fakat gözleriyle aşığa çok güzel sözler ima edebilir. Yalnız gönül bu lutfu çok fazla dayanamaz. Çünkü müjganın cümbüşüyle susturulmuştur.

Nice söyleşmek olur çeşm-i sühan-dânı ile
 Dilleri mülzem ider cünbiş-i müjgânı ile

C(G.218.1)

Âşık sevgiliden gelecek her türlü cefaya, sıkıntıya razıdır. Sevgilinin oka benzeyen bakışları karşısında gönlü yaralarla dolsa bile bu acılar ona zevk verir. Âşığın tahammül edemediği sevgilinin bilmeden de olsa ağyara bakmasıdır.

Virmez o kadar zahm-i hadengün dile zahmet
 Agyârı nişân itdüğü âzâr çekilmez

C(G.92.2)

Sultan Murat Han'ın övüldüğü bir kasidede şâir, onun cihan padişahı olduğunu ve gönlünün kaza ve kadere nasıl ayna tuttuğunu bize şöyle sunar:

Husrev-i mülk-i cihân Hazret-i Sultân Murâd
 Ki dili âyînedür sırr-ı kazâ vü kadere

C(K.5.19)

Murat Han'ı övmeye devam eden Cevrî, Sultan'ın ata sporumuz olan ciridi oynarken ki durumunu tasvir eder. Sultan'ın şimşek gibi kullandığı mızrağı düşmanın gönlüne saplarken adeta gözlerinden harmana yayılan kıvılcımları şâir şöyle beyte yansıtır:

Şu'le-i şemşîri berk ursa dilinden düşmenün
Saçılurdu harman-ı ömrine çeşminden şerer

C(Ta.2.9)

Sevgilinin kâkülü karşısında iki büklüm olup toprakla adeta bir olan âşık, gam ve heva rüzgârına kapılır ve bu haliyle tıpkı tahtına binip dolaşan Süleyman Peygamber'i hatırlatır.

Kâküli dilleri hem hâk ile yek-sân eyler
Hem yine bâd-ı hevâsında Süleymân eyler

C(G.65.1)

Sevgilinin siyah saçları uzadıkça onları mekân edinen gönül, böylece dilberin yolunun toprağına yüz sürmüş olur.

Bu dil ki hemîşe sürinür hâk-i rehünde
Elbette yer eyler ser-i zülf-i siyehünde

C(G.219.1)

Bu saçların kıvrım kıvrım olan halkalarıyla adeta başı dönen gönlün artık ne evveli ne ahiri vardır.

Ser-geşte olsa halka-i zülfinde dil n'ola
Zîrâ anun ne evveli vardur ne âhırı

C(G.261.5)

Sevgiliye âşık olan gönüllerin mekanı yarin saçlarıdır.Cevrî,Yahyâ gibi sevgilisinin tırağı eline almasını istemez. Çünkü tarak gönüllerin yuvasını tarumar eder. Gecenin bir yarısı sevgilinin tarakla saçlarını taramasıyla baskına uğrayan perişan gönüller, bu gece baskınlarını bir daha yaşamak istemezler.

Şâne urma zülfüne sad çâk idersin dilleri
Bir bölük cem-i perîşâna şebîhûn eyleme

C(G.236.3)

Hak aşığı olan Cevrî Hudâ'dan bir lütuf geldiğinde göğün, yerin şâdla nasıl dolduğunu ve gönüllerin gamdan nasıl kurtulduğunu şöyle anlatır:

Cihân kurtuldu gamdan kalmadı dillerde endîşe
Aceb şâd eyledi lutf-ı Hudâ a'lâyı ednâyı

C(Ta.16.3)

Gönülde gamdan eser yoksa ve keder akla bile gelmiyorsa burada tabi ki Hakk'ın dertlere derman olmasında bir pay vardır.

Bir dilde yok gamdan eser bir hâtıra gelmez keder
Lutf-ı hakm-i çâre-ger her derde dermân eyledi

C(K.4.6)

Hakk'ın lütfuyla zor durumda kalanlara kolaylık sağlaması, kapalı, hasta, zavallı gönüllerin açılmasını sağlar. Ümitsizlik adına bütün engellerin kalkması karşısında mutluluğunu Cevrî şöyle paylaşır:

Açılmadık dil kalmadı ümmîde ha'il kalmadı
Bir kâr-ı müşkil kalmadı Hak cümle âsân eyledi

C(K.4.5)

Cevrî, ilahi aşk yoluna ilerlerken öyle bir mertebeye gelir ki, artık her türlü heva ve hevesten, dünya nimetlerinden, arzularından ve hatta selamdan bile gönlünü beri eder.

Geçdi dil râh-ı talebden kâm-ı dünyâdan bile
Fârığ oldu ârzûlardan temennâdan bile

C(G.208.1)

Şarap Cevrî'yi sarhoş etmez. O, âb-ı Hızır'a bile rağbet etmez. Cevrî, bezm-i elesten beri sarhoş olduğu için ona taze şaraptan ziyade yıllanmış şarap yaraşır ki o şarap, ilahi aşk şarabıdır.

Âb-ı Hızır n'idelüm zevka bizi sîr itmez
Neş'esi zerrece hâtırda anun yir itmez
Şîre-i tâk ile dil hâleti tagyîr itmez

Bâde-i humm-ı mecâzî bize te'sîr itmez

Eski mey-hvârelerüz köhne şerâb olsa bize

C(Th.2.3)

Bu yolda gönül, Allah'a tevekkül ederek diliyle Hakk'ı tesbih ederse bütün evham ve endişelerden kurtulacağını bilir.

Sen Hak sözü söyle idüp Allâha tevekkül
Dilden gider endîşe-i evhâm-ı hayâli

C(K.36.22)

Yine Őu beyitte Cevrî dųnya gamından gųnlųnų temizlediđini Őųyle dile getirir:

Cevrî gibi yokdur dilųmųzde gam-ı dųnyâ

Deryâ-yı fenâda keder-i hâr ų has olmaz

C(G.106.5)

Aynı zamanda sinisini heves tozlarından temizleyen Cevrî bu pak sineyi gųnųl ve aŐkın kıskandıđını Őųyle anlatır:

Pâkdųr gerd-i hevesden sîne-i Cevrî n'ola

İŞk u dil reşk eylese âyîne-i bî-jengine

C(G.246.5)

ÂŐık gųnlųnų Őarap kadehi yapabilirse ancak o zaman aynasındaki tozları temizleyebileceđini bilir.

Âyinemųzųn zerrece kalmazdı gubârı

Bir kere mey-i işka dili câm idebilsek

C(G.145.2)

Gųnųl aŐk gamıyla o kadar doludur ki nerde bir keder, sıkıntı gųrse onları da gųnlųne toplar. Bu halden periŐan dųŐen gųnųl yorulmaz, hatta gizli dertleri kendine aŐuftenemeye devam eder.

Cem olur dillerde gam hâl-i perîŐânım disem

Dilleri âşufte eyler derd-i pinhânım disem

C(G.171.1)

Gamlarla dolu gųnlųnden memnun olan âŐık, eđer kederden dolayı sıkıntıya dųŐerse inlemeye baŐlar. Sanki iŐindeki bųtųn gizli sırlar aŐıkâr olmuŐ gibi ųzųntųye kapılır.Őųnkų âŐık bu sırları kimsenin bilmesini istememektedir.

Nâle eyler dil gamundan bî-karâr olmuş gibi

Râz-ı pinhân-ı derųmų âŐıkâr olmuŐ gibi

C(G.255.1)

Gųnųl sırlarını ne kadar aŐıkâr etmek istemese de bazen sevgilinin mahmur olmuŐ iki yan bakıŐıyla bu sırlarda duyulmaya baŐlar.

Sųyletdi dili gamzesi râzum iŐidildi

Oldı iki mestâne sebep gųft u Őinîde

C(G.231.3)

Dil ki gâhî gamzesinden râz-ı ışkî gûş ider
Neşve-i hayret zebân-ı nâlesin hâmûş ider

C(G.49.1)

O mestane bakışlar karşısında zaten yıkılmadan duran gönül kalmamıştır.
Âşıklar o siyah sarhoş gözler huzurunda adeta harabeye dönmüş gibidirler.

Bir dil mi kodı yıkmaya mestâne nigeyle
Uşşâakı harâb itdi o çeşm-i siyeh-i mest

C(G.15.2)

Sevgilinin kâkülü uzayıp kirpiğinin ucuna kadar ulaştığında, bu güzele âşık olan
gönüllerde sevgilinin eteğine hasretle yüz sürerler.

Turesi oldukça peyveste ser-i müjgânına
Yüz sürer hasretle diller fitnenün dâmânına

C(G.238.1)

Sevgilinin kâh lütfuyla, kâh paylamasıyla başı dönen gönül, bu duruma çaresiz
kalmaktan hatta ölüp ölüp dirilmekten artık yorulmuştur.

Gâh lutf u geh itâb ile nigâh itme dile
Dem-be-dem bî-çârenün hâlin diger-gûn eyleme

C(G.236.2)

Gönül, gözlerden gelen dedikoduları duydukça, konuşulmadan bakışların neler
ima ettiğini anladıkça hayretler içinde kalır.

Tuyar dil güft u gûy-ı çeşminün ma'nâsına ammâ
Kalur hayrette fehm-i nükte-i remz-i nigâhında

C(G.227.4)

Gönülde yârin aşk ateşi yanarken aynı gönülde çiçeklerin açtığı bir baharda
vardır. Cevrî bu aşk ateşine düştüğünden beri gönlünde ihtiyarlamayan bir şevk, neşe
olduğunu şöyle anlatır:

Âteş-i ışk-ı yâr var dilde
Bir şüküfte bahâr ver dilde

C(G.220.1)

Düşmege nâr-ı ıška ey Cevrî
Şevk-ı bî-ihtiyâr var dilde

C(G.220.7)

Cevrî aşka heves ettiğinde gönlüne; artık sabra veda etmesini ve sevgilinin köyüne varınca hiç durmadan o mihnet vadisinde koşmasını öğütler.

Dilünde var ise ışka heves sabra vedâ eyle
İrince kûy-ı yâre vâdî-i mihnetde pûyân ol

C(K.79.6)

Sabır belki de aşğın sevgilisi karşısında en çok çekmesi gereken bir tesbihtir. Ancak çekilen eziyetlere karşı sabır göstermek çok zordur. Âşık, gönülü sabra boyun eğdirirse ancak o zaman âh etmez ve ayrılığa ne zaman karar kılsa o zaman sabrı öğrenmiş olur.

Âh itmez idük sabra dili râm idebilsek
Sabr eyler idük fûrkata ârâm idebilsek

C(G.145.1)

Güzelin saçına bağ olmaya meyleden dillerle birlikte Cevrî’de gönlünün farkında olmadan o saçlara doğru kaydığını hisseder.

Çekilmekte müselsel zülfine bend olmaga diller
Çeker gönlüm benim de bilmezem yâ Rab ne sevdâdur

C(K.30.49)

Rüzgâr pek çok sırrı bünyesinde barındıran ve bu sırrları gönüllere açmasıyla Divan Edebiyatı’nda yerini alır. Nesim, ortalığa yayılan misk kokunun sırrını gönüllere taşıırken kaynağın, sevgilinin misk yayan saçları olduğunu fısıldar.

Dillere açdukça râz-ı nâfe-i hâlin nesîm
Neşr-i bûy-ı zülf-i müşk-efşânını rû-pûş ider

C(G.49.3)

Sabâ rüzgârının güzel kokuları etrafa yaymaya başlamasıyla âlem süslenmiş, bahçeler ferahlamış, hava serinlemiş ve gönüller rahata kavuşmuş gibi olur.

Âlem şükufte bâğ müferrih hevâ latîf
Diller küşâde nefha-i bâd-ı sabâ latîf

C(G.130.1)

Âşık, sevgilisinden küçücük bir bakış için âhlar, feryatlar ve bunun neticesinde gözyaşları dökerken, sultan olan sevgili âşıktan ne âh ister ne gözyaşı.

Dil girye vü âh eyler bir nîm nigâh ister
Ol şûh ise âşıkdan ne girye ne âh ister

C(G.78.1)

Tarîk-ı sulûk yolunda basamakları teker teker çıkan Cevrî'de zerre kadar ne sıkıntı vardır ne zan.

Yok zerrece tarîk-ı sülûkumde gerd-i zan
Sıdık-âver-i yakîn- dilem pâk-mezhebem

C(G.177.3)

Rûzgâr, goncaya dokunduğunda yapraklarını birer birer açar. Bu hali perişan olarak ifade eden Cevrî, gönlünün de gonca gibi açılıp perişan olmasını istemez.

Açmasun dil gonçasın bâg-ı cihânda rûzgâr
Hâtırum tek berk-i gül gibi perîşân itmesün

C(G.182.3)

Rûzgâr istediği zaman sevgilinin saçına dokunabilir. Gönül, rûzgârın saçın bağına yüz sürmesini kıskanarak o rûzgârın kendine yol göstermesini ister.

Dâmen-i zülfüne yüz sürmede her gâh nesîm
Olsan yolunda n'ola dillere hem-râh nesîm

C(G.173.1)

Sevgili âşığın gönlünde yaralar açtıktan sonra bir daha dönüp ona bakmaz, halini hatırını sormaz. Çaresiz kalmış âşık, gönlündeki yaralarla güzelin soğuk davranışlarını şöyle eleştirir:

Yoklamazsın hiç var mı dilde dâğın yârasın
Böyle mi gözler güzeller âşık-ı bî-çâresin

C(Tes.8/1.3)

Sevgilinin gözü çok canlar yakmıştır. Âşığın canını almak için güzelin gamzesi gözünden önce davranır. Bir kâfir gibi âşığın gönlünde fitne çıkarıp âşığın canına kasteder.

Çeşmi kâsd itse dile gamzesi hâzır bulunur
Her zemân pîş-ver-i fitne o kâfir bulunur

C(G.52.1)

İbrahim Paşa'nın övüldüğü şu beyitte Nedîm, güzelin gönlünü yaralayan şeyin ne olduğunu merak edip içten gelen bir acıyla feryat ettiğini bizlere şöyle sunar:

Ben ise derd ile kıldım figan ki âh aceb
Nedir eden dilin ol nâz-perverin âzâr

N(K.8.11)

Bu merakın ilacının zor bulunacağını bunun neticesinde de gönlünde sabrın kalmadığını şöyle ifade eder:

Karârın aldı dilin bir Garîb dağdağa kim
Îlâcı güç gamı müşkil tegâfülü düşvâr

N(K.8.21)

Sonunda merakı giden ve meseleyi öğrenen gönül, bu sözleri işitince kendinden geçer ve adeta şaşkınlıktan duvar gibi dilsiz kalır.

Kaçan ki bu sözü gûş etti dil kalıp bî-hûş
Kemâl-i hayret ile hemçü sûret-i dîvâr

N(K.8.32)

Gönül, sevgiliye duyduğu özlem ve içini kavuran ateşle birlikte yalvarıp ağlarken, emel bahçesine gün doğmuştur. Çünkü akan gözyaşlarıyla bahçe yeşerecek ve taptaze olacaktır.

Ser germi-i niyâz ile dil girye-nâk olur
Yine hadîka-i emelin âb u tâbı var

N(G.26.3)

Nedîm'de, sevgiliye duyduğu arzuyla bu yolda lazım olacak ne para ne de mevki vardır. Tüm bu şeylerden yoksun Nedîm'in sadece ayrılık yuvası haline gelmiş bir gönlü vardır.

Yoktur Nedîm-i zârda esbâb-ı ârzû
Ancak cihanda bir dil-i firkat-meâbı var

N(G.26.8)

Gönül sevgilinin yüzünü aya benzetir. Gece gamla dolan gönül bu gam akşamında ay yüzlüden başkasına rağbet etmez. İsterse cihanı aydınlatan güneş olsun zerre kadar dönüp de ona bakmaz. Onun gönlünde bir tek ay yüzüsü vardır.

Bakmaz fûrûg-ı mihr-i cihan-tâba zerrece
Şâm-ı gam içre kaldı dil ol mâh-rûdedir

N(G.36.3)

Nedîm yaşadığı bu aşk karşısında ümitsiz değildir. O şu beyitte;
 Neylersen edip bir iki gün yâr cefâyâ
 Sabreyle de sonra
 Peymâne senin hâne senin yâr senindir
 Ey dil tek ü tenhâ

N(G.38.3)

diyerek, kendini avutur. Gönlüne “ne yap yap bir iki gün cefa yüküne, sıkıntıya sabret” der. Bunun neticesinde gönül kadehin de, evin de, sevgilinin de kendisinin olacağını bilir.

Nedîm her ne kadar Lâle Devri’nin zevk ve sefa âleminde gönlünü eğlendirse de bazen maddi zevk denen şeylerin kendini tatmin edemeyeceğini anladığında, manevi sohbet meclisleriyle içki alemleri arasındaki derin farkı acı acı duymuş ve manen bocalamıştır. Aşağıdaki gazelin şu beyitleri bu bocalamanın ince ıstırabını anlatmakta ve şâir, mürşidinden, kendisini kurtarması için himmet istemektedir¹³⁷:

Mekteb-i sînede bir tıfl-ı hevâyîdir dil
 Kim henûz anlamamış farkını ışk u hevesin
 Himmet ey kaafîle-sâlâr-ı tarîkat tâ çend
 Dûrdan gûşumu pür sûr ede bang-i ceresin

N(G.68.3/5)

Görüldüğü gibi gönül “aşk” ve “heves”in farkını anlayamamış, göğüs kafesi mektebinde heveslilerin peşinde koşup oynayan bir çocuk olmuştur ve efendisinden himmet beklemektedir.

Nedîm bu halden çabuk çıkar ve eğlence dolu hayatına geri döner. Nitekim şu beyitte şâir;

Beni tâ şöyle harâb eyle ki sâki dilde
 Neşve-i mey sayam endûhunu bîm-i asesin

N(G.68.6)

diyerek, içkinin yasak edildiği dönemlerde bekçiler meyhaneleri basar ve içenleri yakalatırlardı. Nedîm, sakiden kendisini o kadar çok sarhoş etmesini ister ki, gelen bekçi de olsa onun korkusunu şarabın verdiği keyif ve neşeyle bastırmak ister.

¹³⁷ Şevket Kutkan, Nedîm Divanı’ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1992, s.IX.

Aşk acısıyla yanıp kavrulan Nedîm, göğsünün çektiği âhlarla eridiğini, aynı zamanda gönlünde saplı kalan temreni de bu âhların eritip gözünden yaş olarak akıttığını şöyle dile getirir:

Hayfâ kûdâz-i sîne-i hasret- keşîdeden
Âb oldu aktı dildeki peygâmî dîdeden

N(G.90.1)

Nedîm, âh çekmeye devam ederek derdinin terk ortağının feryatlar olduğunu ve ateş gibi âhlardan başka yanıp yakılacağı kimsesinin olmadığını bize şöyle anlatır:

Kime fâş eylesin dil derdini feryâddan gayri
Kime yansın yakılsın âh-ı âteş-zâddan gayri

N(G.150.1)

Nedîm güneşe benzettiği sevgilisinden gelen parlak ışıklar karşısında tutulup kalır. Tıpkı bir toz zerresi gibi şevkle, neşeyle oynamaya başlar ki, bu hiç de şaşılacak bir şey değildir.

Dil zerre-sıfat şevk ile girse nola raksa
Olduk yine bir pençe-i hurşîde rübûde

N(G.127.2)

Nedîm aynı zamanda, çengi bir güzeli raks ederken görünce dayanamaz. Neticede sabredemeyip gönlünü oynayan güzele baktırır ve yüreğiyle birlikte o da oynamaya başlar.

Dili raks-âver eder sabredemem mâhasali
Yüreğim oynadı gördükte o çengî güzeli

N(G.145.1)

Feryat ve âhlardan başka dostu olmayan Nedîm, gönül avlamakta bir hayli istidadı olan güzelin saçlarından yardım aldığını ve aman bilmez bir yan bakışı karşısında çaresiz âşıkların feryattan başka yapabilecekleri bir şeyin olmadığını şöyle ifade eder:

Gerçi dil almakta hüsnün hayli isti'dâdı var
Liyk o giysûnun kafâdan ana çok imdâdı var
Çâresiz uşşâkın ancak nâle vü feryâdı var
El-aman bilmez nedir bir gamze-i bî dâdı var

N(Ş.6.1)

Bu hal Nedîm'de devam eder ve âşık olmaktan korktuğunu, ay yüzlü güzeli bir kez sevenlerin ne kanlar yuttuğunu anlatırken şunları söyler:

Mâil oldum bir siyeh- çerde Cüvân-ı şeb-reve
Tâk-ı ebrûsun görenler benzetir mâh-ı neve
İltifat-ı yâra magrûr olma dil erme Nedîm
Gör ne kanlar yutturur ol meh hele bir kez seve

N(Kt.18)

Sevgilinin sarhoş gamzeleri karşısında gönlü kan dolan âşık, yetmiyormuş gibi bir de hilal kaşlar uğruna hançerlerin üstüne düşer. Fakat yılmaz ve o güzeli davet ederek gününü bayram etmek ister.

İşte hûn oldu dilim gamze-i ayyâşın için
İşte hançerlere düştüm senin ol kaşın için
Pek recâ ederim unutma güzel başın için
Gel benim kaşı hilâlim bize bir îyd edelim

N(Ş.15.2)

O keman kaşların avaresi olan Nedîm, sözlerine şöyle devam eder:

Dil yine ser-geştedir tîr-i hevâyî veş Nedîm
Bir kemân-ebrûnun olmuştur meger âvâresi

N(G.159.7)

Gönül bir güvercin gibi sevgilisinin oturduğu evin avlusunda döner dolaşır, daireler çizer ve adeta orayı tavaf eder. Buna rağmen o âhû bakışlı güzel ne yazık ki aşığın gönlünden ürkmekte hatta bu nedenle ondan kaçmaktadır.

Hamâme veş harem-i kûyunu tavâfta dil
Dirîg bizden o âhû-nigeh remîde henûz
Gunûde çeşmi yine bîm-i gamze sabr-şiken
Cihan kırılmada şemşîr nâ-keşîde henûz

N(Kt.9)

Çırağan günlerini öven Nedîm, lâle mevsiminde, bayram vakti, bahar günlerini anlatırken gönlünün gül bahçesini seyre daldığını orada gülün yüceliğini, nazını, bülbüllerin yalvarışlarını bize şarkısında şöyle sunar:

Şevk ile meyletmede diller gülistan seyrine
 İzz ü nâz-ı gül niyâz-ı andelîban seyrine
 Şâh-ı âlem dahı gelmez mi Çerâgan seyrine
 Lâle faslı îyd hengâmı behâr eyyâmıdır

N(Ş.5.2)

2.2. Gönül

Gönlün mesken edindiği yerlerden biri de sevgilinin güle benzeyen saç kıvrımlarıdır. Sevgili saçlarını dağıttığında âşık yuvası bozulmuş bülbül gibi perişan olur.

Zülfin dağıtdı yâr gönül oldu bî-karâr
 San âşiyân-ı bülbül-i gülzârı bozdular

Y(G.76.3)

Bülbül nasıl gül bahçesindeki güle sevdalıysa âşık da sevgilinin gül yüzüne sevdalıdır. Sevgili ise kendine meyleden gönül kuşunu avlamak için kıvrım kıvrım saçlarını tuzak yapmaktan çekinmez.

Gönüller mürgünü gûyâ ki sayda dâmlar kurdu
 Cemâli bâğına dilber ki zülf-i ham-be-ham dökdü

Y(G.400.3)

Kuşlar tane sevdasıyla tuzağa düşerken, âşığı da taneye benzeyen sevgilinin benleri tuzağa düşürür. Gönül kuş olup adeta bu benlerin aşkına yuvadan uçar gider, fakat kendine nasıl bir son hazırladığının farkında değildir.

Gönül şol mûrga döndü kurtulunca lâne kaydından
 Giriftâr ola bir dâm-ı belâya dâne kaydından

Y(G.291.1)

Yahyâ bu benlere takılıp gönlünün tuzağa düştüğünü şöyle dile getirir:

Aşk dâmına tutulmak ederken ihtirâz
 Dâne-i hâlin görünce dâra düşdü gönlümüz

Y(G.155.3)

Sevgilinin gözleri naz şarabının da etkisiyle sürekli mestane tavırlıdır. Onlar bu halleriyle dünyaya fitne salmaya devam ederken âşık sevgiliden bu hali bırakıp mahmur olmasını ister, ama bunun mümkün olamayacağını da bilmektedir.

Şarâb-ı nâz gelmiş göz yine âşûbu artırmış
Gönül ol çeşm-i mestin şimdi mahmûr ister

Y(G.58.3)

Âşık hep sevgiliden gelecek lütufla yaşar. Ancak sevgiliye göre âşık onun uğruna ölmedikçe niyazları boşunadır. Aslında sevgili âşığın ölümünü geciktirerek ona vefa göstermektedir ki bu hali Yahyâ şöyle dile getirir:

Âkıbet öldürün hışm ile Yahyâyı demiş
Gönlü var çünkü vefâ etmege te'hîri nedir

Y(G.70.5)

Gönlün çektiği sıkıntılar kimse tarafından bilinmese de gönülde belirmeye başlayan yaralar âşığın durumunu ortaya çıkarmaya başlar. Yaralar artık gönül sıkıntısının serhi olmuştur ki Yahyâ bu hali şöyle özetler:

Şâd-pâre gönül binde birin yârelerinden
Şerh eyledi dildârına bir pâre açıldı

Y(G.386.2)

Sevgiliye meftûn olan gönüller bir nehir gibi ona doğru akar ve bu hal Yahyâ'nın dilinde şöyle canlanır:

Bunca gönülleri kim kendüye yâr akıtdı
Bâg-ı muhabbet içre bir cûy-bâr akıtdı

Y(G.389.1)

Âşığın gönlü, bahar gelince tüm tabiat ve âşıklar gibi neşe dolar.

Gönül açılmaga meyl etse gonca-veş Yahyâ

Zamân-ı şevk ü neşât-ı hezâr yaklaşa

Y(G.356.5)

Yalnız gönlündeki dertler o kadar gerçektir ki, hevesi kursağında kalır.

Erdi bahâr sen dahi şâd olmadın gönül

Güllerle lâleler küşâd olmadın gönül

Y(G.218.1)

Âşık sevgilisinin kapısındaki toprağa kavuştuğu an bilir ki artık sevgilisine de kavuşacaktır. Yalnız bunun kolay olmadığını bilen âşık toprağı cevher gibi görüp kıymetini bilmekten geri durmaz.

Cevher-i hâk-i derin ümmîdine düşmüş gönül
Olmadı say'u taleble kîmyâdur var ise

Y(G.377.4)

Gönül bir virâne olsa da o virânenin içinde cevher gibidir. O cevher ki aynı zamanda içinde aşkı barındıran maden ocağını andırır.

Sîne bir vîrânedir genc-i nihânîdir gönül
Gevher-i aşk isteyen bilsin ki kânidir gönül

Y(G.225.1)

Âşık sevgilisi için o kadar gözyaşı döker ki göz adeta çeşmeyi andırır. O göze birde sevgilinin yanağının aksi düştü mü o zaman suya cemre düşmüş gibi olur ki bu hal âşığın gönlündeki hevâyı da oldukça artırır.

Gözüme aks-i ruhun düşmek ile yanmada gönlüm
Hevâ-yı dil katı germ oldu cemre âba düşelden

Y(G.383.2)

Gönül öyle sıkıntılara maruz kalır ki güçten kuvvetten düşen âşık artık ne kurtulmayı dileyebilir ne de haline şikâyet etmeyi başarabilir.

Dil rübâlardan şikâyet etmege kâdir midir
Derd-i aşkın bir belâ-keş nâ-tüvândır gönül

Y(G.225.3)

Gönül ne kadar sıkıntı çekse de, sevgilinin gamze kılıcıyla sinesinde açılmadık yara kalmasa da yine sevgilisini özler.

Ol şerha kim eyledi şemşîr-i gamzen dilberâ
Yok şerha kâbil bir mahal pür-yâre gönlüm neylesin

Y(G.289.3)

Bu gamzeler dünyaya fitne salmada birebirdir. Ayrıca âşığın sırlarını ortaya çıkarır yani gammazlama işinde de maharetlidir. Sevgilinin bu bakışları lütufa da engel olduğundan, âşıktan daha çok sabır göstermesi beklenir.

Dersin nigâh-ı lutfumu dilden murâd etmek gerek
Çeşmin uyar ol gamze-i mekkâre gönlüm neylesin

Y(G.289.4)

Âşığın bu kırgın hali artık vuslatı düşünmesini de etkilemiştir. Çünkü takati kalmamıştır. Hatır şişesinin kırıldığı gibi âşık kırgın ve yorgundur.

Âb-1 hayvân olsa da vaslın getirmem gönlüme
Hayli demdir şîşe-i hâtırda vardır inkisâr

Y(G.48.2)

Artık her şeyini kaybetmiş âşık elinde var olan tek şeyi gönlü hüsn ü bahâ karşılığında can pazarına sunar ve sevgilisine sermayeyi verip vermeyeceğini sorar.

Gönül almak dilersen gel beri bâzâr mümkündür
Müsâidse eger sermâye-i hüsn ü bahâ cânâ

Y(G.11.3)

Sevgili aşk pazarında âşığın gönlünü satılan canlar arasında görmedikçe ona meyletmez, kıymet vermez. Âşık sevgili gözünde değerini artırmak istiyorsa gönlünü can pazarına sunmalıdır.

Ol şâh-1 hüsn nice bilir kıymetin senin
Bâzâr- 1 aşk içinde mezâd olmadın gönül

Y(G.218.2)

Sevgili bazen o kadar ileri gider ki âşığın yıkılmış gönül yuvasına rağmen o yuvayı aşk şahbazının mekânı yapar ki bu duruma Yahyâ bile şaşırır.

Yıkdı gönlüm âşiyânın târ-mâr etdi o yâr
Anlamam kim şâhbâz-1 aşk ede anda karâr

Y(G.48.1)

Âşık bu yıkık dökük gönlüne rağmen sevgilisini hayaline alınca orayı mamur etmesini bilir. Nitekim bu hal Yahyâ'da şöyle şekil alır:

Ma' mûrdur mülâhaza-i yâr ile gönül
Hâlim harâb olurdu eger ol şeh olmasa

Y(G.313.4)

Âşık aşk yolundayken seyyahı andırır. O aşkın her türlü sıkıntı ve belalarıyla karşılaşmış, tanışmış bir seyyah olarak bî-karâr hale bile aşınadır. Bu hal Yahyâ'nın diline şöyle yansır:

Hiçbir belâ mı var ki gönül anı bilmeye
Seyyâh-1 bî-karârın olur âşinâsı çok

Y(G.176.4)

Âşık âh kılıcı olmadan bu sıkıntılarla asla mücadele edemez. Âh kılıcı sayesinde sevgilinin tehlike dolu köy yolunu bile geçebilir.

Etme azîmet ey gönül kûyuna tâg-i âhsız
Korkulu yoldur uğrama olmayacak silâh-ı aşk

Y(G.181.3)

Rüstem, gücüyle kuvvetiyle dikkat çeker. Yahyâ onun karşısına çıkabilecek hiçbir gücün olmadığını söyler. Çünkü o karşısına çıkan herkesi zebun etmeden bırakmaz ki Yahyâ ondaki bu hali şöyle ifade eder:

Rüstem-i aşkın zebûnu olmadık bir ferd yok
Hâsılı anınla gönlümce tutuşmuş merd yok

Y(G.184.1)

Gönül, Yahyâ'nın bazı beyitlerinde arıya benzetilmiştir. Âşık arı gibi kendine isabet eden bela ve sıkıntılarla vızıldayıp durmaktadır. Ancak sonunda arının bala ve muma kavuşması gibi bir vuslatı asla olmamıştır.

Gelir mihmân-ı gam câna şeb-i firkat hüçûm eyler
Gönül zembûr-veş inler ne bâl eyler ne mûm eyler

Y(B.19)

Gönül sevgilinin yolunda üftadeler gibi olmuştur, hatta sevgilisini gölge gibi takip eder, o nereye giderse âşık da onu izler.

Her nereye azm eyledin ey serv-i revânım
Sâyen gibi üftâde gönül yanına düştü

Y(G.424.3)

Yahyâ'nın gönlü Allah aşkıyla doludur. O Allah arzusu ve sevgisiyle doldurduğu gönlünde sevgilinin didarı her şeyden üstündür.

Gönül dîdârın özler bâg-ı rızvân ile eglenmez
Senin şîven görenler hûr u gilmân ile eglenmez

Y(G.149.1)

Gönül eğer Allah'tan uzaklaşıp masivaya dalarsa türlü sıkıntılarla karşılaşır. Kesrete daldığı için ne yazık ki vahdeti algılayamaz olur.

Şikest ermiş gönül mir'etine seng-i havâdisden
Hele yüz gösterin bir gerçi kim âyîne sad-pâre

Y(G.331.2)

Burada görüldüğü gibi âşğın gönül aynası seng-i havadis ile parçalanır ve kırık bir aynanın görüntüyü çoğaltması gibi kırılmış gönül aynası da vahdeti kesret gibi yansıtır.

Gönül aynası sevgiliyle karşılaşmadan önce sağlamken, sevgiliyi gördüğü an ona vurulur ve bu çarpılma halinde gönül aynası bin parçaya bölünür.

Gönül mir'atını sad-pâre gördüm râh-ı zilletde
Mukarrer bir cefâ-cû seng-dil yâre urulmuşdur

Y(G.81.2)

Sevgili bazen âşığa eziyet etmek için rakibe meyilli gibi görünür ama bazen rakibi bile kendine yabancı hisseder. Böyle bir halde gönlün şükretmesi gerekir ki, sevgili kendisine hiç yabancı muamelesi yapmamıştır.

Bî-gânelikle yâd eder oldu râkibi yâr
Şükr et Cenâb-ı Hakka ki yâd olmadın gönül

Y(G.218.4)

Gönül, pervanenin kendini ateşe atması gibi, aşka girerek sevgili uğruna aşk meclisinde yanmayı göze alır.

Bezm-i aşka nitekim pervâne geldin ey gönül
Yan yakıl ol şem'-i hüsne yâne geldin gönül

Y(G.219.1)

Âşık bu uğurda yanmayı bile göze almışken sevgili gönül aynasındaki aşktan dolayı oluşan tozları görünce kederlenir. Âşığı hatırına getirdiğinde bile canı sıkılır. Âşık bu durumda sevgilinin kendisini hatırlamasından bile korkar, çekinir.

Hâtırım bir nesneden gâyetde mugberdir demiş
Şüphe yokdur hâtır-ı cânâne geldin ey gönül

Y(G.219.2)

Genelde âşık gönlüne ok gibi saplanan bakışlardaki temreni geri vermek istemese de gönlünde yanan aşk ateşinin temreni eritme korkusuna kapıldığında bu isteğinden vazgeçer.

Demreni isterim geçip etmeye sînede karâr
Sakınırım gönüldeki âteş-i cân-güdâzdan

Y(G.253.4)

Saçları kendine mekan edinen gönül, bazen gamze kılıcıyla oynar ve bu haliyle ipin üzerinde yürümeye çalışan cambaza benzer. Nitekim Yahyâ bu hali şöyle gözler önüne serer:

Zülfünde gönül gamzen ile eglenir ey mâh
Cân bâz gibi tîg ile oynar resen üzre

Y(G.308.3)

Saçlara pek çok gönül bağlıdır ve eğer tarak olmazsa gönüller birbirine girer ve kargaşa meydana gelir. Sevgili tarağını kullanarak saçlarını mekân edinmiş gönülleri birbirinden ayırmış olur.

Zülfün biri birine katardı gönülleri
Gâhîce girmeyeydi eger şâne areye

Y(G.328.4)

Gönül Kâbe'ye benzer. Eğer masivayla gönül doldurulmaya başlanırsa Kâbe'ye put konmuş gibi olur.

Gönlünde senin gayr u sivâ sûret-i neyler
Lâyık mı bu kim Ka'beye büt-hâne desinler

Y(G.93.4)

Âşık, güneş olmaktansa sevgilinin yolunda ayaklar altında ezilmeyi tercih eder.
Kosan ârâm etmez kürsü-i zerrîn-i hurşîde
Muhabbet reh-güzârında gönül kim pây-mâlindir

Y(G.83.4)

Sevgili âşığına karşı yaptığı nazlardan adeta bir ordu kurmuştur. Sevgili gönülleri fethetmek için hep bu ordusunu kullanır.

Hezâr şîve ile gönlümü o şâh kapar
Şu dil gibi ki anı nâ-gehân sipâh kapar

Y(G.91.1)

Yahyâ gönül kavramını divanına alırken bazen onu bir atasözü ile birlikte bazen de deyimlerle kullanır. Yahyâ atasözü niteliğindeki şu beyitte;

Cihânda âşık-ı mehcûra sanma râhat olur
Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur

Y(G.61.1)

diyerek, aşka düşmüş bir gönle artık rahatın haram olduğunu ve gönlün çok cefalar çektiğini dile getirmesiyle de bunu şikâyet olacağını söyler.

Yahyâ şu beyitinde de gönül yapmak deyimini kullanmıştır:

Sehldir şânına nisbetle gönüller yapmak

Bâni-i beyt-i Hudâ Ka'be-i ulyâsın sen

Y(G.296.6)

Gönül yapmak ve gönül yıkmak deyimlerini aynı beyitte Yahyâ şöyle kullanmıştır:

Gönlümü yapmak da yıkmak da elinde dôsdum

Olur elbette ne eylerse şeh-i kisver murâd

Y(G.43.3)

Gönül almak deyimini ise şâir beyitlerinde şöyle kullanır:

Nûr u fer vermek olur mihr ü mehe enver gibi

Söz gönül almaktadır ammâ ruh-ı dilber gibi

Y(G.449.1)

Gönül almak dilersen gel beri bâzâr mümkündür

Müsâidse eger sermâye-i hüsn ü bahâ cânâ

Y(G.11.3)

Cevrî aşk bezminde mum gibi yandığını ve sinesindeki yaraların aşk ile dağlandığını şu beyitiyle dile getirir:

Bezm-i şevka çerâgdur gönlüm

Sîne-i ışka dâgdur gönlüm

C(G.178.1)

Cevrî aynı zamanda mum gibi parlak ışıkla yanmakta olan gönlüne aşkı pervane etmiş onu döndürmektedir.

Işkı pervâne itmiş ey Cevrî

Bir fürûzân çerâgdur gönlüm

C(G.178.5)

Gönül yüreği taş gibi olan güzellerin eline düşmekten sakınmak istese de aşk şarabıyla ve muhabbetle dolu bir kadehken bunu yapabilmesi oldukça güçtür.

Seng-diller destine Cevrî düşürmekden sakın

Şîşe-i pür-bâde-i ışk u muhabbetdür gönül

C(G.152.5)

Gönül her ne kadar aşk acısıyla yansa da zaman zaman âşık içtiği aşk şarabıyla neşelenir. Bu haldeyken çektiği acılar da bir nebze azalmış olur.

Gönlümden neşve-i ışk eksük olmaz dem-be-dem
Bâdeden hâlî degüldür sâkiyâ peymânemüz

C(G.123.4)

Cevrî gönlünün bu şarap muhabbetiyle mest olduğunu ve düştüğü sevdâyla da aklının perişan olduğunu bizimle şöyle paylaşır:

Mest oldı yine gönlüm sahbâ-yı mahabbetle
Âşufte-dimâg oldum sevdâ-yı mahabbetle

C(G.240.1)

Gönül sonunu düşünseydi, böyle belalı bir işe girişmezdi elbet ve her ayrılığı akla getirse kavuşmanın hevesini taşıyamazdı yüreği.

Vaslun hevesin itmez idi hicrünü ansa
Çekmezdi belâ olsa gönül âkıbet-endîş

C(G.127.4)

Şebnemin goncaya düşmesi gibi âşık da gönlünün bir güzele bağlandığını ve gölge gibi fidan boyrudan ayrılmadığını şöyle dile getirir:

Jâle-veş bir gonçe-i ra'nâyâ düşdi gönlümüz
Sâyê-âsâ bir sehî bâlâyâ düşdi gönlümüz

C(G.98.1)

Âşık artık düştüğü bu sevdâyla bir an bile rahat olamayacağını bilir. Bu sevdada gönlünü sevgilinin saçlarına bağladığını ise şöyle ifade eder:

Bir nefes âsûde-hâl olmak ne mümkindür bize
Zülfine dil bağladuk sevdâyâ düşdi gönlümüz

C(G.98.2)

Gönül sevgilisinin saçlarına duyduğu hasretle perişan olurken, sevgili merhamet edip âşığın bu perişanlığını görmeye gelir.

Âşufte gönül hasret-i zülfiyle gezerken
Rahm eyledi ahvâl-ı perîşânuma geldi

C(G.271.2)

Rindler aşk meclislerinde kendilerinden öyle geçerlerki, sarhoş gözleri bazen altından bir kadehle çömleği ayırt edemez. Onları bir sanır.

Bezm-i âlemde o rind-i lâ'übâlîdür gönül
Sâgar-ı zerrîn ile köhne sıfâli bir görür

C(G.84.4)

Cevrî sevgilisinin hile dolu avı karşısında tuzağa düşüp kanlı yaş dökmeye razıdır. Aynı zamanda vuslat için canını satmak gerekiyorsa bunu da gözünü kırpmadan yapar. Adaleti olmayan, zulmü çok olan bu güzele rağmen Cevrî gönül mülkünde sultanından başkasını görmek istemez.

Dökerdüm hûn-ı eşki saydı yârun âl ile olsa
Virürdüm nakd-ı cân-ı zevk-ı vuslat mâl ile olsa
Cefâsı kâşki her dem dil-i meyyâl ile olsa
Dimem kim adli yok ya zülmi çok her hâl ile olsa
Gönül mülkine iden gayri sultân olmasun Yâ Rab

C(Th.3/6)

Âşık çektiği her çileye gönülden razıdır. Bir kere de olsa isyan ettiği görülmemiştir.

Gönül sıkıntı çekeceğini bile bile sevmiştir. Dünyaya dert ve sıkıntı çekmek için geldiğinin idrakindedir.

Zâr u nizâr iderse gamun cân ile teni
İtmem belâ-yı ışk ile feryâd u şîveni
Mihir ü vefâ ümîdin ider sanma sen beni
Cevr ü cefâmı çekmege sevdi gönül seni
Derd ü belâyâ geldüm efendi cihâna ben

C(Th.5/2)

Gönül öyle her peri yüzlü güzele âşık olmaz. O bir kere sever ve sevdiği için aşk mihnetine düşerse bile bunu kendine kâr bilir.

Kim ki bu hüsn ile bir kez göre sen dil-dârı
Mihnet-i ışk ola Cevrî gibi anun kârı
Gayrı mahbûb için itmez gönül âh u zârı
Almazın aynuma her şûh-ı perî-ruhsârı

C(Tes.2/5)

İçkiye, eğlenceye ve aşka düşkün olan Nedîm gönlünün muradını alması için meyhanecinin evinde şarap yapan üzüm güzelini görmesini ister.

Ey gönül duht-ı rezi almak ise maksûdun
 Hele bir kerre de var hâne-i hammârda gör
 Tâze şâh üzre açılmış gülü seyrettin ise
 Bir de gel câmı hele dest-i kadeh-kârda gör

N(Kt.11)

Nedîm, gül fidanına benzettiği sevgilisinin, elinde kadehle bahçede gezdiğini görünce bu benzetmesinin yerinde olduğunu anlar ve başı dönmüş bir halde çöl yolunu tutmuş hatta tozu dumana katarak o ceylan bakışlının peşine düşmüş bir vaziyette olduğunu bize şöyle sunar:

Şâh-ı gül teşbîh ederdim sana ısbât eyledin
 Nev-behâr ardınca geldin sâgar-ı sahbâ tutup
 Gördüm ol âhû-nigâh ardınca ser-gerdan gönül
 Gird-i bâd âsâ giderdi dâmen-i sahrâ tutup

N(Kt.16)

Nedîm'in Şeyh Galib'e ait "Hoş geldin eyâ berîd-i cânân" mısrasına benzer olabilecek nitelikte yazdığı ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın gelişiyle gönüllerin ferah bulduğuna dair sözleri şunlardır:

Hoş geldin eyâ hıdîv-i ekrem
 Lûtfunla gönüller oldu hurrem
 Şâd oldu mekâriminle âlem
 Her güne meâsirin demâ-dem
 Ârâyiş-i arsa-î cihandır

N(Trk.1.1)

Âşık aşk şarabını tattığı andan itibaren artık meyhaneden çıkmaz olur. Sevgilisinin özlemiyle içip kendinden geçen Nedîm de bu hale bile bile kendi gönlünün düşmesine rağmen hayretini gizleyemez ve şaşkınlığını bizimle şöyle paylaşır:

Sen en cânun mestisin âyâ kimin hayrânısın
 Kendin aldırdın gönül noldun ne hâl olmuş sana

N(G.2.6)

Nedîm gönlünü alan güzelin selvi boyuyla yürüdüğünü, bunun yanında sürmeli gözlü, güzel yüzlü ceylanların, altın kemerli, beli hançerli delikanlıların Sadabat'ta ol-

duğunu görünce gönlünün su gibi oraya akmasını gayet normal karşılar ve bu hali bize şöyle yansıtır:

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
Zar kemerli beli hancerli cüvânân anda
Bâ husûs aradığım serv-i hırâmân anda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâd'a

N(Ş.23.2)

Nedîm de diğer iki şâirimiz gibi sevgilinin cellâdı andıran gamzeleri ve kılıçlarıyla ormanı zapt etmiş kirpikleri karşısında hiçbir gönlün kurtulamayacağını şöyle söyler:

Getirmiş havza-i teshîre tûgîstân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayri

N(G.150.3)

Buna ilaveten kâkülün kıvrımına dolanmış bir gönül de bu bağdan kurtulamaz. O, sümbül saçın kokusuna âşıktır ve zavallı Nedîm o güzelin kulu kurbanı olmuştur. Hatta dilber, Nedîm'in vücudunda dolaşan, ona can veren ruh olmuştur.

Gönül kim ıkd-ı bend-î kâkülündür
Hevâ-dâr-ı şemîm-i sünbülündür
Nedîm-i zâr kurbânın kulundur
Sen anın cismine rûh-ı revansın

N(Ş.11.5)

Gönülde öyle büyük bir aşk ateşi yanmaktadır ki bazen âşık bile bu haline şaşırır.

Billâh ne saht âteş imişsin gönül meğer
Garkoldun eşk-i hûna söyünmez misin dahı

N(G.148.2)

Gönül sevgilisiyle görüştüğü her anı hatırına getirir. Bu haliyle âşık bir anını bile âh etmeden geçirmez.

Bir dem mi var ki âh ederek anmaya gönül
Ey serv-kad seninle geçen rûzgârını

N(G.149.5)

Rüzgâr çoğu kez âşığa sevgilinin haberini ve kokusunu taşır. Rüzgâr ne kadar taşırsa kâküllerin kokusunu âşık bir o kadar perişan olur ve bu haliyle bir daha şarap içmemek için ettiği tövbeye de pişman olur.

Esdikçe bâd-ı subh perîşansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül
Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşîmansın ey gönül

N(G.75.1/2)

2.3. Âhen-dil

Âh çoğu kez demirden, çelikten bile güçlüdür. Âşık sevgilisine kavuşamamanın ıstırabıyla öyle bir âh çeker ki, bu âh demiri de çeliği de deler geçer. Âh ne kadar güçlü olursa; inanılır ki bu âh sevgilinin kalbine kadar işler.

Gerçi âhen-dilsin ammâ eyle Yahyâdan hazer
Kim anın pülâdlar âhı yaragın bozmadı

Y(G.397.5)

Cevrî yaşadığı çevre itibariyle sıkıntı çekmiş, Yahyâ gibi rahat bir hayat sürmemiştir. Mevlevî tarikatının bit mensubu olarak divanına yansıttığı aşkın acısını fazlasıyla çekmiştir. Cevrî'nin çektiği âh, Yahyâ'nın ki gibi güçlü değildir. Yani demir yürekli sevgiliye tesir etmez. Gerçek aşk da zaten acı, ıstırap dolu olan aşktır. Cevrî de bundan memnundur.

Âh itmez âhen-dile te'sir gerekse
Âmihte-i şu'le- dâg-ı ciger eyle

C(G.233.3)

2.4. Âh-ı Dil

Âh Divan Edebiyatı'nda mübalağa, mecaz, teşbih, hüsn-i ta'lil gibi çeşitli sanatlarla birlikte zikredilir. Âşık âhı sevgilisine duyduğu ıstırap ve yaşadığı sıkıntıdan dolayı çeker. Âşık derdini ne kadar gizlerse gizlesin çektiği âhlar onu ele verir. Onun çektiği bu âhlar göğe yükselen siyah dumana benzer.

Gönülde öyle bir aşk ateşi yanmaktadır ki bu ateşten çıkan âhın dumanı aşığı ele verir. Sevgili bu âhın şiddetini görür, fakat geride sadece âhın dumanı kalır, çünkü gönül çoktan yanıp kül olmuştur.

Yahyâ, âhlardan çıkan siyah dumanla gökyüzünün geceye büründüğünü ve âşığın da bu âhları kalem ve divit yapıp gökyüzü yaprağını siyaha boyadığını zikreder.

Evrâk-ı sipihri karala her gice Yahyâ
Âh-ı dil-i sevdâ-zedeni kilik ü devât ed

Y(G.25.5)

Bu beyitte olduğu gibi Yahyâ, gönlün çektiği âhı sadece ıstırap, acı, aşığı perişan eden bir olgu olarak kullanmaz. Çünkü şâire göre âh bazen göğe yükselir ve âşıklara gölge olur. Merhamete susamış âşıklar bu âh gölgesinin altında serinlerler. Buradan da âhın acı yönünün yanında serinletici, âşıkların yüreğini ferahlatan yönüne de imâ olduğu anlaşılır.

Zıll-ı re'fetdir duhân-ı âh-ı dil âşıklara
Hüsrev-i aşkın kadîmî dûdmânıdur gönül

Y(G.225.4)

Cevrî de Yahyâ gibi âhın gönüle her zaman zarar vermediğini, bilakis gönlün bundan hoşnut olduğunu vurgular. Âh çeken gönül, duyduğu acıyla her ne kadar kabuğuna çekilip nefesi kesilmiş bir ölü gibi telakki edilse de bazen bu suskunluğunu çeken âhların fazlalığı bozar ve diğer âşıkların da adeta imdadına yetişir.

Cevrî idemez gam beni dem-beste ki her dem
Âh-ı dili mihnet-zede feryâd-resümdür

C(G.44.5)

Misk, Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde olarak zikredilirse de umumiyetle Divan Edebiyatı'nda Cevrî'nin de kullandığı gibi sevgilinin saçına benzetilir. Âşık öyle âhlar çeker ki bu âhların yükselerek gökyüzünde oluşturduğu rüzgâr, sevgilinin saçlarını dalgalandırır ve bu dalgalanmadan çıkan koku cennetteki gül bahçelerinin kokusunu andırır.

Nâfe-i hâlün hevâsıyla nesîm-i âh-ı dil
Ceyb-i gülzâr-ı behište müşk-bâr olmaktadır

C(G.80.3)

2.5. Âşüfte - Dil

Çin ve Hatâ (Hıta) şehirleri Divan Edebiyatı'nda sevgilinin saçlarına benzetilir. Çin kelimesi genellikle kıvrım manasına gelecek şekilde de kullanılır ve sevgilinin saçlarının büklümünü ifade eder. Saç ise karanlıktır. Gönül saç büklümlerinin arasında gezinirken sevgilinin Çin hakanı olması nedeniyle ona ulaşamaz, bundan dolayı da perişan olur. Sevgili bu perişan halden memnundur. Onun için sevgiliye kavuşmak değil onun yolunda perişan olmak esastır.

Mesîre-i dil-i âşüfte-kâr-ı sevdâyı
Sevâd-ı hıtta-i Çin ü Hıtâ yı zülfündür

C(G.50.4)

Cevrî bu beyitte kendisinin perişanlığından bahsederken aşağıdaki beyitte sevgilisinin perişanlığını dile getirir. Sevgili kendisine bağlanan gönülleri uğruna şehit eder ve bundan pişmanlık duyar.Saçının siyahlığıyla da tıpkı bir matem elbisesi giymiş gibidir.

Gâm-ı zülf-i siyâhıyla dil-i âşüftenün oldı
Melâyik bal-beste turra-ı pür-tâb-ı âhında

C(G.227.3)

Gönül, aşk yolunda öyle perişan olur ki bu hal sevgiliyi yorar. Bütün uzuvlarında olduğu gibi gözlerinde de yorgunluk hâsıl olur ve sevgiliye ilgisiz gibi görünür. Âşık yaşadığı perişanlıktan sıkıntı duymaz. Bilakis gönül aşkı uğruna ne kadar zahmet çeker perişan olursa aşk o zaman aşk olur.

Yine ey âşüfte dil hüsnün nihan tutmaz velî
Var ise billâh tekâsül çeşm-i irfânındadır

N(G.18.3)

2.6. Âteş-i Dil

Ateş genelde gönlün yaşadığı aşkın dile getirildiği çeşitli teşbih ve mecazlarla birlikte kullanılır. Ateş her şeyi yakar. Aşk da tıpkı ateş gibi gönle düştüğü an gönlü yakar kül eder. Aşka düşmüş gönül hararetle alev alev dalgalanırken aslında aşk ummanına benzer.

Âteş-i dilden yine etdi alevler zuhûr
Mevclerin gösterir var ise ummân-ı aşk

Y(G.180.3)

Bazen sevgilinin gönle giren okları aşk ateşiyle buluşur ve yanar. Bu yanma neticesinde de duman ortaya çıkar. Ok çoğu kez sevgilinin kirpiğine benzer, peykân ise bu kirpiğin ucudur. Burası öyle güçlüdür ki âşığın gönlüne isabet ettiğinde sineyi ev gönlü deler geçer. Sevgili okunu âşığın üzerinden çekerken peykân içerde kalır ve gönüldeki ateşin hararetiyle erir. Peykânın özü çeliktir. Çelik ateşle buluştuğunda erir ve suya dönüşür. Peykân gönül ateşiyle yanarken su olup akmıştır âşığın sinesine. Ok ise yanan gönlün ateşinden çıkarken meydanlarda duman olur ve herkese görünür.

Yanar târi erir peykânı tâb-ı âteş-i dilden

Birinden âb olur zâhir birinden dâd olur peydâ

Y(G.5.2)

Mum, geceyi aydınlatır ve aşığa yaren olur, ona gecenin zifiri karanlığında yol gösterir. Gece mum ışığını gören pervaneler onun etrafını sarar ve yanıp yok olacaklarını bile bile etrafında çılgınca dönmeye başlarlar. Pervane an gelir kendini ateşe atar yani sevgilinin gönlüne girer. Bu arada pervaneyi yakan mum da yavaş yavaş tükenmektedir. Aslında bu gönül oyununda âşık da yanar mâşuk da.

Mum, güneşi ve ayı sevmez. Çünkü ikisinde de ışık vardır. Yalnız mumun bu ışıklarla yarışması bile düşünülemez.

Tasavvufî yönü ağır olan Cevrî'nin de gönlünde öyle bir ateş yanmaktadır ki âşık Cevrî, pervane olur, mumu içinde yanan bu ateşle yakar.

Şem-ı mihr ü mâhun etrafında pervâz eylemem

Ben çerâğın âteş-i dilden yakan pervâne yem

C(G.167.3)

Cevrî Vezir-i Âzam Salih Paşa'ya yazdığı bir kasidede gazellerinde belirttiğinin aksine gönlü yakan ateşin de bu yakıcılığını kaybedebileceğini şu beyitte dile getirir:

Eylese adlî tabâyi'den eger def-i zarar

Dil-i âteşde dahi kalmaz idi sûzânî

C(K.21.27)

2.7. Âyîne-i Dil

Ayna, sevgilinin güzelliğini yansıtır. Sevgili aynada kendi güzelliğini göre göre mağrur olur. Âşığın gönlü de ayna gibidir. Gönle akseden her şeyi yansıtır. Gönlün içinde sevgili de vardır, masiva da. Eğer sevgili lütuf edip âşığın gönlüne girmek ister-

se orada yalnız kendini bulmak ister. Âşığın da bu lütuf karşısında gönlünü her türlü kötülük ve fenadan arındırması gerekir. Nitekim Yahyâ'nın şu beyiti;

Bir gün alır yâr ele lutfla
Olmasın âyîne-i dilde keder

Y(G.47.3)

yukarıdaki ifademizi doğrular niteliktedir.

Cevrî de Yahyâ'nın yukarıya aldığımız beytinde olduğu gibi sevgilisinin lutf edip de kendisini âşığa gösterme kararı alması halinde, gönül aynasının sevgilinin güzelliği ile daha da cilalandığını, üzerindeki kederin, sıkıntının gittiğini ve tertemiz parladığını şu beytinde dile getirir:

Ol feyz ile âyîne-i dil oldı mücellâ
Dîdârını arz eyledi bir rûh-ı musavver

C(T.1/7.3)

Aynı zamanda bu beyitte Mevlevî tarikatı mensubu olan Cevrî feyze aşk ile ulaşılacağını bilir ve yaşadığı aşkla gönlü o kadar doludur ki, feyz adeta üzerine yağmur gibi yağar. Bu da gönül aynasına canlılık, parlaklık katar.

Âşığın gönlü sıkıntı, keder, gam çektikçe olgunlaşır. Sevgiliye ulaşmak için de âşik bu yolda türlü cefalar çeker. Bu cefalar gönül aynasını karartıyor gibi görünse de âşik eriştiği olgunlukla bu aynayı parlatır. Bu parlaklık içinde de bütün aşk âlemine kendini gösterir.

Turfe rûşen-ger-i âyîne-i dildür gam-ı ışk
Açduğı âyînelerde görünür âlem-i ışk

C(G.141.1)

Nedîm de âyîne-i dili diğer iki şâirimiz gibi aynı manada kullanmış olup sevgilinin âşığa bir ışık yakmasıyla gönül aynasındaki her türlü sıkıntı ve kederin kaybolup gittiğini bundan dolayı da âşığın her gününün bayram havasında geçtiğini belirtir. Halk arasında kullandığımız “deliye her gün bayram” ifadesi de aslında bir bakıma beyiti-mizle uyum göstermektedir. Çünkü gönül aşk yüzünden çektiği çilelerle Mecnûn'a dönmüştür. Mecnûn'un da her günü adeta bayram havasında geçer.

Olup her gecemiz Kadr oldu her bir rûzumuz bayram
Ruh-ı zîşt-i keder âyîne-i dilden nihân oldu

N(T.9.3)

Ten aşkın ateşiyle yanıp kül olmasına rağmen yine de türlü sıkıntılar onu terk etmez. Tenin özü topraktır. Tenin, özüne kavuşması yani çektiği çilelerle toprak olması bazen onu değerli bir cevher de yapar. Her ne kadar ayna pek çok şeyi yansıtırsa da bu cevher, gönül aynasında gizlidir.

Hâkister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün

Mânend-i cevher âyîne-i dilde gizlidir

N(G.14.7)

2.8. Bâg-ı Dil

Bağ denildiğinde, türlü çiçeklerin açtığı, ırmakların aktığı, hele bir de baharsa adeta cenneti andıran bir güzellik gelir akla.

Bağın gönülle olan münasebeti şöyledir: Gönül bahçesinde de tıpkı diğer bahçelerde olduğu gibi güller açar. Bu bağın gülü ise ümittir. Ümit gülü, sevgilinin gönülde estireceği ihsan ve himmet rüzgârıyla açılır.¹³⁸

Kalır mı bâg-ı dilde bir açılmadık gül-i ümmîd

Nesîm-i himmet ü ihsânın ey şâh-ı kerîm esse

Y(G.303.4)

2.9. Bahr-ı Dil

Gönül deryaya benzer. Derya, içinde inci saklar. Gönül de ne kadar büyük olursa içindeki incilerin miktarı artar. Derya dalgalı olduğunda da inciler kenarlara vurmaya başlar. Gönül deryasındaki incilerin kıyıya vurması bize incinin aslında sözle olan münasebetini hatırlatır. Yahyâ şu beyitinde;

Kaçmazdı bu denli dürr-i nâyâb kenâra

Yahyânın eger bahr-ı dili eylemese cûş

Y(G.163.5)

gönlün cûşa gelmesiyle incilerin yani sözlerin birer birer yazıya döküldüğünü belirtir. Şâir burada kendi sanatını beğendiğini ifade etse de bu Divan Edebiyatı'na yakışan ve çoğu şâirimizin de kullanmaktan çekinmediği edebî bir sanat türüdür.

Aşk şarapla telakki edilir tasavvuf âleminde. Aşk, tıpkı şarap gibi âşığın başını döndürür. Gerçek şarap yıllanmış şaraptır. İyi bir şarap elde etmek için üzümden yapılan şarap bir küpe konur, ağzı kapatılır ve zamana bırakılır. Şarabın üzerinden ne kadar

¹³⁸ Eren, a.g.t., s.461.

yıl geçerse, şarap o zaman hakiki şarap olur. Aşk da âşığın gönlünde ne kadar saklanırsa o kadar kıymetlenir. Şarap aynı zamanda aşığa keyif ve neşe verir. Gönül denizi nasıl cûşa gelip dalgalanırsa âşık da şarabın keyfiyle cûşa gelir. Tıpkı Cevrî'nin şu beyitinde olduğu gibi:

Neşve-i dâr-ı şerâb-ı tahkîkun

Bahr-ı dil gibi cûşişi görünür

C(K.56.20)

2.10. Bî- Dil

Nedîm, III. Ahmet için yazdığı şu beyitinde;

Câfer-i Hâtem- siyem kim bî-dil ü bî- hûşdur

Benzeden bâd-ı bahârı dest-i sîm efşânına

N(K.17.55)

; sultanın cömertliğini bahar rüzgârına benzettir. Bahar rüzgârı bilindiği gibi çiçeklere dokunarak onların açılmasına vesile olur. Ne kadar eserse yer altındaki tüm güzellikler ortaya çıkar. Zavallı gönül de onun bu cömertliğini benzete benzete ancak eli para saçan bir sultana benzettir ki, bu da akılsızlık olur.

Aynı kasidede Nedîm, her fedakârlığı göze almış bir âşığın sevgilisine hayranlığı nasılsa, saltanat makamının da bir sultana ancak bu kadar yakışıp hayran olacağını şöyle dile getirir:

Saltanat hayrânıdır dâim cemâl-i pâkinün

Âşık-ı bî dil nice hayrân ise cânânına

N(K.17.35)

Olup derd ü gam ile halk-ı âlem bî-dil ü bî can

Cihânı bî-suûr etmişti mihnetler kesâfetler

N(T.9.17)

Nedîm'in yukarıya aldığımız terkîb-i bend'ine ait beyitinde; bütün insanlar, yaşadıkları kederle, gamla, dertle adeta perişan olmuş, zavallı birer ölü gibidirler. İnsanların çektiği bu sıkıntıları, bu manevi ağırlığı dünya kaldıramamış ve o da deliye dönmüştür. Nedîm'in yaşadığı yüzyıla baktığımızda, bu çağ aslında insanların durumunu ele vermektedir. Her ne kadar Nedîm, çağdaşlarının ve dünyanın çektiği bu sıkıntılardan uzak rahat bir yaşam sürse de, bağlı bulunduğu yüzyılın özelliklerini anlatmaktan da geri durmayacak olan kıymetli şâirlerimizdendir.

Benem ol Cevrî-i nâ-kâm u bî-dil kim bu âlemde
Sîpihre itmedüm maksûd için bir kerre ibrâmı

C(K.48.9)

Bu beyitte Cevrî, bî-dili Nedîm gibi zavallı anlamında kullanmıştır. Gönül dünyada hiçbir zaman muradına eremez. Nitekim Cevrî'de bu maksada erişemediğini yalnız bundan da talihine asla şikâyetle bulunmadığını dile getirir. Başka bir beyitinde de artık kendisinde ne isteğin ne de hırsın kaldığını ifade eder. Çünkü Cevrî kendini bildi bileli hep zavallı ve hedefine ulaşamamış bir gönül taşır.

Benem ol bî-dil ü nâ-kâm ki kendüm bileli
Ne hârîs-ı kerem oldum ne taleb-kâr-ı himem

C(K.16.19)

2.11. Bend-i Dil

Nikâb sevgilinin en önemli eşyalarından biridir. Doğal olarak âşık için daha da önemlidir. Âşığa göre sevgili saç bağına çözmemelidir. Eğer çözerse sevgili perişan olur, gizli sırları ortaya çıkar ve utanır. Bu da âşığa elem, sıkıntı verir, onu üzer. Bunun bir sonucu olarak da kendi gönül bağının çözülmeye müsaade eder. Zaten gönül bağına bahar rüzgârının konması demek, bu bağın çözülmesi demektir. Yeter ki sevgilinin ki çözülmemiş olsun.

Açılır elbet nesîm-i nev-behâr essin heler
Bend-i dil muhkem değil bend-i nikaabından senin

N(G.65.2)

2.12. Burc-ı Dil

Divan Edebiyatı'nda âşık ve mâşuk arasında vuslata pek rastlanmaz. Âşık sevgilisi yolunda türlü cefalar çeker. Sevgiliye kavuşacağı günün hayaliyle yaşar. Sevgili ise kendi güzelliğine öyle güvenir ki, bu aşırı güven onu mağrur yapar. Sevgili arada sırada kendini aşığı gösterir. Ama hemen geri çekilir. Âşık da bu hallerle perişan olur. Çünkü aşağıya aldığımız beyitte de olduğu gibi kendini bir anda aşığına gösteren sevgili aşığı yeni bir fetih haberi almış gibi mutlu eder. Yalnız sıra sevgilinin kendini çekme işine geldiğinde âşığın gönül kalesini yıkar öyle gider.

Bir geliş geldi ki fark edemedim hayretten
Haber-i feth mi burc-ı dile humbâremidir

N(G.17.3)

2.13. Cân u Dil

Divan Edebiyatı'nda gönül, âşığın aşk ve istek konusunda önüne geçemediği iç kuvvetidir. İnsanın hayat unsuru olup uzviyeti temsil eden can mefhumu ile birlikte görülür.¹³⁹

Cân denilince akla ruh gelse de onun sevgiliyle alakası daha kuvvetlidir. Cân'ın içinde sevgili vardır. Sevgili bu cana ve gönle girmek istemese de âşık için yeri orasıdır. Âşık aşkı için canını seve seve sevgili uğruna feda etmeyi göze alır. Çünkü sevgili eğer ona bir ışık yakmayacaksa âşık için ne can önemlidir ne de ten.

Âşık gönlünü ve canını sevgiliye feda ederken sevgilinin kâkülünden çekinir. Çünkü kâkül esrarlı, siyah, dağınık ve kıvrımlıdır. Âşık kıvrımlara takılıp can vermektense sevgilinin gamzesi ve kaşıyla ölmeyi tercih eder.

Tolaşmam kâkül-i müşgînine çok başlı âfetdir

Fedâ olsun dil ü cân gamze vü ebrû-yı cânâne

Y(G.332.3)

Âşık her ne kadar kâkülünden çekinse de gönlünün elbet bir gün o saç kıvrımlarını mekân edineceğini bilir. Bu küçük kıvrımlar arasına da sığsa sığsa gönül sığar. Gönül canı da kendi yanına çekip bu saç kıvrımları arasında onunla sırdaş olmayı ister. Çünkü orası تنها bir yerdir. Bu sırları da kimsenin orada duyması mümkün değildir.

Cânı dil ol ham-ı gîsû-yı semen-sâye çeker

Râzını söylemek ister anı tenhâya çeker

Y(G.75.1)

Âşık bir taraftan canını sevgili için feda etmeyi göze alırken, diğer taraftan onu rahatı içinde uğraşır. Âşığın rahat olması sevgilinin ona bir adım atmasıyla başlar. Sevgili naz atına iyi bir kullanıcı olarak biner ve âşığına doğru ilerler. Sonunda vuslat olmasa da bu durum âşığın gönlünde tatlı bir nesim bırakır.

Safâ eder dil ü cânım nesîm eser sanırım

Semend-i nâz ile ol şehsüvâr yaklaşırsa

Y(G.356.3)

Sevgili kendini aşığına yaklaştırdığında âşığın gönlü huzurla dolar. Âşık çektiği tüm elem ve sıkıntıları unuttur. Yalnız sıra sevgilinin kendini bu gönülden çekmesine gelince âşık yine ıstırap, keder dolu yaşamına döner. Bu durum bazen sevgilinin hoşuna

¹³⁹ T.D. ve Ed. Ansiklopedisi, C.3, s.361.

gitse de bazen onu da üzer.Fakat bu aşığın gönlünü ve ruhunu çoktan incitmeye yetmiştir.

Gönül senden kesilmez sen cefâdan vaz gelmezsin

Yine incinme dersin cân u dilden incinilmez mi

Y(G.408.3)

Canı ve gönlü şimdiye kadar şâirimiz kendine hitap ederek kullanmıştır. Aşağıya aldığımız beyitte ise sevgilinin cân u dilinden bahsedilmiş ve biraz da sevgiliye sitem edilerek gönlüne herkesin âşık olabileceğini bunun da ayıp olmadığını şöyle dile getirmiştir:

Ağyârın alsa cân u dilin yâr ta'n mıdır

Kâfir memâlikinden alır şâhlar harâc

Y(G.38.2)

Cânın mekânı aşığın gönlüdür. Gönlün candan, canın gönülden başka kimsesi yoktur. Onların başka bir şeye ihtiyacı da yoktur. Bunun neticesinde âşık da gönlü her türlü eşyadan tehî eyler.

Yahyâ derûn hânesin eyle dil ü cândan tehî

Sînende ol rûh-ı revân yetmez mi ki cân kendidir

Y(G.65.5)

Yahyâ cân u dil kavramını tûmâr-ı dil ü cân, nâle-i cân u dil, sayd-ı dil ü cân, ger-den-i cân u dil, tabîb-i cân u dil, nakd-i dil ü cân, mülk-i cân u dil gibi terkiplerle birlikte de kullanmıştır.

Meded cevr ü cefâ ile yıkıldı mülk-i cân u dil

Velâyet eyler âbâd eyler ise ol şeh-i âdil

Y(B.59)

Bu beyitte şâir maddi olarak kendisinde var olan tek şeyin canı olduğunu ifade etmekle birlikte sevgilinin cevr ü cefasının çokluğu nedeniyle tek mülkü olan canının da yok olduğunu belirtmiştir. Âşık o kadar çok alışmıştır ki bu yıkımlara, kendisi adeta ölür ve tekrar dirilir. Nitekim bu cân u dili mutlu edecek yegâne unsurun da sevgilinin göstereceği âbâd olduğunu bilir.

Sana tûmâr- ı dil ü cânı sunarsam n'ola kim

Pâdişâh olana elbette sunarlar kâgaz

Y(G.45.2)

Bu beyitte de gönül ve can âşık tarafından sevgiliye tomar tomar sunulur. Canın kâğıtla olan münasebeti ise; can kelimesi yazılırken orada elifin mevcut olması canın üzerine yazı yazılmış olabileceği düşüncesini akla getirir.

Çekilir kâfile-i ömr diyâr-ı ademe

Nâle-i cân u dil ol kâfileye bang-ı ceres

Y(G.156.3)

Yahyâ, genellikle âşık ve mâşuktan bahsederken maşukun ezâ ve cefâlarıyla âşığın her gün neredeyse öldüğünü belirtmiştir. Bu ölüm her ne kadar mecazi bir ölüm de olsa yukarıdaki beyitte olduğu gibi gerçek anlamda da şâirimiz tarafından telakki edilmiştir. Diyâr-ı aleme göç eden cân u dilin inleyen nidası da bu kafiide çan sesini andıracak niteliktedir.

Şahbâz, o keskin gözlerinin yardımıyla ıskalamadan avını avlar. Şahbâzın Divan Edebiyatı'yla olan münasebeti av-avcı, göz ve gönül ilişkisine dayandırılır. Nitekim şu beyitte şâir;

Başlar hemân süzülmege mânend-i şâhbâz

Kasd eyledikçe sayd-ı dil ü cânê gözlerin

Y(G.201.2)

diyerek, sevgilinin gözlerini aşığın gönlüne dikmesini tıpkı şahbazın gözlerini avına dikmesine benzetir. Ki o bakışlardan kaçmakta âşık için mümkün değildir.

Bir başka beyitte şâir;

Şahbâz gözün sayd-ı dil ü cânâ salınsın

Firâkınla ko bu dil-i dîvâne salınsın

Y(G.295.1)

diyerek, gönlünü ve canını avlamaya kast eylemiş sevgilinin bu gönülden ayrılarak aşığı deli divane ettiğini belirtir.

Aşkı uğruna her şeyi göze almış âşık boyun ipini sevgilinin eline vermekten çekinmez. Sevgili bir hareketiyle canı ve gönlü ya kendine kurban ettirir ya da onun ipini çekmez kendine kul ettirir. Bu tamamen sevgilinin insiyatifindedir.

Ribka-ı teslîme çekdim gerden-i cân u dil

Yâ kabûl et kulluğa şâhım ya kurbân et beni

Y(G.444.4)

Cân u dilin asıl sahibi sevgilidir. Sevgili bazen hasta gönlün tabipliğini üstlenir, aşığına gösterdiği lütufla ona bir panzehir sunar ve onu hayata tekrar bağlar. Bazen de yılanın zehirini akıttığı gibi sahibi olduğu cân u dili zehirler ve geri çekilir.

Ey tabîb-i cân u dil senden vardır derdime
Lutfile tiryâk yâ hışm ile zehr-i mâr ver
Y(G.121.2)

Bir diğer beyitte sevgilinin tabipliği bırakıp aşığından el çektiğini şâir şöyle ifade eder:

Ol tabîb-i cân u dil el çekdi ben bîmârdan
Yok mudur Yahyâ devâsı derdimin çekmek midir
Y(G.129.5)

Sürersin dâim ey dil pâ-y-i yâre çehre-i zerdin
Demez mi ol tabîb-i cân u dil sana nedir derdin
Y(G.202.1)

Aşağıdaki beyitte de şâir bir önceki iki beyitin aksine sevgilinin tabipliği sayesinde bir bakışıyla hastaları tedavi edip kurtardığını belirtir.

Hele Yahyâ beni eylerdi gam u gussâ helâk
Ol tabîb-i dil ü cân bakmasa bîmârlara
Y(G.362.5)

Âşık bir taraftan sevgilisini düşerken bir taraftan vuslat için kendi canını satmayı planlar. Sevgili ise bu aşk pazarında aşkı satın alacakken başkaları tarafından kandırılıp vazgeçirilir. Tıpkı şâirin şu beyitinde belirtildiği gibi:

Yahyâ alırdı nakd-i dil ü câna vaslını
Ol dilrübânın ettiği ikrârı bozdular
Y(G.76.5)

Ârif denen kişi irfanıyla kemale erer. Böyle bir ârifin gönlünde ne mal vardır ne de mülk. Yani onun gönlünde masivaya yer yoktur.

Ârifun kâmil olsa irfânı
Mâle meyl eylemez dil ü cânı
C(T.7/3.1)

Mevlevî mensubu olan Cevrî'nin derunu ilahi aşkla doludur. O divanında dile, cana yer verirken diğer iki şâirimizden farklı hallere girerek gönlünden beyitler döker.

Düşdü dil ü cânâ heves-i ma'rifetü'llâh
Maglûb-ı hevâ olmaduk el-minnetü li'llâh

C(T.3/2.1)

Ol ki bir nüktesi bin cân u dili mest eyler
Ma'ni-i râz-ı ilâhi sûhan-ı mülhemidür

C(K.1.1)

Gönül sevgiliye ateşler içinde yanarak yalvarır. Gerek bu ateşlerden çıkan dumanla gerekse de bu nidalarla sevgili gönlün alev alev yandığını görür ve işitir.

Ben sûz u güdâz ile iderken bu niyâzı
Oldu bu nidâ cân u dilün gûş-ı güzârı

C(T.1/3.7)

Gönül ve ruh sevgilisinin cevr ü cefâları karşısında erir. Onun bir bakışıyla mest olan gönül ve ruh aslında harabeden farksızdır.Mecliste -ki bu meclis âşıkların buluşup kendilerinden geçtikleri yerdir- bir de sagar varsa yani kadeh döndürülmeye başlandıysa keyiflere diyecek yoktur. Ama bu yoksa gönül viraneden farksız olur.

Bir nigâhı bin dil ü cânı ider mest-i harâb
Gerçi bezm-i işvesinde sâgâr-ı gerdânı yok

C(G.137.4)

Feyz, tasavvufî manada mutluluk demektir. Âşık aşk yolunda ilerlerken feyze ulaşır ve gönlü de ruhu da bundan mesrûr olur.

Ki eyler dâyimâ feyz-ı safâsı
Dil ü cânı nişât-âmiz ü mesrûr

C(Ta.81.3)

Güzelin fezadaki tecellisi gizlidir. Âşık olanın bu güzelliği görmesi, sırta vakıf olması gönlü mutlu eder. Yalnız bu güzelliğin sahn-ı fezâya yayılması gönlün mutluluğuna mutluluk katar.

Ol kadar sahn-ı fezâsında letâfet muzmer
Ki ider bast-ı hevâsı dil ü cânı mesrûr

C(Ta.67.8)

Gamze denilince akla onun gönderdiği oklarla gönlü yaralayıcılığı gelir. Gamzenin fitneye sebep olması da cihanı kargaşaya sürüklemesiyle alakalıdır. Âşık

gamzeyi gönül ve canın bekçisi olarak düşlediğinden bu fitnenin sebep olduğu kargaşalıktan da gamze sayesinde kurtulmuş olur.

Gamzen mülki cân u dile pâs-bân ola
Aşûb-ı fitneden dü cihânı bî-gezend olur

C(G.37.4)

Cevrî, Yahyâ için yazdığı bir kasidede güzelin bitmek bilmeyen eziyetleri, şiddetli azapları karşısında zavallı, günahsız, bî-çâre cân u dile dünyada cehennem azabı çektirdiğini şu beyitle dile getirir:

Hemîşe düzah idüp bana dâr-ı dünyâyı
İderdi cân u dile bî-güneh azâb-ı şedîd

C(K.37.32)

Cevrî, Muhammet Ağa için yazdığı bir methiyede de Ağa'nın verdiği bahşişlerin, ihsanın, lütufların övülmeye bile gerek olmadığını ona cân u gönülden edilen dua ve niyazların daha evlâ olduğunu şöyle ifade eder:

Vasfolunmaz atâ vu ihsânı
Cân u dilden dü'âsı evlâdur

C(K.17.18)

Âşığın mâşuku hakkında konuştuğu tek varlık yaratandır. Âşık çektiği azapları Allah'a anlatır. O'na dert yanar. Aslında can da canan da O'na muhtaçtır. Çünkü O'nun yardımı olmadan dünya işlerinin içinden çıkmak mümkün değildir.

Sırrını sana açar âşık eger kim ma'sûk
Sana muhtâctur el hak dil ü cân u cânân

C(K.24.5)

Kirpikler kaza oku gibidir. Sineye isabeti kaza okunun hükmünü icra etmesidir. Bu öyle tesirlidir ki maddi bir vücudu olmadığı halde gönle kadar ulaşır.¹⁴⁰ Sevgili aşığına süzgün bakışlarıyla naz yapar ve gamzedeki zamanlaması bir harikadır. Gamze, aşığın kalbini hedef alan bir cellâttır. Doğru! Ama o kadar nazik bir cellâttır ki hiç hissettirmeden sanatını icra ediverir. Gerisi zaten ölüm demektir. Bu yüzdendir ki gamze hiçbir vakit hedefini şaşırmayan tîr-i kaza (kaza oku)'dur. Ve ondan kurtuluşun yegâne yolu, yine sevgilinin âb-ı hayat yüklü yahut İsa nefesli dudağından geçer.

¹⁴⁰ Eren, a.g.t., s.186.

Oradan çıkıverecek iki çift kelam, gamzenin bütün anlattıklarını batıl edip aşığa hayat bağışlamaya yeter. O kelamın iyi mi kötü mü olduğu da âşıkların bahtına kalmıştır.¹⁴¹

Dünyâyâ ider sehm-i kazâ kârın âhum
Tîr-i müjgen oldukça dil ü cânâ hâline

C(G.230.3)

Hadeng, kirpiğe benzetilir. Sevgilin kirpiği fitneye sebep olur. O kapalı kaldığı müddetçe bu fitne devam eder ve ancak sevgilinin gözlerini açmasıyla biter. Netice de sevgili gönderdiği bir okla bin gönlü ve canı telef eder.

Ol müjdeler ki fitneye oldı sipâh-ı çâr-sâf
Her biri bir hadeng ile bin dil ü cân ider telef

C(G.131.1)

Gönül sevgiliden beklediği ilgiyi geremeyince hastalanır. Gönülden hasta olana aslında eziyet etmemek gerekir. Sevgili bir nebze de âşıkla alakadar olursa gönül şifa bulur, rahatlar. Hastalıktan feraha erme huzurunu tadan gönül, her zaman bunu istemeye başlar ve güzelin sihirli, hile dolu bakışlarına heves eder.

Nice bir mekr ü füsûn-ı nigeş-i çeşm-i bütân
Dem be dem eyleye cân u dil bîmâr-ı heves

C(G.125.3)

Çeşm, gamzeye nazaran merhametlidir, doğrudan gönüle bakar ve aşığı rahatlatır. Gönlü huzurla doldurur. Neticede çeşmi, gönlü esir etmeye gücü yetmez. Ancak gamze çeşme nazaran fitne doludur, gönlü perişan etmeye yeter. Eğer ki gamze aşığa yar olmazsa bu fitnede ortadan kalkmaz.

Yalnız cân u dili çeşmi giriftâr idemez
Gamze yâr olmasa ol fitneyi der-kâr idemez

C(G.93.1)

İnsan sarhoş olduğu zaman kendinden geçer. Her hali değiştiği gibi yürüyüşü de değişir. Eğer sarhoş olan sevgili ise onun salına salına yürüyüşündeki endam bir de işve ile birleşince bin dil ü cânı ayağının bastığı toprağa kurban eder.

Mestâne işvelerle hırâm eylesen olur
Her bir kademde bin dil ü cân hâk-i râh-ı nâz

C(G.107.3)

¹⁴¹ Pala, Kitâb-ı Aşk, 8.Basım, Alfa Yay., İst., 2004, s.38.

Cevrî’de cân u dili çeşitli terkiplerle birlikte kullanır. Bunlar; heva-dâr-ı dil ü cân, arzû-yı cân u dil, teshîr-i cân u dil, gûş-ı dil ü cân, kâm-ı dil ü cân, nakd-ı dil ü cân, zevk-ı dil ü cân, kişver-i cân u dil,sûz-ı dil ü cân, gül-şen-i cân u dil,terk-i dil ü cân’dır.

Âşığın gönlü sevgilinin saçlarını mülk edinir. Saçlar uzadıkça gönül, sevgilinin ayağına kadar ulaşır ve ayağının toprağına yüz sürer. Sabâ rüzgârı da bazen gönle yardım ederek sevgilinin ayağının tozuna dokunur ve gönlün yârî olması için ümit eder

Sabâ kim hâk-i pâ-yı zülfine rû-mâl ider gâhî

Hevâ-dâr-ı dil ü cân olmaga ruhsat recâ eyler

C(G.67.4)

Rind ve zahid şâirlerimizin şiirlerinde en çok bahsettiği iki insan tipidir. Cevrî her ne kadar tasavvufî yönü ağır basan bir şâirimiz de olsa diğer birçok şâirimiz gibi kendini rind olarak telakki eder. Çünkü rind, zahirde meyhaneden çıkmayan, elinde kadehle gezen aşkı yaşayan gönül ehli insan olsa da, riyâkâr değildir. İçi de dışı da aynıdır. Zahid ise dünya işleriyle meşgul olmayan ve dünya hazlarına bîgâne kalan perhîzkâra denir¹⁴²ki rindler zahidlerden, zahidlerde rindlerden hoşlanmazlar. Zahid elinde tespih omzunda seccade ile dolaşsa da gönülden samimi olmayan kişidir. Cenneti kazanmak için çalışır. Ama fırsatını bulduğu zamanda gizli gizli şarabını içmekten geri durmaz. Arkasından tövbe etmeyi de unutmaz. Rindler bu yüzden zahidlere göre daha samimidir ve Cevrî’nin de aşağıya aldığımız beyitinde dediği gibi gönül dince yasaklanan şeylerden uzak durarak zahide galip gelir.

Rindüz ammâ ehl-i terk olmakda zühde gâlibüz

Arzû-yı cân u dildendür bizüm perhizamüz

C(G.111.4)

Gözler büyüleyiciliği sayesinde aşğın gönlünü esir alır. Yalnız göz tek başına cân u dili ele geçiremez. Çünkü gözde merhamet ve lütuf vardır. Sevgili aşığa gereğinden fazla eziyet çektirmek istiyorsa gamzesini kullanmalıdır. Çünkü gamzesiyle gönderceği oklar gönlü yaralamaya ve aşğın acı çekmesine yetecektir.Gamze o yan bakışlarıyla hileci olmakla beraber aynı zamanda öğreticidir. Aşığa aşkı öğretmiştir.

İtmezdi çeşm-i sâhiri teshîr-i cân u dil

Ol gamze olmasa sebak-âmûz u hile-bâz

C(G.119.3)

¹⁴² Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatı’nda Mazmunlar, haz., Cemal Kurnaz, MEB. Yay., İst., 2004, s.270.

Sevgiliye âşık olan çok gönül vardır. Sevgili bir bakışıyla binlerce gönlü kendine bağlayabilir. Âşıkları çok olan sevgili süzgün bakışlarıyla, âşıkları arasında gizli gizli söyleşir. Cevrî'nin gönül ve can kulağı acı da olsa bunların hepsini işitir.

Gamzesiyle ne kadar çeşmi nihân söyleşse
Yine Cevrî işidür gûş-ı dil ü cânı ile

C(G.218.5)

Cevrî bazen çektiği çilelerin etkisiyle öyle ümitsizliğe kapılır ki, yaşadığı bu aşkla gönlünün tek istediğini adeta çiğnenmiş, ayaklar altına alınmış gibi hisseder.

Pâ-mâl ideli ışk ile kâm-ı dil ü cânı
Sevdâyı ümîd olmadı pâyende serümde

C(G.244.2)

Âşıkların derdi ortaktır. Hepsinin de gönlünü yakan, canından usandıran bir güzel vardır ve bu güzel aşığının acı çekmesiyle mutlu olur. Aşığın derdini âşıktan başkası anlayamaz. Doğal olarak âşık kendisi gibi bu dertten yanan fakat herkese karşı kerem sahibi olan bir gönül ehline gider ve en kıymetli şeyini yani canını, gönlünü bu ehl-i dile hediye eder.

Bir ehl-i dilün pâyine düştük bu talebde
Hem nakd-ı dil ü cânı ana eyledük ihdâ

C(T.3/4.10)

Rindlerin Hak ereni olduğu bilinmektedir. Onlar dünyada Allah'ı ararlar. Zahidler gibi cennet için çalışmazlar. Sevgiliye yani Allah'a ulaşmak için zevklerin en büyüğüdür. Bu zevki âşık nerede bulursa oraya gitmekten çekinmez. Burası ister mescit, ister meyhane, isterse de kilise olsun fark etmez. Tıpkı Cevrî'nin şu beyitinde olduğu gibi:

Rîndân-ı Hudâ zevk-ı dil ü cânı bulunca
Ne mescid ü ne deyr ü ne mey-hâne komışdur

C(K.75.2)

Divan Edebiyatı'nda sevgilinin kirpikleri çoğu zaman asker, yan bakışları da fitneye sebep olan unsur olarak kullanılır. Canın bedeni yoktur, bu yüzden her yere sığabilir ve istediği her yeri mülk edinebilir.

Kişver-i cân u dilün gâh nigeş-bânıdır
Leşker-i fitneye geh râh-nümândur çeşmün

C(G.150.4)

Gönlün ateşle olan münasebeti aşkın ateş kadar yakıcı olması ve gönüle düşmesiyle alâkalıdır. Ateş gönle düştü mü âhlar arık orayı mekân edinir ve adeta şevkle gelip bütün sinelere ateş yağdıran şimşek olurlar.

Berk-i âteş-bâr olurdu cân u dil her sînedede
Şevk ile âh eyleyüp sûz-ı dil ü cânım disem

C(G.171.2)

Sevgilinin yüzü genelde kırmızıdır, halis taze şarabın rengini andırır. Gönlü bu hoşluktan gül bahçesine dönen âşık şarabın da verdiği feyzle suya kanmış olur.

Gül rûyun yine sîr-âb-ı mey-i nâb olsun
Gül-şen-i cân u dil ol feyz ile şâd-âb olsun

C(G.187.1)

Cevrî aşk oduyla öyle yanmaktadır ki onun ne canını düşünecek hali vardır, ne de gönlünden haberdardır. O sevgilinin gamzesiyle çoktan gönlünü ve canını terk eylemiştir.

Cevrî’de yok candan eser dilden de olmuş bî-haber
Fermân-ı gamzenle meger terk-ı dil ü cân eyledi

C(K.4.42)

Bel ve dudak kavramları bazen Divan Edebiyatı’nda mübalağa sanatıyla birlikte kullanılır. Bel neredeyse görülemeyecek kadar ince, dudak da noktadır. Bunlar âşığın gözünde sevgiliye ait birer güzellik unsurudur.

Hiçbir nişâne yok o miyân ü dehândan
Âgâh olursam ey dil ü cân söylerim sana

N(G.3.13)

Aşka düşmüş bir gönül perişandır. Halinden bî-haberdir. Aşk acısının verdiği acı öyle büyüktür ki bu acıyla yırtılan yakalar sonunda aşığa sabrı öğretse de çoktan gönül gençlerin, çoluk çocuğun elinde peş paralık olmuştur yani değerini kaybetmiştir.

İşka düştüm cân u dil müft-i cüvânân oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-i girîbân oldu hep

N(G.8.1)

Âb-1 hayât içene ölümsüzlük veren bir sudur. Âşık aşkı tadarak aslında âb-1 hayattan içmiş sayılır. Onun bir damlası bile dil ü cânı mest etmeye yeter.

Aceb âb-1 hayât-1 ehl-perverdir müdâm olsun
Ki ihyâ eyledi bir reşhasiyle bu dil ü cânı

N(K.29.13)

Can öyle sıkıntılar çeker ki zayıf, güçsüz kalmış bedeninden ayrılrsa bile yine de o güzeller güzelinin hayalini âyinesinden silmek istemez.

Giderse cân ü dil hayretle cism-i nâ-tüvânımdan
Perî-zâd-1 hayâlin çıkmaya âyîne-dânımdan

N(G.95.2)

Nedîm'in cân u dille kullandığı terkipler, çeşm-i dil ü cân, derd-şinâs-1 dil ü cân, gâret-ger-i meta'-1 dil ü cân'dır.

Nedîm Sadrazam İbrahim Paşa için yazdığı bir kaside de ondan övgüyle bahseder. Güneşle karanlıklar ortadan kaybolur, her yer aydınlanır. Sevgilinin yüzü güneş gibi parlayınca aşığın gönül ve can gözü bu lütuflarla daha da aydınlanır. Âşığın gönlü hoş olur.

Hoşâ ey burc-1 izz ü devletin hurşîd-i tâbânı
Yine lûtfunla pür-nûr eyledin çeşm-i dil ü cân

N(K.19.1)

Nedîm gazelleriyle meşhur olduğu kadar bestelenmiş şarkılarıyla da meşhurdur. Nedîm'in yaşadığı aşkın beşeri aşk olması nedeniyle o, sevgiliyle ilgili yazdığı dizelerde gayet açık sözlüdür. Kimseden çekinmeden ifadelerini özgürce yazar. Aşk acısıyla yanan gönlünü yine kendi gibi acı çeken gönül anlasa da bazen sevgili de bu halden anlar ve aşığa yardımcı olmak ister. Nedîm sevgilisine olan aşkıyla yanmaktayken onun bu hailinden anlayacak olan başka bir sevgiliye gelir ve dert yanar. Ayağının altına yüz sürüp, dudağından öpüp, sevgilinin ağzından gizlice hasta gönlüne derman olacak ilacı ister.

Varıp ol derd- şinâsı-1 dil ü cânı görsem
Hâk-i pâyine Nedîmâ yine yüzler sürsem
Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
Hiçbir çâre bilir mi dil-i bîmâre aceb

N(Ş.2.5)

Sevgilinin gözleri uyusa da onun aşığa çektirdiği eziyet devam eder. Süzgül, yan bakışlı gamzeler can malının çapulcusu olur çıkar. Zavallı gönlü yağmalar durur.

Uykûya vardı gözleri dahı o gamzeler
Gâret-ger-i meta'-ı dil ü cân olup gelir

N(G.35.9)

2.14. Çerâg-ı Dil

Yanaktaki ateş onun kırmızılığıyla alakalıdır. Bu ateş öyle büyük bir hararetle yanar ki mahşer günü gelmiş olsa bile ateş yanmaya devam eder. Yüzde hasıl olan bu ateş aynı zamanda gönül mumunun fitilini yakmıştır.

Yakdı fitil-i dâgımı ol âteşin izâr
Erince rûz-ı haşr söyünmez çerâg-ı dil

Y(G.220.3)

2.15. Dâg-ı Dil

Yara denildiğinde akla tek yer gelir, orası da gönüldür. Yaraya neden olan şey ise sevgilinin aşığa çektirdiği cefa ya da bakışlarıyla gönderdiği oka benzeyen kirpikleridir. Yaranın lâleyle olan münasebetini şöyle açıklayabiliriz: Yara aşığın gönlünde gizlidir. Ama sevgili aşk acısı çektirmeye devam ettikçe, şiddetini artırdıkça bu yaralar yavaş yavaş vücutta zuhur etmeye başlar. Yaranın ortası siyah, kenarları kırmızıdır. Bu haliyle tıpkı lâleyi andırır. Bu benzetmeye sümbülü yani saçları da eklersek yaranın ortasındaki siyah, saçın rengini andırı ve yine bir lâle görünümü alır.

Sünbüllerçün oldu perîşân dimâg-ı dil
Zâhirde olursa lâle-sıfat n'ola dâg-ı dil

Y(G.220.1)

Aşk, vücutta hâsıl olan lâle benzeri yaraları aşikâr etmeye zorlar aşığ. Tıpkı Yahyâ'nın şu beyitinde olduğu gibi:

Âşikâr etmege dâg-ı dili emreyledi aşk
Lâle-veş bir nice yerden tenimi çâk etdim

Y(G.250.4)

Ay çoğu kez sevgilinin yüzüne benzetilir. Hatta ayın, sevgilinin güzelliği karşısında onu kıskandığı bile söylenir. Sevgilinin güzel yüzüyle de gönlü yaralardan

geçilmez aşğın. Ay, sevgilinin yüzüne benzemeye çalışırken yıldızlar da aya ışıklarını vererek ona yardım ederler.

Dâg-ı dil iden o hâli mâha
Te'sîr-i fûrûg-ı kevkebûndûr

C(G.59.4)

2.16. Derûn

Mum, Divan Edebiyatı'nda sıkça bahsedilen aydınlanma aracıdır. Mumun erirken damla damla akması onu çeşitli tasavvurlara konu yapar. Mum geceyi aydınlatma ve aşğa benzemesiyle meşhurdur. İçindeki fitil yanmaya başladığında derûnundaki sırlar da bir bir açığa çıkar.

Yahyâ'nın aşağıya aldığımız beyitinde âşık muma benzemektedir ve gönlünde yanan ateşiyle mecliste sevgiliye içini dökerek onun dikkatini çekmektedir.

Sûz-ı derûn hâli geldi zebâne bir bir
Meclis de rûşen oldu yârâne râzı şem'in

Y(G.193.4)

Mum aynı zamanda pervanenin cananıdır. Pervane, ışğın aşğı olarak aşk sebebi ile şuuruzca yanmaktadır. Yahyâ'ya göre pervanenin yanması için boş yere ateş aramasına gerek yoktur. O, mecnun olmuş aşğın gönlüne baksa çoktan gönül ateşiyle tutuşmuş olur.

Niçin pervâne dâim yanmaga âteş arar turmaz
Tutuşmaz mı derûnî âteşinden âşık-ı şeydâ

Y(G.5.4)

Ney, sesinin yanık olmasıyla aşğın gönlünü hatırlatır. Gönül aşk ateşiyle yanarken aslında ney de gönlündeki aşk ateşinden dolayı inlemektedir. Sesi de bu yüzden âşıklar gibi güzeldir. Neyin içindeki ateşten dolayı da âşık gönlünde yanan ateşi artırmaktadır.

Artar mı idi sûz-ı derûnum nefesinden
Nâyın da derûnunda olmasa âteş

Y(G.162.2)

Yahyâ, lâlenin bir haftaya kalmadan ortasındaki siyah rengi ortaya çıkarması gibi aşığında gönlündeki ateşi saklayamayıp ortalığa aşikâr etmesini şu beyitle dile getirir:

Lâle dâg-ı siyehin saklayamaz bir hafta
Aşk elbette ider sûz-ı derûnın izhâr

Y(G.53.3)

Tasavvufî manada gönül kendini her türlü hevâ ve hevesten temiz tutmalıdır. Bunun için de gönlün nefsî arzulara ve masivaya kapalı olması gerekir. Yahyâ da gönlünü umut kapısından yani dünya nimetlerinden tamamen arındırmak için rûzgârın bıraktığı tozlardan bile gönlünü irak etmektedir.

Rûzigârından der-i ümmîdi dîvâr ide gör
Konmasun dersen derûn-ı hâtıra Yahyâ gubâr

Y(G.48.5)

Yahyâ gönlündeki yaraları artık saklayamamaktadır. Çünkü sevgilinin gam kılıcıyla açılan yara Yahyâ'nın gönlünü parça parça etmiştir. O da bu gönlündeki dertleri içinde korku da olsa artık ortaya çıkarmaktadır.

Korkarın derd-i derûnum ede bir yerden zuhûr
Tîg-i gamla sîne Yahyâ çâk çâk olmaktadır

Y(G.59.5)

Sevgili aşığın gönlüne sürekli cefa taşları atarak kalbi virâneye çevirir. Bu cefa taşları ile harabe olmuş kalp, aşığın inancına göre bir gün sevgili tarafından yine aynı taşlarla onarılacaktır.

Yıgılsın ko cefâ taşı derûn-ı hâne-i dilde
Yapar bir gün olur ol şâh-ı âdil kalb-i vîrânı

Y(G.428.4)

Güneş parlaklığı ve sıcaklığı ile meşhurdur. Yalnız bazı durumlarda güneş revâcını kaybeder. Güneşi kıymetsiz kılan şey ise gönlün aşk mayasıyla yoğrulmasıdır ki bu mayalanma neticesinde çıkan hararet güneşin hararetini sonda bırakır.

Revâc komadı bâzâr-ı germ-i hurşîde
Derûn-ı dilde ki kondu hamîr-i mâye-i aşk

Y(G.183.3)

Yahyâ'nın divanında en çok bahsi geçen çiçek güldür. Kırmızı rengiyle kana ve şaraba benzer. Yine onun tane tane yapraklarının kırmızı renkle buluşması aşığın sinesini hatırlatır. Gül aşkından dolayı perişandır. Lâlenin de içi yara doludur. Ortasındaki siyahlık onun çektiği acının bir göstergesidir. Gonca, lâle ve gül gibi henüz dünyayla tanışmamışken bile bağı kan doludur. Tıpkı aşığın kapalı, içi dert dolu, aşk ateşiyle yanan gönlünü hatırlatır. Bu üç çiçek Yahyâ'nın beyitinde şöyle buluşur:

Aşk elinden gül perîşân lâle de dâg-ı derûn
Goncanın dünyayı dahi görmemişken bağı hûn

Y(G.263.1)

Gonca kendine âşık olan bülbülün gönlünü yakar, yıkar. Onun küçük ve kırmızı renkli olması sevgilinin tebessüm eden kırmızı dudaklarına benzer. Derûnunun kat kat oluşu da nazlı oluşuyla alâkalıdır. Bin nazla yapraklarını yavaş yavaş açarak gönlünü ona gösterir. Ama bu hal gelene kadar bülbül perişanlıktan feryat edip inlemektedir.

Tebessüm etdiğinde goncanın meftûn olur bülbül
Derûnu kat kat oldugun dahi bîçâre bilmez mi

Y(G.408.2)

Gülün, güzelle olan telakkisi onun Divan'da çokça kullanılmasını sağlamıştır. Diğer çiçeklerden üstün oluşu da bundandır. Böyle bir gönle girmek de her aşığın harcı değildir. Yine de aşkından bî-çâre olmuş gönül oraya girmek için her yolu arar ve vuslatı şebnemde bulur. Şebnem, çiy tanesi olup gülün yaprağına damlar ve yavaş yavaş içine doğru kayar. Âşık da bir şebnem olup sultanının gönlüne girmeyi düşler.

Derûn-ı hüsrev-i gülde yer etmek nice mümkündür
Eger Yahyâ safâ-yı hâtır olmasaydı şebnemde

Y(G.335.5)

Âşığa en çok yardım eden Sabâ rüzgârıdır. Çünkü bu rüzgâr gül bahçesine girer ve açılmamış goncalara dokunarak onlara can bahş eyler, râz-ı derûnu ortaya çıkarır. Ayrıca gülün kokusunu bütün bahçeye yayar ve gönülleri mest eder.

Sabâ bûy-ı gülü neşretse gelse sahn-ı gülzâra
Yine her goncanın râz-ı derûnu âşikâr olsa

Y(G.363.2)

Nergis Divan Edebiyatı'nda ince, narin olması ve sarı renginin aşığın sararmış benzini hatırlatmasıyla bilinir. Aynı zamanda şekil itibariyle göze benzemesi sevgilinin

mahmur, baygın bakışlarını andırır. Sevgili içkinin verdiği mahmurlukla aşığına pırıl pırıl baktığında gönlü kan dolu olan aşığın derûnu sevinçle dolar. Cevrî bu durumu şöyle dile getirir:

Nergisleri humârdan oldukça tâb-dâr
Hûn-ı derûn-ı gonce-i dil pür-hurûş olur

C(G.57.5)

Şâir, sevgilinin parlak yanakları karşısında gönlünde yanmakta olan ateşin verdiği ıstırabı öyle yaşamaktadır ki bu ateşin çıkardığı siyah dumanı anlatırken şöyle der:

Derûn-ı ıška âteş saldı dilde tâb-ı ruh-sârı
Degül başumdaki sevdâ anun dûd-ı siyâhıdur

C(G.60.4)

Cevrî, çoğu beyitinde gönülden bahsederken onun tüm dünya nimetlerini terk edip halvete girmesine rağmen Hak Tealâ'nın suretini göremediğini, bu erişkinliğe ancak gönlü rûşen ettiği gün ulaşacağını söyler.

Görünmez sûret-i Hak kûşe-i târîk-i halvetde
Derûnun rûşen it gün gibi gel câm-ı safâdan gör

C(G.82.2)

Cevrî, gamın etkisiyle gönlün yanık yaralarla dolduğunu, bu şekliyle de Yahyâ gibi lâleye benzediğini şöyle dile getirir:

Gamunla eylemiş ey meh-derûnını pür-dâg
Ruhunla halüne benzer ki lâle mâyıldür

C(G.85.4)

Lâlenin de bağı yanık olduğundan âşıkla yaptığı muhabbette ona açıldığını şâir:
Eser-i sûz-ı muhabbetle açıldı lâle

Tâzelik virdi derûnlarda olan dâga yine

C(G.251.3)

sözleriyle dile getirirken bu dertleşmenin sonunda aşığın yanık dolu bağı tazelenir.

Gönül hep gel-gitlerle doludur. Gün gelir sevgilinin bir bakışı onu mutlu etmeye yeter, gün gelir gönül öyle acılarla dolar ki, aşığın yaşamaya dermanı kalmaz.

Nâle eyler dil gamundan bî-karâr olmuş gibi
Râz-ı pinhân-ı derûnı âşikâr olmuş gibi

C(G.255.1)

beyitinde şâir çektiği gamla inleyen aşığın durumunu anlatır.

Cevrî, zahidlere kızarak onların riyayla yaptıkları ibadetin sırf cenneti kazanma hırsıyla olduğunu ve zahidin ibadetinin sümenât yani puta tapar gibi göstermelik olduğunu söyler. Puta tapan insanlar bilindiği gibi sırf toplumdaki dışlanmamak için körü körüne putlara tapmışlardır. Zahidlerde kalplerinde hiçbir samimiyet olmadan ellerinde tesbihlerle dergâha girerler.

Girme zâhid sümenât-ı ıška nakş-ı zevk ile
Yokdur anda sûret-i kâm-ı derûn-ı put-perest

C(G.16.4)

Nedîm, dâr-üs-saâde ağası Beşir Ağa için yazdığı bir tarihte onun temaşasıyla gönülleri ne kadar mest ettiğini, sevince boğduğunu şöyle dile getirir:

Temâşâsı derûnu hurrem eyler şübhe yoktur kim
Esâsı bir mübârek sa'd sâadette binâ oldu

N(Ta.44.8)

Nedîm gönlünün dermanı olan nazlı, kıymetli sevgiliye;

Gel ey izz ü nâzın ciğer-pâresi
Gel ey derdi dâg-ı derûn çâresi

N(Mes.10.13)

diyerek seslenirken; aynı mesnevîde Kapudan Mustafa Paşa'yı övüp onun gönlündeki harikaları nasıl ortaya çıkardığını şöyle dile getirir:

Derûnunda var bir tırâzende kasr
Ki vermiş der ü bâmı eflâke asr

N(Mes.10.50)

Derûnu bir başka beyitte Nedîm kalemle ilişkilendirerek kullanmıştır. Kalem derûnu derken aslında kendinden ve yazdıklarından bahsetmektedir. Ayrıca Hârut isimli bir melekten de bahsederek onlun kamışı kaleme dönüştürdüğünü anlatır. Bilindiği gibi Hârut arkadaşı Mârut ile ün salmış bir melek olup büyü ve sihirle uğraştıklarından kıyamete kadar kalmak üzere Babil'de bir kukuya hapsedilmişlerdir. Şâir de Hârut'un bu efsunuyla kalemini doldurmuş ve bu gazelleri ortaya çıkarmıştır.

Sihr ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfü Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

N(G.2.3)

Âşıkların gönlü aşk ateşiyle nasıl yanıyorsa neyin de derûnu ateşiyle yanmaktadır. Bu yüzden sesiyle âşıkların derdine derman olur.

Olmakta derûnunda hevâ âteş-i sûzan
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde

N(G.128.4)

Nedîm, bir beyitinde de gönlündeki yaraların çokluğundan bahsederken tabibe muhtaç olmadığını çünkü onun yarayı iyi edeceğine ona tuz bastığını söyler. Gönül yarasının derdine derman olmayan bir tabibe muhtaç olacağına şâir, gönlü ne kadar uçuk yarasıyla dolu olsa da bu acıya razıdır.

Olmaz niyâz-mend-i nemek-rîzi-î tabîb
Zahm-i derun lebâ-leb-i teb-hâle olsa da

N(G.137.4)

2.17. Deryâ- Dil

Vuslat âşığın istediği tek cevherdir. Âşık muradına hâsıl olabilmek için her şeyden önce deryalar kadar büyük bir gönle sahip olmalıdır.

Gevher-i maksûdu deryâ-dil olanlardır bulan
Degme bir bahr içre bulunmaz dürr-i nâ-yâb-ı aşk

Y(G.177.3)

Nedîm Kapudan Mustafa Paşa için yazdığı bir tarihte onun gönlünün çok geniş olduğundan bahsederken biraz da onu Hüma kuşuna benzeterek hicvetmiştir. Bilindiği gibi Hüma kuşu efsanevî bir kuş olup Yükseklerden uçan ve asla yere inmeyen özellikleriyle bilinir. Nedîm Paşa'nın bu yüksekte uçma, yukardan atma ya da yüksekte konuşma hali dışında gönlünün deryalar kadar geniş olduğunu şöyle dile getirir:

Kapudan Mustafa Pâşâ-yı deryâ-dil ki olmuştur
Kemâl ü feyz ile zât-ı hümâ-pervâzı müstesnâ

N(Ta.34.18)

2.18. Dil- Âgâh

Rüzgâr sevgili ile âşık arasında haber taşır. Âşığa fitne cümbüşünün başlayacağını şöyle haber verir:

Ugrayup turrana geldükçe harîm-i câna
Cünbiş-i fitneden eyler dili âgâh nesîm

C(G.173.4)

Cevrî, Muhammet Ağa'yı methettiği bir kaside de onun her şeyi haber alan gönlünün gizli, kapaklı olan şeyleri bile anlamaya hazır ve amade olduğunu şöyle ifade eder:

Dil-i âgâhı remz-i irfânun
Derkine hâzır u müheyyâdur

C(K.17.8)

Âşık şarabın etkisiyle kendinden geçse yine de şarabın sarhoşluk etme nedenini uyanık gönlüyle bilir.

Sahbâ-yı mahabbetden irişdi bize neşve
Ser-mest-i mey-i gaflet iken oldı dil âgâh

C(T.3/2.2)

Aşkın tüm sırlarına vakıf olan, gönlüyle bunları bilebilen âşık, bunu kendinden men edecek biri çıkarsa onu mahvedeceğini şöyle ifade eder:

İşkun esrârına vâkîf dil-i âgâhumdur
İşkdan kim beni men eylese bed-hvâhumdur

C(G.83.1)

Akıllı insan dünyadaki sıkıntıları dert etmeyen insandır. Eflâtun da aklını dünya işlerinde kullanmayan bir filozoftur. Nedîm, İbrahim Paşa'nın da Eflâtun gibi aklını yerinde ve zamanında kullandığını şu dizeleriyle paylaşır:

Sensin ol akl-ı müşehhas ki felâtûn-ı hired
Pîş-gâh-ı dil-i âgâhına tıflâne gelir

N(K.13.29)

2.19. Dil Ârâ

Dilârâ, sevgili için kullanılan bir isimdir. Âşığın gönlünü aldığı için çoğu şâirimiz divanlarında özellikler gazellerinde dilârâyâ sıkça yer vermişlerdir.

Yahyâ, bir gazelinde sevgilinin halka halka olan saçlarını, yüzün güzelliğini aksettiren aynaya benzetip bu güzelliği seyredenlerin her güzelde bunu aradığını şöyle anlatır:

Her halka-i zülf oldu bir âyine ruhunda
İster nice yüzden görünce hüsn-i dil-ârâ

Y(G.2.3)

Bir başka gazelinde Yahyâ, sevgilinin boyunu gül fidanına benzetir. Bu fidan uzadıkça gönül alanın da boyu uzar ve bu görünüşüyle bir serviye andırır. Günden güne boyu uzayan güzelin endamlı yürüyüşü de artar.

Kadd çekip gün-be-gün olmakda bülend ü mevzûn
Nahl-ı gül var ise ol ser-i dil-ârâya çeker

Y(G.75.2)

Dilârâyı Yahyâ daha çok servi ile birlikte kullanmıştır. Dilârâ serviyeye benzeyen boyuyla pek çok gönlü perişan eder. Bu perişan gönüllerden o kadar çoktur ki, Yahyâ, o serv-i dilârâ'nın eteği, su gibi akan gönüllerden dolayı ıslanır diye korkmaktadır.

Su gibi pâyına şûrîde gönüller akdı
Korkarın dâmenin ey serv-i dil-ârâ ter olur

Y(G.77.3)

Bir diğer beyitte şâir sevgilisine rastladığında onun gönülleri zapt etmiş bir selvi gibi, ayağına düşmüş âşıklarla nasıl yürüdüğünü görür ve şunları söyler:

Râst geldim yâre bir serv-i dil-ârâdır gider
Pâyına uşşâk düşmüş bir temâşâdır gider

Y(G.80.1)

Sevgilinin boyu ne kadar uzunsa ona erişmek de zorlaşır. Zaten gönlünü âşığa vermez, bir de uzun boyluysa eğer, artık âşığa hiç şans kalmaz.

Kadd-i mevzûn ile bir serv-i dil-ârasın sen
Erişilmez sana cânâ igen a'lâsın sen

Y(G.296.1)

Âşığın zorla o serviye benzeyen güzeli elde edemeyeceğini şâir;
Deme ibrâm ile serv dil-ârâm olmaz
Âşıka mâil olur böyle dil-ârâm olmaz

Y(G.139.1)

beyitiyle dile getirir.

Gönül alan, ince, uzun, narin vücuduyla, taze, kırmızı dudağıyla aşığı adeta perişan eder. Bu perişanlıktan hasta düşen âşık ölse bile, sevgili yine de o taze dudaklardan öptürmez.

La'lin ratbı var iken ey nahl-ı dil-ârâ
Cân hastası unnâb-ı akîk olsa yemen der

Y(Kt.4.2)

Cevrî, Yahyâ'nın yer verdiği serv-i dilârâ ter kibine hiç değinmemiştir. O, dilârâdan bahsederken bazen kendi gönlüne de hitap etmiştir. Cevrî;

Her bir şikenci bin dile cây-ı karar iken
Cevrî yine komaz dili ârâma turası

C(G.259.5)

diyerek, sevgilinin büklümlü saçlarıyla bin gönlü mekan edinmesine rağmen o kıvrımların kendi gönlünde yer bulamadığını dile getirmiştir.

Cevrî, Abdullah Efendi'ye ait Mevlâna Mesnevî şerhine düştüğü bir tarihte dilârâyı sevgiliden ziyade Mevlâna'nın kusursuz kaleme aldığı Mesnevi'sine hitaben kullanmıştır. O öyle kusursuz yazılmış bir eserdir ki az sözle çok şey anlatır ve her söz yerinde, anlatıma uygun olarak kullanılmıştır.

Husûsâ tarz-ı inşâ vü ibârât-ı dil-ârâsı
Beyân-ı müşkilât-ı fenn-i i'câz-ı belâgatdür

C(Ta.63.22)

Cevrî bir taraftan eserleri överken bir taraftan da eleştirmektedir. Nitekim Abdullah Efendi'nin Nüvişte-i Mecmuâsına düştüğü bir tarihte eserin gönlü dinlendiren bir mektep niteliğinde olmadığını şöyle ifade eder:

Ne nüsha münşe'ât-ı pür ma'ânî
Ne mecmû'a mekâtîb-i dil-ârâ

C(Ta.64.5)

Kâbe, sevgilinin oturduğu mahal, aşığın gönlü ve bedeni için telakki edilen önemli bir makamdır. Gönül dinlendiren dilara şu beyitte de Kâbe olarak kullanılmıştır:

Didi vafında bu târîhi Cevrî
Dil-ârâ cây-gâh u beyt-i ma'mûr

C(Ta.81.7)

Hızır (A.S.)'da karaların gözetici olarak sıkıntıda olanlara yardım etmesiyle Divan Edebiyatı'nda yerini alır. Ancak ne İsa (A.S.), ne Hızır (A.S.), ne de gönlün derdine derman olacak sevgili Cevrî'nin sıkıntısını giderebilir. O, dudağı susuzluktan kurumuş bir hasta da olsa sevgilinin dudağını derman olarak istemez. O zaten ölümle asıl sevgiliye kavuşacağını bilir.

Teşne-leb bîmâram ölsem de müdâvâ istemem
Hızır u İsâdan degül la'l-i dil-ârâdan bile

C(G.208.2)

Şu beyitte de şâir, yukarıdaki beyitiyle çelişerek;
Getürür nutka tebessümle büt-i deyri lebün
Turfe- İsî- nefes ü şûh-ı dil-ârâsın sen

C(G.188.3)

der, ve nefesi şifa veren İsa Peygamber gibi bir dermana ihtiyacı olduğunu bunu da ancak sevgilinin tebessümle birlikte ağzından çıkacak bir iki kelimeli söz olduğunu söyler.

Behrâm-ı Gur meşhur Sasani hükümdarıdır. Behram, cesaretinin, güzelliğinin Romalılara, Türklere, Hindistanlılara ve Afrikalılara karşı elde ettiği zaferlerin, avcılık ve aşk maceralarının konu edindiği hikâyelerin anlatıldığı Fars geleneğinde sevilen bir isimdir. Cevrî bu ünlü hükümdarı gazeline alırken onun sarhoş gözleriyle bir kere bakmasını güzelin bakışlarına şöyle tercih eder:

Behrâm-ı Gûra eylese mestâne bir nigâh
Hâcet komazdı çeşm-i dil-ârâma gamzesi

C(G.258.2)

Yusuf ile Züleyha'nın aşkı hemen bütün şâirlerimizin divanlarında yer alır. Bilindiği gibi Yusuf (A.S.) güzelliğiyle ün yapmış, Züleyha'nın kendine âşık olduğu bir Peygamber'dir. Cevrî, Yusuf ve Züleyha'dan bahsederken şu beyitte;

Görseydi eger hüsn-i dil-ârâsını Yûsuf
Işk ile Zülayhâ gibi kalmazdı karârı

C(Ta.78.4)

diyerek, Züleyha'nın o güzeller güzelini görünce nasıl ki huzuru, rahatı kaçırıyorsa, Yusuf Peygamber'in de gönüller alan dilberi görünce huzurunun kalmadığını anlatır.

Cevrî, 15. yy.'ın ünlü minyatürcüsü Bihzad'ın sevgilinin güzel huyuna şahit olması halinde onun suretini ancak Yusuf Peygamber'in güzelliğiyle tasvir edebileceğini şöyle dile getirir:

Nakşını sûret-i Yûsufda iderdi tasvîr
Şâhid-i hulk-ı dil-ârâsını görse Bihzâd

C(K.18.23)

Güzelin her hali âşıkların gönlünde derin, tamiri imkânsız acılar bırakır. Ama buna rağmen o gönüller güzelinin huyu bütün kalpleri meftûn ederken Cevrî de gönlünü bundan nasiplendirmek için şunları söyler:

Eyleye hulk-ı dil-ârâsı kulûb-ı meftûn
Zâtına bende ide halkı hudâvend-ı ibâd

C(K.18.49)

Cevrî yazdığı bir kaside de, sazendelerden, musiki ilmi görmüş şahsiyetlerden, Mevlâna'dan, Köroğlu'ndan, Tanburî Seyyid Hasan'dan ve diğer saray efradından bahsederken gönlün kulak verdiği, alkışladığı bir şiirin ancak bu kadar düzgün, akıcı bir şiir olduğunu şu şekilde dile getirir:

Gûş iden şi'r-i dil-ârâsını tahsîn ile dir
Bu kadar ancak olur nazm-ı selîs ü hem-vâr

C(K.27.15)

Şâirliğiyle birlikte ünlü de bir hattat olan Cevrî yazdıklarının herkesçe sevilip beğenildiğini, çok latîf, hoş, güzel bir eser olduğunu ve tüm kalplere huzur verdiğini şöyle ifade eder:

Bâreke'llâh zihî hatt-ı latîf ü mergûb
Ki olur hüsn-i dil-ârâsı safâ-bahş-ı kulûb

C(K.41.1)

Cevrî, gibi Nedîm de dilarayı sadece sevgiliye hitaben kullanmamıştır. Nitekim Nedîm;

Pür himem Dâmâd İbrâhim Pâşâ-yi vezîr
Bu dil-ârâ çeşme-i dil-cûyu tecdîd eyledi

N(Ta.7.23)

beyitinde dilarayı, Damat İbrahim Paşa'ya atfetmiştir. Çok gayretli, çalışkan vezir, şâirin gözünün aradığı, gönlünü tazeleyen yegâne vezirdir.

Hurûf-ı sâdesi bu beyt-i garrâ-yı dil-ârânın

Nedîmâ ol serây-ı dil-keşe târîhdir hakkâ

N(Ta.10.10)

Burada da dilara, gönül okşayan güzel bir beyte benzetilmiştir. Sade bir dille yazılı bu güzel beyit, gönül çeken saray için aslında bir tarih niteliğindedir.

Dil-ârâ kasrlarla zîr ü bâlâsı bulup revnak

Ferah-zâ dil-güşâ matbu'-u zîbâ oldu ser-tâ-pâ

N(Ta.21.13)

diyerek şâir, gönülleri adeta dinlendiren sarayın baştan ayağa, yukarıdan aşağıya tüm ihtişamıyla kalbe ferahlık verdiğini dile getirir.

Nedîm, İbrahim Paşa için yazdığı bir tarihte, gönlü ferahlatan bir ikbâlin, bir nisan bulutu gibi lütufla her yeri kaplayan ve yılın bereketli geçmesine vesile olan o sultanı ve dönemini şöyle övmüştür:

Nice şâd olmasınlar kim bu ikbâl-i dil-ârânın

Misâl-i ebr-i nîsan lûtfu şâmil feyzi âm oldu

N(Ta.2.14)

Sadabad, İstanbul Kâğıthane deresi kıyısında bulunan bir mesire yeridir ve Nedîm'in yaşadığı Lâle Devri'nde büyük bir ün kazanmıştır. Böyle bir yeri de Nedîm övmeden geçmemiştir. Onun için yazdığı bir şarkıda Nedîm, orayı bir Nihalistan kitabına benzetip, gönül havuzunun oraya gümüştan bir kanal çektiğini ve bu haliyle Sadabad'ın muhteşem bir bahçeye dönüştüğünü şöyle ifade eder:

Bir Nihâlistan kitâbıdır o sahrâlar meğer

Kim ana havz-ı dil-ârâ sîmden cedvel çeker

Dâğa çık da bâğlardan eyle bu sırra nazar

Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dâğ üstü bâğ

N(Ş.7.5)

Çemen redifli bir gazelinde Nedîm, o rengârenk çiçeklerle bezeli güzelliği kıskanç, haset dolu bir rüzgârın bozabileceğini ve gönlü rahatlatan ince, narin vücutlu, selvi gibi uzun boylu fidanların taze boylarını egebileceğini üzümlere şöyle anlatır:

Râst geldikçe ham eyler kaddini sarsar-ı reşk

Nahl-i mevzûnun ile serv-i dil-ârâ-yi çemen

N(G.88.4)

2.20. Dil-Âvîz

Yahyâ;

Senin bûy-ı dil-âvîzinle bahse eylemez cür'et

Buhûr-ı Meryemin ey gonca-fem gûşu burulmuşdur

Y(G.81.3)

diyerek, Meryem ana çiçeğinin, sevgilinin gönülleri açan mis kokusuyla asla yarışamayacağını söyler. Bilindiği gibi Buhûr-ı Meryem çiçeğinden, kokusunun güzelliği nedeniyle tütsü yapılır. Şekliyle tavşan kulağını andıran bir çiçektir. Sevgilinin kokusuyla bahse bile girmemesi için kulağı beyitte geçtiği gibi burulmuştur.

Sevgilinin güzel kokusu bir başka beyitte şöyle dile getirilir:

Nice cân vereyim bûy-ı dil-âvizine dil-dârın

Müşerref eyledikçe bezmi tebşîr-i kudûm eyler

Y(G.90.4)

Burada kokunun güzelliğiyle birlikte onun müjdeleyiciliği de dikkat çekmektedir. Mecliste olan aşığın burnuna gelen sevgilinin kokusu aşığı mest etmektedir. Çünkü kokunun gelmesi birazdan da sevgilinin geleceğine işarettir.

Sevgiliye ait her eşya âşık için önemlidir. Bunlardan biri de sevgilinin dameni yani eteğidir. Sevgilinin boynuna sarılamayan âşık, eteğine asılmaya bile razıdır. Eteğin Divan Edebiyatı'ndaki tasavvuru onun güzel kokmasıyla alâkalıdır. Sevgili yürüdüğü yerlere öyle güzel kokular bırakır ki, bu kokunun kaynağı ya etek ya da saçlardır.

Ya dâmenînin ya ser-i zülfün eseridir

Bu bûy-ı dil- âvîz ki var hâk-i rehinde

Y(G.355.3)

Yahyâ gibi mecliste oturan Cevrî bir kere sevgiliden bahsetse, onun adını ansa, meclisi bir koku sarar ki, bu koku sevgiliden gelir. Kokusu geldiğine göre sevgilinin bu meclise teşrifi de yakındır.

Eser-i bûy-ı dil-âvîz dem-i hulkından

Her ne meclisde ki şemme olunsa mezkûr

C(K.15.15)

Çiçek kokusunu andıran gönül çekenin kokusu sabâ rüzgârına karışır ve Yemen çölleri bile bahara çevirir.

Tâ sabâ Nûkhet-i ezhârını deşt-i Yemenün
Mâye-i bûy-ı dil-âvîzi bahârân eyler

C(K.29.60)

Salih Paşa'nın defterdar olması üzerine Cevrî tarafından kaleme alınan şu beyitte;

Bıkr-i fikrüm ne aceb şûh u dil-âvîz olsa
Ki midâd-ı kalemüm çeşmini eyler tekâmîl

C(K.20.37)

denilerek, akla gelen ilk şey sevgilinin neşesi olduğunda, kalemin siyah mürekkebinin sevgilinin o güzel gözlerine sürme olduğu söylenir.

2.21. Dilber

Âşık için sevgili ne kadar ulaşılmaz olursa o kadar kıymetlenir. Âşık bu yolda türlü cefalar çekse de sevgili bir kez olsun ona karşılık vermez. Hatta âşığı incitip yaralasa da şu beyitte Yahyâ;

Kandedir diyü n'ola sormazsa dilber hâlîmi
Kande kemter zerre-i nâçiz kande âfitâb

Y(G.21.4)

diyerek, kendini değersiz, kıymetsiz bir zerreye, sevgiliyi de güneşe benzetir. Güneşin asla zerreye denk olamayacağını düşünerek de teselli bulur.

Âşıklar, sevgilinin derdinden çoğunlukla mecliste bir araya gelirler. Güzelin sevdasıyla yanıp tutuşan âşıklardan o kadar çoktur ki, bunları âşığın bezmde görmesi yarasını daha da dağlar.

Bezmde dilber yakar sîne-i ağıyâre dâğ
Bilmez anın her biri dâg-ı derûndur bana

Y(G.8.2)

Sultan Murat'a ait bir gazele tahmis yazan Yahyâ güzelin aşığa yaptığı bir iltifatla gönlü nasıl mesut ettiğini, sözüyle cana adeta nöbet şekeri sunduğunu, bal gibi dudaklarıyla gönle nasıl zafer kazandırdığını ve ölmüş gönüle can bahş ettiğini şöyle dile getirir:

Âşık-ı şeydâya dilber iltifât eyler velî
 Cân mezâkına sözün kand-ı nebât eyler velî
 Şerbet-i la'lin meded-sâz-ı necât eyler velî
 “Leblerinden mürde-dil kesb-i hayât eyler velî
 Neyleyim ammâ yine ol gamzeler dil-rûzdur”

Y(Th.4)

Sevgili makasla saçlarının ucunu kestiğinde yüzüne dökülen zülüfler güzel bir kitabın i'rabına benzetilir. Âşık kitabı andıran o yüze baktıkça gönlü neşeyle dolar.

Ârızî üzre ser-i zülfü düşer mîkrâzdan
 Gûyiyâ dilber kitâb-ı hüsnünün i'râblar

Y(G.102.3)

Bununla birlikte kirpiklerin de yüzdeki tüylere yansması tıpkı ayetler üzerindeki hareketleri hatırlatır.

Aks-i müjgân ile ey dilber-i şîrîn-harekât
 Sanırım ruhların i'râb konulmuş âyât

Y(G.27.1)

Sevgilinin yüzü Divan Edebiyatı'nda yukarıda geçtiği gibi kitap olarak telakki edilir. Kitapta ne varsa bunların hepsi sevgilinin yüzünde de vardır. Şu beyitte şâir;

Rûy-ı dilber âl kâgaz anberîn mû anda hat
 Sâyesi müjgânının i'râbı benlerdir nukat

Y(G.167.1)

diyerek, sevgilinin yüzünü kırmızı kâğıda, yüzündeki ince tüyleri hatta kirpiklerin gölgesini i'raba, benleri de noktaya benzetmektedir.

Nevruz yeni gün demektir. Nevruz zamanı güneş, Hamel burcuna girer ve bahar adeta tüm tabiata yayılmaya başlar. Bu da nevruzun bayram olarak kutlanmasına vesile olur. Bu bayram gününde sümbüller çimenlere, güller gül bahçelerine heveslenip azmederler.

Subh-dem râh-ı çemen bî-gerd ü kül sünbül hevâ
 Gül gibi gülzâra azm et dilberâ nevrûzdur

Y(G.111.2)

Yahyâ, bayram günlerinden bahsederken, Ramazan Bayramı'nı dilber-i mahcûba atfeder. Çünkü Ramazan Bayramı yılda bir kez gelir ve kısa süze kalır. Çoğu şâirimiz

orucu ayrılık, bayramı da vuslat olarak telakki ederler. Vuslat kısa sürdüğü için de bayram dilber-i mahcûba benzetilir.

Görünür rûze-dâr-ı hirce ancak yılda bir kerre
Çog eglenmez gider bir dilber-i mahcûbdur bayrâm

Y(G.245.3)

Âşığın sevgiliyi görmesi demek o günün bayram olması demektir. Şu beyitte Yahyâ;

Her günki görünsen olur ol gün bize bayrâm
Cânâ ne aceb dilber-i meh-pâre olursun

Y(G.288.4)

der ve güzeli mehpâreye benzetir. Ay, Ramazan'ın sonunda görüldüğünde bayram başlamış demektir. Nitekim aşığın bayramı da mehpâre dediği sevgilisini görünce başlamış olur.

Âşık sevgilinin yüzüne baktıkça, ya da onu bir yerlerde gördükçe çocuk gibi sevinir. Nitekim dilberin bezme gelmesiyle aşığın yüzü gülmeye ve neşesi artmaya başlar. Hatta bu geliş öyle bir geliştire ki, bir ölüyü bile güldürebilir.

Dilber gelince bezme yüzü güldü âşıkın
Ol tıfl-ı şûh-mürde-i bî-cânı güldürür

Y(G.96.4)

Dilberin utangaç olduğunu unutan âşık sevgilinin bezme teşrifini korkusuzca hayal eder. Ancak dilberin mahcup halini hatırlayınca da pişman olur.

Ümmîd edersin ki gele meclise bî-bâk
Etdin meger dilber-i mahcûbu ferâmûş

Y(G.158.4)

Sevgiliye ait eşyalardan destâr yani tülbent sevgili tarafından bağlandığında, baş adeta beyaz bir gülü andırır. Bazen çocuktan bir farkı olmayan bu güzel tülbendini çözerse yani gülü perişan ederse işte o zaman güzellik unsurunu da kaybetmiş olur.

Bir âk gülü eyledi bir tıfl perîşân
Dilber ki alıp destine destârını çözdü

Y(G.425.2)

Sevgili aşığıyla alay etmekten, ona naz edip onu yalvartmaktan hoşlanır. Sevgili ne zaman naza başlasa âşık da o zaman yalvarmaya başlar.

Ben başlayuben ol dilber-i tannâza niyâza
Âşıklarına başlayıcak nâza güzeller

Y(G.114.2)

Bülbül olmasa gülün kıymeti, âşık olmazsa da sevgilinin bir değeri olmaz. Bülbül güle yaklaştıkça onun dikenlerinden dolayı yaralanır, dolayısıyla çektiği çile de artar. Âşığında sevgilinin etrafında dolaşmasıyla önüne türlü sıkıntılar çıkar. Bu halden âşık memnunken sevgili de gül gibi üne kavuştuğu için mutludur.

Sen tuyurdun hüsnüni dünyâya Yahyâ dilberîn
Bülbül-i şûrîdenin aşkıyle meşhûr oldu gül

Y(G.223.5)

Dilberin yüzü çoğu kez anbere, müşke ve karanfile benzetilir. Çünkü âşık için sevgilinin yüzü misk gibi kokmaktadır.

Dilberâ ruhsâr-ı rengîninde hâl-i anberin
Müşg-i terdir yâ karanfil ikiden hâlî degil

Y(G.224.3)

Dilberin kullandığı tîg yani hançer, aşğın ruhunu bedeninden ayırır. Eğer âşık bu olayda acı çekmek istemiyorsa kendinden geçmeli, medhûş olmalıdır.

Şöyle medhûş ol kim zahm-ı tîg-i hicr-i dilberi
Tende dil hissetmesin sînede cânın tuymasın

Y(G.257.4)

Dilberin elinde güzel bir süs olarak renkli yüzü vardır. Bunun yanında âşıkta ise lale renkli akıttığı gözyaşları vardır.

Dilberin pîrâye-i hüsnü ruh-ı rengînidir
Âşıkın sermâye-i kârı şirişk-i lâle-gûn

Y(G.263.3)

Dilber aşğın gözünde seçkin, diğer insanlardan ayrı tutulmuş güzel bir dilara olduğu için Hazreti Allah onun benzerinde başka bir güzel yaratmamıştır.

Sana benzer güzel halk etmemişdir hazret-i Bârî
Aceb mümtâz dilbersin aceb hûb u dil-ârâsın

Y(G.258.2)

Peki, bu dilber niçin aşğın gönlünü talan etmekten hoşlanır? Bilmez mi ki aşğın gönlü onun sarayıdır. Hiç sultanlar mekân edindikleri sarayları yıkar, talan eder mi? Şâir bu durumu şöyle anlatır:

Aceb bilsem niçin dil şehri vîrân eder dilber
Hemîşe şâhlar hod mülkü ma'mûr olduğun ister

Y(G.58.2)

Kalem; sevgili ve âşık ile alakalı olarak ele alınır. Sevgilinin güzelliğini ve vefalarını yazmak kalem için en mühim ve en güzel iştir. Şâir bu hali bazı söz oyunları ile anlatır. Sevgilinin boyunu ve dudağını yazan kalem “elif” ve “he” yazmakla “ah” kelimesi meydana çıkar; yüzünü ve konuşmasını yazarken tıpkı onun gibi şirin ve nazik hareket eder.

Ey hâme yazıp kadd ü fem-i dilberi sen
Hakkâ begenildi eyledin hûb u hasen
Zinhâr ki reftâr ile güftârında
Şîrîn harekât eyle vü nâzik deprem

Y(R.3)

Burada hareket kelimesi hareketler manasına da gelecek şekilde tevriyelidir ve “şîrîn harekât” ifadesi ise sevgilinin yürümesi ve konuşmasındaki güzelliğe nispetle yazının işaretlemelerinin, şeklinin de güzel olması gerektiği manasını kazandırır.¹⁴³

Yahyâ bazen aşk meclisinde çalgıcıların çaldığı parçalarla öyle kendinden geçer ki, akli başına geldiğinde yaptıklarından utanır. Nitekim âşık o halde dilberin selvi boyuyla işveli, edalı yürüyüşünü hayal ederken ondan şeftali ister. Şeftali çoğu kez sevgilinin yanaklarına ve dudağına benzetilir. Âşık bu yanak ve dudaktan, çalan şarkıların da etkisiyle buse ister. Sonra da bu halin uygunsuz olduğunu düşünerek yaptığından utanır.

Kâmet-i mevzûn ile dilber ki nahl-ı nâzdır
Yok degildir tâze şeftâlûsu ammâ azdır
Çok olur Yahyâ usûl-i aşka uymaz nagmesî
Mutrib-i bezm-i zamâne haylice nâ-sâzdır

Y(Kt.36)

¹⁴³ Eren, a.g.t., s.128-129.

Sevgilinin oka benzeyen bakışları, aşığın hüznü, gamlı gönlünden asla çıkmaz.
O düşmanı, kini, nefreti olmayan aşığın gönlünü sürekli mekân edinir.

Müstedâm ol sîne-i bîkîne etdin karâr
Geçmedin ey tîr-i dilber hâtır-ı nâ-şâddan

Y(G.293.3)

Bu oka benzeyen bakışlar tıpkı tatlı bir rüzgâr gibi aşığın sinisini deler geçer.
Bazen bu oklardan acı çeken âşık, bazen de okların sine de açtığı yaraları kırmızı güle benzetip eğlenir.

Nesîm-i nev-bahârî gibi geçdi nâvek-i dilber
Açıldı sînemin bâğında yer yer kırmızı güller

Y(G.46.1)

Aşığın canı içerde dura dura sıkılır. Ne zaman ki sevgili oku aşığın sinesine saplar, o zaman can, gönül de açılan yaralarla rahatlayıp feraha erer. Şâir şu beyitte;

Yâre açsa sîneme dilber gelir câna ferâh
Âşık-ı bîçâreye ol yâre feth-i bâb olur

Y(G.60.3)

diyerek, bu açılan yaraları da kapıya benzetir.

Çin, Divan Edebiyatı'nda ülke adı yanında farklı tasavvurlarla da dikkat çeker.
Bazen Çin sevgilinin kıvrımlı saçlarına benzetilirken, bazen de misk kokusunun elde edildiği bir ülke olarak sevgilinin kokusuna atfedilir. Dilberin oturduğu şehirden gelen rüzgâr, tıpkı Çin'den gelmiş gibi misk kokuludur.

Erişir câna râhat kûy-ı dilberden nesîm esse
Husûsâ Çîn-i zülfünden gelip anber-şemîm esse

Y(G.303.1)

Sevgilinin köyünden gelen rüzgâr kâh onun kokusunu taşır, kâh aşığa ok gibi delici bakışları taşır.

Gelir tîri muvâfık rûzgâr oldukça ey Yahyâ
Erişir câna râhat kûy-ı dilberden nesîm esse

Y(G.303.5)

Âşık sevdiğine kimsenin bağlanmasını, ona âşık olmasını istemez. Şu beyitte
Yahyâ;

Yâr bî-pervâ dirîgâ gussadan hâlim harâb
Sevmesin alemde kimse dilber-i âlî-cenâb

Y(B.10)

diyerek, kendisinin kederden, sıkıntıdan fazlasıyla harap olduğunu söyler. Ama yine de sevdiğine âlemde kimsenin bağlanmasını da istemez.

Sofiler, zahid ve vaizler gibi Divan Edebiyatı'nda sevilmeyen kişilerdir. Çünkü onlar riyadan hoşlanan, aşkı, sevgiyi anlamayan kişilerdir. Tek gayeleri cennet olan sofiler fırsat bulduklarında içmekten de çekinmezler. Sevgilinin yüzünün nurlu oluşu onun imanı ile ilgilidir. Sofinin bu nur yüzlü güzelden bir tüy bile koparamadığını yani ona bakamadığını ancak vesvese ve kuruntuyla aşk halinden anlamadan bön bön o yüze bakabildiğini şâir bize şöyle sunar:

Mü'miyânını görünce dilberin sôfi-i har
Ben bu kıldan çaldığım yokdur deyip belbel bakar

Y(B.24)

Yahyâ, sufileri eleştirmekten vazgeçmez. Yazdığı bir kıt'ada sufilerin sadece gösteriş için tac, hırka, külâh, keçe gibi bir sufide olması gereken eşyaları giydiklerini söyler ve insana Allah'ın yeteceğini bize şöyle anlatır:

Lutfun etmezdim taleb dilber sitem-kâr olmasa
Katlanırdım cevrine agyâr ile yâr olmasa
Sôfiyâ besdir bu yolda bir külâh u bir nemed
Tâc u hırka hoşdur ammâ âdeme bâr olmasa

Y(Kt.35)

Saçın kıvrımları arttıkça saçtaki dolaşıklıkta artar. Ki bu dağınık saç kıvrımlarına hangi gönül düşerse, o, ne gönlü kurtarabilir artık ne de canı.

Ne dilber var o zülf-i pîç-â-pîçe mübtelâlarda
Ne âdem cânları kurtulmadı kaldı belâlarda

Y(G.344.1)

Âşık zahidden hoşlanmadığı gibi rakipten de hoşlanmaz. Hatta rakip aşğın düşmanı gibidir. Çoğu beyitte rakibin yüzü rû-siyah olarak adlandırılır. Ancak onun siyah, çirkin yüzüne rağmen sevgilinin onu seçmesi aşığı çileden çıkarır. Rakibin sevgiliyi bir kez olsun bırakmaması onun gölge olarak telakki edilmesine de sebep olur. Bu yüzden âşık sevgiliden gece yanına gelmesini ister, çünkü gece gölgeler kaybolur.

Dilber geceyle gelse rakîb âgeh olmasa
Om rû-siyâh sâye gibi hem-reh olmasa

Y(G.313.1)

Tatar kelimesi yağmacı olması hasebiyle sevgilinin gamzesine benzetilir. O gamzeler canı talan etmekle kalmaz aşğın sabır ve kararına da zarar verir. Tüm bunlara razı olan aşğın tek dileği imanına zarar gelmemesidir. Ancak bu gamzeler yine de pek çok aşğın dinini de talan etmiştir.

Akl u karâr u sabrımı yagma ederse gam degil
Tâtâr gamzen dilberâ gâret-ger-i dîn olmasa

Y(G.317.2)

Yahyâ şu beyitinde gönlünün muradını, hayallerini süsleyen dilberi arayıp bulduğunu şöyle dile getirir:

Ârzû eylerdi bir mahbûb-ı müstesnâyı dil
Bir münâsip dilber-i mümtâz buldum kendime

Y(G.320.3)

Âşğın evi adeta dertlerin toplandığı bir yer haline gelmiştir. Eğer o dert dolu eve bir kere sevgili teşrif etse, canını ikram etmek için hazırlayan aşğın tek hayali dilberin sinesinde, kollarında uyumak olur.

Ölür mü hâne-i Yahyâya lutf edip gele dilber
Uyuya nâzla geh sînesinde gâh kolunda

Y(G.321.5)

Âşğın evine teşrif eden sevgili göz açıp kapayıncaya kadar kalır, sonra tekrar gider. Bu geliştten bir şey anlamayan aşğın bir de talihi rast gitmezse o zaman kavuşması da hayal olur.

Göz yumup açınca turmaz gelse dilber hâneme
Baht-i bîdâr olmasa devlet hayâl-i hâb olur

Y(G.60.2)

Gönül, aşğın sevgiliye duyduğu özlemle değişik hevâ ve isteklere girer. Yalnız bu arzular aşğı hevâyı yapar. Sevgiliyle âşık arasında bir aşk başlayacaksa eğer, ortamda esbâb-ı muhabbetin olması gerekir. Bu esbâb-ı muhabbetse, güzel bir dilber ve bu dilberin mekân edineceği gönülden ibarettir.

Dilberse güzel dilse nihâyetde hevâyî
Hâsıl bu âmâdedir esbâb-ı muhabbet

Y(G.31.2)

Yahyâ, sevgilisinde güzelliği, kendinde de hevâyî gönlü bulmuşken seve seve aşk avaresi olmayı ister.

Yahyâ nice âvâre-i aşk olmayayım ben
Dilberse güzel dilse nihâyetde hevâyî

Y(G.431.5)

Yahyâ, dilberin selvi boyunu aşkının büyüklüğüne nisbetle kubbeye benzettir. Sevgili hem boyuyla, hem de güzelliğiyle aşığın gönlünde müstesna bir yere sahiptir.

Olucak serv-veş ol kadd-i ser-efrâz bülend
Tâk-i hüsnün olur ey dilber-i mümtâz bülend

Y(G.42.1)

Sevgilinin aşığına mektup yazması, âşık için erişilebilecek en büyük mutluluktur. Şu beyitte şâir;

Hırz-ı cân hatt-ı emân bil anı ey âşık-ı zâr
Sana lutfundan eger göndere dilbere kâgaz

Y(G.45.3)

diyerek, mektubun âşık için “hırz-ı cân” ve “hatt-ı emân” olduğunu yani, canı kadar kıymetli olduğunu söyler.

Gül bahçesine bülbül gibi çoğu âşık ilgi duyar. Oraya girmek için birbirleriyle yarışır. Bunlar Yahyâ için sıradan şeylerdir. Çünkü, onun zaten gül yanaklı, gonca dudaklı bir sevgilisi vardır. Yani bir gül bahçesinde ne varsa bunlar zaten sevgilinin yüzünde vardır. Bu da aşığa fazlasıyla yeter.

Gülzâra râğbet eyleseler n’ola benzedi
Gonca dehân-ı dilbere güller yanagına

Y(G.366.4)

Âşık, aşk yolunda çektiği cevr ü cefâlarla bî-tâb düşer. Yorulan beden ve gönlün takati kalmamıştır. Aşkın çeşitli hallerine mazhar olan aşığın artık ne dilberden ne de gönlünden haber almaya gücü vardır. Nitekim aşk yolunda gönül de, dilber de gayb âleminde.

Ne dilberden ne dilden bir haber almaga var çâre
Sorarsan âşık-ı bî-çârenin hâlin garîb oldu

Y(G.393.2)

Âşık dönüşü olmayan bir yola girmiştir. Çünkü öyle bir aşk yaşamaktadır ki dilber her defasında cazibesini kullanıp aşığa meyleder. Fakat bu aşığı aldatıp kandırmadan başka bir şey değildir.

Halâs olmak ne mümkün aşk elinden neylesin Yahyâ
Gönül vardıkça meyyâl oldu dilber dil-firîb oldu

Y(G.393.5)

Bu aşk oyununda ne Leylâ gamı, kederiyle Mecnûn'un canını yakmaktan usanır, ne de dilber, deli divane olmuş gönlü usandı sanır.

Dilber dil-i dîvâneyi uslandı sanır mı
Mecnûn gam-ı Leylâdan ölünce usanır mı

Y(G.402.1)

Aşk acısının tabibi dilberdir. Aşığın yaşadığı acılardan kurtulabilmesi için başka tabip aramasına gerek yoktur. Onu bu deritten kurtaracak şeyi Yahyâ bize şöyle sunar:

Yok yere derd-i dilin sorma tabîb-i gâfile
Bir bilir yokdur anı âlemde hiç dilber gibi

Y(G.406.4)

Âşığa nam, şöhret kazandıran aslında acı da olsa dilberin sineye göndereceği oklardır. Âşık ancak bu oklar sayesinde namsız ve şöhretsiz hayatından kurtulur.

Âşık ne denlü olsa da bî-nâm ü bî-nişân
Bir nâm eder hadengine dilber nişân eder

Y(G.62.3)

Güzel, güzelliğinin kıymetini bilen bir tüccar gibi olmalıdır. Aksi takdir de bu güzellik elinden gider, onu zarara uğratar.

Dilber odur ki hüsn ü bahâ kıymetin bile
Ol hâce-i cemâl sakınsın ziyân eder

Y(G.62.4)

Âşık dilbere yalvarmaktan, aşkına karşılık alabilmek için niyazda bulunmaktan usanmazken sevgili de aşığa acı çektirmekten usanmaz. Âşık yaklaştıkça sevgili kaçar, âşık yalvardıkça sevgili nazlanır.

Kim kaçar yalvarmaktan dildâra ammâ neylesin
Âşık-ı şeydâ niyâz ettikçe dilber nâz eder

Y(G.67.2)

Gamze denince akla onun kan dökücülüğü gelir. Dilber kan döken gamzeleriyle öyle meşhurdur ki, kim kılıç ve hançerden bahsetse akla hemen getirir.

Gamze-i hûnrîz-i dilber şöyle meşhûr oldu kim
Tîg u hançer vasf edenler anı telmîh edeler

Y(G.71.3)

Şahbaz'ın avındaki maharet tartışılmaz. Bunun Divan Edebiyatı'na mevzu olması, sevgilinin gözlerine benzemesiyle alakalıdır. Şahbaz avında ne kadar maharetliyse, sevgilinin gözleri de gönül avlamada o kadar hünerlidir.

Gamze-i dilber ki çeşm-i mestine nâz öğredir
Sanki bir sayyâd-ı mâhirdir ki şehbâz öğredir

Y(G.95.1)

Sevgilinin bakışları gün gelir mahmurlaşır ki bu durumda aşğın daha fazla kendine dikkat etmesi gerekir. Çünkü sevgilinin güçsüz bakışları demek, sarhoş olacağına delalettir. Bu da âşık için türlü cefaların başlangıcı demektir.

Aldanma çeşm-i dilberi gördükçe nâ-tüvân
Ey dil sakın ki bir gün o mahmûr mest olur

Y(G.78.3)

Âşık aşk şarabını içerek etrafta mestane dolaştığında, dilbere tevazu gösterebilirse o zaman sevgili de bu tavır karşısında mest olur.

Şâyed ki bir tevâzû-ı mestâne eyleye
Yahyâ kaçan o dilber-i magrûr mest olur

Y(G.78.5)

Sevgilinin ağzı âşık için erişilmesi en güç yerdir. Yalnız küçüklüğüyle adeta yok gibi olan ağza bir de saçlar mani olursa oraya ulaşma ümitleri de bir bir söner. Ağız aşğın canına can katan yerdir. Sevgili lutfedip ağzından bir iki söz çıkarırsa bu âb-ı hayat gibi aşığa can bahşeder ve onu yeniden ümitlendirir.

Şîrîn dehânın dilberâ ser-çeşme-i cân kendidir
Cânlar bağışlar sözlerin kim âb-ı hayvân kendidir

Y(G.65.1)

Sevgili aşığın sinesinde açtığı yaralar yetmiyormuş gibi, kan dolu bu yaralı gönle bir de ekmek doğrar ki artık iyice aşığın canına kast etmiş olur.

Kurs-ı dâgım tîg-i hûnrîz ile eyler çâk çâk
Turmaz ekmek tograr ol bî-rahm dilber kanına

Y(G.348.1)

Âşık kendi sevdiğinden başka güzel tanımaz. Etrafta binlerce güzel, sevimli, hoş dilberler olsa da bunlar aşığın yâri karşısında dahi övünemezler.

Olsa ne kadar hüsn ü melâhatla ser-efrâz
Öykünmeye sen dilber-i mümtâza güzeller

Y(G.114.4)

Âşığın cihanda gezip dolaşması onun hazine ve mal aramasına benzetilir. Âşık için mal da hazine de sevgilidir. Aslında âşık âlemde dolaşarak güzellik sahibi olan, taze genç sevgilisini arar.

Âşık gezip cihâmı demek genc ü mâl arar
Bir tâze genç dilber sâhib-i cemâl arar

Y(G.115.1)

Yahyâ aşk vadisi dediği dünyada pek çok dilbere âşık olmuştur, fakat şimdiki sevdiği diğerlerinden çok daha farklı ve güzeldir. Hatta yüzünün bir periyi andırdığını şöyle ifade eder:

Vâdi-i aşka düşelden az dilber sevmedim
Görmedim âlemde ol yâr-ı perî-peyker gibi

Y(G.449.4)

Sevgilinin nazı ne kadar çok olursa âşık ona o kadar bağlanır. Aslında ondaki naz doğuştandır ve güzelliğinin farkına varır varmaz nazı kullanmaya başlar. Âşık da sevgilisinin nazlı olmasından memnundur. Çünkü asıl zevke böyle ulaşılır. Bu nedendir ki âşık için sevgili ne kadar nazlanırsa nazlansın yine de bu naz aşığa az gelir.

Bâis-i ragbet olur dilberin istignâsı
Nemek-i hüsndür insâf edicek şîve vü nâz

Y(G.152.3)

Sevgili “râ” harfine benzeyen kaşlarıyla aşığın gönlünde büyük yaralar açmaktan vazgeçmezken âşık da bu yaraların acısıyla çıkardığı âh oklarını göğe göndermekten vazgeçmez.

Geçmedi bir dem ki râ kaşın gamdan dilberâ
Tîr-i âhım tabla-ı evc-i semâdan geçmedi

Y(G.447.2)

Şahbaz kuşun gönlünü nasıl avlarsa sevgili de gamzeleriyle aşığının adeta sarhoş eder. Aynı zamanda boyuyla hiçbir selvi yarışamazken bu seçkin mümtaz dilber, sarhoş gönle biraz insaf etse ne güzel olur.

Mürg-i dili sayd eyledi bir gözleri şehbâz
Aldı bizi ol gamzeleri mest-i mey-i nâz

...

Bir serv olmaz kâmet-i mevzûnuna hem-ser
İnsâf edicek böyle gerek dilber-i mümtâz

Y(Kt.17)

Dilberi Yahyâ şu beyitte daha önceden değinmediği farklı bir terkible birlikte kullanır:

Bülbül-i gülşen-i ayş u tarab u işretdir
Dilber-i hoş-nefes-i nagme-güzâr-ı tâze

Y(G.384.2)

Güzel tîrini aşığa gönderdiği zaman, âşık gönlüne saplanan oklarla büyük acılar çeker. Gözü bunları görmeyen âşık sevgilinin lutfedip gönül şehrine bakması karşısında ona en kıymetli şeyi vermek ister ki bu da aşığın bizzat kendi canıdır. Nitekim Cevrî şu beyitiyle Yahyâ ile aynı fikirdedir:

Ger geçerse tîr-i dilber şeh-i dilden Cevrî yâ
Nakd-ı cânı ana îsâr itmedür şükranemüz

C(G.123.5)

Âşık sevgilisini göremediği zamanlarda dertleşeceği birilerini arar. Kimseyi bulamadığında gönlündeki yaralardan çıkan âhlarla söyleşmeye başlar, ve bu konuşma sabaha kadar sürer. Sabahleyin aydınlığı sırdaş yapan âşık söyleşmeye onunla devam eder. Çünkü artık güneş doğmuş, âhın dumanı güneş ışığında kaybolmuştur. Âşık sevgiliyi gördüğü zamanlarda ne yapacağını bilemez. Yine de yanında terbiyeli durur ve sessizce onu izler.

Âdâb gözet dil-beri gördükde hamûş ol
Ne âh ile ne çâk-i girîbân ile söyleş

C(G.129.4)

Gonca şekli itibariyle içinde türlü sırlar saklar. Bu sırları ancak gül gibi açıldığında ortaya çıkarır. Goncanın bu sırları deşifre etmesi için, aşığın dilberini aklına getirmemesi gerekir ki bu da imkânsızdır.

Gelmese güftâra dil-ber olmasa sad-çâk dil
Açılır mı gonçe-i râz-ı nihân-ı hüsn ü ışk

C(G.133.2)

İnsan bir kere aşk derdine düştü mü ne gözü dilberden başkasını görür, ne gönlü başka işlerle meşgul olur. Artık aşığa her şey dilberi hatırlatır. Nereye baksa onu görür. Gündüz onun hayaliyle gezen âşık, gece de rüyalarında buluşur sevdiğiyle. Âşık her uzvuyla sevgilisini ararken dünyada bir taraftan dilberin güzel yüzü bir taraftan da dert dolu gönlüyle her sözünü hüsn ü aşk dolu bir gönül bahçesi kılmıştır.

Vasf-ı rûy-ı dil-ber ü şerh-ı dil-i pür-derd ile
Her sözi Cevrînün oldı dil-sitân-ı hüsn ü aşk

C(G.133.5)

Sevgilinin üstün meziyetli lebinden âşık bir kere tattı mı gönüllere can bahşeden İsa'yla bile arkadaş olmak istemez. Bilir ki Allah ona yeter.

Zevk-yâb olsa mezâyâ-yı leb-i dil-berden
İstenmez olmaga İstî ile hem-dem âşık

C(G.139.6)

Dilber hali gereği eziyet etmekten hoşlansa da bazen aşığa küçük lütuflar sunmayı ihmal etmez. Çoğu kez ağlattığı aşığı bazen de güldürür. Bu dilberin âşıklara imtihanı gibidir. Aslında dilber güzelliği gereği bunu yapar.

Cevr idersin bana resm-i dil-sitânı bu mıdur
Gayradur lutfun tarîk-ı mihribânî bu mıdur
Dil-berün uşşâka yohsa imtihânı-ı bu mıdur
Muktezâ-yı hâlet-i hüsn ü cevânî bu mıdur

C(Tes.1/3)

Cevrî'de Yahyâ gibi dilberin ağzını en kıymetli yer olarak görür. Cevher olan söz ağızdan çıkar. Gönle can bahşeden yer de orasıdır. Dilber konuşmaya başladığı

zaman bütün sırları bir bir ortaya çıkarır ve o gönlü elde etmek isteyen her rakip ağızdan çıkacak sözle ya muratlarına erecekler ya da perişan olup gideceklerdir.

Bahâ-yı gevher-i güftârını bilsün harîdârı
İşitsünler kelâmın söylesün dil-ber dehân açsun
C(G.203.2)

Ağız şekli itibariyle düğmeye benzer. O düğme açılırsa ağızdan sözler dökülmeye başlarsa aşğın gönlü ya paramparça olur, ya da perişan gönül biraz da olsa huzur bulur. Çünkü o ağızdan şirin sözler de damlar, acı sözlerde. Âşık bu hale alışıktı olduğundan yine de hüznü dolu gönlü sitem edip inlemez.

Hısm idüp bendene ey dil-ber-i şîrîn-dehenüm
Çâk çâk eyler isen tîg-i firâkunla tenüm
Nâle-kılmaz sitemünden bu dil-i pür hüznüm
Hâsılı sayduna deşt-i muhabbet de benüm
C(Tes.2/3)

Saç ve gönül perişanlıkları yönünden birbirine benzer. Sevgili alnının üzerine düşen saçları aşığı perişan etmek için dağınık bırakır. Bir de sevgili aşğın gönlünü ok yağmuruna tutan mahmurlu yan bakışlarını gönderirse aşğın dilberden kurtuluşu asla mümkün olmaz. Ortada böyle bir dilber varsa o, âşık için alüfte bir dilber olmuştur.

Hem gamzesi mestâne hem turrası âşufte
Var ise o dil-berdür gönlümce bir âlüfte
C(G.226.1)

Vuslat aşğın arzuladığı tek şeydir. Âşık vuslat için çektiği tüm acılara katlanır. Yalnız bilinir ki vuslat ne zaman gerçekleşirse o zaman âşık ölmüş demektir. Tasavvuf ehli olan Cevrî, Mevlâna gibi ölümle ancak vuslata ereceğini bilir. Vuslatla artık gözyaşları diner, handeler gelir.

Cevrî gibi itdünse dili dil-bere vâsıl
Var ışık ile giryân olana handeler eyle
C(G.233.5)

Zâhit görünürde ne varsa ona riayet eder. Altındaki manayı, eşyanın özünü bilmez, bilmek istemez. Bu yönüyle de Cevrî gibi gerçek aşk sahipleri onu nadana benzetir. Gerçek aşka irfanla eren rindler riyasız yaptıkları ibadetlerle gönüllerini her türlü nefisî arzu ve isteklerden temizleyip ârif olma lütfunu kazanan kişilerdir.

Yine Cevrî gibi bir ârif-i bi'llâh bilür
Yoksa ma'nâ-yı dil ü dil-beri nâ-dân bilmez

C(G.100.5)

Kendini Hak aşığı ilan eden Cevrî'nin bu yolda gerçek aşka ulaşır Allah'la arasındaki tüm perdeleri kaldırabilmesi için kendinden ve gönlünden geçmesi gerekir. Bunun için de elinde aşk şarabıyla dolanıp durur.

Hem nişîn eyle dili dil-berle sen çık aradan
Rînd isen Cevrî safâ-yı meclis-i vahdet budur

C(G.38.5)

Rindin çektiği acılar bir tarafa, Allah'a duyduğu aşk ve vuslat arzusu onu mest eder. Âşığın sarhoş olduğu bu hale bir de dilberin gözleri eklenince artık keyfine diyecek olmaz.

Âşık-ı rindem ki sahbâ neşve-i dildür bana
Gamze-i dil-ber bu keyfiyet ile mâyildür bana

C(G.1.1)

Cevrî dünyada kendisinin acı çekmesine neden olacak bakışları, Allah'ın ruhları yarattığı ve onlara "elestü birabbiküm" dediği Bezm-i Eletse gördüğünü ve o andan beri de sarhoşlar gibi sevgilisiyle birlikte mestane yollarına devam ettiklerini şöyle dile getirir:

Biz gamze-i dil-berle kadeh-nûş- Elestüz
Bir neşve ile cilve ger olmuş iki mestüz

C(G.109.1)

Cevrî şu beyitinde;
Dil cânı degül dil-beri de ışka değişdi
Cevrî gibi olsa n'ola mümtâz-ı mahabbet

C(G.11.5)

diyerek, asıl sevgiliye giden yolun beşeri aşktan geçtiğini vurgulamıştır.

Cevrî, Sultan Murat Han'ın rahatsızlığından dolayı sıhhat bulması üzerine yazdığı bir kaside de ona güzel lütuflarda bulduktan sonra sevgilinin saçını uzattığı gibi artık sözü uzatmayıp dua etmesi gerektiğini şu beyitte dile getirir:

Zülf-i dil-ber gibi güftârı uzatma Cevrî
Şimdiden sonra sözi eyle dü'âyile temâm

C(K.6.59)

Âşık çektiği aşk acısıyla sürekli gözyaşı döker. Hatta öyle bir noktaya gelir ki bu yaşlar aşığın gözlerini anadan doğma kör bile eder.

Âşıkı hâk-i reh-i dil-bere muhtâc itmez
Giryeden dîdeleri olsa eger nâ-bînâ

C(K.55.14)

Dilber aşığın sevgilisine karşılık vermediği gibi alaylı, işveli, edalı halden de vazgeçmez. Cevrî ise dilberin bu haline yine de gayet nazik, güzel bir sözle cevap verir.

Cevrî bu hûb tarzda bu nâzûk edâ ile
Bir şîve-kâr di-ber-i tannâzdur sözüm

C(G.169.5)

Aşığı ancak kendi gibi aşk acısı çekenler anlar. Öyle ki aşığın derdine bile ağlarlar. Âşık dilbere mübtela olalı beri gönlündeki gamı, kederi artmış vefasız yâr karşısında viraneye dönmüştür. Tüm bunlara rağmen yine de o güzel gözlü yâr aşığını çaresiz, dermansız bırakmaya devam eder.

Aglasun ol Âşıkâ ehl-i mahabbet dâyimâ
Kim ola sen dil-ber-i nâ- mihrîbâna mübtelâ
Var iken kat kat dilinde zahm-ı gam dâg-ı cefâ
Cevrî-i bî-çârenün yıllar geçer ey bî-vefâ
Yoklamazsın hiç var mı dilde dâgın yârasın
Böyle mi gözler güzeller âşık-ı bî-çâresin

C(Tes.8/5)

Ağyar, aşığın baş düşmanıdır. Çünkü sevgilinin peşini bırakmadığı için âşıkla sürekli kavga halindedir. Bu kavgalar da artık aşığı usandırıp bıktırmıştır.

Geh arbede-i dil-ber geh üştülüm-i agyâr
Bilmem nice olur hâlüm gavgâ-yı mahabbetle

C(G.240.2)

Cevrî'nin gözünde, dilber bir bakışıyla, ehl-i hale girerek yani Allah'ın izniyle cezbe haline ererek aklın ve mestin sırrına vakıf olmuştur.

Çeşmi bir ehl-i hâl dil-ber kim
Bir görür sırr-ı mest ü hüş-yârı

C(G.265.2)

Bir aşığın çektiği tüm çileleri fazlasıyla yaşamış bir şâirimiz olarak Cevrî, sevgiliye dertlerini, sıkıntılarını anlatacakken dilberin, perişan adeta yok olmuş çıplak vücuduna sarılması karşısında oldukça şaşırır.

Ben dâgumı arz eyliyecek dil-bere Cevrî
Sarıldı hemân sîne-i uryânuma geldi

C(G.271.5)

Aşkından mecnuna dönen zavallı âşık her ne kadar dilberin yüzünden acı çekse de rahatı, ferahı yine o gönül alan güzelin yanında bulur.

Dilden ârâm alıcı dil-ber-i zîbâsın sen
Yine ârâm-ı dil-i âşık-ı şeydâsın sen

C(G.188.1)

Cevrî gönüller sultanının kendi mekanına yaptığı eziyetler karşısında şaşkındır, ancak aciz ve çaresiz olduğu için bu gam karşısında boynu büküktür.

N'ola muhtârı gâm-ı dil-ber ise Cevrînün
Neylesün âciz olunca dil-i mecbûrından

C(G.195.5)

Cevrî bir Mevlevî taraftarı olarak zahitlerin sırf cennet ve oradaki Kevser suyu için ibadet ettiklerini söylerken, kendisi gibi rintlerin ise Allah için iki cihandan da geçtiğini söyler. Nitekim Rindin asıl hedefi yârin dudağı yani Allah'ın bizzat kendisidir. Bunun için de ne dünya önemlidir ne ahiret.

Gerekmez âb-ı Kevser la'l-idil-ber var iken zâhid
İki âlemde andan gayrı hergiz mâcerâmuz yok

C(G.142.4)

Zahit, Rindin içki içmesini sürekli eleştirir ve onu bu işten men etmek ister. Rindin asıl gayesi bâde olup sevgilinin dudağına ulaşmak olduğu için içkiden asla vazgeçmez.

N'ola zâhid geçelüm bâdeden ammâki hele
Hâline kor mı dili gamze-i dil-ber görelüm

C(G.165.3)

Allah aşkıyla yarıp tutuşan Rind, dilberin sarhoş bakışları karşısında daha fazla dayanamaz ve kendinden geçer. Her zaman bu aşkla yanan aşığın gönlü Allah'ın nuruyla dolmuş bir kadehi andırır ve âşık yüreğinin kanlı badesini içmekten zevk alır.

Tâ ol nîgeh-i mest bizüm dil-berümüzdür
Rindân-ı Hudâ cür'a-keş-i sâgarumuzdur

C(G.62.1)

Cevrî sevgilisinin şarabı hatırlatan dudaklarını tarif etmede ki zevkin sarhoşluğunu şöyle dile getirir:

Vasf eyledi sahbâ-yı leb-i dil-ber-i Cevrî
Zevk-ı eser-i neşve-i güftârını bildük

C(G.146.5)

Aşk meclisinde toplanıp ruhani sohbetler etmeye alışık olan gönül adamlarına, aşk, gönül ve bir de dilber yarenlik ederse âşıkların keyfine diyecek olmaz.

Âlüftelerüz hem-sohbetümüz râu-fezâdur
İşk u dil ü dil-ber bize yârân-ı safâdur

C(G.64.1)

Âşık sevgilisinin nazlı olmasını ister. Naz aşığın çilesini artırsa da naz bilmeyen bir sevgiliyi kimse istemez. Sonunda ölümden olsa âşık halinden memnundur.

Hâlümüz bilmem n'olur sen dil-ber-i mümtâz ile
Kasdun öldürmekmidür ehl-i niyâzı nâz ile

C(Tes.1/4.2)

Âşık bazen her şeyden vazgeçer. Ona artık ne gönlünde yanan gam ateşi acı verir, ne inleyen ney gönlünden çıkan âhlara sırdaş olur nede dilberin nazı, âşığın niyazı kalmış olur. Âşığın tüm bu şeylerden geçmesi, onun artık gerçek sevgiliye ulaştığı anlamına gelir ki Cevrî bu durumu şöyle gözler önüne serer:

Ne âteş-i gam ile dilde kaldı sûz güdâz
Ne yâd u âhum olur nây-ı nâleme dem-sâz
Ne ben niyâz ider oldum ne dil-berüm bana nâz
Hevâya münkalib oldu arada nâz ü niyâz

C(Tes.3/1)

Cevrî dilberi farklı olarak “çeşm-i dil-ber” terkihiyle birlikte şöyle kullanır:

Söyleşürsem çeşm-i dil-berle n'ola Cevrî gibi
Seyr-i i'câz-ı nezâket tab'-ı sehârumdadur

C(G.51.7)

İstanbul şâiri ve aşığı olan Nedîm, İstanbulluların oturmalarını, kalkmalarını, davranışlarını güzel bulur. Yalnız İstanbul'un güzelleri hakkında aynı şeyi söylemez. Çünkü onlar merhametsiz ve sözünde durmayan güzellerdir. Nedîm bu hali bize şöyle yansıtır:

Hep halkının atvârı pesendîde vü makbûl
Derler ki biraz dilberi bî-mihr ü vefâdır

N(K.18.12)

Elbise dilberin güzelliğine güzellik katar. Hele bir de güzel, bayram elbiselerini giyip de dışarı çıkarsa işte o zaman bütün âşıklarını yollara döker, onların hallerini harap eder.

Ûydiyye câmelerle çıkıp seyre dilberan
Uşşâkın ettiler yeniden hâlini yaman

N(K.20.13)

Sevgilisinin giydiği elbise aşığa rakiptir. Ona sarıldığında elbisenin araya girmesi hoşuna gitmez. Dilberin elbisesini çıkarıp gümüşe benzeye teniyle denize girdiğini işiten âşık kendinden geçer.

Ûşittim dür sade fîrâhenin çâk eyleyip çıkmış
Meğer ol dilber-i sîmin-beden deryâyâ girmiştir

N(G.23.2)

Damat İbrahim Paşa'nın Kağıthane'de yaptırdığı suni bir dereyi Nedîm anlatırken oranın güzelliğini seyir için dilberin bile can attığını şöyle dile getirir:

Görmüş mü kimse Cedvel-i sîm'in nazîrini
Dilberler atsa seyrine anın aceb mi can

N(K.20.16)

Türklerde helva sohbeti eskilere kadar uzanır. Fakat en zevklisi, en tatlısı Lâle Devri'nde yapılandır. Başta padişah III. Ahmet, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa olduğu halde bütün devlet ricalinin bu sohbetlerde bulduklarını, şâirlerin padişah ve sadrazam vasfında gark olduklarını, sonra genç delikanlılarla beraber gülüp şakalaşarak helva çekip bastıklarını, Köy göçtü oynadıklarını ve hülâsa peri masallarında, Binbir

Gece hikâyelerinde bile görülmeyen bir gece yaşadıklarını tarihlerden, kasidelerden, şiiirlerden anlıyoruz.¹⁴⁴ Nitekim Nedîm'in divanında da bu helva sohbetlerine sıkça rastlamaktayız. Ancak Nedîm dilberin her şeyden tatlı dudağını bu helva sohbetlerine tercih ettiğini bize şu beyitiyle sunar:

Helvâlara söz yok hepisi nâzûk ü şîrîn
Hoş cümlesi ammâ ki efendim leb-i dilber

N(K.26.14)

İsa Peygamber nefesiyle hastalara şifa dağıtan bir tabiptir. Âşık, yerin, göğün vücuduna, gönlüne dar gelmesine rağmen yine de bu nefesten medet ummak istemez. Âşık derdinin dermanını dilberde arar. Dilberin dudağının tuzu yeter aşığın şifa bulmasına. Dilberden değil de başka ilaçlarla şifa bulacaksa âşık, tabibin boş yere ilaç yapıp uğraşmasına gerek yoktur. O bu ilaçla şifa bulacağına be dertle ölmeyi yeğler.

“Merhem-pezîr olmadı zahmım benim Mesîh”
Teng oldu cism ü câna bu nüh kubbe-i fesîh
Vermezse ger şifâ şefe-i dilber-i melîh
Bihhûd olur mu degme nemekden dil-i cerîh
“Etme ilâc bîhude gel zahmet olmasın”

N(Trk.7.7)

Âşık bazen hayaline aldığı güzeli gözünde öyle büyütür ki dilberi yaşadığı şehirde bile artık bulmaz olur ve sevdiğinin hayalleri süsleyen bir peri olduğunu, gerçekte böyle bir dilberin yaşamadığını anlar.

Yok bu şehir içre senin vafettiğin dilber Nedîm
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

N(G.2.8)

Kalem sevgiliyle âşık arasında köprü gibidir. Âşık sevgilisinin güzelliğini kalemlle anlatır. Bazen kalem, şâirin üstünlüğünü göstermek için de zikredilir ki şâire bu üstünlüğü kazandıran dilberin yakuta benzeyen dudağıdır.

Vasf-ı la'l-i dilber ise kasdın ey kîlk-i beyan
Tercemân olmaklığa şîrin-zaban lâzım sana

N(G.4.8)

¹⁴⁴ Onay, a.g.e., s.266.

Kış aylarının verdiği sıkıntı ve kasvetten kurtuluş baharın gelmesiyle başlar ve âşıklara sevgiliyle buluşma imkanı sağlar. İnsanlarda farklı duygular yaşatan baharda; lâleler ve güller dilberin yanakları gibi açılır, sümbüller güzelin saçları gibi toprağa uzanır, bülbüller sevgililerine kavuşacakları için binbir neşeyle öterler. Artık şenlik vakti gelmiştir. Âşık da mâşuk da hallerinden oldukça memnundur.

Açıldı dilberin ruhsârı gibi lâleler güller
Yakıştı zülf-i hûban veş zemîne saçlı sünbüller
Nevâ-sâz olmada bin şevk ile âşüfte bülbüller
Çerâgan vakti geldi lâle-zârın dîdesi rûşen

N(Ş.17.2)

Nedîm, Çırağan vaktini övmeye devam eder ve o mümtaz dilberlerin dansa başlayıp âşıkların seyre çağırıldıklarını söyler. Aynı zamanda baharın neşesiyle çalınan sazlar yeri göğü inletmektedir. Gönülleri alev alev yanan âşıklar yanık sesleriyle bütün canları adeta ateşe verirler. Herkes bu Çırağan Sefasıyla coşar, eğlenir.

Seyrolup raksı yine dil-ber-i mümtâzların
Yine eflâke çıkar nâleleri sâzların
Câna âteş bırakır şu'lesi âvâzların
Müjdeler gülşene kim vakt-i Çerâgan geldi

N(Ş.28.3)

Boyun selviye benzemesiyle âşıklar kendilerinden geçer. Dudaklar şarap tadında olunca aşığı mest eder. Yanaklar da gülü andırıp aşığın gönlünü gülşene çevirir. Tüm bu sevgiliye ait unsurlara bir de dilberin çapkınlığı eklenince aşığın keyfine diyecek olmaz. Çapkın, birçok gönlü alsa bile avucuna, âşık dilberin güzelliği karşısında razıdır her şeye.

Yakın gel kaçma ey şûh-ı cihan hüsnün ıyân olsun
Bana her bir nigâhın mâye-i ârâm-ı cân olsun
Ruhu gül lebleri mül kameti serv-i revân
Olursa bâri dil-ber böyle şûh-i nükte-dân olsun

N(Ş.18.1)

Nedîm, Yahyâ ve Cevrî gibi gönülden bahsederken aşığın acı, ıstırap dolu yaşamını gözler önüne sermez. Bunda Nedîm'in yaşadığı aşkın beşeri aşk olmasında pay büyüktür. Nerde bir güzel görse Nedîm, o güzele hemen âşık olmaz. Onun öyle zor

beğenir bir gönlü vardır ki öyle olur olmaz her dilberi beğenmez. Nedîm ne bülbülün güle ağladığı gibi ağlar, ne sevgilinin kemendi karşısında gönlünü aydınlatır, ne de bir çiy tanesi gibi toprağa düşer.

Her gülün şevkıyle bülbül gibi zâr olmaz Nedîm
 Degme bir zülf-i gireh-gîre şikâr olmaz Nedîm
 Her gülistanda çü şeb-nem hâk-sâr olmaz Nedîm
 Değme bir dil-ber beğenmez bir dil-i nekkaadı var

N(Ş.6.5)

Dilber güzelliğine çok güvendiği için aşığın gönlüne zulmetmekten hoşlanır, ve hiç âşık olmadığı için aşığın halinden de anlamaz. Saçları zulüm gibi karanlıktır. Zulüm ve kafir arasında bir bağ olduğu için dilber kafir gibidir. O kafir gözler düzenbaz, kaşlar hilecidir. Gönül kafiristana düştü mü artık esir hayatı başlamış demektir.

Yine oldum esîri âh bir şûh-ı sitem-gârın
 Ki dil-ber sevmemiş bilmez belâsın âşık-ı zârın
 Ne kâfirliklerin gördüm be ol zülf-i siyeh-kârın
 O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-i mekkârın

N(Ş.9.1)

Sevgilinin yaşadığı yer aşığın dünyada gitmek istediği tek yerdir. Ömrü boyunca ulaşmayı düşlediği ve ömrünü bu yolda harcadığı canından, gönlünden, ömründen geçtiği yer, sevgilinin oturduğu yerdir. Oraya gitmek için aşığın çok yalvarması, dualar etmesi gerekir. Çünkü cennete girmek için bile sonuçta hesap ve mizan vardır. Şunu söyleyebiliriz ki, her güzel şeyin illaki bir zorluğu, bir zahmeti olacaktır.

Varmağa çok niyâz gerek kûy-ı dil-bere
 Ey dil vusûl-ı bâg-ı behiştin hisâbı var

N(G.26.7)

Gönlün âşık olalı beri düşlediği tek şey sevgilisine vuslatıdır. Gönlünün muradına ancak âşık visalle ulaşır. Âşık vuslata erene kadar da mecnun gibi kendi kendine dedikodu eder. Tıpkı delilerin kendi kendine konuşması gibi.

Dâim visâl-i dil-beri yâd etmede gönül
 Mecnûn kendü kendü ile güft ü gûdedir

N(G.36.4)

Güzel huyu gereği aşığına nazlanır. Âşık zaten naz etmeyen güzeli sevmez. Güzele âşık o kadar çok rakip vardır ki bunların hepsi nazlı dilberin gülşeninden gül satın almak ister. Dilber de güzelliğine güvenip âşıklarının sayısı arttıkça nazlanır ve gül satmak istemez.

Gül-fürûşan bûsitânından gül ister sen yine
Böyle istiğnâ satarsın dilber-i râ'na gibi

N(K.14.5)

Ayrıca yukarıdaki beyitte geçen istiğna kelimesi de yine sevgiliye ait bir hal olup ve kadar âşıklara karşı soğuk ve ilgisiz kalırsa kendine rağbetin de o kadar fazla olacağını bilir ve nazlanır.

Âşıkların yaptığı tövbe nasuh tövbesidir. Bu tövbenin bozulmasına imkan yoktur. Âşık artık masivadan, beşeri güzelden tamamen el çekip gerçek sevgiliye ulaşmıştır. Fakat Nedîm gibi dünyaya ve güzellere âşık olanların tövbesi, tıpkı yaptığından pişman olup bir daha yapmayacağına söz veren güzellerin yemini gibi kısa sürer. Onlar tövbe eder etmesine ama bir güzel gördüklerinde hemen yeminlerini bozuverirler.

Bir behâneyle şikest olmakta pek benzer hele
Tevbe-i bî-vakt-i âşık dilberin peymânına

N(K.17.48)

Güneş sadece sevgilinin yüzüyle değil aynı zamanda onun vücuduyla da alakalıdır. O bir bütün olarak etrafını güneş gibi parlattır. Güzel, elbiselerini giyince âşık vakti gece sanır. Âşık bu hal içinde öyle bir âh çeker ki görenler sevgilisinin sigarasını yani aşığının kalbini o gümüş çerçeveli vücuduyla yaktığını sanırlar.

Görünce sînesinde tâb-ı mihr-i rûyun âh ettim
Bana bir sîm pertev-sûz ile dil-ber duhan yaktı

N(B.25)

Âşıklar genelde etraflarından sevdiklerini gizlerler. Aralarındaki ilişkiyi kimseye anlatmazlar. Her âşık gönlünün sultanıyla övünmek ister ama dilber yüz vermiyorsa aşığına, bu bir müddet gizli tutulur. Ne zamanki güzel, aşığa duygularını söyler, âşık o zaman dilberini tüm dünyaya duyurur.

Dil-berle mâcerânı yeter sakladın Nedîm
Nakleyeyip birazda öğünmezmisin dahı

N(G.148.5)

Çoğu şâir gibi Nedîm de bazı beyitlerde kendini övmeden geçmez. Bu Divan Edebiyatı'nda gayet normal karşılanır. Nitekim şu beyitte Nedîm;

Nedîm'in hak bu kim bu naz mı zevk-âmîz düştü pek
Sanırsın kim durup bir dilber ile rû-be rû yazmış

N(G.51.5)

diyerek, bu övgüyü dile getirmesindeki asıl gerçeğin, dilberi olduğunu söylemekten de geri durmaz.

Nedîm de diğer iki şâirimiz gibi dilberi farklı terkiplerle birlikte kullanır. Bunlar “zülfi dilber” ve “hûlyâ-yı hâl-i dilber”dir. Şimdi bu terkiplerin geçtiği beyitleri verelim:

Zülfi dilberde sabâ yokla Nedîm-i zârı
Görünür mü aceb ol nerkis-i fettâne göre

N(G.135.5)

Siyeh-mağz-ı cünûnum hûylâ-yı hâl-i dil-berden
Nola zencîrim olsa halka-i mîkrâz-ı berberden

N(G.97.1)

2.22. Dil-Beste

Besteyle sevgilinin saçları arasındaki ilişki ikisinde de bağın olmasıdır. Sevgili besteyle saçını bağlarken, âşık da gönlünü sevgiliye bağlar. Saç ne zaman uzamaya başlarsa âşık o zaman sevgilinin ayağına kapanmayı öğrenir ve canını bu misk kokan saçlar uğruna ayaklar altında ezmeye razı olur.

Câna n'ola pây-mâlin olsam
Dil-beste-i zülfi müşg-sâyım

Y(G.244.2)

Sevgili saçlarıyla yüzünü kapatıp âşığın görmesine engel olursa, âşık bu halde perişan olur. Sevgilinin yüzünü siyah saçlarıyla örtmesi demek âşık için bitmek bilmeyen bir gecenin başlaması demektir. O gece ne uyku uyuyabilir âşık ne de hasta gönlüyle sehre kavuşabilir.

Rûh-ı yârı esîri-i zülf olan dil-besteler gözler
Gece bî-hâb olup bîmâr olan dâim seher gözler

Y(G.119.1)

Sevgilinin saçı uzadıkça ona gönül bağlayanların sayısı artar. Sevgilinin, gönülleri prangaya bağladığı kâkülünden kurtuluş da mümkün değildir.

Dırâz oldukça efzûn olmada dil-besteler Yahyâ
Mahassal kurtuluş yok kâkül-i cânâne kaydından

Y(G.291.5)

Dudağın renginin kırmızı olması onun daha çok şarapla birlikte tasavvuruyla alakalıdır. Dudaklar ne kadar kırmızı olursa şarabın tadı da bir o kadar güzel olur. Bu güzel dudaklar karşısında da gönül bülbül gibi şakımaya başlar.

Dil-i dem-besteyi bülbül gibi gûyâ etdi
Leb-i la'lin ne aceb neş'esi zîbâ mül olur

Y(G.131.2)

Zahitler iki yüzlü oldukları için rintler onlarla sohbet bile etmezler. Onlarla asla aşk diyaloguna görmezler. Zahitler ellerinde tespihle cennete girmek için sevap kazanmaya çalışır. Yalnız bunu yaparken iki yüzlülük edip, İslam'a aykırı olan, puta tapanların bellerine doladıkları şer kuşağını takmaktan da geri durmazlar.

Dil-beste olma zühde ki rindân-ı bî-rîyâ
Çok sübhada şerâret-i zünnâr buldılar

C(G.75.3)

Gönül turanın kıvrımına bağlandığında, sevgili tuzak kurduğu alnını başı rahat bir şekilde dik tutar. Âşıkça sabır ve tahammül göstermeye devam eder. Zaten yapacak bir şeyi de yoktur.

İtdük şiken-i turra-i âha dili beste
Âzâde-ser-i dam-geh-i sabr u şekîbüz

C(G.97.4)

Gönül çektiği acılarla o kadar olgunlaşır ki, artık sevgilinin saçına olan muhabbetten ziyade bizzat zincirin, tuzağın kendisi olur.

İtmez bizi dilâ-beste meger zülf-i mahabbet
Biz rişte-i kayd-ı emel ü dâm-ı hevâyuz

C(G.115.3)

Gönülde aşk acısıyla açılan yara şarap dolu bir kadehle kapanır. Kadeh dönmeye başladığında ise keyiflere diyecek yoktur. Âşığın canını bu mecliste sıkın tek şey vardır; o da yılların boşa akıp geçmesi ve aşığa sevgilisini vermemesidir.

Devr-i kadehün hükmüne dil-beste olurduk
Def-i elem-i gerdiş-i eyyâm idebilsek

C(G.145.4)

Âşığın en büyük arzusu kuşkusuz ona doyasıya sarılıp, gerdanından öpmektir. Yalnız bel çok ince olduğundan âşık onu inciteceğini düşünüp bu halden kendini beri eder. Onun incinmesi yerine acı çekmeye razıdır. Bu durum Nedîm'in dizelerine şöyle yansır;

Bir kez âgûş ile yek bûseye dil-beste Nedîm
Mû miyânınla heman gerden-i sîmîninden

N(G.89.5)

2.23. Dil- Cû(y)

Sevgilinin boyu umumiyetle selviye benzer. Selvi sulandıkça uzar. Âşıklar da gönüllerini su gibi sevgilinin ayağına akıtıp o gönüle girmeye çalışırlar.

Sanki bir kâmet-i dil-cûy güzeldir bir serv
Her taraftan akıdır ayagına cûyları

Y(G.442.2)

Selvi boylu güzele dökülen gözyaşları nehre dönse de, sevgili, bu nehrin kenarında bile durmak istemez. Yani sevgili kendi yolunda dökülen gözyaşları karşısında duyarsızdır, kalpsidir. Yahyâ ile hem fikir olan Cevrî bu hali bize şöyle yansıtır:

Dem olmaz kim reh-i ışkunda eşküm cûybâr olmaz
Yine ol serv-i dil-cû rahm idüp bana kenâr olmaz

C(G.121.1)

Cevrî şu beytinde;

Hüsn-i ahlâkına olmakda melâyık meftûn
Zât-ı dil-cûsına itmekde mahabbet âdem

C(K.16.8)

diyerek, meleklerin bile o ahlâkı güzele meftun olduklarını söyler. Nitekim ademin de gönülleri cezbeden güzelle muhabbet etmek istemesi ona gönlünü vermesi çok görülmez. Bir diğer beyitte Cevrî;

Gülistân-ı tab'ının bâg-ı İrem âvâresi
Meşreb-i dil-cûyının Tensîm-i cennet mâ'ili

C(K.32.10)

diyerek, Cennetteki İrem bağlarının gül bahçesine avare olduğunu, Cennet ırmağının da gönül çeken güzelin huyuna mail olduğunu söyler.

Divanlarında şâirler gönüle dair terkipleri sadece sevgilileri için kullanmazlar. Şâirler bazen bir çeşmeye âşık olur, bazen görkemli bir saraya. Nitekim Cevrî çeşmenin güzelliğinden bahsettiği bir beyitte:

Meger her lûlesi bir çeşme-i dil-cûy-ı cennettür
İder cârî müselsel âb-ı tensîm-i musaffâyı

C(Ta.22.6)

diyerek, gönülleri çeken Cennet çeşmesinin adeta birbirlerine sarılan kubbelerinin görüntüsü altında durmaksızın akan suyunu bizlere tasvir eder ve şöyle devam eder:

Feyz-i rabbanî ile Cevrî didi târîhini
Ayn-ı tensîm ü musaffâ âb-ı dil-cûy u zülâl

C(Ta.26.4)

Hızır (a.s.) dünyada iken âb-ı hayat suyunu içmiş ve ölümsüzlüğün sırrına ermiş olduğundan beri sıkıntıda olan insanlara yardım edegelmiştir. Cevrî, Hızır'ın içtiği bu suyu bize şöyle tasvir eder;

Hızır içüp âb-ı latîfin hem didi târîhini
Çeşme-i dil-cû zihî mâ'ül- hayâtı cân-fezâ

C(Ta.75.3)

Şehbender, II. Mahmut zamanında Osmanlı imparatorluğu içinde yerli Müslüman tüccarların korunması bakımından aralarında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı gidermekle görevli bulunan bir kimsedir. Nedîm şu beyitinde;

Aldı bir sevdâ-ger-i dil-cûy aklım kim henûz
Şâh-bender nasbolunmuş nâz şehristânına

N(K.17.50)

der ve güzeli naz şehrine yeni atanmış bir şehbendere benzeterek gönlünü bir tüccar güzeline kaptırdığını söyler.

Nedîm yazdığı bir kaside de gönül cezbeden şeyin Cevrî gibi sadece dilber olmadığını şöyle dile getirir, ve;

Bak ol zemîn-i hûb u dil-cûy ü müşk- bûya
Seyret o sakf-ı pâk-i pür nakş u pür nigârı

N(K.31.4)

diyerek, köşkün nakışlı tavanıyla, mis kokan zeminin gönülleri cezp ettiğini söylemiştir.

Nedîm Tıflî'nin kendini övmekten geri durmadığı bir gazelini tahmis ederek bu övgüye şöyle devam eder:

Konsa nola nahl-i kad-i dil-cûyuma tûtî
Âvihtedir kâkül-i hud-rûyuma tûtî
İmrense aceb mi leb-i hoş-gûyuma tûtî
“Baktıkca benim âyîne-i rûyuma tûtî
Meşk-ı sühan eyler leb-i şeker-şikenimden”

N(Trk.6.3)

Burada Nedîm, papağan gibi değerli bir kuşun, göz ve gönül alan bir fidanın dalına konmasında şaşılacak bir şey olmadığını, bilakis onun Allah vergisi olan kâkülüne asıldığını, tatlı tatlı konuşan dudağına hayran olduğunu ve o dudaktan dökülen güzel konuşmaları taklit ettiğini söyler.

Nedîm, Sadabad'a duyduğu aşkı bir kez daha dile getirir ve şunları söyler:

Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyû aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahı o dil-cû gülşeni
Serv-i nâzım gel Nedîm-i zâr gezdiresin seni
Seyr-i Sa'd-âbâd'ı sen bir kere îyd olsun da gör

N(Ş.4.5)

Nedîm'deki Sadabad aşkının bir nedeni de orayı ay yüzlü ahuların, güzellerin ziyaret etmesidir. Sadabad'ın güzellerle dolması Nedîm gibi aşkı, âşık olmayı seven bir şâir için oldukça önemlidir. Hatta o kadar önemlidir ki, şâirin divanında Sadabad tasvirlerine defalarca rastlamaktayız.

Anda seyret kim ne fırsatlar girer câna ele
 Gör ne dil-cûlar ne meh-rûlar ne âhûlar gele
 Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
 Seyr-i Sa'd'âbâd'ı sen bir kere îyd olsun da gör

N(Ş.4.2)

Âşık yaptığı her şeyin sevgilisi tarafından bilinmesini ister. Ondan habersiz bir iş yapmak istemez. Nereye gitse onu da götürmek, nerede gezse onunla gezmek ister. Gül bahçesinde yalnız gezmek istemeyen âşık, selvi boylu gönül çekicinin de yanında olmasını ister. Onun için akıttığı gözyaşları varsın gitsin ırmaklarla yürüsün ama yeter ki sevgilisi yanında olsun.

Serv-i dil-cûyumdan ayrı geçt-i gülşen istemem
 Var yürü istersen ey eşk-i revan cûlarla sen

N(G.99.6)

Sevgilinin beli o kadar incedir ki, bu konuda bol bol mübalağaya yer veren Nedîm, sevgilisinin beli için kıl benzetmesi de yapar. Kalem sevgilinin beli için gönül çekici benzetmesini yapacakken, gözle bile görülemeyecek kadar ince bel karşısında kalemin ucundan kıl benzetmesi çıkıverir.

Miyân-ı yâri dil-cûdur demek kasdeylemiş ammâ
 Yanılmış hâme-i mutlak-inan dil-cûyu mû yazmış

N(G.51.2)

Nedîm, divanında “dil-cû” ter kibine en fazla yer veren şâirimizdir. O bu kelimeyi “gazel-i dil-cû”, “tarh-ı dil-cû”, “sâhil-hâne-i dil-cû”, “nazm-ı dil-cû” ve “kamet-i dil-cû” terkipleriyle birlikte kullanır. Bu terkiplerin geçtiği beyitleri vermek gerekirse;

Olmaz el-kıssa pesend etmemek ahbâb Nedîm
 Böyle pâkîze-edâ bir gazel-i dil-cûye

N(G.133.7)

Tamâm oldukça dedi seyredenler tarh-ı dil-cûsun
 Hudâyâ devlet-i bânîsi dâim ber-mezîd olsun

N(Ta.24.21)

Bu mısrala Nedîmâ bende tahrîr etti târîhin
Leb-i deryâda pek oldu bu sâhil-hâne-i dil-cû

N(Ta.8.9)

O hakân-ı güzînin gûş edenler nazm-ı dil-cûsun
Sanır kim Şeh Selîm eş'ârıdır tarz-ı belâgatle

N(Ta.46.5)

Ye ol vâlâ alem kim kamet-i dil-cûsu olmuştur
Riyâz-ı cennetin gûyâ ki bir serv-i hırâmânı

N(K.10.47)

2.24. Dil-Dâde

Âşık güzelle bir kere karşılaştığında onu hemen gönlüne alır ve acı dolu hayatı da başlamış olur. Sevgili kaçar, âşık kovalar, yorulur, düşer, ağlar, canı yanar ama yılmaz devam eder sevgilinin peşinde koşmaya. Bir bakışı yetecektir gönlün huzur bulmasına ama sevgili ondan bile mahrum bırakır aşığını. Biri acı çektirmekten hoşlanırken diğeri acı çeke çeke olgunlaşır ve alışır bu halde yaşamaya. Akli başındayken de sarhoşken de âşıktır sevgilinin saçına, gözüne her bir yerine.

Zülfine bend eyledük akli olup âzâde-ser
Çeşmine dil-dâde olduk âşık-ı mestâne yüz

C(G.102.3)

Şâir, gün gelir o cihan efendisine halis bir niyetle, temiz bir gönülle âşık olur, köle olur, cana yakın bir sevgili olur.

Olmışdı hulûs ile şehenşâh-ı cinâhun
Hem bende-i dil-dâdesi hem mûnis ü yârı

C(Ta.78.2)

Âşık kendi seçtiği bu çileli yolda ilerlerken rakiplere lutfetmekten çekinmeyen çapkın sevgili, her vakit bıkmadan usanmadan cefâ eder aşığına. Âşık çaresiz razıdır her şeye, yalnız tek bir isteği vardır o merhametsizden; o da kendini yabancı bilmemesi, el muamelesi yapmamasıdır.

Sana dil-dâdeyim ey şûh istersen dil-âzâr ol
Eğer yoğ ise de uşşâka rahmîn sevdiğim vâr ol
Ne çâre kaail olduk hep cefâ-cûy-i sitem-gâr ol
Ne olur sen heman lûtfeyle bizden olma bîgâne

N(Ş.24.2)

Sevgilinin kaşu, şekli itibariyle hançeri andırır. O, hançerle pek çok gönlü yaralamış, yok etmiştir. Saç, kirpiğe yaklaştıkça sevgili elini hançerine yaklaştırır ve gönülleri yaralamaya devam eder. O hançerin ucunda âşık kan gördü mü bilir ki sevgili az önce pek çok gönlü talan etmiştir.

O zâlimde yine dil-dâde-küşlükten nişan vardır
Görürsün hancer-i ebrûsunun nevkinde kan vardır

N(G.43.1)

Divan Edebiyatı'nda İbrahim Peygamber bereketiyle anılır. "Halil İbrahim sofrası" diyerek edebiyatımıza, dilimize, günlük yaşamımıza aldığımız bu bereket sembolünü Nedîm, İbrahim Peygamber'le adaş olan Damat İbrahim Paşa'nın da o bereketten nasiplendiğini, elinin cömertliğine cümle alemin âşık olduğunu şöyle dile getirir:

Semiyy-i pâk-i Nebiyy-i kerîm İbrâhîm
Ki dest-i cûduna dil-dâde cümle-i âlem

N(K.21.12)

2.25. Dil-Dâr

Ayna dildârın güzelliğini yansıtır. Bu yüzden oldukça değerlidir. Yahyâ şu beytinde;

Da'va-yı hüsn ü Melâhat eylemiş dildâr ile
Lâzım oldu yâr ile mir'ati etmek etmek rû-be-rû

Y(B.136)

diyerek, aynanın bazen o güzelliği yansıtmasından dolayı güzellik davasında bulunduğunu, bu davayı da ancak sevgilinin gelip aynayla yüzleşerek çözebileceğini söyler.

Âşık çektiği aşk acısıyla adeta dert küpü olmuştur. Çekmediği elem, sıkıntı kalmayan dertli aşığın bu perişan hali, derdine derman bulmasını engeller. Zaten derdinin dermanı bile olmayan aşığın bu halini şikâyet etmeye bile takati yoktur.

Dil-dâr elemi hicr gamı ta'n-ı agyâr
Yahyâ bu kadar derde ne dermân ederin ben

Y(G.256.5)

Âşığın çektiği âhların çokluğu yaşadığı ıstırabın ne kadar çetin olduğunu gösterir. Sevgilinin yüzünü hayal ederek sabahlayan âşık, o yüzü muma benzetirken çektiği bu âhları ise o mumun dumanına benzetir.

Ruhu yâdiyle dil-dârın sabâh olunca âh etdim
Geçindik ârifâne şem' dilberden duhân benden

Y(G.269.3)

Gözyaşları hiç eksik olmayan âşık halini sevgiliye gösterip, kendini acındırmak ister. Yalnız bu uğurda o kadar gözyaşı dökmüştür ki, adeta gül renkli akmaya başlayan bu yaşlar, aşığın solgun, sararmış yüzüne kan getirir ve aşığın halini anlatıp kendini acındırmasına mani olur.

Ruh-ı zerd ile arz-ı hâle kasd etdikçe dil-dâra
Olur mâni aman vermez yenilmez eşk-i gül-gûnum

Y(G.246.2)

Yahyâ'nın gözünde devlete ermek, sevgiliye ermek gibidir, yani vuslat gerçekleştiği an âşık devlet ehli olmuş demektir.

El verse visâli bana dil-dâr elin öpsem
Bir devlete ersem yine ol yâr elin öpsem

Y(G.238.1)

Sümbül denilince akla şüphesiz sevgilinin saçı gelir. Yahyâ, sevgilinin saçlarını yüzüne döktüğünde gül bahçesini adeta sümbül bahçesine çeviren bahçivani andırdığını ve sümbüller içinde yüzün tıpkı lâle gibi göründüğünü şöyle dile getirir:

Tagıdır dil-dâr zülfün zînet-i ruhsâr eder
Gülsitânın bâgbân-ı hüsn sümbül-zâr eder

Y(G.76.1)

Âşık vücuduna aşk yolunda feda etmedikçe vuslata eremez. Sinesi sedef gibi parça parça olmadıkça gerçek aşka ermiş olmaz. Onun niyeti gönül aynasını ortaya çıkarmaksa önce sinesini paramparça etmelidir. Aksi takdirde o âyîne-i rûy-ı dildâr ortaya çıkmaz.

Olmadı sînesi âyîne-i rûy-ı dildâr
Olmayınca bu temennâ ile sad-pâre sedef

Y(G.173.2)

Sevgilinin kaşları yaya benzer, kirpikleri ise o yayın okları gibidir. Sevgili yayla aşğın çaresiz, zavallı gönlünü hedef almak istediğinde o gönlü kendinden biraz uzaklaştırır ki, ok hedefe daha kolay ulaşsın.

Dil-i bîcârenin dil-dâr mehcûr oldugun ister
Nişân-ı tîrinin ol kâşî yâ dûr oldugun ister

Y(G.58.1)

Yay, sadece sevgilinin kaşlarıyla birlikte kullanılmaz. Bazen yay aşğın beli içinde kullanılır. Çektiği aşk acısıyla beli iki büküm olmuş âşık, duruşuyla yayı andırır. Sevgiliyle yan yana geldiğinde onun elindeki yay gibi durur. Böyle bir duruş da sevgili içinde keman-keş (ok atan, yay kullanan) benzetmesi kullanılır.

Âşık-ı ham-geşteden dil-dâr kim olmaz cüdâ
Bir kemân-keşdir ki yanınca kemânın gezdirir

Y(G.100.2)

Sevgilinin yüzü çoğunlukla gül bahçesini hatırlatır. Yüzdeki kırmızı yanaklar ve dudak o bahçedeki en güzel güllerdir. Ayna tüylerden yayılan koku da gül bahçesi gibi misk yayar etrafa.

Rûy-ı zîbâsında dildârın ki müşğîn mû biter
Benzer ol gülzâra etrâfında anber bû biter

Y(G.72.1)

Tarihe geçmiş âşıkların yaşantıları hep acı, elem doludur. Leylâ ile Mecnûn'un, Ferhat ile Şirin'in Divan Edebiyatı'ndaki bahisleri genelde şöyledir: Leylâ; sevgili, saç ve gece benzetmeleriyle birlikte kullanılır. Mecnûn ise; deli, mest, rüsvâ, divane ile çıkar karşımıza. Hele yaşadıkları aşk hikayeleriyle yan yana telaffuzları, yüreklerimizi dağlar. Ferhat'ın beyitlerde yer almasının en mühim nedeni kuşkusuz Şirin'e kavuşmak için dağları delmesidir. Kûhken (dağ kazıcı) olarak nitelendirilen Ferhat da tıpkı Mecnûn gibi yaşadığı aşkla kahraman olmuştur. Yahyâ tarihe mâl olmuş bu şahsiyetleri ve yaşadıkları çileleri hatırladıkça kendi sevgilisine gönlünü açmakta çekinir. Aksi halde gönül yakan dilber, aşğın gönlünü yakacağından Yahyâ, muradını güzele söylemez, daha doğrusu korkudan söyleyemez.

Aşk-ı Leylâ ile çekdi Kays envâ-ı mihen
 Gussa-ı Şîrîn ile telh oldu ayş-ı Kûhken
 Söyleme dil verdiğin dil-dâra Yahyâ sen
 “Bu murâdın mülket-i gönlün alıp yağma eden
 Bir sitem-kâr-ı cefâ-cû dilber-i dil-sûzdur”

Y(Th.5)

Sevgili aşğın gönül aynasını bizzat kendi kırdığında, âşık sevgilisinin kendine merhamet edeceğini sanır. Ancak sevgili gönül aynasına bakıp da yüzünün kırık ayna parçalarındaki farklı yansımalarını görünce başını geri çevirir. Lütumsuz kalan âşık sevgilisinin bunu kendine çok görmemesi gerektiğini şöyle söyler:

Dilin bir kez sınık mir’atine bakdı yüzün dürdü
 Tecellâ-yı cemâlin var ise dildâr çok gördü

Y(G.415.1)

Âşık sevgilisinden bir buse aldı mı keyfine diyecek olmaz. Ama bunu yapabilmesi, sevgilinin buna müsaade etmesi imkânsız gibidir. Sevgili şeftaliye benzeyen iki yanağını âşıktan mahrum eder. Gül bahçesinin adeta ziyneti olan bu yanaklara münasebetini Yahyâ şöyle dile getirir:

Bir iki şeftâlû ruhsârından ey dil-dâr ver
 Ziynet-i gülzârdır zîrâ nihâl-i bâr ver

Y(G.121.1)

Serv, ar’ar ve bân ağaçları uzun boylarıyla sevgiliyi hatırlattıkları için Divan Edebiyatı’nda sıkça yer alırlar. Âşık sevgiliye sarılamadığı zamanlarda çimenlere uzanır ve bu uzun boylu ağaçlara sarılarak teselli bulur.

Âşık kadd-i dildâr hevâsıyla çemende
 Geh serve gehi ar’ara geh bâna sarılmış

Y(G.164.2)

Firdevsî’nin Şehnâmesi’nde sıkça adından bahsettiği İran’ın ünlü pehlivan ve savaşçısı Rüstem-i Zâl’in, Yahyâ’nın divanında bahsi geçerken Rüstem’in oku ve kılıcı sevgilinin oktan da kılıçtan da keskin ve maharetli bakışları, kaşları yanında değersiz kalır.

Müje-i gamze-i ebrûsunu gör dil-dârın
Rüstem-i Zâl nedir tîgi nedir tîri nedir

Y(G.70.3)

Yahyâ, sevgilisi için kaleme aldığı gazelleri yanık, yaralı gönlüyle okurken, sevgili kendisi için yazılmış bu şiirlere rağbet bile etmez. Âşık bu halde kendi söyler, kendi dinler.

Eş'âr-ı pür-sûzum okur bir hüsn tedbîr eylemez
Ben söylerim ben dinlerim dildâre te'sir eylemez

Y(B.42)

Yahyâ dildâr'ı “gam-ı dil-dâr”, “reh-güzer-i dildâr” ve “vuslat-ı dil-dâr” terkipleriyle de kullanır. Bu beyitler şöyledir:

Ancak gam-ı dil-dârı alır havsala-ı aşk
Yahyâ olamaz ona mezâhim gam-ı dünyâ

Y(G.2.5)

Eşk çün kanlı degildir yolunu pâk etsin
Hiç geçilmez dediler reh-güzer-i dildârı

Y(G.413.2)

Gönül geç vuslat-ı dil-dâr ümîdinden ne mümkündür
Çeke pehlûya bir nâçiz zerre mihr-i rahşânı

Y(G.441.4)

Sevgili gam oklarını aşğın gönlüne atmaktan, onu yaralamaktan çekinmez. Âşık ise sevgilisinden gelen cevri ü cefalara alışık olduğu gibi bu can yakan oklar karşısında göğsünü canına siper edip ne bir saklanacak yer arar ne de kaçmaya meyleder.

Tîr-i gam-ı dil-dârâ cân sîne gerüp turdı
Ne meyl-i gürîz eyler ne cây-ı penâh ister

C(G.78.2)

Sevgiliye vuslat aşğın gözünde bazen o kadar ulaşılmaz olur ki bu hayalin asla gerçekleşmeyeceği ümitsizliğine düşen âşık kendini dipsiz, kenarsız karanlık bir denize benzetir.

Yok bizde ümîd-i vasl-ı dil-dâr
Gark-ı yem-i bî-kenâr-ı ışkuz

C(G.122.4)

Bu gerçeikle yaşayan Cevrî canını sunduğunda bile sevgilinin kabul etmeyeceğini şöyle dile getirir:

Cânını gamze-i dil-dâr kabûl itmeyicek
Olamaz ışk ile mümtâz u müselleme âşık

C(G.139.4)

Ferhat ve Mecnûn'un ortak yönü hayatları boyunca acı çekmelerine rağmen vuslata erememeleridir. Âşık sevgilisine kavuşamayacağını, sonunun Ferhat'a ve Mecnûn'a benzeyeceğini bildiği halde acı dolu çileli yolunda ilerlemeye devam eder.

Âşıkam ammâ murâdum yok dil ü dil-dârdan
Bî-heves itmem tenezzül Kays u Ferhâd olmaga

C(G.242.2)

Cevrî de farklı olarak dildâr'ı "menzil-i dil-dâr" terkihiyle birlikte kullanır. Bu beyit şöyledir:

Dil germ-i taleb menzil-i dil-dâr nümâyân
Hâsıl buna âmâdedür esbâb-ı mahabbet

C(Trk.3/3.10)

Âşık sevgilisinin güzelliği ve onun olgun duruşu karşısında vücudundan geçmezse, onun uğrunda acı çekmezse gerçek olgunluğa eremez. Nitekim bu hal Nedîm'in dizelerine şöyle yansır;

Kemâl-i hüsnünü derk eyledikçe dil-dârın
Önünde mahv-i vücûd etmemek kemâl midir

N(G.25.8)

Sevgili, zulüm şarabından sarhoş olmuş gözleriyle, kıvır kıvır olan kâkülleriyle, çatık kaşlarıyla aşığı kendinden geçirir. Bu güzellik unsurlarının bir dilberde toplanması karşısında aciz kalan âşık cefâdan zevk alan güzelin kendi sevgilisi olması için adeta yalvarır.

Çeşmânı siyeh-mest-i sitem kâkülü pür ham
Ebrûları pür çîn
Benzer ki bu dil-dâr-ı cefâ-kâr senin dir
Bî-çâre Nedîmâ

N(G.38.5)

2.26. Dil-Dûz

Aşk bir ok gibi gönüle saplandığı andan itibaren âşık için zulüm dolu yaşam başlamış demektir. Bu gözle görülmeyen aşk okunun mahiyetini âşık gönlüne değince ve canı yanmaya başlayınca anlar. Bu derdi âşık olmayanların anlaması da beklenmez. Çünkü onlara bu aşk oku isabet etmemiştir.

Cânına tokunmayınca bilmez âdem n'oldugun
Tîr-i dil-dûz-i muhabbet şöyle nâ-peydâ gelir
Y(G.101.3)

Yahyâ şu beyitinde;
Sûzen-i dil-dûz-ı gamzen geçdi câna şöyle kim
Geçmedi cân riştesi ol sûzen-i dil-dûzdan
Y(G.278.3)

diyerek, sevgilinin gamzesini iğneye benzetir. Âşığın gönlüne o keskin yan bakışlar isabet ettiğinde canı deler geçer. Yani gamze iğneyken, can ipliğe benzer.

Yahyâ, I. Ahmet'in tahta çıkışını öven bir beyitinde herkesin memnuniyetini, feleklerin ona itaatle döndüğünü, okunun bile feleklerin dokuz katmanını delecek güçte olduğunu şöyle dile getirir:

Felekler dönmesin ol şâh-ı devrâna itâ'atden
Tokuz tâsına eflâkin yeter bir tîr-i dil-dûzu
Y(Kt.3.3)

Yahyâ bu terkibi "nâvek-i dil-dûz" ile birlikte de kullanır.
Sîne-i uşşâkı tîg-i gamzesi sad çâk eder
Her biri müjgânının bir nâvek-i dil-dûz olur
Y(G.130.4)

Ok bazen demirden sapanı bile delebilir. Usta atıcının oku demir kapıları bile delip geçiyorsa, aşığın gönlünü ne hale sokar bilinmez. Cevrî bu hali bize şöyle sunar:

Nâvek-i dil-dûz ile deldi saban demürini
Hem demür kapuyı deldi tîr-i tîr-keşle hemân
C(Ta.118.2)

Nedîm kalemiyle bazen birilerini eleştirir, hicveder. Şâirin kaleminin ucu öyle keskindir ki, sevgilinin kaşının ucundan bile daha yaman be beter olduğunu Nedîm şöyle dile getirir:

Gûşe-i ebrû-yı dil-berden yamân oldu Nedîm
Şîve-i dil-dûz-ı nevk-i kilik-i tannâzın senin

N(G.69.6)

Nedîm de bu terkihi farklı olarak “gamze-i dil-dûz” ile birlikte kullanır. Nitekim bu beyit şöyledir:

Dil mi koydu âh kim hun-keşte-i cevri etmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hâk kârının cellâdıdır

N(G.20.3)

2.27. Dil-Firîb

Sevgilinin bir hali diğerini tutmaz. Aşığın eziyet etmekten çekinmeyen sevgilinin bazı hareketleri aşığın gönlünü aldatır ve âşık kendini seviliyor zanneder. Sevgilinin bu belli belirsiz hareketleri âşıқта sabır bırakmaz. Nitekim bu hal Yahyâ'nın diline şöyle yansır:

Nice sabra kalır çün yer ede o yâr dilde
Harekât-ı dil-firîbi koya mı karâr dilde

Y(G.337.1)

Sevgili gönül aldatan gözleriyle naz cümbüşüne başlayınca tahammülü, sabrı kalmayan aşığın bu haldeyken etekleri bile yırtılmıştır. Yahyâ ile hem fikir olan Cevrî bu hali bize şöyle yansıtır:

Başladukça cünbiş-i nâza o çeşm-i dil-firîb
Çâk olur ceyb-i tahammül dâmen-i sabr u şekîb

C(G.9.1)

Alemdeki karışıklığa neden olan sevgilinin fitne dolu gözleridir. O gözlerden çıkan bakışlar dünyayı sarhoş edip harap etmekle kalmaz, her fitneci bakış alemde karışıklık çıkarıp herkesi birbirine düşürür.

Çeşm-i şûhun âlemi mest ü harâb itmekdedür
Her nigâh-ı dil-firîbün fitne –kâr olmaktadır

C(G.80.4)

Nedîm sanatını övdüğü şu beyitte;
Ne gam Nedîm o bütün nâz-ı dil-firîbinden
Zebân-ı tab'cü harf-i niyâza çeşpândır

N(G.42.5)

diyerek, gönülleri cezp ettiğini, lisanının yerinde ve uygun olduğunu söyler.

2.28. Dil-Hâh

Gönül aşkı ve onun getirilerini bile bile bu işe kendi isteğiyle girmiştir. Kalbinin yüceler yücesi Hakk'ın ihsanını, lütuflarını taşıyabileceğini bildiği için gönlü aşk talebini isteyerek seçmiştir.

Var kalbimizün kuvvet-i ihsânına Hakkun
Zîrâ taleb-i ışkını itmiş bize dil-hvâh

C(T.3/2.7)

Nedîm'in bahara ya da onun dilinden düşürmediği Sadabad'a ulaştığında ne kadar mutlu olduğunu biliyoruz. Nitekim böyle bir günde gönlünün her türlü isteğine kavuşmuş aşğın ilk defa yanında olan feleğe, ay ve güneş bile şaşırmıştır.

Çok zamandır olmamıştır dûş çeşm-i mihr ü mâh
Böyle çerhin vefk-ı dil-hâh üzre bir devrânına

N(K.17.39)

2.29. Dil-Güşâ

Âşğın gözünde içki meclisleri gül bahçesi gibidir. Bahçedeki kırmızı güller, kırmızı şarap dolu kadehleri andırır. Bu da şâire baharın geldiğini ve artık gönlün sefalar bulması gerektiğini hatırlatır.

Mey-i âliyle pür peymâne-i gül bezm-i gülşende
Safâlar sür gönül kim erdi câm-ı dil-güşâ devri

Y(G.399.2)

Yahyâ'nın içki içip içmediği ya da meyhaneye gidip ditmediği tartışmaları yapıla dursun Yahyâ şunları söyler:

Harâbatı egerçi görmedik ammâ görenlerden
İşitdik bir neşât-efzâ makâm-ı dil-güşâ derler

Y(G.85.3)

Burada Yahyâ meyhaneyi görmediğini ancak oraya gidenlerin keyiflendiklerini ve oranın gönüller açan bir yer olduğunu, işittiğini söyler.

Gönül açan her zaman sevgili olmaz. Bazen güzel bir şiir bile gönlün ferah bulmasına yardımcı olur. Bu durumu Yahyâ şöyle dile getirir:

Açılmadıysa gönül künc-i hücrede Yahyâ
Kenâr-ı gülşene çık şi'r-i dil- güşâ diyerek

Y(G.195.5)

Dünyada hiçbir âşık yoktur ki sevgilinin kırmızı dudağına mest olmasın. Bu perişan âşık ne sevgilinin dudağından ne de gönlü ferahlatan kadehten geçebilir.

Var mıdır bir âşık-ı şûrîde bir dem dehrde
Mest olup la'linle câm-ı dil-güşâdan geçmedi

Y(G.447.3)

Yahyâ Edirne şehri için yazdığı bir gazelde şehrin gönülleri mest ettiğini, feraha erdirdiğini şöyle dile getirir:

Dil hırâş eyler nazar kıldıkça mihnet artırır
Dil-güşâ her bir makâm-ı gam-zedâ-yı Edirne

Y(G.378.3)

Cevrî ise Ahmet Paşa için yazdığı bir tarihte onun can bahşeden bir havasının olduğunu, bu havanında etrafa mis kokular yayan, gönüller açan tatlı bir rüzgârı andırdığını şöyle ifade eder.

Hem hevâ-yı cân-fezâsı rûh-bahş
Hem nesîm-i dil-küşâsı müşk-sây

C(Ta.70.6)

Çeşme için yazdığı bir tarihte de Cevrî;
Didi târîhini bu çeşme-i pâkün Cevrî
Dil-küşâ ayn-ı latîf âb-ı musaffâ-yı tahûr

C(Ta.67.13)

diyerek, o tertemiz çeşmenin gözünden akan saf suyun gönülleri ferahlattığını söyler. Cevrî'nin bir başka çeşmeyi övdüğü beyit şöyledir:

Dil-küşâ ayn-ı hayât-ı cân-fezâ
Menba-ı Kevser sebîl-i âb-ı nâb

C(Ta.25.5)

Gönlü en çok ferahlatan, başı dik tutan vasıtaları Cevrî şöyle sıralar:

Dil-küşâ behcet-nümâ zîbâ-müferrih cân-fezâ
Bulmuş esbâb-ı safâ ser-cümle tertîb ü nizâm

C(Ta.79.5)

Cevrî'de gönül ferahlatan unsurun sadece dilber olmadığını, padişahın makamına seslendiği şu beyitte daha iyi görmekteyiz:

Zîhî müferrih u zîbâ-makâm-ı rûh-efzâ
Ki oldı her tarafı dil-küşâ misâl-i cinân

C(Ta.80.2)

Hasan Çelebi'ye ait bir sarayı överken de Cevrî şunları söyler:

Bu müferrih menzilün her kûşesi

Ol kadar feyz ile oldı dil-küşâ

C(Ta.84.7)

Seyr idüp Cevrî didi târîhini

Kasr-ı âlî dil-küşâ cây-ı safâ

C(Ta.84.9)

Çamlıca İstanbul'un en güzel mesire yerlerinden biridir. Adeta cennet bahçesini andıran bu yeri Cevrî överken şöyle der:

Yer yüzinde gülşen-i cennet gibi zînet bulup

Oldı şâhâne mesîre dil-küşâ cây-ı safâ

C(Ta.87.5)

Cevrî yazdığı bir beyitin Allah'ın takdiriyle gönülleri açıp ferahlattığını şöyle dile getirir:

Hak mübârek eyleye Cevrî didi târîhini

Dâimâ âbâd ola bu dil-küşâ beyt-i safâ

C(Ta.94.2)

Saray o kadar güzeldir ki Cevrî orayı anlatmakla bitiremez. İrem bahçesini andıran muhteşem güzelliğiyle gönüller açan saray hakkında Cevrî şöyle diyerek devam eder:

O zîbâ tarh ile bir dil-küşâ kasr-ı İremdür kim

Getürmüş bunda vaz itmiş felek aynı ile gûyâ

C(Ta.39.2)

İnşa edilen bu sarayı Allah'ın haşra dek devamını sağlaması için yaptığı bir duada Cevrî şunları söyler:

Kıldı bu kasr-ı dil-küşâyı binâ

İde ma'mûr haşra dek Allâh

C(Ta.34.2)

İbrahim Paşa'nın yaptırdığı sebili överken Cevrî, onun saf, berrak, gönülleri ferahlatan temiz suyundan içenlerin, Hızır (A.S.) gibi ölümsüzlüğe ereceğini söyler:

Hızr-ı hâme yazdı bu ta'rîf ile târîhini

Selsebîl-i nâb u pâk âb-ı hayât-ı dil-küşâ

C(Ta.15.25)

Mübalağa yaptığı bir başka beyitte Cevrî, cennetteki ırmakların; saf, temiz, gönül açan çeşmenin suyuna susadıklarını şöyle ifade eder:

Dil-küşâ çeşme-i sâfi ki olur
Âbına teşne uyûn-ı cennât

C(Ta.20.3)

Sultan Murat Han zamanındaki gönüller açan sarayın saadetle bina edildiğini söyleyen Cevrî, rütbece Hz. Süleyman (A.S.)'in tahtıyla aynı derecede olmasını ümit eder.

Sa'âdetle bu kasr-ı dil-küşâyâ eyledi bünyâd
N'ola hem-pâye olsa kadr ile taht-ı Süleymâna

C(Ta.6.2)

İbrahim Paşa zamanındaki sarayı överken gül bahçesinin gönüller açtığını, havasının gönüllere ferahlık bahşettiğini, alanının cenneti andırdığını şöyle anlatır:

Gülşeni hurrem güli dil-keş hevâsı dil-küşâ
Sâhası cennet nişâtı rûh-bahş-ı câvidân

C(Ta.12.5)

Şimdiye kadar ele aldığımız beyitlerden farklı olarak Cevrî, dilgüşâ'yı bu kez bahar rüzgârı için kullanır. Bilindiği gibi bu safa bahşeden rüzgâr, esmeye başladı mı baharın geldiği anlaşılır ve goncaların gönüllere tatlı tatlı dokunarak da açılmasını sağlaması şâirin diline şöyle yansır:

Esüp nesîm-i safâ-bahş-ı dil-küşâ-yı bahâr
Şüküfte itdi dil-i gonçeyi hevâ-yı bahâr

C(G.29.1)

Bu rüzgârın bir nefesiyle açılan binlerce goncanın karşısında hiç gönüller ferah bulmaz mı?

Bin gonçeyi küşâde ider bir nefesde bâd
Olmaz mı hiç böyle dem-i dil-küşâ latîf

C(G.130.2)

Cevrî bu terkiplerin dışında “şerh-i dil-küşâ” terkiibini de kullanır. Bu beyit şöyledir:

Medh-i zâtı nükte-i ma'nâyâ metn-i bî-misâl
Vasf-ı hâli nüsha-i tahkîka şerh-i dil-küşâ

C(Ta.23.9)

Nedîm, Kapudan Mustafa Paşa'nın övdüğü bir bahçeye yazdığı mesnevide oranın güzelliklerini sıralarken ne kadar hoş ve gönül açıcı bir yer olduğunu ve bahçedeki berrak, saf, temiz havuzun, küçük çocukların kar gibi bembeyaz göbeklerinden daha güzel olduğunu şu dizelerle anlatır:

Hoşâ dil-güşâ havz-ı berrâk u sâf
Cüvânanda var mı bu safvette nâf

N(Mes.10.40)

Nedîm, Çırağan zamanı geldiğinde şarkılarını bir başka söyler. Baharın tüm güzelliğini insanlara sunduğu bu devirde Nedîm'in içi içine sığmaz ve dili döndüğünce oranın güzelliğini şöyle dile getirir:

Can fezâ tura-i hûban gibi zülf-i sünbül
Dil-güşâ nazm-ı Nedîmâ gibi rushâre-i gül
Dün gülistanda işittim ki der idi bülbül
Müjdeler gülşene kim vakt-i Çerâgan geldi

N(Ş.28.5)

Burada da bahsi geçtiği gibi sümbüllerin saçı güzellerin kakülünü andırıp cana can katarken, güllerin yaprakları Nedîm'in şiirleri gibi gönüller açar. Bu heyecanla bülbül bile dile gelip gül bahçesine Çırağan vaktinin geldiğini müjdeler.

Nedîm gördüğü her güzele âşık olmasını bazen doğru bulmaz. Onun gönül aynasından etrafa pek çok dilberin sureti yansır ve gerçek anlamda sevebileceği, uğruna gözyaşı dökebileceği biri çıkınca karşısına ne yazık ki gönlünü veremez, çünkü gönül aynası eskisi gibi temiz değildir. Nitekim bu hayal kırıklığı Nedîm'in diline şöyle yansır:

Dirîgaa olmadık bir dil-güşâ ma'sûkâ dil-dâde
Hele âyînemiz bî-baht rûşen-ger husûsunda

N(G.119.7)

III. Ahmet'in, İbrahim Paşa'nın sarayına teşrifiyle neşelenen şâir, mutluluğunu anlatırken padişahın tüm cömertliğiyle sarayı ziyareti gönüller açmış, herkesi heyecanlandırmıştır. Hatta mevsim kış olmasına rağmen padişahın teşrifiyle bahar kendini hissettirmiştir.

Hey ne şevk-ı dil-güşâdır kim kemâl-i feyz ile
Bu şitâ eyyâmını fasl-ı behârân eyledi

N(K.36.2)

Nedîm, III. Ahmet'in tuğrasını överken de onun gönüller açan güzel bir şeklinin olduğunu, görenlerin hayran kalıp gözlerini alamadıklarını şöyle dile getirir:

Taâlallâh ne tavr-ı hûb u şekl-i dil-güşâdır bu
Ki her bir şivesi hayret verir baktıkça insâne

N(K.37.9)

Cevrî gibi sarayın güzelliklerini öve öve bitiremeyen Nedîm sarayın nasıl gönüller açtığını şöyle anlatır:

Hele ancak olur böyle Serây olursa âlemde
Müferrih dil-güşâ matbû'u fâhir nâzûk u zîbâ

N(Ta.20.26)

Husûsâ böyle hân-ı bî-bedel kim dil-güşâlıkta
Anın her suffası gûyâ ki bir nev kasr-ı müstesnâ

N(Ta.22.18)

Sultan Ahmet'in sarayına övgüler yağdıran Nedîm, gönüller açan sarayın dünyada tek olup eşi ve benzeri olmadığını şöyle ifade eder:

Yapılsın şöyle kim feyz-i safâda dil-güşâlıkta
Meserette ferahta rûy-ı âlemde vahîd olsun

N(Ta.24.17)

Padişaha, vezire ait her şeyi beğenen ve onları methedip divanında yer veren Nedîm, bu kez Nevşehir'deki İbrahim Paşa Cami'sini överek oranın güzelliğini dil-güşâ terkipleriyle bizlere şöyle sunar:

Bâ husûs işte bu Nevşehr-i muallânın dahı
Etti her bir güşesin âsârı hûb ü dil-güşâ

N(Ta.29.4)

Nedîm bunların dışında dilgüşâ'yı "cây-ı dil-güşâ", "âb-ı dil-güşâ" ve "serâ-yı dil-güşâ" terkipleriyle de kullanır.

Zihî vâlâ serâ-yı dil-güşâ kim tarh-ı matbûu
Serâpâ bî-nazîr ü dil-keş ü rûh-âşinâ oldu

N(Ta.44.1)

Eğer seyretmedinse her birinin tarh-ı dil-cûsun
Bu cây-ı dil-güşâyı gör de anla anları nev'â

N(Ta.52.9)

Bu âb-ı dil-güşâ oldukça cârî havz-ı dil-cûya
Cihan içinde kılsın emrini fermânını icrâ

N(Ta.52.21)

2.30. Dil-Hâne

Kalp, sevgilinin gönderdiği cefa taşlarıyla adeta viraneye döner. Oysa âşık taş dolu bu viranenin yine o taşlarla onarılacağını düşler.

Yıgılsın ko cefâ taşı derûn-ı hâne-i dilde
Yapar bir gün olur ol şâh-ı âdil kalb-i vîrânı

Y(G.428.4)

Cevrî, vezir Hüsrev Paşa'yı övdüğü bir kasidede, onun cennete benzeyen gönül hanesinin her köşesinin, dolaşılmaya degecek kadar güzel bir yer gibi telakki edildiğini şöyle ifade eder:

Dil-hânesi cevlân-geh-i hûrâ-yı safâdur
Her kûşesi cennet gibi bir zînet ü ferdür

C(K.38.6)

2.31. Dil-Hûn

Âşık aşk ıstırabıyla kendini meyhaneye atar ve orada diğer âşıklarla buluşup kendinden geçer. Âşığın gönlü acıdan kan dolar. Meyhanede süslü bir kadehe içki doldurulmak istendiğinde Yahyâ içi kan dolmuş olan gönlünü temizleyip kadeh yerine onu sunmalıdır.

Bir câm-ı ârâya dem gele şâyed sâkî
Dök hûn-ı dili şişeyi pâk et Yahyâ

Y(G.1.5)

Âşık sevgilisine kavuşmak için bu yolda günlerce gözyaşı döker. Bu gözyaşları bir gün diner, fakat gönüldeki kan bir türlü dinmez, çünkü sevgili cefâ taşlarını aşığın gönlüne atarak sürekli o gönlü kırmaktadır.

Gözümün yaşı dükendi dahi hûn-ı dil dükenmez
Var iken cefâ taşıyla nice inkisâr dilde

Y(G.337.3)

Gözyaşı kanlı aktığı için kırmızı şarabı hatırlatır. Yahyâ, kanlı yaş akıtan gözü aşk meyhanesinde gönül kanıyla dolu kadehe benzetir ve bu durumu şöyle gözler önüne serer:

Aşk ol meyhânedir kim bâdesidir hûn-ı dil
Sâgar-ı çeşmimdir ol meyhânenin peymânesi

Y(G.437.2)

Âşıklar canlarını sevgili uğruna aşk pazarında satarlar. Sevgili için canlarını feda etmekten çekinmeyen âşıkların yanına yadigâr olarak kan ve gözyaşı kalır. Âşıkların kanlı gözyaşını canları gibi sevgiliye sunmalarının nedeni başka şeylerinin olmamasıdır. Âşık onları inci, mercan niyetiyle bu pazara getirmiştir.

Mercân-ı hûn-ı dilden lü'lü-yi eşk-i terden
Bâzâr-ı aşka herkes çok yâdigâr akıtdı

Y(G.389.2)

Âşık gam meclisinde gönlü kan ağlarken içmeye devam eder ve o sarhoş haliyle kadehi hem doldurur hem de sarhoşluktan eli titrediği için döker.

Dil-i pür- hûn ki bezm-i gamda kanlar ağladı Yahyâ
Şu meste döndü kim câmını hem toldurdu hem dökdü

Y(G.400.5)

Sevgilinin mestane gözleri, aşığın gönlünü kanla doldurur. Gönül, içindeki bu kanla içki şişesini andırır. Âşık gözlerinden bu kanı akıtmasına ve tekrar içmesine rağmen içkiye kanmak bilmeyen iki sarhoş gibidir.

Hûn-ı dili düketdi o hûnhâr gamzeler
Bir şişe iki mest-i mey-âşâma döymedi

Y(G.403.2)

Âşık o kadar çok kanlı gözyaşı döker ki, bunlar bazen coşan dalgalı bir ateş tufanını andırır. Vücut da tıpkı bu aşk tufanında yüzen gemi gibidir.

Gözümde mevc-i hûn-ı dil degil tugyân -ı âteşdir
Vu cism-i sûz-nâkim keştî-i tûfân-ı âteşdir

Y(G.56.1)

Âşığın gönlü kanlı olduğu için akan gözyaşı kanlıdır. Başka yapacak bir şeyi olmayan âşık tartar, biçer, ölçer yine gözyaşı döker.

Dîde hûn-ı dille pür oldukça eşk-i ter döker
Aglamakdan gayrı nesne bulmaz ölçer döker

Y(G.92.1)

Âşık, eğer sonunda vuslat varsa her şeye razıdır. Bu uğurda kan ağladığına, başına gelen belalara, dertlere asla şikâyet etmemelidir. O vuslat hanına ermek istiyorsa gerçekten niyazı dilinden düşürmemelidir.

Hân-ı ni'am-ı vuslat çok nâz u niyâz ister
Hûn-ı dile râzı ol Yahyâ hele bî-minnet
Y(G.26.5)

Rindler sevgiliye kavuşamadıkları için hiç mutlu olamamışlar ve sürekli acı çekmişlerdir. Fakat bu acıları sevgili için çektiklerinden hallerine razıdırlar. Sevgilinin yan bakışlarıyla gönülleri kan dolan rindlerin içkisi hiç şüphesiz bu kandır. Âşık sevgilinin cefasına razı olup şarap yerine bu kanı içer.

Ser-mest-i gamuz ne rindüz ne levendüz
Nûş-eylemede hûn-ı dili gamze-pesendüz
C(G.112.1)

Kan dolu gönül, aşığın tek sermayesidir. Elinde avucunda bir o vardır. Aşığın çektiği gam onun tek geçim kaynağıdır.

Hûn-ı dil mâye-i ma'âşumdur
Gam mühim-sâz-ı inti'âşumdur
C(G.39.1)

Gözünden akan kanlı yaşı tek sermayesi yapan Cevrî, ne deryalardaki inciye ister, ne değerli bir akik taşına ihtiyaç duyar.

Eşki dîde hûn-ı dil Cevrîye ser-mâye yeter
Dürr-i deryâyâ akîk-i kâna çekmez ihtiyac
C(G.19.5)

Sevgili dudağının deydiği badeyi aşığa göstermezken, rakibe vermekten çekinmez. Âşık bu elemle her gün kanlı gönlünü şarap yapar, içer.

Câm-ı la'lünle safâlanmada her gâh rakib
Hûn-ı dil nûş iderin ben elemünle her dem
C(T.2/3.4)

Sevgilinin dudakları renginden dolayı şaraba benzer. O kırmızı dudaklar açılıp da inci dişler göründü mü onlara erişemeyen aşığın eleme daha da artar, ve gözünden, gönlündeki kandan daha kırmızı yaşlar dökmeye başlar.

Senün la'l-i lebün dürr ü güherler zâhir eylerse
Benüm de çeşmüm eyler hûn-ı dilden la'l-i ter peydâ
C(G.4.2)

Sevgili yan bakışlarıyla aşğın kanlı gönlüne iltifat edeceğine onun acılarına acı katar. Bu haldeki aşğın yapacağı tek şey dua'dır.

Eylemez hûn-ı dil-i uşşâka gamzen iltifât
Hâlümüz müşkildür ol mest-i harâb-ı nâz ile

C(G.225.3)

Gül, bülbülün hikâyesini, kanlı yüreğinin sebebini lisân-ı hâl ile anlatır. Nitekim Cevrî bu hali şu dizeleriyle ifade eder.

Söyler hikâyet-i dil-i pür-hûn-ı bülbülü
Olmış lisân-ı hâl ile gonçe nedîm-i gül

C(G.159.3)

Sevgili aşığa açık sözlü olmadığından, gönülden bir kere ağlamadığından aşğın hali perişandır. Bu halde ne sevgilinin huyundan geçtiği ne de aşğın iki büklüm olmaktan kurtulduğu görülür.

Cevrî kalurdu tâb u tarâvetle haşra dek
Hûn-âb-ı dilden olsa eger feyz-yâb gül

C(G.156.6)

Nedîm, çektiği aşk acısıyla biraz da feleği suçlayıp, ona minnet etmediğini, dilenciler gibi bir kadeh uğruna boyun eğmediğini, paramparça olduğu, sağlam bir yerinin kalmadığı kan dolu yüreğiyle şöyle der:

Laht-i ciger mi kaldı dal-i hun- giriftede
Zahm-âşinâ-yı hancer-i ser-tîzin olmadık
Nittikse eyledik senin ey çerh-i dun senin
Minnet-gedâ-yi sâgar-ı nâ-çîzin olmadık

N(Kt.5)

Yaş dolu göz tıpkı bir kadeh gibi aşk ıstırapıyla dolar, boşalır. Küp nasıl ki şararı bir gün kadehe koymak için saklarsa, gönülde yüreğindeki kanı gözlerden boşalacağı gün için saklar.

Senindir âkıbet ey dîde-i ter dildeki hûn-âb
Ki humlar bâdeyi pinhan da etse câm için saklar

N(G.31.4)

Sevgili kaşının hançere benzeyen köşesiyle pek çok gönlü yağmalamıştır. Nedîm'in de gönlü bu hançerden nasibini almış olacak ki, yaralanmış gönlün kanı

sevgilinin kaşında durmaktadır. Hatta sevgili her gün aşığın gönlünü kanattığından kan orayı mesken edinmiştir.

Gûşe-i ebrûdan ayrılmaz dil-i hun-keştemiz
Lekke-i hundur ki kalmış dâmen-i şemşîrde

N(G.112.4)

2.32. Dil-i Âşık

Sevgilinin yan bakışları ne kadar ezici ve yıkıcı olsa da, âşık o bakışlardan gayet mutlu ve neşelidir. Gönlü âşık, güzeli karşısında kendini feda etmeye hazırdır.

Çü gamze hışm ede eyler nigâh-ı lutfu nevâziş
Fedâ hezâr dil-i âşık ol celâl ü cemâle

Y(G.349.3)

Goncaya şebnemin düşmesi demek, artık yapraklarının açılıp güle dönüşmesi demektir. Onun şebnem damlasıyla yapraklarının açılması kanlı, yaralı gönlünü ortaya çıkarır. Nitekim aşığın gönlü de şebneme benzeyen gözyaşlarıyla parça parça olup açılır.

Katre-i eşkim midir şebnem düşünce goncaya
Çâk eder cismin dil-i âşık gibi pür-sûz olur

Y(G.130.2)

Sevgilinin saçı, edalı, nazlı yürüyüşüyle şekillenince tıpkı yan bakışları gibi âlemden fitneye sebep olur. Bütün rakipleri peşine takan sevgili karşısında, zavallı aşığın, gürültü çıkarıp rakiplerine kötülük edecek bir eşyası bile yoktur.

Reftârun ider âlemi mahşer-geh-i fitne
Milk-i dil-i âşık n'ola pür-şûr u şer olsa

C(G.228.3)

Âşık kendinden sonra dünyaya bir eser bırakmak ister. Yalnız bu âşıkların beğenisini kazanmış, onlara lâyük bir şey olmalıdır. Âşık eğer onlarla isminin anılmasını istiyorsa bu eseri ortaya çıkarmak zorundadır. Nitekim gönlündeki aşk mumunu, yine gönlündeki aşk ateşiyle yakmayı başarabilirse bu eseri de layıkıyla sunabilecektir.

Yak sûz-ı derûnunla çerâg-ı dil-i ışkı
Uşşâk pesend olmaga lâyük eser eyle

C(G.233.2)

Sevgilinin kıvrımlı saçları karşısında âşık kendini yenilmiş hisseder. Saçların bükümleri gibi aşğın beli de iki bükümdür. Çektiği acılara rağmen yine de mutlu olabilmeyi başaran aşğın halini Cevrî şöyle anlatır:

Fark eylemez ışkı hevâdan dil-i âşık
Pür-pîç ü ham oldukça gam-ı zülf-i dütâdan

C(G.192.2)

Nedîm dilberin meziyetlerini sıralarken çapkın gözünün güzelliği karşısında aşğın gönlünün dayanamadığını, kâkülüyle hemen bütün gönülleri zincire vurduğunu ve yakut gibi dudağının mührüyle dünyayı avucuna aldığını hatta bu mührün Süleyman (A.S.)'ın mührünü bile aratmadığını açıkça söyler. Öyle ki Süleyman mührünün, sevgilinin dudağı yanında sadece adı olduğunu şâir şu dizeleriyle gözler önüne serer:

Çeşm-i şühundur dil-i âşıkda te'sîr eyleyen
Kâkülündür âlemi der-bend-i zencîr eyleyen
Mîhr-i la'lindir senin dünyâyı teshîr eyleyen
Sevfiğim mühr-i Süleymân'ın cihandâ âdı var

N(Ş.6.2)

Rind Hak aşğı olduğundan rakiple kavga halindedir. Çünkü rakip, âşık ve mâşuk arasında bir engeldir. Âşık ne zaman sevgiliye varmak istese sevgilinin yanında hep rakibi görür. Aslında âşık da rakibe göre bir rakiptir. Bu demektir ki, ne âşık ne sevgili rakibe kavuşabilir.

Biz nükte-i şinâs-ı nigeş-i fitne-firîbüz
Hem-râz-i dil-i âşık u hem-hal-i rakîbüz

C(G.97.1)

Sevgilinin saçı aşğın ulaşmak istediği yerlerden biridir. Bu yolda büyük tuzaklarla karşılaşacağını bilen âşık saç tuzağına düşmüş gönlünün bir daha kurtulamayacağından emin bir edayla şunları söyler:

Zülfi düşürür dâm-ı hevâyâ dil-i ışkı
Sâlim geçemez ol bu güzer-gâh-ı kazâdan

C(G.192.4)

2.33. Dil-i Âvâre

Âşığın sinesi dert, sıkıntı çeke çeke olgunlaşır ve bu duruma alışır. Hatta öyle bir an gelir ki, gönül nerede bir bela, gam, keder görse ona “aşına” der ve hemen gönlüne taşır.

Getirdin ey dil-i âvâre sîneye bir bir

Ne denlü gussa vü gâm varsa âşinâ diyerek

Y(G.195.2)

Âşık bazen gönlünü çektiği sıkıntının büyüklüğünden dolayı taşıyamaz olur. Ondan kurtulmanın yolu sevgilinin saçını mekân edinmesiyle olur. Çünkü o saç kıvrımlarına ancak gönül sığar ki, âşık bir nebzedede olsa bu ağırlıktan kurtulmuş olur.

Dil-i âvâre ber-kayd olmuş idi bana demlerle

Halâs oldum hele ben anı dahi yâre taşırdım

Y(G.235.4)

Âşığın gönlü güzelin hasta bakışlarıyla iyice hastalanır. Zaten ayrılık derdiyle perişan olmuş gönül bu bakışlarla kendinden geçer. Buna bir de sevgilinin boyu eklenince gönül iyiden iyiye serseri olur.

Zahm-ı gamzenle sîne oldu figâr

Çeşm-i mestin gamıyla dil bîmâr

Serv-kaddin gelirse reftâre

Dil-i âvârede kalır mı karâr

Y(Kt.11)

Sevgili eline tegâfûl ateşini aldı mı aşığın zaten yaralı olan avare gönlünü daha da acıtır. Sevgilinin aşığı görüp de görmezden gelmesine aşığın tahammülü yoktur. Ancak elinden bir şey gelmeyeceğini de bilir ve artan acılarıyla yaşamaya devam eder.

Destine alup tegâfûl âteşin gaddâresin

Âşıkun pür- zahm – dâg itdi dil-i âvâresin

C(Tes.8/1.1)

Âşık çektiğini aşk acısına bir türlü çare bulamaz. Zaten derdine derman bulsaydı mecnun gibi avare olmuş gönlüyle dolaşmazdı sokaklarda.

Bulsa dil-i âvâre eglenmege bîre çâre

Mecnûn gibi olmazdı hîcrân ile âvâre

C(G.247.1)

Âşığın vatanı sevgilinin oturduğu yerdir. O, bu mekânda avare olmuş gönlüyle dolaşırken bir taraftan bu gama, çektiği acıya âşık olur, bir taraftan da kendi derdinin dert ortağı, teselli edeni olur.

Âşıkam âvâre-dil her-câyı yârumdur benüm
Hem gamun dil-dâdesi hem gam-küsârumdur benüm

C(G.166.1)

2.34. Dil-i Bî-Çâre

Sevgilinin saçı aşığının gözünde umman gibidir. Âşığın gönlü saç kıvrımlarına bir kere takıldı mı bu umman girdabı içinde artık kurtulması da zor olur.

Bahr-ı aşkın bir kenârın bulmadı bîçâre dil
Düşdü bir girdâba ol zülf-i ham-ender-ham gibi

Y(G.407.4)

Bu saçlara esir olmuş zavallı, çaresiz gönlün ayakları kıvrımlarla bağlandığı için kurtuluşu da zordur. Bir de saçlar örtüsünden görüldüğü zaman saç kıvrımlarına esri olmuş gönüller bir bir ortaya çıkmaya başlar.

Şüphe yokdur kim çıkar bîçâre diller başdan
Ol şehin taraf-ı külâhından çıkarsa kâkülü

Y(G.421.3)

Karınca nasıl ki yuvasına tane taşarsa, âşık da sevgilinin taneye benzeyen benlerini gönlünün en güzel en gizli yerine taşır. Yahyâ âşıktaki bu hali şöyle izah eder:

Gizlenip dâne-i hâl-i ruhunun sevdâsın
Mûr-ı bîçâre-i dil künc-i süveydâya çeker

Y(G.75.3)

Âşık halvete girdiğinde elini eteğini tüm dünya işlerinden beri eder. Ancak orada bile sinesinden çıkaramadığı ayrılık gamı, kederi, yakasını bir türlü bırakmaz.

Sanma tenhâ künc-i halvetde dil-i bîçâreyi
Senden ayrı sîneden bir ân gamın münfek midir

Y(G.129.4)

Yahyâ niyazı keserse sevgilideki nazın azalmayacağına inanır ve bu yüzden sürekli dua eder ve bu hali diline şöyle yansıtır:

Artırmada Yahyâ dil-i bîçâre niyâzı
Ana göre olursa eğer nâz kem olmaz

Y(G.141.5)

Âşığı kendinden eden, gariban hale sokan, hatta canına bile yabancı, kayıtsız kılan hiç şüphesiz sevgilinin gamzelerine olan aşinalığıdır. Yahyâ gibi aşk acısını fazlasıyla yaşayan, bilen Cevrî bu hali bize şöyle anlatır:

Âşinâ-yı gamzesi bîgânedür cândan bile
N'ola olursa dil-i bî-çârenün hâli garîb
C(G.9.4)

2.35. Dil-i Bî-Karâr

Gönül, sevgilinin karargâhı olduğundan beri kararsız bir halde oradan oraya sürüklenir. Yahyâ gönlünü bu halde Süleyman Peygamber'in tahtına benzetir.

Makarr-ı şâh-ı aşkın olalı dil bî-karâr oldu
Süleymân seyr için tahtına gûyâ kim süvâr oldu
Y(Kt.18.1)

Âşığın gönlündeki kararsızlık aşk havasından kaynaklanır. Kararsızlık derken daha çok âşığın sevgiliye olan kararsızlığından ziyade gönlünün aşka karar kılamaması anlaşılır.

Dil bî-karâr olursa da hem-vâre gam değil
Dilde hevâ-yı aşk hele ber-karâr eser
Y(G.94.4)

Nedîm'e göre gönlü kararsız kılan aslında sevgilinin akıl almaz hercâi hareketleridir. Âşık gönül aynasında sevgilinin güzel yüzünü aksettirmek için orayı sürekli gümüş suyuyla yıkayıp temizler.

Âyîneye yüz aklığı sîm-âbdır Nedîm
Sâf oldu sînemizde dil-i bî-karâr ile
N(G.138.7)

2.36. Dil-i Bî-Mâr

Âşık derdinin dermanını asla bir tabipte aramaz. O ilacının sevgili de olduğunu bilir. Eğer sevgili şarabı andıran kırmızı dudaklarından hasta gönüle verirse âşık hemen iyileşir, şifa bulur.

Sorarsa derdine bir çâre haste-dil-i âşık
Şarâb-ı la'lini gel ey tabîb-i cân emde
Y(G.359.3)

Âşığın hasta gönlü bir mum gibi içten içe yanmaktadır. Âşık gönül ağrısından dolayı ateşlenir, terler ve çektiği acı nedeniyle durmadan inler. Bu hali bize Cevrî şu beyitiyle sunar:

Bir şeb ki bu sûzişle idüp nâle vü zârî
Âteşlere yakdum dil-i bîmâr u figârî

C(T.1/3.1)

Hasta gönüle derman olan sadece dudaklardır. Sevgili bir kez bu dudağı sunsa aşığına gönülde hastalıktan eser kalmaz. Yalnız bunu âşıktan esirgeyen sevgili şifa vereceğine bilakis yan bakışlarıyla hastanın acılarına acı katar. Yahyâ ile aynı fikri paylaşan Cevrî'nin diline bu hal şöyle yansır:

Gamzesinden ölmege bir çâre ister hasta-dil
Leblerinden ana dermân olmayınca n'eylesün

C(G.202.4)

İlahi aşk aşığı Cevrî şu beyitinde;
Yalnız Cevrî degül meftûn u âşuftan senün
Beste dünyâ zülfüne dil-hasta âlem çeşmüne

C(G.215.5)

diyerek, sadece kendinin değil tüm dünyanın Yaradan'a âşık olduğunu söyler.

Âşık sevgilinin peşinde koşmaktan yorulmaz. Fakat sevgilinin bu duruma bazen canı sıkılır. Hasta âşık sevgilisinin bir gün kendisini hasta ziyaretine geleceğini bekleye dursun; sevgili belki de onu azarlamaya gelecektir.

Gelişin âşık-ı güstâhını âzâremidir
Yoksa pür sîden-i hâl-i dil-i bîmâremidir

N(G.17.1)

Sevdasının derdiyle yataklara düşen hasta, zavallı aşığın gözüne bir türlü uyku girmek bilmez. O, her sabaha sevgilinin badem gibi güzel gözleriyle merhaba der.

Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh gûyâ kim
Şeker-hâbın heman ol gözleri bâdâm için saklar

N(G.31.7)

Nedîm, sevgilisine duyduğu özlemlerle yanıp tutuşmaktadır. Bu acıyla hasta olan, yaralı gönlü ağlar durur ve sevgilin hayaliyle âhlar, feryâtlar eder. Sevgili bir kez

yüzünü gösterse, alemde bayram olacaktır, fakat nafile, hilal kaşlı dilber yüzünü göstermekten bile kaçar.

Yeter ağlattı firâkın bu dil-i bîmârı
 Yeter ettirdi hayâlin bana âh u zârı
 Kâm-kâr et bizi bir günde efendim bâri
 Gel benim kaşı hilâlim bize bir îyd edelim

N(Ş.15.3)

2.37. Dil-i Cevrî

Sevgilinin gözleri bir büyücü gibi âşık Cevrî'yi etkisi altına alır. Bu bakışlar karşısında halden hale giren Cevrî'nin gönlü hastalıktan bir türlü kurtulamaz.

Olmaga sehhârî-i câdû-yı çeşmünden emîn
 Cevrî-i dil- hasta-hâlün hırz-ı cânıdur hatun

C(G.143.5)

Gönül öyle bir aşk acısı çeker ki ne yaşadığını bilir, ne öldüğünü. Cevrî'nin aşk acısı çeken gönlüde deliler meclisinde şaraba hikmet, sâkîye akıllı der.

Dil-i Cevrî gibi itsek heves-i bezm-i cünûn
 Bâdemüz hikmet ü sâkîmüzi hüş-yâr iderüz

C(G.101.7)

Cevrî de hemen bütün âşıklar gibi sevgilinin yan bakışlarından korkar. O gamze pusuya gizlenmiş bir asker gibi saklanır ve nazlı bakışını göndererek Cevrî'nin gönlünde bin fitneye neden olur.

Bin fitne eyledi dil-i Cevrî de ihtizâr
 Ol dem ki gamzen oldı kemîn-i sipâh-ı nâz

C(G.107.5)

Meleklerin görünmez oluşuyla sevgilinin aşığa kendini göstermemesi arasında bir benzerlik kurulur. Cevrî'nin gönlü sevgilinin görünmeyen meleksi ruhuyla sohbetten iken, sevgili gözünün köşesinde bir yer bulmuş hiçbir şeye karışmadan onları izlemektedir.

Dil-i Cevrî olur rûhâniyân-ı nâza hem-sohbet
 Ne dem kim kûşe-i çeşminde yârın inzivâ eyler

C(G.67.5)

Akıl dünyada, mana ise ahirettedir. Cevrî'nin gönlü şimdi dünyada olsa da manen o kıyametten sonra kalınacak şekildedir.

Dil-i Cevrî cihân-ı dânişde
Şehr-i dârü'l-karârı mâ'nîdür

C(G.76.7)

Mutasavvıf şâirimiz Cevrî aynı zamanda usta bir hattattır da. Gönlü aşk dolu olan Cevrî Allah vergisiyle bu işi yapabildiyse Allah'ın izniyle sevgilinin dudağındaki hattın, güzelliğın esrarına elbet bir gün varacaktır.

Düşünüp bilmege hatt-ı lebûn esrârın
Dil-i Cevrî yine bir keyf-i Hudâ-dâd ister

C(G.43.5)

Cevrî'nin gönlüde diğér âşıkların gönlü gibi sevgilinin bela dolu kıvrımlı saçlarının düğümüne takıldı mı artık oranın esiri olur ve artık kurtuluşu da yoktur.

Aceb midür dil-i Cevrî düşerse ukdelere
Esîr-i minnet- i bend -i belâyı zülfündür

C(G.50.5)

Sevgilinin saçlarını ayağının bastığı toprağa uzatması demek âşık için derdin belanın, mihnetin artması demektir. Gerçi âşık saçının ayaklara kadar uzandığını görünce sevgilinin ayaklarına kapanabileceğini hatırlar. Sevgilinin saçları yere kadar indikçe, aşğın gönlündeki rütbe de bir o kadar yükselir. Nitekim Cevrî gönlündeki bu olayı bizimle şöyle paylaşır:

Pest eyledükçe zülfünü hâk-i rehünde sen
Hem- vâre pâye-i dil-i Cevrî bülend olur

C(G.37.5)

Sevgilinin gamzesi karşısında sarhoş olmayan gönül yok gibidir. Sarhoş nasıl ki etrafındaki nesnelere çift görürse Cevrî'nin sarhoş gönlü de sevgiliyi çift görür. Ve ne yazık ki aşğın çilesi ikiye katlanmış olur.

Gamzesiyle dil-i Cevrî iki mest âfetdür
Ki ider anlara her gâh müdârâ fitne

C(G.239.7)

Âşık tarağı sevmez. Çünkü sevgilinin saçına âşık değil tarak dokunur. Aynı zamanda gönlün mekanı saçlardır. Tarak saça dokununca aşğın yeri yurdu tarumar olur

ve çilesi de sıkıntısı da artar. Cevrî'nin gönlü bu saçtan el çekmediği müddetçe ömrünü bu gamla geçirmeye devam eder.

Dil-i Cevrî el çekmez ise zülfinden
Müddet-i ömri keş-â-keşde geçer şâne ile

C(G.229.5)

2.38. Dil-i Dâna

Allah aşkını divanında çokça dile getiren Cevrî'nin gönlünde mala mülke yer yoktur. Zira ariflerin gönlü dünyaya itibar etmez. Âşık için önemli olan Allah sevgisidir. Bilir gönlünde bu Allah sevgisi en büyük hazinedir. Dünyada ki hazineler bile onun yanında hiçbir şey ifade etmez.

Dil-i dâna'da feyz-i rabbâni
Sîm ü zer fikrini ider fânî

C(T.7/3.5)

Cevrî, Divânî'na Peygamber Efendimiz'e bir naat ile başlar. Bu naatta Hızır (A.S)' in gönül bilgisiyle tüm sırlara vakıf olduğu, Resul'ün de ekmelin âlemin kendisi olduğu anlatılır.

Hızır okur ilm-i ledünni dil-i dâna'sından
Ol muhakkak rusûlün ekmelidür a'lemidür

C(K.1.24)

Cevrî gönlünün bilgisiyle gerçek sevgiliye ulaşmıştır artık. Onun kendini beğenmiş güzellerle işi kalmamıştır. Artık naz etme sırası aşığa gelmiştir.

Geçdi dil-i dâna'muz sevdâ-yı irâdetle
Hod-kâmlara bakmaz ra'nâlara nâz eyler

C(G.79.3)

Gönül aynası ne kadar temiz olursa sevgili güzelliğini daha açık ve net görür. Aynayı gümüş suyu nasıl temizlerse, saf, temiz bir sineye de bilir gönül zarar vermez. Dil-i dâna'ya farklı bir yaklaşım getiren Nedîm bu hali şöyle ifade eder:

İztırâb olmaz dil-i dâna-yı sâfi-sînede
Ey gönül âsâyîş-i sîm-âba bak âyînede

N(G.117.1)

2.39. Dil-i Dîvâne

Âşığın gönlü aşk açısıyla viraneye dönmüştür. Gönlü virane olmuş aşığın gideceği tek yerde virane olmuş mekânlardır.

Her yana baş alıp gitmege bir hâil yok
Mesken olmaz dil-i dîvâneye vîrâne gibi
Y(G.409.3)

Gönül aşkın verdiği sarhoşlukla deli divane gibi ortalıkta başıboş dolaşır, durur. Yahyâ'nın gönlü de köhne bir hasıra sarılmış cihanı dolaşmaktadır. Tıpkı aklından yoksun bir deli gibi.

Yahyâ tolaşır cism-i nizârıyla cihânı
Bir köhne hasîra dil-i dîvâne sarılmış
Y(G.164.5)

Sâkî sunduğu şaraplarla âşıkları sarhoş etse de Yahyâ'nın deli gönlüne bu şarap tesir etmez. O zaten bu aşka düştüğünden beri içmeden de sarhoştur.

Mest etmede hemîşe halkı şarâb-ı sâkî
Dîvâne gönlüm ammâ mest ü harâb-ı sâkî
Y(G.433.1)

Âşık sevgilisine olan duygularını yüzüne karşı söyleyemediği için onları mektuba yazar. Fakat vefasız sevgili mektuba bakmayı bile çok görür. Gönlü aşktan deli divane olmuşa, sevgilinin bu vefasızlığını yazmak için kâğıt gerekir ve bu hal Yahyâ'nın dizelerine şöyle yansır:

Nâmene bakmadığına ol nigâr-ı bî-vefâ
Ey dil-i dîvâne benden bir kulaç kâğıd sana
Y(B.5)

Sevgilinin yan bakışları aşığı deli eder. O bakışlar bir de mestane olursa aşığın dayanabilecek dermanı kalmaz olur. Divane gönül bir özge meyle bile neşelenirken sarhoş bir bakışın nazı altında ne yazık ki ezilir.

Gamze-i mestün dil-i dîvâneye nâz itmesün
Ol dahı bir özge meyden neş'e-dâr olmaktadır
C(G.80.2)

Akıl, gönülle aynı şeyi söyleyemediği için âşık tarafından tercih edilmez. Akıl vahdet yolunda gönüle engeldir. Bundan kurtulmanın yolu da aşktır. Bu aşk yolu ne kadar çileli olsa da ve aşığı mecnûn etse de akıldan daha eftal görülür ve tercih edilir.

Besteyüz zülfine bî-kayd-ı cihânuz n'ola ger
Akl-ı kül olsa esîri dil-i dîvânemüzün

C(G.147.4)

Nedîm vezir İbrahim Paşa için kaleme aldığı övgü dolu bir güzellemesinde vezirin kafasının karışık olduğunu, dalgın, kendinden geçmiş bir halde dolaştığını görünce dayanamaz, onu bu hale sokan şeyi sorar. Bu soru karşısında acısı bir kat daha artan vezir; Nedîm isminde birinin kendine birkaç beyit okuduğunu ve bundan da gayet memnun kaldığını söyler. Fakat Nedîm'in adresini bilmediğinden ona vaadettiği bûse hediyesini veremeyeceği için üzülür, dert eder. Nedîm şu beyitte;

Dedi o dem dil-i dîvâne her çi bâd- âbâd
Bu hâletin ederim andan aslın istifsâr

N(K.8.12)

diyerek, yukarıda anlattığımız Hammâmiyye'de vezire derdinin ne olduğunu deli gönlünün sormak istediğini, bu heyecanla da yerinde duramadığını anlatır.

Nedîm şu beyitte de ;
Nağme-kâr-i sarîr-i pâ-y-i kilkinle Nedîm
Şevk-yâb ettin dil-i dîvânesin bülbüllerin

N(G.71)

diyerek, nağme yazdığı kaleminden çıkan seslerle bülbüllerin neşelenip gönüllerini eğlendirdiklerini söyler.

2.40 . Dil-i Düşmen

Nedîm, Kapudan Mustafa Paşa'yı anlattığı bir kasidesinde , onun zatını övüp, ondan bahsettikçe düşmanların kalbinin kıskançlıktan iki parça olduğunu şöyle ifade eder:

Dil-i düşmen olsun hasedle dü nîm
Edip vasf-ı zâtın hemîşe Nedîm

N(G.10.66)

Revan'ın Osmanlı topraklarına katıldığı haberiyle neşelenen Nedîm, sevinme vaktinin geldiğini, düşmanın gönlünün harap olduğunu şöyle anlatır:

Bî -hamdilillâh Revân açıldı zevk u şevka mu'tâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol
 Dil-i düşmen harâb oldu safâlarla sen âbâd ol
 Meserret vaktidir rûh-ı revânım gül açıl şâd ol

N(Ş.12.1)

2.41. Dil-i Fakîr

Aşk acısı çeken gönül bu yolda çektiği çilelerden dolayı yoksul düşer. Her şeyi olsa da hiç bir şeye rağbet etmez. Sevgili halini görür, acır diye fakir, zavallı biri olarak yaşamını sürdürür. Bazen bu hali kaldıramayan âşık, gönlünü fakir eden güzelin kendisinden korkmasını ister. Çünkü âhının ateşi öyle bir eser ki sevgili bu ateşe dayanamaz, yanar.

Yahyâ dil-i fakîri yıkan eylesin hazer
 Âhım yeli eserse eger şûle-bâr eser

Y(G.94.5)

Sabah vaktini âşık iple çeker. Çünkü geceler uzun ve kasvetlidir. Âşığın artan acıları sabah olunca bir nebze de olsa azalır. Gündüz sevgiliyi görme umudu olan aşığın fukara gönlü gece gonca gibi kapalıyken, sabahın feyzi ve bereketiyle gül gibi açılır.

O subh-ı rûz-ı sa'âdet ki feyz-i lutfından
 Açıldı gonçe iken gül gibi dil-i fukarâ

C(K.35.25)

2.42. Dil-i Gam-Zede

Yahyâ devrinin en mühim Şeyhülislâm'larından. O, içkinin yasak olduğu devirde görevini yaparken bir taraftan da divanı ile meşguldür. Her ne kadar içki içip içmediği tartışmaları yapılsa da Yahyâ bir Hakk aşığıdır. O bu yolda gönlünü sarhoş etmekten çekinmez. Onun gamlı vücudu şarap küpü gibi meyhanelerde meyle dolar, taşar. Yahyâ bu durumu şöyle ifade eder.

O meyle vücûdum olup meygede
 Tolu hum ola bu dil-i gam-zede

Y(S.55)

2.43. Dil-i Hüsyâr

Rindlerin yeri meyhanelerdir. Sevgiliye duydukları özlemle şarap içerler. Yalnız onların içtikleri şarap aşk şarabı, meyhaneler tekke, kadeh de aşğın gönlüdür ve orası Allah'ın nuruyla doludur.

Ridn-i hüş-yâr- dilem kim bu fenâ mey-gedenün
Pâkdûr sâgarum âlâyiş-i sahbâsından

C(G.189.4)

Rind aşk yolunda ilerlerken iki cihanı da terk etmiş, tek arzusu sevgiliye kavuşmak olan ve korkusuzca bu yolda ilerleyen bir âşıktır. Onun cennete girip girememe korkusu yoktur, kadehi elinde sadece Allah'ı düşler.

Âferîn ol rind-i ıška kim dil-i hüş-yârın
Fıkr-i câm-ı vasl ile ser-mest ü medhûş itmedi

C(G.266.4)

2.44. Dil-i Mahzûn

Âşık hüznü, mahzun gönlüyle gözlerinden kanlı yaş döker. O kan renkli göz yaşlarıyla birlikte eline gül renkli şarap kadehini alarak meydanlara çıkar. Bu gece onun gecesidir.

Geldik dil-i mahzûnile çeşmi pür etdik hûnile
Câm-ı mey-i gül-gûnile meydân bizimdir bu gece

Y(G.374.3)

Devrinin ünlü bir hattatı olan Cevrî , hayranlık uyandıran esrarlı hatlarıyla mahzun gönüllere mutluluk muhabbeti verir ve bu durumu şöyle izah eder:

Cevrî gibi hayrân olan esrâr-ı hatunla
Eyler dil-i mahzûnını mesrûr-ı mahabbet

C(G.13.5)

2.45. Dil-i Mecnûn

Mecnûn Leylâ'nın aşkıyla çöllere düşmüş, sevgilisine kavuşamamış efsanevi bir âşıktır. Yalnız söylenir ki Mecnûn, Leylâ'nın aşkı sayesinde gerçeğin ta kendisine yani ilahi aşka ulaşmıştır. Bu sırra Mecnûn'un gönlüyle sohbet ede ede Cevrî de ermiştir.

Sohbet itdükçe dil-i Mecnûn ile Cevrî gibi
Kıssa-i râz-ı hıreddür bî-me'âl efsânemüz

C(G.103.5)

Cevrî de Mecnûn gibi ilâhi aşk yolunda ilerlerken çektiği her çileye rağmen gönlünü mutlu etmeyi bilir. Cevrî'nin aşk gamıyla çektiği âhlar tatlı bir rüzgâr olup Mecnûn'un gönlüyle buluşur. Bu buluşmada gönüller ise şâd olur.

Gâm-ı ışkunla Cevrî bir safâ bulmuş ki her âhı
Nesîm-i şevk olup rûh-ı dil-i Mecnûnı şâd eyler

C(G.68.7)

2.46. Dil-i Mecrûh

Sevgili bakışlarıyla her an ne yapacağı belirsiz bir sarhoşa benzer. Gamzeler kim olursa olsun karşısındakine hançerini çeker ve onu sorgulamaya başlar. Gönlü yaralı olan âşık bu sorgudan sakınsın. Çünkü gönlü zaten yaralı âşık, bir de hançerle yara almaya devam ederse yaşayamaz.

Hançerin kime olursa çeker ol gamze-i mest
Dil-i mecrûh sakınsın anı dâvâya çeker

Y(G.75.4)

Sevgiliden gelecek her cefâ aşığın gönlünü yıkar. Bu cefalardan en büyüğü dil yarası ile gönülde yaralar açan cefa taşıdır. Yalnız aşığın zavallı gönlü dil yarasına alışıktır çünkü için bazen bu durum yaralı gönle merhem bile olur.

Yâr u bîgânede yok zahm-ı zebânundan eser
Dil-i mecrûha olur belki kelâmum merhem

C(K.16.16)

Selvi boylu sevgili oka benzeyen bakışlarını aşığa gönderdiğinde gönül yaralar içinde kalır. Çünkü okun ucundaki peykan gönle girmiş orayı tarumar etmiştir. Halinden gayet memnun olan âşık gönlündeki peykanı çıkarmak isteyenlere müsaade etmez. Âşık: “Çıkan yaralı gönül olsun, yeter ki o peykan çıkmaz” der ve bu hali Cevrî bize şöyle ifade eder:

Çıkarmak itseler tenden çeküp peykânın ol servün
Çıkar olsun dil-i mecrûh u peykân olmasun Yâ Rab

C(Th.3/4)

Âşık ölümünün sevgilisinin elinden olmasını ister. Nitekim sevgili fattan gamzelerini aşığın yaralı gönlüne saldı mı ateşli bir kılıç gibi onu kaplar. Ölümü yakın

olan kurbanın üstüne onu pişirmek için ateş inmiştir. Aşığa ne mutludur ki böylece dileğine kavuşmak olur. Nitekim bu hali Nedîm şöyle ifade eder:

Tîg-i âteş-reng e arzetmiş dil-i mecrûhunu
Müjdeler ey can- be nâr indi kurbân üstüne

N(K.2.19)

2.47. Dil-i Meyyâl

Su nasıl ki sevgilin ayakları altında akıp durursa, gönülde su gibi içtenlikle ayaklar altına yüz sürer. Fidanlar suyla uzarken, sevgilinin boyu da ayaklar altındaki gönül vesilesiyle uzamış olur.

Nihâl tâze iken böyle bir serv-i büle nd oldu
Dil-i meyyâl çokdan yüz sürer pâ yına âb-âsâ

Y(G.7.3)

Gönül sevgiliden başka kimseden lütuf beklemez. Sevgilinin güzelliğiyle adeta eriyen gönül su olup onun lütfuyla ayaklarına doğru akar.

Şöyle eyler lutfu kim âdem hicâ bından erir
Akmasın mı su gibi yâre dil-i meyyâlimiz

Y(G.151.3)

Gönül daima sevgilinin yoluna akar. Başlarda çektiği acılardan dolayı bulanık akan gönül zamanla durulur, temizlenir. Çünkü gönül artık çektiği çilelere alışmış ve rahatlamıştır.

Dil-i meyyâl o servin hâk-i pâ yinde karâr etmiş
Bulandı bir zamân Yahyâ hele şimdi turulmuştur.

Y(G.81.5)

2.48. Dil-i Nâ-Kâm

Gönül aşka düştü düşeli bir türlü maksadına eremez. Çileli aşk yolunda ilerlerken kadehten de vazgeçmez. Aklına sevgiliye kavuşma arzusu, isteği, düşünce hedefine ulaşmamış gönlü, sâkiden iki kadeh ister ve Yahyâ şunları söyleyerek devam eder:

Etdi te'sir hevâ hayli dil-i nâ-kâma
Sâki yâ himmet olunmaz mı bir iki câma

Y(B.105)

Cevrî gönlünü yakan güzelden vazgeçip belki de ilahi aşka eren şâirlerimizdendir. O, maksadına erişememiş gönlünden vazgeçme zevkini feleğe yaşatmak istemez. Çünkü felek onun eski düşmanıdır. Zamanında onu sevgilisine kavuşturmamıştır. Nitekim Cevrî böyle eski bir düşmanı sırrına vakıf etmek istemez.

Tuymasun zevk-ı ferâğ-ı dil-i nâ-kâmı felek
Hasm-ı dîrînemüzi vâkıf-ı râz itmeyelüm

C(G.168.3)

Nedîm aşk ıstırabıyla yanıp tutuşurken muradına erişememiş gönlü titrer ve çarpmaya başlar. Ölüm döşeğinde yatan hastaların titremesine benzer, aşığın yaşadıkları. Ancak titreme nedeni ne ölüm ne de râbita şevkidir. O bambaşka bir haldedir.

Va'de-i vasl değil râbita-i şevk değil
Dil-i nâ-kâma hırâş ü halecân ancak bu

N(G.108.3)

2.49. Dil-i Nâlân

Sevgili eline hançer almış gibi gamzelerini kullanır. Hangi gönüle bakarsa orası, yaralarından dolayı gül bahçesinde döner. İnleyen gönüle sevgili çok az kast eylese bile hançerden kolay kolay kurtulamayan hastanın canı hemen çıkıverecek gibi olur.

Âşık-ı haste-i hicrin nice çıkmaz cânı
Hançer-i yâr ki kasd-ı dil-i nâlâna çıka

Y(G.329.4)

Cevrî derdinin muradını Allah'tan ister. Sevgiliye kavuşabilmek için her dem Allah'a yalvaran Cevrî inleyen, dertli gönlüyle şöyle niyazda bulunur:

Ben hod eylerdüm Cenâb-ı Hakka her demde niyâz
Günc-i mihnet de olup hem-dem dil-i nâlân ile

C(T.4/2.3)

Nedîm sevgilisini ıssız bir yerde ele geçirince öpmekten geri durmaz. Yalnız canı ağzına gelecek kadarda heyecanlanır. İnleyen gönlüyle gece yıldızları sayar. Çünkü derdinden uyuyamaz ve uyuyamayan insanlar gibi sayı sayar. Nedîm gece yıldızları sayarken ay yüzlü sevgilisinin ansızın güneş gibi doğduğunu şöyle gözler önüne serer:

Yine tenhâ elime girdi hele cânânım
 Bûs edince lebini ağzıma geldi cânım
 Gece yıldız sayar iken bu dil-i nâlânım
 Doğdu nâ-gâh güneş gibi meh-i tâbânım

N(Ş.14.1)

2.50. Dil-i Nâ-Mihribân

Sevgilinin göğsü temizliği, parlaklığı ve rengiyle tasavvur edildiği kadar yumuşaklığıyla da divanda bahsi geçer. Nedîm sevgilisi hakkında onun ne kadar yumuşak bir göğse sahip olduğunu söylese de o göğsün içinde taş gibi merhametsiz bir gönlün olduğunu da söylemeden geçemez.

Acep kim nermdir sînen o zâlim neyleyim ammâ
 İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihribân vardır

N(G.43.7)

2.51. Dil-i Pâk

Allah'ın nurunun gönülde tecelli etmesi için o gönlün her türlü masiva tozundan beri olması gerekir. Ancak böyle bir gönül "ayine-i zât" hüviyeti kazanır.

Ver kalbe cilâ mühre-i mihriyle o mâhın
 Mir'at-i dil-i pâkini âyîne-i zât et

Y(G.25.3)

Cevrî, Yahyâ için yazdığı bir kasidede onun saf temiz, güzel huyunu ancak temiz, pak bir gönülle hayâl edenin görebileceğini söyler ve bu durumu şöyle dizelere döker:

O pâk-i dil ki safâ-yı zûlâl-i meşrebini
 Bulur tahayyül iden neşve-i şerâb-ı nebîd

C(K.37.16)

Gönül ancak kendinde bir toz yoksa gül gibi açılır. Ve temiz, pâk gönlünü tüm cihana gösterir.

Eğer şüküfte ise gül gibi dil-i pâki
 Yog ise âyine-i hâtırında ger-i melâl

C(T.5/3.4)

Hak aşığı olan gönül, tevhit yolunda ilerlerken Hakk'ın gönlünde tecellisini istiyorsa orayı temiz tutmalıdır. Bunu da ancak masivadan uzak durarak yapabilir. Böylece tevhit yolunun kadehini yudumlayarak âlemin feyzine ermiş olur.

Dil-i pâki ki odur câm-ı rahîk-i tevhîd
Nûş iden cûr'asını âlem-i feyzun Cemidür.

C(K.1.6)

2.52. Dil-i Perîşân

Sevgili ancak saçları dağınık olduğu zaman perişan görünür. Ona âşık olanlarsa zaten hep perişandır. Sevgili perişan gönüle sahip âşıkların gizlemez, bazen onların ortaya çıkmasına izin verir.

Uşşâk-ı perîşân dille gâhîce görünsün
Çak böyle nihân olmasın ol yâr-ı perîşân

Y(G.273.4)

Gönül ancak aşka düştüğünde gamın ya da eğlencenin tadına varır. Âşık olmayan bir gönül bu hallerden habersizdir. Perişan bir gönül haline ancak aşkla erişilebilir.

Gam ile cünbişe hud tâb yoğıdı bende
Hele hamiyet edip bû dil-i perîşan-hâl

N(K.7.15)

2.53. Dil-i Pür Cûş

Âşık yaşadığı aşkla ne kadar karamsarlığa düşerse düşsün onun içinde hep bir umut vardır. Âşık bu ümidin sevinciyle coşkun gönlünü öyle doldurur ki, yerinde duramayan şarap kadehi gibi kalbi keyiften oynamaya başlar. Nitekim Nedîm bu hali bize şöyle yansıtır:

Şöyle leb-rîz-i sürûr eyler dil-i pürçûşu kim
Hâletinden raksa başlar sâgar-ı sahbâ gibi

N(K.14.49)

2.54. Dil-i İztırâb

Sevgilinin gözleri uğruna âşık canını vermeye hazırken, o gözler aşığa karşı hep hasta tavırlıdır. Zaten acı dolu olan gönül bu hasta bakışlar karşısında gam yatağına düşer ve inlemeye başlar.

Bir gözü bîmârın ey Yahyâ leb-i hicrânıdır
Pister-i gamda dil-i pûr ızdırâbı inleden

Y(G. 270.5)

Yahyâ elem dolu gönlüyle acı çekerken, Nedîm'in gönlünün tek dileği bir an önce bahar fasıllarına ulaşmak ve deliksiz uykularına bir an önce kavuşmaktır.

Gel ey fasl-ı behâran mâye-i ârâm u hâbımsın
Enîs-i hâtırım kâm-ı dil-i pür ızdırâbımsın

N(K.15. 1)

2.55. Dil-i Pür-Şevk

Âşığın dert ortağı bülbüldür. O da âşık gibi gülün sevdasıyla yanıp tutuşur. Âşık bülbülle aynı kaderi paylaştığından aralarında bir husumet yoktur. Yalnız dikkatimizi çeken şu beyitte Yahyâ:

Âgâzı güzel eyledin ey bülbül-i şeydâ
Hoş gelmedin ammâ dil-i pûr şevke karârın

Y(G.199.3)

diyerek, bülbüle de sitemin yapıldığını söylüyor. Nitekim bahar mevsiminde âşıklar kendilerini bir nebze dinlendirmek için bağlara, gül bahçelerine atarlar. Ve orada bir sıkıntıyla karşılaşmak istemezler. Bülbül o bahçede goncanın bir an önce açılması için feryatlar eder. Bu âhlara dayanamayan gonca mahzun bir şekilde içi kan dolu bağırnı dünyaya sergiler. Âşık gönlünü dinlendirmeye geldiği bu bahçede böyle sıkıntılarla karşılaşınca şevk, neşe dolacak gönlü, yerini elem ve sıkıntıya bırakır. Nitekim aynı gazelde yer alan şu beyitler bize durumu daha açık ifade etmektedir.

Açılmadın incitdi seni zârı hezârın
Ey gonca-ı ter gönlü müsün bülbül-i zârın

....

Bülbüller öter güller açar şâd gönül yok
Hiç böyleliğin görmemişiz fasl-ı bahârın

Y(G.199.1-2)

Cevrî’de böyle bir sıkıntı karşımıza çıkmaz. O coşku dolu bir gönülden bahsederken kendine bu şevki veren şeyin Allah aşkı olduğunu ve o, bu halde cezbeyle gelip döndüğünü söyler. Âşıklar Allah diyerek tekke de dönerken Cevrî bu dönüşleri kendi yüce gönlünde yaşar ve durumu bize söyle ifade eder:

Dönerler cezbe-i vecd ile kudsîler harfîminde
Meger var ise ol tekye dil-i pür-şevk-i mu’allâdur

C(K.30.20)

Bu beyitte birazda Cevrî’nin gösteriş için tekkede dönen zahitleri eleştirdiğini görüyoruz. Cevrî: “dönmek için tekkeye gitmeye gerek yoktur, âşık olana gönlü yeter” der.

2.56. Dil-i Rûşen

Pervânenin muma olan aşkı âşıkardır. Hakikatin bilgisine erip de cezbeyle mumun etrafında dönmeye başlayan pervane kendini bu aşka adar ve mumun derununda kaybolup gider. Gerçek âşıklar da böyledir. Allah’a olan özlemle yanan gönüller hakikat sırrına vakıf olunca bedenleriyle birlikte bu kutlu ölüme oynayarak, dönerek giderler. Nitekim bu hal, Yahyâ’nın beyitlerine şöyle yansır:

Girer koyununa şem’in gece pîrâhenle pervâne
Derûnunda yer etmişdir dil-i rûşenle pervâne

Y(G.318.1)

Cevrî de şu beyitte Yahyâ gibi düşünüp Allah’a şükrederek aydınlık gönlünün divanhanesine bir kere olsun dünya gölgesinin düşmediğini şöyle anlatır:

El-minnetü li’llâh ki dahi düşmedi bir gün
Eyvan-ı dil-i rûşenüme sâye-i dünyâ

C(G.6.2)

Nedîm Divan Edebiyatı’nın klasik bir geleneği olan kendini, şiirini övme bahsine girse de gerçek âşıkların diğer iki şâirimizde olduğu gibi dünyaya, mekâna, şana, şöhrete ihtiyaç duymadığını savunur. Nedîm gönlüne seslenerek her şeyi bilen bir edayla yazdığı şiirlerin aslında kendini methetme olmadığını, saf, temiz bir kalple aynaya baktığında, karşısında duran bir derviş gördüğünü bize şöyle sunar:

Hud-ârâyi değıldir şîve-i rûşen dilân ey dil
Safâ-yi kalb ile âyîneye bak da nemed-pûş ol

N(G.77.2)

2.57. Dil-i Ser- Bâz

(Cesur yürek)

Sadece Cevrî’de rastladığımız cesur yürek anlamına gelen bu kelime he ne kadar âşıkların gönlü için denilse de şâir bu halin aşığa bir faydası olmadığını bize şöyle ifade eder:

Alsa gâhî destine çevgân-ı zülfin gamzesi
Fitne kor meydâna başın bin dil-i ser -bâz ile
C(G. 237.3)

Bu beyitte sevgilinin, bize cirit oyunundaki değneği hatırlatan saçının kıvrımlı ucunu eline alıp meydanlara çıktığında, bir cesur yüreğe bile nasıl meydan okuduğunu Cevrî gözler önüne serer.

2.58. Dil-i Serd

Âşıklar meyhanede kendilerinden geçerken eğlencenin dozunu kaçırap ellerine ne geçerse kırarlar. Meyhanede nazlı sevgilisini gören Nedîm, onu etrafındaki yabancılardan uzak tutup, kendinden geçtiği ve kadehler kırdığı yerde, önce soğuk duran gönlünü ısıtıp sonra etrafını ısıtmayı kendine vazife bilir. Bir iki gün için de olsa güzeli alıp yanında gezdirmeyi ve dostlara biraz da gösteriş yapmayı düşler.

Çekip bir iki sâgar şîşe-i nâmûsu sandırsak
Dil-i serdin biraz uşşâka gernetsek ısındırsak
Seni agyârdan bir iki gün alsak salındırsak
Ne var bir turfa satsak serv-i nâzım biz de yârâne
N(Ş.24.3)

2.59. Dil-i Ser-Keş

Gönül sevgiliden vazgeçme hususunda sürekli direnir. Ne kadar acı çekse de canlar feda edilen bu yolda inat eder, sabreder, yine de davasını bırakmaz, ama bilir ki, bir kere vazgeçse, tüm bela ve sıkıntı bağlarından gönlü de canı da âzâde olacak. Neticede her şeyi göze alan Cevrî bu hali âşığın halini şöyle yansıtır:

Olurduk bend-i bî dâd-ı gam-ı gerdûndan âzâde
Dil-i ser- keşde fermân-ı ferâga inkıyâd olsa
C(G.210.2)

2.60. Dil-i Sevdâ -Zede

Gönül umumiyetle kağıda benzetilir. Böyle bir gönü sevgili ele almak isterse o zaman gönül sayfası da yavaş yavaş açılmaya başlar ki Yahyâ'nın hoşuna giden bu durum diline şöyle yansır:

Ele alsan yazılır ey meh-i enver kâgaz

Dil-i sevdâ- zede-i âşık benzer kâgaz

Y(G.45.1)

Sevgilinin saçları gece gibi uzadıkça âşğın acısı bir o kadar artar. Dili sevdaya düşmüş âşık için saç, masivayı; siyah da küfrü, örtücülüğü ifade ettiğinden âşık inkâra düşmüştür. Nitekim Yahyâ bu durumu şöyle izah eder:

Uzanıp zülfü kadd-i yâr bülend oldukça

Dil-i sevdâ-zede inkâra düşer dâr u dırâz

Y(G.152.6)

Gönül sevdaya düşmeden önce taş gibi serttir. Aşka düştükten sonra, gönlündeki bu sertlikten eser kalmaz. Sevgili oka benzeyen kirpiklerini gönle gönderip orayı adeta tarumar etse bile yine de okun ucunu bir zamanlar kaya gibi sert olan gönle göndermekten çekinir, endişe eder ve bu durum Yahyâ'nın diline şöyle yansır.:

Dil-i sevdâ- zede pûlâd mıdır ey Yahyâ

Yârin endîşe ede nâvek-i müjgânI ucun

Y(G.255.5)

2.61. Dil-i Sûzân

Misafire her zaman her şeyin en güzeli ikram edilir. Âşğın en büyük arzusu misafir olarak evinde sevgiliyi ağırlamaktır. Bu hayali gerçekleşirse aşğın ikram edeceği en kıymetli şey çoktan hazırlanmıştır ki bu; can ve ayrılık acısıyla kebab olmuş gönüldür.

Kebâb etdi dil-i sûzânı tâb-ı nâr-ı hicrânı

Hemân şimden gerü lutf eylese mihmânımız gelse

Y(G.346.4)

2.62. Dil-i Şeydâ

Âşık sevdasından ne yaptığını bilmez haldedir. Gönüle deli damgası vurulmuş bir halde yolunda ilerlerken karşısına birde ayrılık acısı çıkar. Sevgili aşığı neredeyse hiç hatırlamaz, zavallı âşıkça bu acıyla ölüden farksız haldedir.

Yâd etmez olaldan yâr Yahyâ dil-i şeydâyı

Hicrân eline düşdü yâd olmaga yaklaştı

Y(G.385.5)

Şâirler arasında çelişkili ifadeler olabileceği gibi aynı şâir kendi içinde de bazen çelişkiye düşebilir. Nitekim Yahyâ şu beytinde:

Dil-i şeydâ n'ola meyl eylemezse vasl-ı cânâne

Ne zahmetler çekipdir alışınca derd-i hicrâne

Y(G.353.1)

diyerek, aslında aşığın ayrılık acısına alıştığını, vuslatı bile hatırlamadığını söyler.

Deli gönül sevgilinin sayfaya benzeyen alnında dolaşır. Alnın su yolunu andıran çizgileri arasında gönül, suyunu akıtırken aslında sevgilinin güzel bahçesi yeşermekte ve yüzü daha da güzelleşmektedir.

Görüp çîn-i cebînin su gibi akdı dil-i şeydâ

Letâfet verdi kasr-ı hüsne ol sersâl-i rûh-efzâ

Y(B.1)

Yahyâ ilk kez Kays'a şu beyitte karşı çıkar:

Eşiğin bekleyelim ey dil-i şeydâ yârin

Kays yetmez mi bize gitmeyelim yâbâne

Y.(G.352.3)

Görüldüğü gibi sevgilisine kavuşamayan Mecnûn kendini çöllere atarken, Yahyâ aslında âşığın yerinin çöller değil sevgilisinin eşiği olduğunu söyler.

Âşık için akıl değil gönül esastır. Akıl masiva yüzünden perişandır. Bu yüzden akla rağbet etmeyen âşık kendine engel olarak gördüğü ayaklarındaki akıl bağından bir an önce kurtulmak ister.

Egleyen zincîr-i zülfünle ruhun gülzârıdır

Yohsa tutmazdı dil-i şeydâyı degme bağlar

Y(G.107.3)

Cevrî deli gönlünün artık dua etmekten vazgeçtiğini söyler. Çünkü artık sevgili işve ve nazı bırakmıştır. Kendine eziyet edecek bir unsur kalmadığına göre niyazı kesen gönlün bu sefer karşısına başka bir şey çıkar. Naz ve niyazın terkiyle bir netice alınamayan bu aşkta, iki tarafta alçak gönüllülüğü, tamahkarlığı seçmiştir. Nitekim bu durum Cevrî'nin dizelerine şöyle yansır:

Usandı şîve vü nâz itmeden o yâr bana
Ferâgat itdi niyâz itmeden dil-i şeydâ
Netîce çıkmadı nâz u niyâzdan aslâ
Muhassal ikimüze dahı düşdi istignâ

C(Tes.3/2)

Sevgilinin güzelliğiyle etrafa yayılan ışık deli gönle isabet eder. Orada gönlün ateşle iyice alevi artan ateş, demirden bir dağı bile eritebilecek hale gelir. Bu hal Nedîm'in diline şöyle yansır:

Fürûgu kûhsâr-ı âheni âb eylemek mümkün
Ol âteş kim hayâlinle dil-i şeydâya girmiştir

N(G.23.5)

Sevgilinin hasretiyle yanan Nedîm'in çılgın gönlü, yârin yüzünü göremediği zamanlarda en azından hayalinin deli gönlünden çıkmamasını ister. Yüzünü, gözünü sevgilinin ayağına süremediği zamanlarda da sabah rüzgârıyla sohbet eder, haberleri tek tek ondan alır.

Sevdiğim cemâlin çünkü göremem
Çıkmasın hayâlin dil-i şaydâdan
Hâk-i pâye çünkü yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-ı sâbâdan

N(Ş 21.1)

2.63. Dil-i Şüküfte

Sadece Cevrî'nin kullandığı bu kavram, bazen aşığın açılmış gönlüne ferahlık verirken bazen de bu halin aşığı perişan ettiği görülür. Nitekim Cevrî'nin şu beyitinde gönlün feyz rüzgârıyla açılıp ferah bulduğunu görmek mümkündür.

Cevrî nesîm-i feyz ile olsa şüküfte-dil
Gül gibi şî'r-i pâki olur dâimâ latîf

C(G.130.7)

Bu beyitte aynı zamanda gönlü açılarak feraha eren Cevrî'nin bu halinin şiirlerine de yansıdığını görüyoruz.

Dudaklar kapalıyken tıpkı bir gonca görünümündedir. Başlarda sessiz duran yani açılmayan dudaklar bir nazla tebessüm edince gönlü açılmış bir gonca görünümünü alır.

Hâmûş iken tebessüm ile söyleşür yine
Bir gonçe-i şüküfte-dil-i nâzdur lebün

C(G.149.3)

2.64. Dil-i Şûrîde

Her perişan gönülde bile bir ümidin olduğunu Yahyâ bize şöyle sunar:

Kenâr-ı cûda bir servi kenâr etmek ümîdiyle
Akar sular gibi şûrîde diller bî karâr olsa

Y(G.363.3)

Gamze çoğu kez Divan Edebiyatı'na dünyada sebep olduğu fitnelerle girer. Cevrî'nin de bu fitneden nasbini almış perişan gönlünün salim ve rahat olduğu dikkati çeker. Normalde aşığın perişan halinin devam etmesi gerekirken, o, sarhoş gamzeyle arkadaş olmayı seçtiği için bu fitneden kurtulmuş olur.

Fitneden sâlim ü âsûdedür ol âşık kim
Gamze-i mestün enîs-i dil-i şûrîdesidür

C(G.41.5)

2.65. Dil-i Uşşâk

Sevgiliye âşık olan çoktur. Bu âşıklar meyhanede toplanır ve sevgilinin hasretiyle içip kendilerinden geçerler. Sevgilinin her haline gönüllerini kaptıran âşıklar özellikle onun dünyaya fitne salan ve âşıkları birbirlerine düşüren büyüleyici gamzeleri yanında birde naz yapmaya meyilli olan o sevgiliye meftun olurlar. Cevrî bu duruma divânında şöyle yer verir:

İşve mâ'ildür dil-i uşşâkı meftûn itmege
N'ola sihr-âmûz olursa gamze-i fettânına

C(G.238.3)

Âşıklar ellerinde tek var olan canlarını aşk pazarında satmayı göze alırlar. Yukarıda bahsettiğimiz gamzenin bu canlara meyli âşıklar tarafından bilindiği için onlar seve seve her şeye katlanırlar.

Cân almag imiş gamzesinün kârını bildük
Yârun-ı dil-i uşşâk ile bâzârını bildük
C(G.146.1)

Âşıklara gamzenin akıttığı azarlama zehrinin asıl nedenini, sevgilinin işve ve nazları oluşturmaktadır. Bu hal sevgilide tiryaki haline gelmiştir. O bunu ne kadar yaparsa yapsın âşıkların gönlü bu halden bile zevk almasını bilir. Onların içinde bir nebze de olsa bu paylama zehrinden eser yoktur.

Şivedür zehr-i itâb-ı gamzeni tiryâk iden
Zevkını anun dil-i uşşâkdur idrâk iden
C(G.181.1)

Itâb-ı gamze-i hançer- zebândan
Dil-i uşşâkda yok zahm-ı âzâr
C(K.14.34)

Bu sarhoş gamzeler dünyada belaya, afete sebep olsa da âşıkların gönüllerinin böyle bir afette bile sığınacakları tek yer yine orasıdır.

Cihâna âfet olmuş bir belâdur gamze-i mesti
Neye baksan dil-i uşşâk anun cây-ı penâhıdur
C(G.60.2)

Yalnız şu beyitte şâirin yukarıdaki fikirlere zıt olarak âşıkların gamzeler karşısında merhamet dilendiklerini de görüyoruz:

Gamzesinden ki kazâ kârına îmdâd ister
Dil-i uşşâk nice karşı turup dâd ister.
C(G.43.1)

2.66. Dil-i Vîrân

Gözyaşı nakdi âşığın tek sermayesidir. Gözyaşı kanlıdır. Ve kan rengi itibariyle de altını hatırlatır. Gönlü viraneye dönmüş âşığın bu yıkık dökük gönlünden sarf ettiği altın değerinde yaşlar sevgiliye sunulur, ve bu hal Yahyâ diline şöyle yansır:

Nakd-ı ekşim göricek dâde-i giryânımda
Halk gencîne var anlar dil-i vîrânımda
Y(G.358.1)

Değerli, kıymetli hazineler genelde yıkık viraneye dönmüş yerlere konur. Cevrî de Yahyâ gibi viraneye dönmüş gönlünün hazineleri barındırdığını bize şu sözleriyle sunar:

Mahzen-i genc-i mahhabetdür dil-i vîrânemüz
Kadrin ol gencînenün cevher-şinâsıdur biten
C(G.198.2)

Nedîm, viraneye dönmüş gönlünden bahsederken saray olarak telakki ettiği gönlünün, başına bu hali getiren şeyin bîçare aşkın bizzat kendisi olduğunu şöyle dile getirir.

Yapsa dil-i vîrâneyi üftâde-i ışkın
Gâhî olup eyvân-i visâle kemer-endâz
N(G.48.2)

2.67. Dil-i Yahyâ

Cevrî'den sonra Yahyâ da kendi gönlünün ne halde olduğunu ortaya koymak için bu kavrama divânında sıkça yer vermiştir. Nedîm'de hiç rastlamadığımız bu hal aslında aşkın halini en iyi ortaya koyan kavram olarak düşünülebilir. Nedîm birazda dış güzelliğe âşık olup deruni manada bir aşk yaşamadığı için bu ifadeyi kullanmamış olabilir. Yahyâ gönlünde oluşan yaralardan bahsederken başlangıçta bu yaraların göz gibi kapalı olduğunu, yalnız çektiği acılar arttıkça göz göz olmuş yaraların bu gözlerden kanlı olarak aktığını bize şöyle sunar:

Kan aglamaga başladı zahm-ı dil-i Yahyâ
Açılmadı çak cânına kâr eylemeyince
Y(G.323.6)

Yahyâ'nın goncayı andıran gönlü cefâ kılıcıyla öyle darbelere maruz kalır ki o, yüz yapraklı bir gül gibi açılmak zorunda kalır.

Gül-i sad-berge döndürdü dil-i Yahyâyı şemşîrin
Açıldı gonca-âsâ gerçi ammâ yine sad-pâre
Y(G.331.5)

Yahyâ gam dolu gönlü ile o kadar yaşamaya alışmıştır ki adeta gamhâne'ye dönmüş gönlünü sığsa da sığmasa da pek çok dert ve sıkıntıyla doldurmaya devam eder ve bu hali bize şöyle yansıtır:

Dil-i Yahyâya nice sığsa gerek bunca gumûm
Yâr bilmez mi aceb teng idigin gam-hâne

Y(G.352.5)

Yahyâ sevgiliden gelen çilelere alışıktır, fakat sevgili o kadar ilgisizdir ki, aşığına karşı yaptığı eziyetleri bile hatırlamaz.

Âşinâdır dil-i Yahyâ ile gerçi gam-ı yâr
Dâimâ cevır ü cefâda yine bîgâne gibi

Y(G.409.5)

2.68. Dil-i Zâr

Gönül yaşadığı aşkın zor oluşu ve sevdiğine kavuşamamanın farkında olmasıyla çok gözyaşı döker. Sevgiliden hep cefâ ve eziyet gelmeye devam edince âşığın feryat ve inlemeleri artar. Vücudu güçsüz ve zayıf düşen âşığın bu aşkı bile bile seçmesi bir tarafa, yanan gönlüyle, kendini kaybedip çektiği âhları Yahyâ şöyle dile getirir.

Dil-i zârın figân u nâlesin cism-i nizârımdan
İşidenler dedi Yahyâ ölürmüş nâlden nâle

Y(G.304.5)

Gönül her türlü derdi, gamı çekebilecek büyüklükte olduğu için çoğu kez deryâyâ benzetilir. Deryâ en kıymetli inciyi içinde barındırırken, âşık, gönlünde inci kadar değerli olan muhabbet incisini saklar.

Bir bahr imiş ey âşık-ı şeydâ dil-i zârın
Anda bulunurmuş dürr-i nâ-yâb-ı muhabbet

Y(G.31.3)

Aşk deryası o kadar büyüktür ki, oraya düşenden bir daha haber almak imkansızdır. Bu derya da bir âşıklar kaybolur bir de zavallı, inleyen haliyle gönlü kavuşma fikrine düşmüş olanlar. Yahyâ inleyen gönlünün vuslat fikrine kapıldığını, bunun bir sonucu olarak da derin bir deryaya düşüp orada kaybolduğunu bize şöyle ifade eder:

Visâlin fikrine dalmış dil-i zâr
Bulunmaz ka' rı bir deryâyâ düşmüş

Y(G.160.2)

Cevrî de Yahyâ gibi aşkında kararlı olup her şeyi göze almış bir âşık olarak çıkar karşımıza. O da inleyen gönlüne rağmen kesinlikle sevgilisinin saçının hevesinden bile vazgeçmeyeceğini söyler. Hem nasıl vazgeçsin ki; gönül o belalı zincire artık esir düşmüştür. Oradan kurtuluş da yoktur.

Zülfün hevesinden bu dil-i zâr çekilmez

Zincîr-i belâden o giriftâr çekilmez

C(G.92.1)

Bazen sevgili bile inleyen, bîçâre düşmüş gönül karşısında dayanamaz. Gamzesi ve bakışıyla gönlü bir hançer gibi kesmesine rağmen, sevgili dayanamayıp aşığa acıdığı durumlarda naz ve gururunu bir kenara bırakıp lütuf elbisesiyle çıkar aşığın karşısına.

Dil-i zârı göre geldükçe nigâh u gamze

Kisve-i lutfu tevâzu geyinür nâz u gurûr

C(K.15. 20)

Nedîm, gönlündeki iniltinin, dilindeki feryadın ve vücudundaki zayıflığın çaresiz görünümünün tek sebebi olarak, sevgilisinin aşığa sanki nispet edermiş gibi yabancılarla dostluk etmesini görür. Nedîm haklı olarak yaptığı sitemde elden, ayaktan düştüğünü buna sebep olanında zalim, insafsız bir güzelin olduğunu şöyle dile getirir:

Varıp bîgânelerle ülfet ettin

Dil-i zârım esîr-i mihnet ettin

Beni mehcûr-i tâb-ı tâkat ettin

Yamansın mâhasal zâlim yamansın

N(Ş.11.3)

Nedîm de bazı beyitlerinde Yahyâ gibi sevgilisinin inleyen gönle dayanamayıp lütuf göstererek onunla sohbet ettiğini, hatta onun kendi ağzıyla bir bûse bile vaat ettiğini şöyle anlatır:

Dün dil-i zâr ile sohbet ederek gitmişsin

Va'de – i lûtfu kâsemle ile berkitmişsin

Deheninden bize bir bûse mi va'd etmişsin

Bizde bir böyle ağız müjdesi var sultanım

N(Ş.14.2)

Bazen Nedîm, sevgilisinin hal ve hareketlerine anlam veremez. Şu beyitte:

Böyle âteşle gelip âb gibi geçmekten

Kasdın âzâre mi tatyîb-i dil-i zâre midir

N(G.17.2)

diyerek, bazen sevgilisinin ateş gibi gelip aşığın tüm vücudunu yakmaya kastettiğini ve gönlü kırdığını söyler. Bazen de ateşten eser kalmayıp su gibi çekip giderken gönlü almak mı istediğine de akıl sır erdiremez.

2.69. Dil-Keş

Baharın gelişiyile toprağın yeniden hayat bulup yeşermesi gibi, gönüllerde tazelenir. Sümbüllerin açmasıyla yer adeta göğe benzer ve bahar rüzgârının, çiçeklerin kokusunu etrafa yaymasıyla gönülleri kendine çeker. Zeminin zamana uyduğu bu mevsimde sevgili de âşık da yer de gök de mutludur.

Sahn-ı zemîni sünbül benzetdi âsmâne

Bir nakş-ı dil-keş oldu uydu zemîn zamâne

Y(G.316.1)

Böyle bir güzelliğin içine bülbülün gönül çekici nağmeleri ve cana can katan kaideleri de eklenince zevk adeta douğa çıkar ve bu hal yahyâ'ya şöyle yansır. :

Dinledim bülbül-i gülzârı begendim Yahyâ

Nagmeler dil-keş ü ber-kâide âvâz bülend

Y(G.42.5)

Güzellik şehri deyince hiç şüphesiz akla sevgilinin yüzü gelir. Yüzdeki gamze, kaş ve bende gönülleri adeta kendine çeken ve kaptıran şehrin güzel unsurları gibi beyitlere şöyle yansır:

Şehr-i cemâl o gamze vü ebrû vü hâl ile

Hakkâ ne cây-ı dil-keş olur dilrübâsı çok

Y(G.176.2)

Yahyâ bu terkibi “bûy-ı dil-keş” ve “beyt-i dil-keş” terkipleriyle de kullanır. Nitekim bu tamlamaların geçtiği beyitler şöyledir:

Kande bulurdu bu bûy-ı dil-keşi ezhâr-ı bâg

Bûy-ı hulkun âleme neşretmiş olmasa nesîm

Y(Ta.23.5)

Bu beyt-i dil-keşi gûş eyleyince bülbül-i dil

Hezâr şevkle etdi bu matla'-ı ezber

Y(K.4.15)

Cevrî, Peygamber Efendimiz'e yazdığı naatta onun gönül çekici nağmelerine, meleklerin bile mest olup hayran kaldığını, hatta başlarının bile dönüp sersem gibi olduklarını şöyle ifade eder:

Odur ol nagme-i dil-keş ki melekler anun
Kimi mesti kimi hayrâmı kimi sersemidür
C(K.1.34)

Gönül çekici bir gamzenin kılıç gibi gönülleri katlettiği bilinse de bazen kılıç hedefe isabet etmez ve katil, kan içemez. Bu hal Cevrî'nin Sultan Murat Han'ın ayağının ağrıyıp da şifa bulması üzerine yazdığı kasidesine şöyle yansır:

Nice şemşîr-i o bir gamze-i dil-keşdür kim
Bir dem âram idemez olmıyacak hûn-âşâm
C(K.6.39)

Yahyâ gibi baharın gelişiyle heyecanlanan Cevrî, böyle bir nevrüza feleğin bile nicedir şahit olmadığını, neşelerin artıp gönüllerin feraha kavuştuğunu şöyle anlatır:

Nice demdür ki felek görmedi bu gülşende
Böyle bir hurrem ü dil-keş tarab- efzâ nev-rûz
C(K.8.8)

Cevrî bu kez Balıkesir'de İlyas Paşa'nın yaptırdığı bir caminin minaresine kaside yazarken, onun için, gönüller çeken bir güzellikte olduğunu ve gümüş kaplı boyunun sanki nurdanmış gibi göğe yükseldiğini söyler.

Menâr-ı dil-keş-i mevzûn u sîm-endâmı gûyâ kim
Çekilmiş âsumâna nûrdan bir serv-i bâlâdur.
C(K.30.10)

Gönül çekici olarak Cevrî'nin sarayı kastettiği diğer beyitleri şöyledir:

Zihî makâm-ı müferrih küşâde kasr-ı safâ
Ki oldı dil-keş ü behcet-fezâ behişt-âsâ
C(Ta.101.1)

Zihî matbû'u zîbâ beyt-hôş-tab'âne kim oldı
Safâ-yı bahr ile dil-keş nişât-efzâ meserret-gâh
C(Ta.108.1)

Zihî küşâde-makâm-ı lâtif ü kasr-ı cedîd
Ki tarh-ı dil-keş ile oldı cây-ı rûh-efzâ
C(Ta.112.1)

Cevrî de dilkeş'i "zâl-i dil-keş", "nagme-i dil-keş", "cây-ı dil-keş", "kasr-ı dil-keş" ve "hevâ-yı dil-keş" terkipleriyle birlikte kullanır. Bu beyitler şöyledir:

Meşreb-i bir zâl-i dil-keş kim
Teşnesi kevser-i musaffâdur

C(K.17.6)

Dinlenüz nâyını da kavâl Süleymânun da
Nagme-i dil-keşini medh idelüm bir mikdâr

C(K.28.32)

N'ola dünyada olsa cennet-âsâ
Bu cây-ı dil-keşün evsâfı mezkûr

C(Ta.81.2)

Hevâ-yı dil-keşi feyz-ı safâ ile eyler
Bahâr-ı nakşını dâyim şüküfte vü handân

C(Ta.80.5)

Cennetü'l me'vâ disem lâyık bu kasr-ı dil-keşe
Oldu her bir selsebîli ayn-ı Tensîm-i safâ

C(Ta.15.17)

Nedîm de diğer iki şâirimiz gibi kasidelerde yer verdiği dilkeşi, Ahmet Paşa'nın yazdığı şiir için kullanır. Adeta gönülleri çeken o şiirin Tebriz ülkesine şan veren kumaş gibi Anadolu'ya tazelik ve dirilik getirdiğini şâir şöyle anlatır:

Söyle kim versin tarâvet Rûm'a şî'r-i dil-keşin
Kışver-i Tebrîz'e revnak- bahş olan kâlâ gibi

N(K.14.9)

Nedîm Kapudan Mustafa Paşa'nın övgüyle bahsettiği Vefa Bağı'na yazdığı bir mesnevîde , o bağın suyunun "horoz-gözü şarap" gibi saf, kırmızı; güllerinin de gelinlerin utanması kadar gönül çekici olduğunu şöyle dile getirir:

Musaffadır âbı çü çeşm-i harûs
Gül-i âli dil-keş çü serm-i arûs

N(Mes.10.27)

Nedîm, diğer iki şâirimizden farklı olarak dilkeşi sevgili için de kullanıp gazellerine alır. O gönül çekici selvi boylusunu kucaklayana kadar, İzzet Ali Paşa'nın huzurundaki halini şöyle yansıtır:

Huzûr-ı İzzet'e yüz yerde arz-ı hâl etti
Ol serv-i dil-keşi dil der-kenâr edinceye dek

N(G.64.4)

Kendini ve şiirini övdüğü zamanlarda Nedîm, içmeden, sarhoş olmadan ve sevgilisiyle baş başa kalmadan bile herkesi hayran bırakan şiirler yazdığını söylemekten de geri durmaz.

Kande buldun böyle dil-keş nazmı hayrânın Nedîm
Câm-ı mey nûş etmedin hem- bezm-i cânân olmadın

N(G.70.5)

2.70. Dil-Mürde

Cevrî, yorulmuş ve artık dermansız kalmış adeta ölüyü andıran gönlünü teselli ederken ona Hızır (A.S.)'ı ve onun bulduğu âb-ı hayatı hatırlatır ve zarara uğramış görünümünden bir an önce çıkması gerektiğini öğütler.

Bula gör Hızır u Âb-ı hayvânı
Kalma dil-mürden hâyib ü hâsir

C(T.6/3.11)

İsâ Peygamber nefesiyle ölülere can bahsettiği yönüyle Divan Edebiyatı'nda bahsi geçer. Cevrî onun nefesiyle ölü gönülleri ihyâ ettiğini şu beytiyle dile getirir:

Cân- perver olanlar nefes-i hayy-i ebedden
İhyâ-yı dil-i mürdeye İsî-dem olurlar

C(G.87.3)

Kapudan Mustafa Paşa'nın sarayı için düşürdüğü bir tarih ile Nedîm, sarayın ve o vefa bahçesinin, maksadına erişememiş ölü gönülleri cömertliğiyle ihyâ ettiğini ve her an gösterdiği lütufla kimsesizlere yaverlik ettiğini şöyle anlatır:

Nice bîkeslere her lâhza lûtfu olmada yâver
Nice dil-mürde-i nâkâmı câdu kılmada ihyâ

N(Ta. 34.11)

Nedîm sevgilisi yokken ölüye dönmüş gönlünün kadehini can sütüyle yani üzüm şarabıyla ne kadar doldursa da onsuz bir tadının olamayacağını şöyle ifade eder:

Mürde- diller sensiz ey rûh-ı revan peymâneyi
Şîre-i cân ile leb-rîz etseler nûş eyleyemez

N(G.46.5)

2.71. Dil-Nişîn

Cevrî şu beytinde:

İdüp sa'y-i belig u bezl-i makdûr eyledi bünyâd

Bu zîbâ cây-gâh-ı dil-nişîn ü cennet-âsârı

C(Ta.106.2)

diyerek, güzel hoş ve cennet eseri olan, gönüllerde yer eden mevkie ancak emek harcanarak, gereği gibi çalışılarak ve elden ne gelirse yapılarak ulaşılabileceğini söyler.

Nedîm, Kapudan Mustafa Paşa yalısına bir tarih düşürürken, yalının gönüllerde yer tutan sarayın yanında sanki padişahın tuğrası gibi durduğunu ve bu yalı evinden iclâlin, saadetin yayıldığını şöyle anlatır:

Bu sâhil-hâne bir menşûr-ı iclâl ü saâdettir

Ki olmuş pîş-gâhında bu kasr-ı dil-nişîn tuğrâ

N(T.20.17)

2.72. Dil-Nüvâz (Dil-Nevâz)

Sevgilinin boyunu taze fidana benzeten Yahyâ, onu diğer bütün benzerlerinden üstün tutar. Çünkü sevgilinin yeri aşığın gönlüdür. Nitekim gönül, boyun uzaması için en uygun yerdir.

Yârı koynumda büyüttüm n'ola olsa dil-nevâz

Nahl-i tâze yerini sevmekle olur ser-firâz

Y(G.147.1)

Sevgili aşığa lütfedip baksa bile naz edip onunla konuşmaz. Bunun karşısında aşığın o gönül okşayan güzeli şikâyet etmekten başka yapabileceği şey de yoktur.

Lutf ile bir nigâh edip söylemez ise nâzdan

Nice sikâyet edelim ol büt-i dil-nevâzdan

Y(G.253.1)

Cevrî de sevgilisinin nazını anlatırken onun sır dolu dille gönüle fitne yaydığını söyler. Bunu yaparken nazın bazen gamzeye, azarlamayı, darılmayı öğrettiğini bazen de bunun tam aksine gönül okşadığını şâir şöyle dile getirir:

Eyler dili fitnedden haber-dâr

Gûyâ ki zebân-ı râzdur nâz

Geh gamzeye ögredür itâbı

Gâhî yine dil- nüvâzdur nâz

C(G.118.3/4)

Tan vaktinde esen yel, ara sıra Nedîm'in zayıf gönlünü sevgilinin köyüne götürürken aynı zamanda gönlü de okşar. Nedîm böyle gönül okşayıcıların artık olamadığını şöyle şikayet eder:

Kani sabâ gibi bir dil-nüvâz kim gâhî
Dil-i nizârımı kûy-ı nigâra vare göre

N(G.124.2)

2.73. Dil Pesend (Dil-Pezîr)

Cevrî, Yeniçeri Ağası için yazdığı Terkib-i Bent'te onun itibarıyla gönüllerin beğenisini ve güvenini kazandığını ve her zaman yaptığı iltifatlarıyla da hüner ehlinin isteğine ulaşmış biri olduğunu şöyle dile getirir:

İ'tibârunla ma'ârif dil-pesend o mu'teber
İltifâtunla hemîşe kâm-yâb ehl-i hüner

C(T.4/3.12)

Devrin önemli hattatlarından Cevrî büyük gayret ve sebatla çalıştığı hattını tamamladıktan sonra onun herkesin beğenisini kazandığını ve gönüllere hoş geldiğini bize şöyle ifade eder:

Oldu ikdâmunla tahrîr ü temâm
Buldu hatt-ı dil-peziân hüsn-i tâm

C(Ta. 60.5)

Nedîm de Cevrî gibi övdüğü bir mekandan bahsederken, oranın ne güzel, ne sevimli bir yer olduğunu, gönülleri kendine bağladığını ve manzarasının gönüller çektiğini şöyle ifade eder:

Habbezâ tarh-ı dil-pesend ü lâtif
Habbezâ resm-i dil-keş ü zîbâ

N(Ta.55.34)

Baş-kadın çeşmesini överken şâir, oradan nur gibi saf, temiz ve gönüllerin beğendiği bir suyun aktığını, susamış gönüllerin de şiddetli bir arzuyla orayı mekân edinmek istediklerini söyler ve şöyle devam eder:

Nûr-veş cârî olup bu âb-ı sâf-ı dil-peziân
Teşnegânın dillerin eşvâka me'vâ eyledi

N(Ta.41.6)

2.74. Dil-Rîş

Sevgilinin yan bakışları hançer gibi gönüle inse de, derman yine o bakışlardadır.

Cevrî gibi yüreği yaralılara merhem olacak hançerli bakışları Cevrî şöyle anlatır:

Cevrî gibi dil-rîşleri hançer-i gamzen

Mecrûhların yâresine merhem olurlar

C(G.87.5)

Bu hançerli yan bakışlar bir seferde bin gönlü yaralarken Cevrî'nin yaralı yüreği yüz parça olmuş çok mudur?

Her lahza da bin yâre urur hancer-i gamzen

Olsa n'ola sad-pâre ciğer Cevrî-i dil-rîş

C(G.127.5)

Nedîm'de ender rastladığımız ilahi aşk belirtisi olan şu beyitte, şâir:

Sen dil-i rîşini hûn-âb ile rengîn edegör

Zâhid-i hâma gerek rîş-i hidâb- âlûde

N(G.134.4)

diyerek, gönlü yaralıların orayı kan suyuyla rengârenk yapmaları gerektiğini, ancak bu şekilde henüz ham olan zahidin olguluğa ereceğini söyler.

2.75. Dil-Rübâ

Sevgilinin beli tüyden incedir, hatta giydiği eteğinden bile beli görülmez Yahyâ şu beyitte:

Mûydan ince miyân-ı dilrübâdır var ise

Yok dehânından nişân sırr-ı Hudâdır var ise

Y(G.336.1)

diyerek, aslında beli vahdete benzetmiştir.

Aşığın gönül aynasını sevgili yerlere çalsa da, elbet bir güzel onu yerden kaldıracaktır ki bu hali Yahyâ şöyle dile getirir:

Çalarsın yerlere kahr ile mir'ât-i dili ammâ

Ele alır çok olur onu şâhim dilrübâlarda

Y(G.344.2)

Âşık sevgilisinden gelen kırıcı sözlerden dolayı kendini belâ çölünde gibi hisseder. Fakat güzelin kirpiklerini hayaline getirdiği zaman da onun daha çok acı verdiğini anlar ve bela çölüne razı olur.

Mecnûna fikr-i sûzen-i müjgân-ı dilrübâ

Âzâr-ı hâr-ı deşt-i belâyı tuyurmadı

Y(G.423.2)

Âşık bazen sevgiliye vuslat için kendine bir köşe seçer. Buraya giden yol üzerindeki engelleri düşman askeri gibi görür ve dostlardan yardım almadan vuslata eremeyeceğini anlar.

Künc-i vasl-ı dilrübâyâ mümkün olurdu zafer

Himmet-i merdân edeydi cünd-i a'dâyı şikest

Y(G.29.4)

Âşık vuslat için canını can pazarında nakd yapar. Bazen sevgili vuslata razı olsa da başkaları tarafından kandırılınca aşığın canını almayı seçer, üstelik onu hatırına bile getirmez olur. Bu hali Yahyâ şu beyitte gözler önüne serer:

Cân nakdını alıp da unutmak revâmıdır

Resm-i vefâyı bilmediği dil rübâların

Y(G.206.4)

Vuslattan ümidini iyice kesen âşık, çektiği çilerle olgunlaşmıştır artık. Şimdi sıra gerçek vuslatı düşlemeye gelmiştir. Önceden vuslat için acı çeken âşık şimdi gayet neşelidir.

Reh-i taleb tutalım kûy-ı dil rübâ diyerek

Safâ vü mihnete yâhû vü merhabâ diyerek

Y(G.195.1)

Âşık bu haldeyken artık sevgiliden gelecek her türlü gamı, sitemi lütuf olarak alır ki bu da aşığın mutlu olmasına zaten yeter.

Tîr-i gam seng-i sitemden incinen âşık mıdır

Dil-rübâdan her ne gelse lutfdur ihsândır

Y(G.54.2)

Âşık, sevgili için çok niyazda bulunur. Bunu da en çok sevgilinin ayağına kapanıp yüz sürerek yapmayı sever.

Umup nigâh der-i dilrübâyâ yüz süreriz

Ayağına düşeriz ol ricâyâ yüz süreriz

Y(G.138.1)

Âşık için sevgiliye kavuşmak çok zordur. Huma kuşunu bile rahatlıkla gördüğünü söyleyen âşık, sevgiliyi ne yazık ki bu kadar kolay göremez. Hatta huma kuşunun kanadındaki gölgeyi çoğu kez sevgilisinin eteği zanneder de ona yüz sürer.

Meger ki kûşe-i dâmân-ı dilrübâ sanırız

Görünce sâye-i perr-i hümâ ya yüz süreriz

Y(G.138.3)

Yahyâ şu beyitte;

Gördüler zülf-i siyâhın hevesin her serde

Dilrübâlar da o sevdâ ile kâkûl kodular

Y(G.99.3)

diyerek, sevgilinin kâküllerini sırf gönül avlamak için uzattığını söyler. Bize masivayı hatırlatan kâküller aslında siyah saçta heveslendikleri için gönül alanlar tarafından tercih edilirler.

Yahyâ dilrübâ'yı farklı olarak "esbâb-ı cemâl-i dilrübâ" terkihiyle de kullanır.

Birbirine uymuş esbâb-ı cemâl-i dilrübâ

Kâkûl-i hoş-bûyu miskî çeşm ü ebrûlar siyâh

Y(G.331.3)

Âşık çektiği çilelerle kendini meyhanede bulur. Meyhane de mest olan herkes küstahça hareketler yapar. Çünkü sarhoşluğun etkisiyle yaptıklarının farkında değildirler. Cevrî de aşk şarabından içtikten sonra küstahlaşır. Bu hal içinde sevgili laubali, meyhane ve ehli ise neşelidir.

Mest olup mümkün mi küstah olmamak Cevrî gibi

Dil-rübâlar lâ'übâlî sâkî-i mey-hâne şûh

C(G.21.5)

Yahyâ gibi Cevrî de her an sevgiliye vuslat için dua ve niyazlarda bulunur. Sevgili naz ettikçe Cevrî'nin gönlü de etrafa niyazlar saçar.

Gamze-i dil-rübâyâ nâz ideli

Dil-i Cevrî niyâz-pâşumdur

C(G.39.7)

Cevrî bazen sevgili için yaptığı her şeyi bir kenara bırakır ve hatırına vuslat için yaptığı ricaları dahi getirmek istemez. Çünkü sinesinde artık sevgili için yanan bir yürek yoktur. Bu yüzden ne âşık artık nazı çekebilir ne de sevgili niyaza rağbet eder.

Ne hâtırumda recâ-yı safâ yı vuslat var
 Ne sînede eser-i sûz işi-i mahabbet var
 Ne dil-rübâ ile Cevrî kemâl-i ülfet var
 Ne bende nâza ne anda niyâza ragbet var

C(Tes.3/5)

Cevrî de dilrübâ ‘yı “nakş-ı dil-rübâ” terkibiyle kullanır. Bu beyit şöyledir:

Nigâh-ı şûhına hayrân olur bin gamze-i fitne
 Ki her bir işvesi bir tâze nakş-ı dil-rübâyîdür

C(G.61.4)

Nedîm kendini şehir oğlanları gibi görmez. Hatta onlara aşk konusunda öğütler bile verir. Sevgiliye vefasızlığı yakıştıramaya Nedîm , şehir oğlanlarına bunu anlatsa da onların bunu anlayamadığını şöyle ifade eder:

Dil-rübâyâ bî-vefâlık hak bu kim pek aybdır
 Neyleyim güçdür bunu tefhîm şehri-oglanına

N(K.17.49)

Güzel denilince akla onun nazlı oluşu gelir. Naz bilmeyen güzele âşıklar tarafında rağbet edilmez. Çünkü naz etmeyenin güzelliği yoktur. Böyle birine gönül akmayacağı gibi vuslat da tatsız olur. .

Nâz etmese bir dil-rübâ bî- kadr olur hüsn ü behâ
 Meyl eylemez hâtır ana bî- lezzet olur vaslı hem

N(K.35.11)

Nedîm’in Sadabad’a duyduğu hayranlık aşıkârdır. O, bayram olarak gördüğü Sadabad hakkında yazarken her köşeden çıkan güzellerin bir kısmının bağlara, bir kısmının kırlara gittiğini ve dünya da zevk ve safâ denen şeyin nasıl olduğunu bize şöyle anlatır:

Duz zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ
 Kimi gitsin bâğa doğru kimi sahrâdan yanâ
 Bek nedir dünyâda resm-i sohbet-i zevk ü sfâ
 Seyri Sa’d-âbâd’ı sen bir kerre îyd olsun da gör

N(Ş.4.4)

Nedîm şâirliğinden bahsederken, şâir olanın bir güzele âşık olması gerektiğini söyler. Nitekim kendisi de bir şâirse o halde ondan beklenen yeni bir söyleyiş tarzı bulmaktır ki bu da ancak ince belli, yeni, taze bir sevgiliye âşık olarak yapabilir.

Çünkü şâirisin hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yi mû-miyan lâzım sana

N(G.4.3)

diyerek, sevgilinin her buklesinde gönül alan bin bir kıvrım olduğunu ve kâkülünün her kıvrımında da binlerce aşığın asılı olduğunu söyler.

Âşık sevgilisi ayıkken ondan ve ondan gelecek her türlü şeyden çekinir. Sarhoşken korkulacak bir şey yoktur. Yeter ki kanı sıcak, davranışları kibar olsun. Böyle olduktan sonra içkiye düşkün olmasında bir zarar görülmez. Bilakis bu hal aşığın hoşuna bile gider.

Dil-rübânın hûnu germ olsun heman atvârı nerm
Mübtelâ-yı câm-ı gül fâm olsa da mâni' degil

N(G.74.6)

2.76. Dil-Sitân

Bir şeyi unutmamak için genelde parmağa ip bağlanır. Sevgili de parmağına aşığın can ipliğini dolamış onu adeta parmağında oynatmaktadır. Yalnız bu aşığı unutmak istemeyişinden değil bilakis onu umursamadığını göstermek içindir. Hem öyle olmasaydı canı parmağa dolamaz, bağlardı.

Dedim unutma parmagına bend et rişte-i cânı
O şûh-ı dil-sitânım tolamış parmağına ânı

Y(B.107)

Bezm de âşık ve sevgili varsa orası gönüller çeken ve en çok rağbet edilen yer haline gelir. Bu mecliste güzellerin diz dize oturmasını Yahyâ gül-i sad berge benzetir.

Hûblar zânû-be-zânu câm-ı zerrîn dermiyân
Bir gül-i sad-bergdir gûyâ o bezm-i dil-sitân

Y(G.286.1)

Sevgili içki içerken kadehte parlak bir yansıma görünce hemen kulağını yoklar. Çünkü inci gibi parlayan küpesinin kadehe düştüğünü sanır. Halbuki kadehe yansıyan küpe değil sevgilinin inci gibi beyaz dişleridir.

Aks-i dürr-i âb-dârın câmda gördü ayân
Gûş vârn yokladı fi'l-hâl o şâh-ı dil-sitân

Y(B.66)

Cevrî gönüller alan güzeli anlatırken, ondaki yan bakışların itâb gibi afet, gözlerin amansız bir düşman gibi afet, cihanı sarsan güzelliğin bambaşka bir afet olduğunu şöyle ifade eder:

İtâb-ı gamze âfet hısm-ı çeşm-i bî-âmân âfet
Cihâna hüsn ile saldı ol şûh-ı dil-sitân âfet

C(G.10.1)

Gönülleri zapt eden sevgili, saçının halkalarına tarağı vurunca, o misk kokan saçlardan etrafa öyle güzel kokular yayılır ki, can pazarında adeta misk dolu bir dükkanı andırır.

Urup şâne şikenc-i zülfini ol dil-sitân açsun
Ser-i bâzâr-ı dilde müşk ile pûr bir dükân açsun

C(G.203.1)

Nedîm sevgilisini övdüğü şu şarkıda onun bütün güzel huylarını şöyle sıralar:

Serâpâ hüsn ü ansın dil- sitânsın nâz-perversin
Cüvân-ı mihrîbansın şûhsun nâzende dil- bersin
Nazîrîn yok cihanda hüsn ile mihr-i münevversin
Behâ olmaz sana cânâ aceb pâkîze gevhersin

N(Ş.10.1)

Burada şâir sevgilinin baştan ayağa güzellik abidesi olduğunu, bu haliyle gönülleri zapt ettiğini, en ilginç de âşıklara acıyan, sevginin değerini bilen nazlı bir dilber olduğunu, dünya da bir eşinin daha olmadığını, güzelliğiyle parlak bir güneş gibi paha biçilmez bir mücevher olduğunu gözler önüne serer.

Nedîm övgü dolu sözlerine devam eder ve sevilisinin gönüller fetheden nazlı bir yavru gibi güzel, taze ve genç olduğunu, aşığın gözüne ışık, göğsüne can verdiğini ve onun kalbindeki gizli sırrın ta kendisi olduğunu şöyle ifade eder:

Aceb nâzende tıfl-ı dil-sitansın
Güzelsin tâzesin tersin cüvansın
Gözümde nûrsun sînemde cansın
Hemân kalbimdeki râz-ı nihansın

N(Ş.11.1)

Böyle tatlı dilli, cana yakın, gönül alıcı çocuk ruhlu güzelden bir de bûse aldı mı Nedîm; o anki mutluluğunu şöyle yansıtır:

Bir bûse verdi bana ağız miskidür deyü

Bir tatlı dilli câna yakın tıfl-ı dil-sitan

N(K.20.14)

Gönül eğer ki bülbülse ona bir gülistan lazım gelir. Mademki adı gönüldür, o halde ona gönül alan bir güzel gerekir.

Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitan lâzım sana

Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitan lâzım sana

N(G.4.1)

2.77. Dil-Sûz

Yahyâ, aşğın gönlünde yanan ateşten sevgilinin bîhaber olmadığını söyler. Hatta bazen sevgilinin yanan bu ateşten nasibini aldığını da söyler. Bu da şâire, mumun etrafında dönen pervâneyi yakarken aslında içten içe kendisin de yandığını hatırlatır.

Sûz-i dilden bî- haberdîr sanmanız cânâneyi

Şem'i yakmaz mı ol âteş kim yakar pervâneyi

Y(G.434.1)

Yahyâ, gönlünde yanan ateşi tam anlatacakken, o ateşin gönülle ne kalem ne de kâğıt bıraktığını, hepsinin orada yanıp kül olduğunu söyler.

Dil-sûz-ı derûnumu yazardı

Tutuşmasa hâme vü kitâbı

Y(G.388.5)

Aşk ateşiyle yanmakta olan gönlün âşıkta ne güç ne derman bıraktığını anlatırken Yahyâ şunları söyler:

Aşk âteşi cânâ beni yandırdı kûl etdi

Yanmaya sana sûz-ı dili tâb mı kaldı

Y(G.422.2)

Gönülde yanan ateş öyle güçlüdürki vakit sabah da olsa ondan çıkacak bir kıvılcımın meclisin gece kandilini bile yakabileceği söylenir.

Meger sûz-ı dilimden ona Yahyâ bir şerer degdi

Sabâh olunca yandı meclisin şem'-i şebistânı

Y(G.429.5)

Bu kıvılcımlar gönlün aşk yüzünden hararetlenmesiyle coşar ve tüm alemi yakabilecek hale gelir. Âşık sevgilisinin bu ateşten etkilenmesini istemediğinden gözünden sinesine yaşlar akıtarak orayı söndürmeye çalışır.

Dîdeden su septigim bu sîne-i sûzânıma
Korkarın te'sir ede sûz-i dilim cânânıma
Y(G.348.1)

Cevrî, gam ateşiyle yanan gönlünün gücünü, takatini alıp, pervâne gibi sessizleştiğini söylerken aynı zamanda bu halin kendine neşe verdiğini ve bülbül gibi şakıdığını da söyler.

Gam-ı dil- sûz ile pervâne-veş hâmûş idi tab'um
Safâ-yı midhatünle şimdi bülbül gibi gûyâdur
C(K.30.43)

Cevrî şu beyitte:

Çeşme-i derdem mahabbet teşnedür bir katrene
Şule-rîz-i sûz-ı dildür çeşm-i hûn- bârum benûm
C(G.176.4)

diyerek, gönlünde yanan ateşin hararetiyle, bir damla muhabbet suyuna susadığını ve gönlünün alev, gözlerinin kan saçtığını söyler.

Cevrî ayrıca dilsûz'u "nagme-i dil-sûz- ı nâle", "nagme-i dil-sûz-ı bülbül" terkipleriyle kullanır. Bu beyitler şöyledir:

Enîs-i nagme-i dil-sûz-ı nâle der-gûşem
Sürûd-ı mutrib u şavt-ı nevâ nedür bilmem
C(G.175.3)

Nagme-i dil-sûz-ı bülbül şem-i bezm-efrûz-ı gül
Âteş-endâz-ı derûn-ı tîre gamdur yine
C(G.212.3)

Neşâtî'nin gazelini tahmis eden Nedîm, sevgili olmadan zevk ve sefâ köşkünün, Yakup Peygamber'in "Hüzünler Kulübesi"ni andırdığını, hatta bu tahayyül görüntüsünün dahi karmakarışık olduğunu, yine sevgilinin yokluğuyla âhın ve feryâtların gönülde yanan ateşe isyan ettiğini şöyle dile getirir:

Gözüme kasr-ı safâ beyt-i hazen veş görünür
 Bu heyûla-yi tasavvur da müşevveş görünür
 Şu'le-i âh dil-i sûz ile ser-keş görünür
 “Bâğa sensiz varamam çeşmine âteş görünür
 Gül-i handânı değil serv-i hırâmânı bile” N(Trk.5.2)

2.78. Dil-Şâd

Bülbül sadece nevruz günlerinde gönlünü hoş ederken şâir sevgiliyle geçen her günün nevruz olduğunu söyler.

Andelîbi yılda bir nevrûzdur dil şâd eden
 Nev- civânımla geçen her gün bana nevrûzdur
 Y(G.111.3)

Bülbülün, gelen nevruzla kederli, gamlı gönlünün goncası açılırken, gül de baharın güzel kokusuyla hürrem edasına bürünür.

Gül hürrem oldu nefha-ı bâd-bahârdan
 Açıldı gonca-yı dil-i nâşâd-ı andelîb
 Y(G.17.2)

Gönlünün çektiği gamlara alıştığını söyleyen Yahyâ, yinede mutsuz gönlünün mutluluk istediğini şöyle ifade eder:

Gerçi kim gamla da çok ülfet olundu Yahyâ
 Şâd-mân olmayı da bu dil-i nâ-şâd ister
 Y(G.86.5)

Cevrî, Mahmut Efendi tarafından kalemlle saraya çağırıldığını işittiğinde gönlündeki neşeyle birlikte nazlı bir dille onun vafına kalemiyye yazacağını şöyle ifade eder:

İtse kalemün harf-i keremle beni dil- şâd
 Vafunda yazardum yine nâzük kalemiyye
 C(K.49.7)

Sadabad’a hayranlığıyla meşhur şâirimiz Nedîm, kederli gönüllere cennet köşlerini hatırlatan Sadabad’a gönlün nasıl su gibi aktığını, o güzel havuzun insanın hatırına Kevser havuzunu getirdiğini şöyle söyler:

Andırır Kasr-ı Cinânı bu dil-i nâ-şâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sâd-âbâd'a
 Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
 Nice akmaya gönül su gibi Sâd- âbâd'a

N(Ş.23.1)

Veziir-i âzâmı övdüğü bir beyitte de Nedîm:
 Hak vezîr-i a'zamı dil- şâd ede
 Himmetiyle âlemi âbâd ede

N(Ta.57.35)

diyerek, Allah'a niyazda bulunur ve böyle büyük bir vezirin mutlu bir gönüle sahip olmasını diler.

2.79. Dil-Teng

Sevgili ne zaman goncaya benzeyen dudaklarını tebessümle açarsa o zaman aşğın gönül sıkıntısından kurtulacağı söylenir. Nitekim Yahyâ'nın şu beyiti durumu daha net ifade etmektedir:

Nice demlerdir ki dil-tengiz mukadder hâlimiz
 Bir tebessüm kıl açılısın gonca-ı ikbâlimiz

Y(G.151.2)

Yahyâ kederli gönlünü yaprakları üst üste binmiş sıkışık haliyle gonca ya benzetirken, gönlünün bu hale fazla dayanamayacağını şöyle dile getirir.

Sabr eyleyemem gonca gibi teng-dil olsam
 Gül gibi hemân çâk-i girîbân ederin ben

Y(G.256.2)

Cevrî kalemini eleştirdiği bir dörtlükte ruhun olmadığını, her beytin bir Çin puthanesini hatırlattığını, gücünün, kuvvetinin tükenip susturulduğunu, nefesinin tutulduğunu, söz söylemeye muktedir olmadığını, hüznü ve gönlünün kederli olduğunu bize şöyle sunar:

Rûh yok sûret-i nazmında hasûdun tatalım
 Eylemiş her hâmesi her beytini büt-hâne-i Çîn
 Tâb'umun itdi mu'ârızlarını gayret-i Hak
 Mülzem ü beste-dem ü ebkem ü dil- teng ü hazîn

C(K.69)

Yazdığı şu rubâide Nedîm;
 Gam çekme sipâh-ı gamdan ey sâk-i şeng
 Bâren de sanıp tekerg tutma dili teng
 Gönderdi felek hisârın imdâdı için
 Kantârlar ile dâne-i tûp ü tûfeng

N(R.5)

diyerek, gönüllerin sıkıntı dolduğu bir savaş halini anlatırken gama, kedere gerek olmadığını, kaleyi kurtarmak için feleğin imdadına yetişip kantarlar dolusu top tüfek getirdiğini söyler.

2.80. Dest-i Dil

Gönül bir iplik gibi sevgilinin eline bağlanmak istese de bu ukde hep aşığın içinde kalır. Cevrî bu durumu şöyle izah eder:

Bend eylemezsün dest-i dile rişte-i kâmi
 Bu ukdemi engişt-i rızâ eyledi münhal

C(K.23.29)

Nedîm Sadrazam İbrahim Paşa'yı övdüğü bir kaside de hatem meziyetli sultanın yaratılıştan, iyilik ocağı ve hediye bulutu gibi olduğunu, gönlü ve cömert eliyle maddi, manevi yardımlarda bulunduğunu, şöyle dile getirir:

Hâtem-sıfatâ tab'u dil ü dest-i kerîmin
 Deryâ-yi himem kân-ı kerem ebr-i atâdır

N(K.18.23)

Nedîm övgülerine, ihsan ve lütuflarıyla cihana izzet ve şeref katan, adeta keremi ve gayretleriyle deryayı andıran Kapudan Mustafa Paşa'yla devam eder ve şunları söyler:

Ol cîhân-ı mekrümetsün kim senin dest ü dilin
 Lûtf u ihsan kânıdır cûd u himem deryâsıdır

N(K.30.26)

2.81. Ehl-i Dil

Gönül adamı genelde güzel sever, vuslat için her şeyden geçer ve beklide en önemlisi tasavvuf yolunda ilerler.

Her meslekte olduğu gibi aşk mesleğinde de zorluklar, sıkıntılar vardır. Aşkı kendine meslek edinenlerin bu zorlu yolda ilerlerken benizleri sararacak, vücutları yaralarla dolacaktır. Dolayısıyla aşğın iş alanı da aslan ve kaplanların mekânı haline gelecektir.

Rûyunu zerd ü tenin pür-dâg edelden ehl-i dil
Menzil-i şîr ü peleng oldu muhabbet pîşesi

Y(G.405.3)

Ehl-i dilin suçu yokken onlara düşman olan, çektiği acılardan dolayı mutlu olan bir insan tipi vardır ki bunlar hasudlardır. Yahyâ da gönül ehlinin hasuda bir şey yapmadığı halde, onlardaki bu düşmanlığı büyük bir şaşkınlıkla şöyle arz eder:

Ehl-i dil düşmeni hussâda aceb nitdik biz
Sâd olur her biri bir gûne azâb olsa bize

Y(G.306.4)

Ehl-i dil, gönlünde sevgi bulunan, ince yaratılışlı, hoş tabiatlı kimselerdir, ve cemiyetin de en seçkin tipleridir. Gönül ehli herkese karşı kerem sahibidir. Fakat kötü huylular ve felek onun karşısına hep zorlukla çıkarlar. Bunlardan bir iyilik gelse bile bu iyiliğin temelinde kötülük vardır.

Bed-nihâd ehl-i âzâra lâzım mı sebep
Bülbül-i şeydâya zahm urmakda var mı yâre hazz

Y(G.169.4)

Zevâlî gussasın çeksın diyü ni'met verir yohsa
Felek ehl-i dilin sanman ki mesrûr oldugun ister

Y(G.58.4)

Onlar yine de gamlardan kurtulup mutluluğu bulmak için daima mücadele ederler.¹⁴⁵

Fıkr-i zülf-i ham-be-ham erbâbı-ı aşkın pîşesi
Gam kilidin açmadır ehl-i dilin endîşesi

Y(G.405.1)

Feleğin düşmanlığı ehl-i diledir. Beslediği düşmanlıkla kindar olarak nitelendirilen feleğin karşısında ehl-i dil rahatsızdır.

Sâkî-i devr bize sâğar-ı işret mi verir
Kîne- cûdur felek ehl-i dile ruhsat mı verir

Y(G.108.1)

¹⁴⁵ Eren, a.g.t., s.107.

Sultan Murat'ın övüldüğü şu beyitte de onun gönül ehline yardımlarda bulunduğunu hatta onları yanına alarak yüksek rütbelerle şereflendirdiği söylenir:

Şükr kim ehl-i dili Hazret-i Sultân Murâd
Eşiğinde kul eder rütbe-i vâlâya çeker

Y(G.75.6)

Sevgili herkese vefâ, lütuf bahşederken âşıklara hep naz eder ve yabancılara ihsanda bulunup da dilberin gönül ehlinden korkup sakınmasına Cevrî akıl, sır erdiremez.

Herkese mihr ü vefâ uşşâka naz itmek neden
Gayra ihsân ehl-i dilden ihtirâz itmek neden

C(Tes.1/1.3)

Devlet adamlarını eleştirdiği bir beyitte de Cevrî, bunların gönül ehline dil uzatmaları karşısında kendisinin de zerre kadar onlara iltifat etmeyeceğini şöyle ifade eder:

İltifât eylemezsin devlete de zerre kadar
Zümre-i ehl-i dile şîve iden devlet ise

C(G.241.2)

Gönül ehli her zaman bahtsız olarak çıkar karşımıza. Hatta o kadar talihsizlerdir ki üzerlerine bir kere bile olsa arzu şimşegi çakmaz, yağmur yağmaz. Dolayısıyla ne İrem bahçeleri vardır ne Tuba ağaçları.

Hâsıl olmaz berk ü bâr-ı ârzû ehl-i dile
Gülbün-i bâğ-ı İremden nahl-i Tûbâdan bile

C(G.208.3)

Gönül ehli denilince akla, gözü gönlü tok insanlar gelir. Onların dünyadan bir beklentileri yoktur. Yalnız bu hal zaruretten kaynaklanmaz. Onlar isteseler rütbelerin en âlâsını bile elde edebilirler.

Ehl-i dil sanma zarûretten olur müstagnî
İstese bulmaya mı pâye-i a'lâya sebeb

C(G.7.4)

Cevrî, kendisinin gönül ehline amade olduğunu, gönlünün de aklının da bu konuda hem fikir olduğunu şöyle ifade eder:

Ol ehl-i dîlün emrine râmuz bu hevâda
Sâbit-kademüz mevkîf-ı teslîm ü rızâda

C(T.3/4.22)

Yeniçeri Ağası Hasan Halife'ye yazılan şu beyitte onun gönül ehline yaptığı iltifatla kendisine sığınabilecekleri şöyle ifade edilir:

Merhabâ ey âfitâb-ı âsumân-ı izz ü câh
Oldı sâyen zümre-i ehl-i dil ü tab'a penâh

C(T.4/1.1)

Sevgili gönül ehlinde başka herkese vefâ gösterirken, taze bir gonca gibi mis kokmasına rağmen, bu kokudan bile gönül ehlini mahrum eder.

Hiç göstermedün ehl-i dile rûy-ı vefâ
Sende yokdur gibi ey gonca-i ter bûy-ı vefâ

C(T.2/1.12)

Âşıkların mahrum bırakıldığı bir diğer şey de canlarıyla, gönülleriyle sevmelerine rağmen asla karşılık alamamalarıdır. Onlara gülmek haramken böyle bir devirde cömertlikten nasiplerini dahi alamazlar.

Seni câniyle seven âşıka ragbet bu mıdur
Ehl-i dil gülmeye devrün de mürüvvet bu mıdur

C(T.2/2.12)

Gönül ehlini bilen, onların halinden anlayan, feyziyle, bereketiyle onları yalnız bırakmayan hiç şüphesiz yüce Allah'tır.

Feyz-i Hak gülşen-i ikbâlin ide hurrem ü ter
Ki o feyz ehl-i dili gün gibi handân eyler

C(K.29.61)

Arif, ehli dil ve ehl-i kemâl dediğimiz kişiler gerek marifetten, irfandan, gerekse cömertlikten, sadakatten nasiplerini almış kişilerdir. Çünkü bunlar ilm-i ledüne ermiş kişilerdir.

Hoş-nüvâs ü ârif ü ehl-i dil ü sâhib- kemâl
Her kemâlün mazharı her ma'rifetden behre ver

C(Ta.2.12)

Gönül ehli sûfiler ve rintlerden oluşur. Tuttukları yol tasavvuf yoludur. İrfan sahibi olan gönül ehli, aşk ile elde ettikleri irfan ile bu yolda ilerlerler.

Hem ider zemzeme-i medh u senâna âhenk
Kendüye hem-dem idüp ehl-i dil ü irfânı

C(K.21.41)

İrfan sahibi gönül ehlinin tek hazinesi gönle te'sir eden irfan dolu sözlerdir. Onlar az sözle çok şey anlatırlar. Neyin nerede söyleneceğini bilen, nükteyi dahi yerli yerinde yapan bu kişileri Cevrî şöyle anlatır:

Sözünden toludur ehl-i dilün ser-mâye-i zevki
Bu sözle âşinâ çık dil-şinâs-ı nükte- sencân ol

C(K.79.18)

Samimi olan gönül ehli, kendilerindeki huyların Allah tarafından doğuştan verildiğini veya sonradan gönüllerine ilham edildiğini söylerler. Onların gönlünün tek sahibi Yüce Allah'tır. Bu yüzden başka bir sevgiliye de ihtiyaçları yoktur.

Sipihrün sûret-i ikbâline hergiz nazar kılmaz
İder Cevrî gibi ehl-i dili o yâr müstagnî

C(G.254.5)

Gönül ehlinin halinden ancak kendi gibi olanlar anlar. Onlara ancak irfan sahibi, bilgili insanlar kıymet verir. Onlardan her biri adeta diğerinin aynası gibidir.

Biz ehl-i dile âyîne-i rûy-ı vefâyuz
Zîrâ ki nazar- kerd-i eshâb-ı safâyuz

C(G.115.1)

Gönül ehli, haset ve düşmanlık eden zahitlerden nefret eder. Kimseyi incitmedikleri halde Yahyâ'nın da divânında bahsettiği hasudların düşmanlığını bir türlü anlayamazlar. Ayrıca rindler tek renge boyanmış gibi görünseler de hallerinden oldukça memnundurlar.

Ta'ne-i hâsid ile cânumuza yitdük biz
Kendümüzden hele hayret ile gitdük biz
Bilmemüz cevır'ü sitemle kimi incitdük biz
Ehl-i dil düşmeni hussâda acep n'itdük biz
Şâd olur her biri bir gûne azâb olsa bize

C(Th.2/4)

Nedîm, gönül ehli olan birinin yazdıklarından rastgele bir iki beyiti okuyup tekrarlaması karşısında duduğu heyecanı bizimle şöyle paylaşır:

Bir iki beytin anın keyfe mettafak nâ-gâh
Bir ehl-i dil okuyup etti bir dahı tekrâr

N(K.8.25)

Sadabad gibi bir mesireye sahip olamamış devlet büyüklerini eleştiren Nedîm, onların devrini anlatırken feleğin imansız olup gönül adamlarını kahrettiğini ve onların sonsuz, aşılmaz bir keder içinde yaşadıklarını şöyle ifade eder:

Vaktinizde çerh âmennâ ki bî îmân idi
Ehl-i dil makrûn idi endûh-ı bî pâyânına

N(K.17.18)

2.82. Erbâb-ı Dil

Gönül ehlinin tek gayesi Allah yolunda ilerleyip O'na kavuşmaktır. Bu işi aşkla, sevgi ile yapacağını bilen gönül ehli, akıldan soyutlanıp tamamen gönül işine girerler.

Benzer ey pîr-i mugân rez-duhterine bulaşır
Kûyuna âkıl varan erbâb-ı dil şeydâ gelir

Y(G.101.4)

Sevgili konuşmaya başladığında bülbüle benzer, sustuğunda ise goncaya. Sevgilin ağzından çıkacak her söz acı da olsa âşıklar için şifa niteliğindedir. Ancak dudaklar çok küçükse sözün çıkması da duyulması da zor olur.

Hiç söz yokdur dehânından demiş erbâb-ı dil
Âşık-ı dil- haste-i hicie şifâdır var ise

Y(G.336.3)

Gönül erbâbı dediğimiz kişiler, masivayı terk etmiş, aşkı sonradan değil bezm-i elest'ten beri tanıyan, bilen kişilerdir. Bizi bu düşüncelere iten Cevrî, bu konuda şunları söyler:

Erbâb-ı dilüz ışk ile düşmez bize ülfet
Ol dil-şude-i tab'-ı heves- küsterümüzdür

C(G.62.4)

Gönül erbâbı, mütevaziliğiyle, ağır başlılığıyla aşk yolunda ilerleyip seyr-i sulûk basamaklarını teker teker çıkarken, haset ehli kıskançlıklarıyla, yaptıkları fesatlıkla, gösterişle boylarını o kadar büyütürler ki dünya da bir kendileri var zannederler.

Erbâb-ı dilün meskeni nühtâk-ı felekdür

Ehl-i hasedün mihnet ile kaddi kemerdür

C(K.38.5)

Tasavvuf ehlinden olan Cevrî de vaktini gönül adamlarıyla geçirip onların saf, temiz gönüllerindeki aynada yerini alır. Artık ona ne dünya heyecanı zevk verir, ne de dünya sıkıntısı onu karamsar eder.

Âyine-i rûy-ı dil-i erbâb-ı safâyam

Şevk u güzer-i lutf u sitemden haberüm yok

C(G.140.4)

Nedîm Şehit Ali Paşa'yı övdüğü bir kaside de devlet güneşinin ayna gibi gönül erlerinin üzerine parladığını ve vatanın, gariplerin akşamı üzerine sabah gibi doğduğunu şöyle anlatır:

Mihr-i devlet baht-ı erbâb-ı dile âyînedir

Perde keş subh-i vatan şâm-ı garîbân üstüne

N(K.2.2)

Sadrazam İbrahim Paşa'yı ve yönetimini övdüğü kaside de ise Nedîm Sadrazam'ın mutluluğunun ve yüce mevkisinin artmasını yüce Allah'tan diledikten sonra bu huzurun aslında İbrahim Paşa gibi gönül adamlarına Allah'ın verdiği bir lütuf olduğunu şöyle dile getirir:

Ey sadr-ı cihan- bân ede Hak devletin efzûn

Kim devletin erbâb-ı dile lütf-ı Hudâdır

N(K.18.31)

Nedîm, ayrıca böyle gönül ehli bir vezirin sarayının da, gönül erbabı için bir ümit ve emel kıblesi olduğunu söyler.

Ey sadr-ı kerem- kâr ki dergâh-ı refîn

Erbâb-ı dile kıble-i ümmîd ü recâdır

N(K.18.25)

Gönül ehlinin hatta kederli bir gönlün gideceği tek yer şeyhinin kapısıdır. O kapıda huzur vardır, mutluluk vardır. Gerçek sevgiliye ulaşma yurdu ancak orasıdır.

Fırka-i erbâb-ı dlden zümre-i zühhâda dek
 Hep esîrindir beğim hattâ dil-i nâ-şâda dek

N(G.63.1)

2.83. Hâl-i Dil

Yahyâ dert ortağı olarak kendine Mecnûn'u seçer. Çünkü gerek yaşadığı aşk ısdırabıyla, gerekse Leylâ'ya benzeyen bir güzele bağlanmasıyla artık Mecnun'dan farksızdır.

Kays çekmiş derd-i aşkı ana ben erişemedim
 Kime takrîr edeyim hâl-i dilim hem-derd yok

Y(G.184.2)

Beyitte şâir Mecnûn'un derdi yanında kendi derdini küçümsese de zaman ilerledikçe onun seviyesine geleceğini bilir.

Gönlün halinden ancak kendi gibi âşık olup, acı çekenler anlar. Bunlar da aslında Bezm-i Elest'ten beri birbirlerini tanırlar, acılarına ortak olurlar.

Anlamaz keyfiyet-i hâl-i dili huşyâr olan
 Mest-i câm-ı bâde-i bezm-i elest anlar beni

Y(G.390.3)

Âşık gönlünün halini dile getirmek için çoğu kez kaleme davranır. Cevrî'nin bu konudaki düşünceleri şöyledir:

Tâ kalem eyleye ahkâm-ı beyânı icrâ
 Tâ ki hâl-i dil ola nâme ile şerh u beyân

C(K.24.45)

Âşığın çektiği sıkıntılar karşısında sevgili çoğu kez duyarsız kalsa da âşık, gönlünün halini bin dertle göstererek sevgilinin gamzesini kederli, gözünü de hasta eder; yani sevgiliyi bu sıkıntıya ortak eder.

Biz ki hâl-i dili bin derd ile izhâr iderüz
 Gamzeni muztarib ü çeşmüni bîmâr iderüz

C(G.101.1)

Gönül hali Nedîm'in mısralarına sevgilinin bu halden asla anlamadığı şeklinde yansır. Bir türlü gönül dilinden anlamayan sevgiliye istek ve arzularını sunan âşık, karşılığında güya şifalı olan dertli bir âh cevabını alır.

Harf-âşinâ-yı hâl-i dil olmaz leb-i emel
Bir âh-ı derd-nâk ile şâfi cevâbı var

N(G.26.5)

2.84. Hâtır

Sevgili denince akla onun ince, narin, kırılğan, kolay incinen özellikleri gelir. Sevgili o kadar hassastırki, âşığı hatırladığında gönlü incinir. Bu yüzden âşık onun hatırına gelmekten çok çekinir.

Hâtırımı bir nesneden gâyetde mugberdir demiş
Şüphe yokdur hâtır-ı cânâne geldün ey gönül

Y.(G.219.2)

Gönül tıpkı bir kadeh gibi acılarla dolar, boşalır. Yalnız çektiği keder ve sıkıntıdan dolayı gönülde çatlak ve kırıklar oluşur. Bu yüzden âşık gönlüne vuslatı, hayat suyu da olsa getirmek istemez. Bilir ki gönlünde uzun süredir kırıklar vardır.

Âb-ı hayvân olsa da vaslın getirmen gönlüme
Hayli demdir şîşe-i hâtırda vardır inkisâr

Y(G.48.2)

Sevgili toz, yani masiva dolu gönle rağbet etmez. Bu yüzden âşık gönlünü her türlü kirden uzak tutmalıdır. Bunu da ancak ümit kapısını kendine duvar yapıp rüzgârdan korunarak sağlayabilir.

Rûzgârından der-i ümmîdi dîvâr ede gör
Konmasın dersen derûn-ı hâtıra Yahyâ gubâr

Y(G.48.5)

Gönlüne toz konsun istemeyen âşık, eğer çektiği âhlardan dolayı oluşan rüzgârdan gönle toz deyecekse, hemen sevgilinin ayak sürdüğü toprağa kapanıp ondan özür dilemelidir.

Hâtır-ı pâkine konmuş bâd-ı âhımdan gubâr
Hâk-i pâyîne yetiş ey eşk eyle i'tizâr

Y(G.50.1)

Sevgili attığı cefâ taşlarıyla gönlü yüz parçaya böler. Âşık, çektiği acılar yetmiyormuş gibi birde sevgiliden gönlünün tasalı olmaması gerektiği laflarını işitir. Sanki buna gücü yetiyormuş da yapmıyormuş gibi algılanır.

Cefâ taşıyla mir'ât-i dilim sad-pâre eylersin
Ne mümkündür yine hâtır perîşân olmasın dersin

Y(G.285.2)

Âşık sevgilisini namusu gibi görür ve onu her türlü belâ ve musibetlerden korumak için gönlünü asker eyler. Yalnız bunun karşılığında sevgiliden bir ricası vardır; o da, dünyaya gönül bağlamamasıdır.

İltifât et hüsrevâ dünyâya verme hâtırın
Kıymetini bil çünkü Yahyâ gibi var bir çâkerin

Y(G.198.5)

Âşık gönlünü ancak sevgilisini mutlu görünce rahata erdirir. O maruz kaldığı belâlar karşısında mutlu olan sevgiliden vefâ bekler

Safâ-yı hâtırım oldur seni safâda görem
Bu ben belâ-keş-i hicrânına vefâda görem

Y(G.241.1)

Bazen sevgili uğruna çekilen âhlar gözyaşı gibi o kadar sıcak olur ki hu hal diğer âşıkların gönüllerine bile zarar verebilir.

Sen de ey âhım olup eşk-i revânım gibi germ
İncidirsin hâtır-ı uşşâkı gâyet serdisin

Y(G.290.2)

Rûzgâr, goncaya dokunduğu an onun yapraklarını teker teker açar ve gönlünü ortaya çıkarır. Goncanın gül gibi açılıp derununu ortalığa sunması demek onun için perişan günlerin başlaması demektir. Cevrî de gönlünün bu perişan gül gibi solmasını istemez ve şunları söyler:

Açmasun dil gonçasın bâg-ı cihânda rûzgâr
Hâtırım tek berk-i gül gibi perîşân itmesün

C(G.182.3)

Sevgilisine olan özlemi, hasreti gönlünde bir cevher olarak gören Cevrî, gönlünün sevdaya düştüğünden beri gözünden hasret cevherleri aktığını bizlere şöyle ifade eder:

Vîrân ideli hâtırımı genc-i temennâ
Hep gevher-i hasret dökülür dîdelerümden

C(G.183.2)

2.85. Kalp

Yahyâ, Cevrî'de rastladığımız gönlün gonca gibi açılıp perişan olacağı kaygısına karşı çıkar. O, sevgilinin göstereceği ihsanla hüzünden arınıp feraha ermesinin ancak gönlünün açılmasıyla mümkün olacağını söyler.

Nesîm-i lütfun açdı gonce-âsâ kalb-i mahzûnum

Safâ bağışladı gûyâ açıldı genc-i mahzûnum

Y(G.246.1)

Kalp aynasının inkisarı yani sevgili tarafından kırılması âşığı üzdüğü kadar sevgiliye de zarar verir. Hele birde kalbin kırılması ve vücudun da toprak olmasıyla oluşacak tozlar, sevgili için daha da tehlikeli olur.

Sıma âyîne-i kalbin hazer kıl inkisârımdan

Beni hâk ile yeksân eyleme sakın gubârımdan

Y(G.280.1)

Âşığın çektiği âh o kadar güçlüdür ki çoğu kez demiri de çeliği de deler. Sevgilinin kalbi demir gibi sert olduğundan âşık âh oklarının ona zarar vermesinden korkar.

Korkarın Yahyâ ki pûlâd olsa da te'sir ider

Tîr-i âhın kim vara ol kalbi âhenden yana

Y(G.14.5)

Bu âhlar her ne kadar taşı, demiri delse de Yahyâ şu beyitte yukarıdaki beyitin aksine âh'ın sevgiliye zarar vermeyeceğini söyler. Yine de nazik, zarif bir beden taştan demirden daha sert bir kalp taşımasını bir türlü anlayamaz.

Seng ü âhenden geçer âhım sana etmez eser

Kalbin ey nâzik- beden taşdan demirden bek midir

Y(G.129.3)

Sevgili paraya pula düşkün olduğundan, ne âşığın sararmış yüzü ne de akıttığı gözyaşı onun için bir şey ifade eder. Âşık sevgilisinin kalbini kazanmak istiyorsa ona altın ve gümüş sunmalıdır.

Ruh-ı zerd akçe etmez nukre-i eşk ile iş bitmez

Cevânın kalbini almak dilersen sîm ü zer göster

Y(G.98.3)

Nevruzla birlikte esen sabâ rüzgarı kalbin gül gibi açılmasına vesile olur. Bülbülün âh u zârları bile gelen nevruzla adeta hoş bir nidâyâ dönüşür.

Goncanın açsın yine kalbin sabâ nevrûzdur
Bülbül-i zâr eylesin bir hoş nevâ nevrûzdur

Y(G.111.3)

Kalp aynası sadece sevgiliyi gösterir. Orası sultanın makamı gibidir. Sevgilinin kendine ait olan bu mekâmı görebilmesi için lutfedip bir kez ona nazar etmesi yetecektir.

Nazar kıl lutf edip âyine-i kalbine Yahyâ'nın
Göre hiç senden özge kimse var mı anda sultânım

Y(G.247.5)

Cevrî'de kalp; saf, temiz bir feyiz kadehi gibi ayna olarak çıkar karşımıza. Cevrî aynı zamanda: "O levh-i sâde aynasından etrafı temaşa etmek isteyen varsa gelsin" der.

Feyz-i câm-ı sâf ile âyine eyle kalbünü
Kıl temâşâ sûret-i mâ'nâyı levh-ı sâdeden

C(G.191.2)

Gönül aynasının çektiği çileyle kara bahta sahip olması, gücünü kuvvetini azaltmaz. Nitekim şu beyit durumu daha net ifade etmektedir.

Ahter-i baht-ı siyâhumda se'âdet görmedüm
Bir nefes mir'at-ı kalbi bî-kudûret görmedüm

C(Tes.4/4.1)

Nedîm, Sultan Ahmet'in iyileşmesi üzerine yazdığı terakib-i bentte Sultan'ın kalbinin Allah'a olan güven ve inançla dolu olduğunu söyler ve O'ndan şifa ister.

İlâhi sen bilirsin kalbini o şâh-ı zî-şânın
Ki dâim i'timâd ü i'tikaadı sanadır anın

N(Trk.9.37)

2.86. Keşî-i Dil

Âşık aşk ateşine düştüğünden beri gönlü, bir gemi gibi bu ummanın içinde sürüklenir, gider ve öyle bir girdaba girerki bela denizinde ehl-i bahrî'ler arasında dahi yer alamaz

Keşti-i dil kaldı girdâb-ı fenâda âh kim
Ehl-i bahrî olmadı bahr-ı belâdan geçmedi

Y(G.447.4)

Bu bela dalgalarıyla dolu ummanda gönül gemisi, inişli çıkışlı yoluna devam ederken nerede cömert bir yer bulursa oraya yerleşir.

Bu emvâc-ı belâ içre bulunca sâhil-i cûdu
Mekân-ı keştî-i dil geh firâz u geh nişîb oldu

Y(G.393.3)

Rüzgâr, çoğu kez aşğa sevgilisinin haberini getirdiğinden dost gibi görünse de bazen aşk umanında yüzmeye çalışan gönül gemisini alt üst edip, onu gam dolu bir sahile sürükler.

Keştî-i dil sâhil-i gamda nigûn olmuş yatur
Bahr-ı ışk içre muhâlif ruzgâr olmuş gibi

C(G.255.3)

2.87. Mülk-i Dil

Gönül mülkünü, sevgilinin sitem askerleri adeta viraneye çevirir. O viranede taş üstünde taş kalmayınca artık oranın imarında mümkün olmaz.

Mülk-i dilde komadı ceş-i sitem taş taş üzre
Kimse ma'mûr edemez bir dâhi bu vîrâneyi

Y(G.434.4)

Yahyâ şu beyitte de yukarıdakinin aksine yıkılan bu viranenin elbet bir gün tamiri olacağını söyler.

Mamûr edip mülk-i dili yapmadın eski menzili
Tâmîre kâbil olmayan vîrâne mi sandın beni

Y(G.436.2)

Gönlü viraneye çeviren hallerden biri de sevgilinin gözden irak olup aşğa hiç rağbet etmemesidir.

Nazardan dûr olaldan mülk-i dil gâyet harâb oldu
Yapılsa gönlümüz ol şâh-ı âlf şânımız gelse

Y(G.346.4)

Yahyâ'nın vahdet arzusu gönül mülküne bir kıvılcım gibi düşer ve ordaki bütün masiva duygularını yakar, kül eder.

Mülk-i dile o lebden hakkâ ki korku vardır
Câiz ki bu şererden âlem yana ser-â-pâ

Y(G.3.2)

Sevgilinin fitne salan, ortalığı birbirine katan gözleri, Cevrî'nin de gönül mülkünü harabeye çevirir.

Oldı mülk-i dili harâb ideli
Çeşminün sa'y-ı fitne meşkûrı

C(G.257.2)

Gönül mülkü eğer ki harabe olacağıdan emin olamıyorsa sevgilinin fitne arzulayan gözlerine bakması yeterli olur.

Mülk-i dil n'ola emîn olmaz ise âfetden
Çeşm-i mahmûrun anun fitne-i hvâbîdesidür

C(G.41.4)

2.88.Mürg-i Dil

Sevgili gerek yüzündeki benleri gerekse de saçlarını kullanarak gönül kuşu için tuzak hazırlar. Şu beyitte Yahyâ;

Halka halka zülfü dâm u iki hâli iki zâg
Mürg-i dil sayd etmege ben gösterir kurmuş duzâg

Y(G.172.1)

Şahbaz, avını gözüne kestirdiğinde bunu önce ister, sonra da yapar. Sevgili de şahbazı aratmayan gözleriyle av bulamadığında hemen şikâyete başlar. Hâlbuki gönül kuşu, kendini çoktan onun azığı yapmış ve ona doğru yaklaşmıştır.

Şehbâz-ı hadeng-i yâr âgâz-ı şikâr etdi
Mürg-i dil-i zâr ana zâd olmaga yaklaştı

Y(G.385.5)

Âşık sevgilinin misk kokan yüzünü hatırına getirdiğinde, isteyene erişemeyeceğini bilir. Yalnız gönül kuşunun kurtuluşu olmayan benlere düşürdüğünde de memnun olur.

Anber hatın andım tama-ı hâme düşürdüm
Mürg-i dili kurtulmayacak dâme düşürdüm

Y(G.240.1)

Gönül o kadar çok şeyi arzular ki bunlardan bir kaçına erişse bile yine de tatmin olmaz. O, bu haliyle daldan dala konan kuşlar gibidir.

Nahl-i âmâlin ki her bir şâhını me'va eder
Mürg-i dil fikr-i sükûn eylerse de bî-câ eder

Y(B.14)

Bazen sevgili bile saçının kıvrımlı olmasına şikayet eder. Gönül avlamada maharetli olan kıvrımlara yapılan bu şikâyet şaşılacak şeydir. Çünkü sevgili bin tuzakla gönül kuşunu avlamak isterken, o kuş her zaman kurtulur ve uçar gider.

Turfe şâhîn-i şikârîdür o zülf-i pûür-hamı
Murg-ı dil saydına bir dâmîle pervâz eyler

C(G.66.4)

Gönül kuşu güzel bir bahçede kendine bir yuva yapmak ister. O bahçede tubâ ağaçları, yeni bitmiş, yeşermiş çimenler bulunmaktadır, ki bu bize Nedîm'in Cenneti arzuladığını hatırlatır.

Âşiyân-sâz olmak ister murg-ı dil bir bâğa kim
Sâhasında nahl-i tûbâ sebze-i nev-restedir

N(G.40.3)

2.89.Nakd-ı Dil

Sevgilinin göz kenarı âşıktan aldığı gönül nakdini sakladığı yer olmuştur. Bu halde göz, gamzenin yaptığı hırsızlığa yataklık yapmış olur.

Düzd gamzen kande gizlerdi alıp nakd-i dili
Kûşe-i çeşmin eger anın yatâğı olmasa

Y(G.319.2)

Sevgili aşığın gönlünü talan etmesine rağmen, yine de onu umursamaz, onu görmezden gelir.

Almada nakd-ı dili hiç tevakkuf etmez
Turnaz ol şâhid-i bâzâr satar istignâ

Y(G.9.4)

Sevgilinin yan bakışlarının anlayışlı olduğu görülmemiştir. O nadiren de olsa bu anlayışı gösteriyorsa belli ki gönlün nakdini çalmıştır ve bunu da açığa çıkarmaktan çekinmez.

Turfe ayyâr-ı tenün havsaladur gamze-i yâr
Fâş ider nakd-i dili çaldugın inkâr idemez

C(G.93.2)

2.90.Râz-ı Dil

Sevgilinin yan bakışları kadar dünyaya fitne salan başka bir şey yoktur. Bu gamze bir de açılmışsa, etraf, iyice afete döner ve bu sözü her zaman bir sır gibi Cevrî gönlünde taşır.

Gamzesi bir şüküfte âfet kim

Râz-ı dildir hemîşe güftârı

C(G.265.3)

Gönül içinde taşıdığı sıralarla ney'e benzer. Ney, dertli âşıkların sırlarını taşır derununda. Mevlevî mensubu olan Cevrî sır dolu gönlünün neyle söyleşmesi akabinde cümle insanların coşa gelip döneceğini bize şöyle aktarır.

Nây ile hem-dem olup söylese râz-ı dilden

Mevlevî gibi olur cümle-i eşyâ devvâr

C(K.28.30)

Gönül iyilerle karşılaşır sözü, eğer gönülde gizli kalan sırlardan açarsa. her açılan söz esrarlı bir mahzen haline gelir.

Ger nezâketle söz açsa râz-ı dilden ol nigân

Her şüküfte nüktesi bir mahzen-i esrârı olur

C(G.58.4)

Âşık sevgilisinden bir söz işitebilmek için gönlündeki bütün sırları ona açar fakat sevgili bir yan bakışıyla aşığın bütün sırlarını gambazlayıp ortalığa döker.

Yârdan dil nice kempt-i sühan-ı raz eyler

İstese gamzesi râz-ı dili gammâz eyler

C(G.66.1)

2.91.Sâfi Dil

Tozun temiz bir gönülde yeri olmaz. Fakat âşık kedere maruz kaldığı için onun tozları da gönüle te'sir etmiştir. Âşık bu tozları hak etmeyen gönülü bir an önce temizleyip orayı su gibi temiz bir hale getirmeye çalışır.

Pâk-meşreb âşıkın mâfiz-zamîri bellidir

Su gibi sâfi diliz gerd-i kederden sâlimiz

Y(G.151.4)

Gönül yaşadığı aşkla beraber saf bir mekâna dönüşür. Hatta temizliğiyle o kadar parlar ki sevgilinin güzel yüzünü yansıtan ayna gibi olur.

Işk ile sâf-dil olan âşık
Hüsnün âyîne-dâr-ı tal' atıdur

C(G.89.4)

Saf gönlün aynaya teşbihini Cevrî ifade ederken aklın, mananın asıl suretini tefekküre dalmasıyla gönlün masiva kirlerinden arınıp saf, temiz bir aynaya dönüşeceğini söyler.

İtdükçe hired sûret-i ma'nâyı tefekkür
Biz ana dil-i sâf ile mir'ât-ı zamîrüz

C(G.108.4)

2.92. Saht-Dil

Mürşit bir kere himmet nefesinden bahşetse, bu en az onun nazarı kadar tesirli olur. Âşıkların canlarında nefes olan şeyh, himmetiyle katı yürekleri bile yumuşatır.

Nerm eylese Yahyâ o civânın dil-i sahtın
Bir himmet eder şeyh-i meded-kâr elin öpsem

Y(G.238.5)

Âşık bülbül gibi ne kadar âh u figan etse, yaşadığı acıdan dolayı inlese, yine de kalbi katı, taş gibi olan sevgilinin bu rütbesini yumuşatamaz.

Olmaz figânı rütbe-res-i âh-ı saht-ı dil
Bülbül ne denlü na're-keş-i nâle olsa da

N(G.137.2)

2.93. Seng-Dil

Yahyâ, mürşidin nazarıyla taşlaşmış yüreklerin “seng-i sîyâh” halden lâ'le dönüştüğünü bize şu beyitiyle sunar:

Sengden dil kemmi yâ seng-i siyâhı la'l eder
Âfitâb-ı feyz-bahşâ-yı bülend- ahter mi yok

Y(G.182.4)

Görüldüğü gibi bu hal pek de şaşılacak bir şey değildir. Çünkü Allah (c.c) feyziyle, zerre kadar olan gönlü güneşe çevirmiştir.

Gönül ne kadar katı da olsa sevgilinin sitemlerine, kaderin cevrine katlanamaz.
Değirmenler bile dayanamaz, durmadan dönüp inlerler.

Seng-diller döymeye çarh-ı sitem-ger cevrine
Gussa-ı devrân değil mi âsiyâbı inleden

Y(G.270.4)

Cevrî de katılaştırmış gönlüne rağmen onu sevgilinin eline düşürmek istemez.
Çünkü aşk ve muhabbet şarabıyla dolu kadehi andıran gönlü ele geçiren sevgili onu kırabilir.

Seng-diller destine Cevrî düşürmekden sakın
Şîşe-i pür-bâde-i ışk u mahabbetdür gönül

C(G.152.5)

Âşık çoğu kez sevgilinin elindeki kadehi kıskanır. Nedîm, sevgilinin taze dudağının lezzetinden bu kadehin nasılda su gibi eriyip akmadığına şaşırır ve buna ancak taş gibi katı bir yüreği taşıyan kadehin dayanabileceğini söyler.

Lezzetinden nice âb olmadın ol lâ'l-i terin
Meded ey sâgarı yâkut dilin seng midir

N(G.30.6)

2.94.Sîne

Âşık o kadar çok cefâ taşına maruz kalır ki sinesi adeta dertlerin toplandığı bir mekâna döner. Bu taşların çokluğu nedeniyle sinede ne yazıkki bir bitki yetişmez. Ama yine de sinede elif şekline benzeyen yaralar dert fidanları gibi yeşerip büyürler.

Seng-i mihnet sahn-ı sînem eylemişken senglâh
Nahl-ı gam yine eliflerden salupdur nice şâh

Y(B.13)

Âşığın hep hayalindedir, sevgiliyi sinesine dayayıp orada uyutmak. Bu pek mümkün görünmese de sevgilinin hayali bir an olsun sineden ayrılmaz.

Eğerci koynuna girmek nasîb olmadı bir kerre
Derûn-ı sînesinden çıkmadın bir ân Yahyânın

Y(G.205.5)

Âşık dertlerden dolayı açılan yaralarla adeta gül bahçesine dönen sineyi seyretmesi için, sevgiliyi davet eder. Çünkü bu onun eseridir ve âşık bu eseri ondan izlemesini ister.

Dikdiler her yâre kim sînemde açdı hançerin
Seyrine gel bâg-ı mihnetde dikilmiş güllerin

Y(G.198.1)

Her türlü acısına ve yara dolu sinesine rağmen âşık razıdır haline. Nitekim sinedeki yaralar aşığa cihandaki tüm gül ve lâle bahçelerinden daha sempatik gelir.

Seha pür-dâg-ı sînem tâze tâze zahm-ı tîginle
Bana yegdir cihânun gülşeninden lâlezârından

Y(G.281.3)

Göğüs bazı beyitlerde meyhane kapısı olarak çıkar karşımıza. Âşığın yaşadığı aşk testere olmuş sîneyi meyhane kapısı gibi iki parçaya bölmüştür. Nitekim bu hali Yahyâ şöyle ifade eder:

Ede erre-i mihnet-i aşk saht
Der-i meygede gibi sînem dü-laht

Y(S.56)

Sevgilinin gam oklarına maruz kalan gönül, ancak sinede açılan yaralarla derdini dışa vurabilir. Bu da aşığı oldukça rahatlatır.

Korkarın derd-i derûnum ede bir yerden zuhûr
Tîg-i gamla sîne Yahyâ çâk çâk olmaktadır.

Y(G.59.5)

Can, sinenin bu oklara maruz kalması karşısında bazen hiddetlenir, fakat ok, kendine isabet ettiğinde aslında rahata ereceğini de bilir.

Helâk ederdi anı reşk-i sîne-i mecrûh
Yetişmeseydi şehâ nâvekün eger câne

Y(G.354.3)

Gönül artık acı çekmeye o kadar alışmıştır ki nerde bir dert görse sahiplenir ve onu sinesine taşır.

Getirdin ey dil-i âvâre sîneye bir bir
Ne denlü gussa vü gam varsa âşinâ diyerek

Y(G.195.2)

Sevgili oka benzeyen bakışlarını âşığın gönlüne saplar. Bu oku geri çektiğinde ise kana bulanmış peykân goncaya benzerken, sinede gonca satan dükkân görünümü alır.

Kanlı peykânı ki bu sîne-i üryâna çıka
Benzer ol gonca-ı nevesteye dükkâna çıka

Y(G.329.1)

Göğüs bu oklara maruz kala kala nişangâha dönmüştür. Öyle ki âşık, ok cana tam isabet etsin diye onu iyi bir şekilde karşılamaya çalışır.

Sînem hedef-i nâvek-i müjgân ederin ben
Cevr oklarına cânımı kurbân ederin ben

Y(G.256.1)

Gönül çoğu kez sinenin sırlarını saklar ve zamanı geldiğinde bir sırları sevgilinin gamzesine teslim eder.

Nice bir râzımı dil sînede pinhân itsün
Demidür gamzene teslîm-i girîbân itsün

C(G.184.1)

Gönül istese de istemese de sinesinde göz göz olmuş adeta ağzı andıran yaralarla gizli sırlarını deşifre eder. Cevrî bu hali şöyle ifade eder:

Açmazdı râzını sana dil degme hâl ile
Bir agız oldı sine de her yâre neylesün

C(G.201.3)

Âşık aşk ateşiyle yanmayı çoktan göze almıştır. Mana âleminde zaten bu ateşi gül bahçesine çeviren âşık sur yaptığı sinesiyle aşk ateşine girmeye hazırdır.

Işk âteşine sîne-i sûrân ile girdüm
Ben âteşi ma'nî de gülistâna getürdüm

C(G.179.2)

Allah'ın feyzi, aşkıyla yanan, tutuşan gönül her zaman feyz bereketiyle bahçe gibi yemyeşildir. Böyle bir sine de gönül ise taze yetişmiş güle benzemektedir.

Bâg-ı her dem tâze yüz feyz-i bahâr-ı ışk ile
Köhne dâg-ı sîne-i dildür gül-i nev-hîzümüz

C(G.111.2)

Vuslat gelmeyecekse eğer, aşığa canı pek de lazım değildir. Böyle bir zevki insanoğlu yaşayamayacaksa sinesinde can taşımış taşımamış pek de mühim değildir.

Câmî âşık vasl-ı cânân olmayınca n'ylesün
Zevki âdem sîne cân olmayınca n'eylesün

C(G.202.1)

Gönlün yaşadığı aşk acısı aşığın canına kast ederken, sinede yanan aşk ateşi orayı tarumar eder. Tıpkı Cevrî'nin şu beyitinde ifade edildiği gibi:

Âşıkun zahm-ı mahabbet cânına eyler eser
Âteş-i sûzân-ı mihnet sînesin pür-dâg ider

C(Te.8/4.1)

Sevgili genelde aşığa söz verir, fakat verdiği sözde durduğu da görülmemiştir. Âşık Nedîm, sevgilisinin sine ve gerdanından bûse vâdi almasına rağmen onun pişman olup caymasını şöyle ifade eder:

Gerdeninden sînesinden bûseler etmişti va'd
Cümlesinden neyleyim kâfir peşimân oldu hep

N(G.8.5)

Âşık, göğsünün içinde gümüş tenli ve ay yüzlü bir dilber için sakladığı fakat kırılmasından korktuğu için sürekli Allah'tan yardım dilediği gönül aynası için şunları söyler:

Hudâ olsun nigâh-dârı derûn-ı sîne âşık
Gönül âyînesin bir mâh-ı sîm-endâm için saklar

N(G.31.2)

Âşık vaktini, selvi boyunu hayal ederek geçirir. Yalnız bu hal hep hayallerde kaldığından aşığın sine çölünde gözyaşları ırmak olur akar.

Hayâl-i serv-i kadınle kalır giderse bu eşk
Fezâ-yi sîne bir cûy-bâr olur giderek

N(G.66.4)

Nedîm, derdinin dermanını genelde meyhanede, sâkî'de arar. Bir müddet oradan uzak kalıp sâkî'yi göremediğinde ona sitemlerde bulunur, çoktandır gönlüne misafir olmadığını söyler.

Çokdan ey sâkî gelip sînemde mihmân olmadın
Derdime destindeki sâgarla dermân olmadın

N(G.70.1)

Sevgili cefa eliyle aşığın kalbinde yaralar açarken, âşık onun yaşmağının ucuna yaralı kalbini oya gibi işleyeceği günün bir gün geleceği ümidiyle yaşar.

Dest-i cevrinden olan çâki alıp sînemde
Bir zaman zîver-i dâmân-ı nikaab eylesin

N(G.72.2)

Sevgilinin bir nazarıyla aşğın sinesinde açtığı yaraları Nedîm anlatırken böyle yaralı bir sineyi görmesi için sevgli davet ettiğini söyler.

Güşâd et düğmemi pîrâhenim aç sînemi yokla
Hele gör neylemiştir bana şemşîr-i nigâhın gel

N(G.78.2)

2.95. Süveydâ-yı Dil

Sevgilinin koluna yaptırdığı dövme sevada benzer. Bura da kol gümüşü andırırken, dövme de gümüş üzerine işlenen nakış gibidi. Sevgili koluna dövme yaptırırken, âşık boya olarak gönlündeki siyah noktalarını kullanılmasını ister.

Ümîd odur ki süveydâ-yı dilden ede sevâdın
Erse sûzenile yâr nakş-ı âh kolunda

Y(G.321.2)

Gönülde ki süveydada öyle bir sır vardır ki, bu sırrı kimsenin bilmesi muhtemel değildir. Bu gizli sırrı taşıyan gönülde hassaslığından dolayı Yahyâ'nın şu beyitinde aynaya benzer:

Şu sırki câyı sûveydâ-yı dildedir Yahyâ
Anı ne bülbül-i şeydâ bilir ne pervâne

Y(G.354.5)

2.96. Şîr-Dil

Âşık, sevgiliyi avına düşürmek için çalışırken, sevgili bir bakışıyla o cesur yürekliyi zaten avlamıştır. Yani âşık ava giderken avlanmıştır. Yahyâ bu hali şöyle yansıtır:

Âdem ne denli şîr-dil olsa şikâr olur
Etse kaçan nigâh-ı gazâlâne gözlerin

Y(G.201.3)

Yemen’de bulunan Haydar Paşa’yı methettiği bir kasidesinde Cevrî, “Allah’ın kılıcı” lâkaplı bu Paşa’nın cesur yüreğiyle saldırarak gönülleri nasıl titrettiğini şöyle dile getirir:

Esedü’llâh-lakab hazret-i Haydar Paşa
Ki dil-i şîr-i neri savleti lertzân eyler

C(K.29.22)

Nedîm ise Sultan Ahmet ve İbrahim Paşa’yı övmek için yazdığı bir Şitâiyye’de bu iki Emir’den bahsederken onların ne kadar cesur yürekli olduğunu söyler ve diğer meziyetlerini şöyle sıralar:

Müşîr-i şîr- dilâ sadr-ı âsman- kadrâ
Eyâ vezîr-i mekârim-semîr ü ferruh-fer

N(K.11.40)

2.97.Zahm-ı Dil

Âşık eğer aşk yoluna girmeyi seçmişse artık onun bu yoldan ayrılması mümkün değildir. Eğer böyle bir fikri aklına getirirse ve çektiği acılardan dolayı yaralı gönlünden inleme ve ağlamalarından vazgeçmeye kalkışırsa bu kendisi için hiç de hayırlı olmaz, derhal bu fikrinden vazgeçmek zorundadır.

İşler deyü zahm-ı dili ko nâle vü zârı
Zinhâr sakın iş degil ey gam-zede bu iş

Y(G.165.3)

Cevrî çektiği dertlerden dolayı isyan edip sevgiliden merhamet dilendiğinde bilir ki, yaralı gönlünün merhemi yarin lütfedip bir kere nazar etmesindedir. Ki sevgili bazen bu lütüfkârlığı aşığından esirgemez.

Derd-i ısyânuma dermânı ol eyler zîrâ
Nazar-ı merhameti zahm-ı dilün merhemidür

C(K.1.41)

Gönüldeki yaralar şekli itibariyle gül bahçesindeki goncalara benzer. Âşık gönlünde yanan ateşle sevgilinin oka benzeyen kirpiğinin üzerine şebnem yağdırmış olur. Nedîm bu güzel buluşmayı şöyle dile getirir:

Sûz-ı ciğerle nevk-i hadengin müzâb edip
Gül-gonce-zâr-ı zahm-ı dile şeb-nem eyleriz

N(G.47.5)

Buraya kadar alfabetik sıralamaya aldığımız gönülle ilgili kelimeler, üç şâirimiz tarafından divanlarında sıkça kullanılan kelimelerdi. Bu kelimeler dışında şâirlerimizin sadece kendi divanlarında bir ya da iki yerde kullandıkları terkiplerde vardır. Örneğin Yahyâ diğer iki şâirimizin kullanmadığı; peymâne-i dil, âzürde- dil, fûlk-i dil, güncişk-i dil, pâ-y-1 dil, câ-y-1 dil gibi kelimelere divanında bir beyitte de olsa yer vermiştir. Aynı şekilde Cevrî nâle-i dil, dil-i mestâne, dil-i ârif, levh-i dil, âlem-i dil gibi tamlamaları kullanmıştır. Nedîm de mînây-1 dil, dil-şûde, beyt-i dil, dil-harâb'ı kullanmıştır. Biz şimdi sıralamaya almadığımız bu terkiplerin yer aldığı beyitlere konunun genel bir bütünlük arz etmesi açısından yer vermeyi uygun gördük.

Âzürde-dil

Âşığın sevgiliden buse istemesi onun gönlünün kırılmasına neden olur. Affetmek içinse âşıktan elini öpmesini ister.

Bir bûse rica eyledim âzürde-dil olmuş
Afv etse günâhım yine ol yâr elin öpsem
Y(G.238.3)

Cây-1 dil

Sevgilinin saç kıvrımları arasında kendine yer bulan âşık onun gül yüzüne yakın olacağından dolayı gül dalına yuva yapmış bülbül gibi neşelenir ve oradan bir daha ayrılmak istemez.

Zülfüne câ-y-1 dil olan o zülf-i ham-be-ham
Bir âşiyânedir k'ola âbâd-1 andelîb
Y(G.17.4)

Güncişk-i-dil

Sevgili bir şahbaz gibi yükseklerde uçup nazlanırken âşık da küçük bir serçe gibi ıssız köşelerde niyaz eder.

Şen hemân künc-i bekle ey güncişk-i dil
Şâhbâzın çünkü evc-i nâzda pervâz eder
Y(G.67.3)

Fûlk-i dil

Gönül tıpkı bir gemi gibi lütuf rüzgârında sallanır durur. Mihnet sahilinden kurtulmak için bu lütuf rüzgârını beklemekten başka çaresi de yoktur. Yelkenli bir

geminin rüzgâr olmadan hareketi mümkün değilse, gönlün de lütuf olmadan sıkıntılardan uzaklaşması mümkün olmaz.

Nesîm-i lutfundur intizârı fülk-i dilin
Çog oldu sâhil-i mihnetde rûzgâra bakar
Y(G.73.3)

Pây-ı dil

Âşık sevgiliye bağlandığından beri onun kölesi konumundadır. Sevgili böyle bir gönlün ayağını kendine aşk bağıyla bağladığı için âşık halinden oldukça memnundur.

Çıkarma pâ-yı dilden kayd-ı bend-i mihnet-i aşkı
Kul olduk cânla ol şâha çün bî-dâddan kaçma
Y(G.333.3)

Peymâne-i dil

Mecliste âşıklar bir araya gelince dört gözle sâki'nin gelmesini beklerler. Sâki elinde kadehle gelince gönül peymâneleri neşe ve şevk şarabıyla dolar.

Yahyâ şarâb-ı şevkle peymâne-i dil pür olur
Sâki gelince meclise destinde tolu câm-ı mülk
Y(G.222.5)

Dil-i âlem

Yüce Allah'ın kullarına hele de yaralı, gönlü dert dolu kullarına merhameti kuşkusuz tartışılmaz. Cevrî, Peygamber Efendimiz (S.A.V) için yazdığı na't-ı şerif'te gönüller âleminin tabibi olan Allah'ın: "sen olmasaydın bu dünyayı yaratmazdım, ey habibim"(Suyutî,1/272) diyerek seslendiği kutsi hadisinde sevgiliye merhametinin, muhabbetinin tabi ki daha da fazla olacağını şöyle dile getirir.

Rahm ider haline mecrûhların ve'l-hâsıl
Ol tabîb-i dil-i âlem rusûlün erhamıdur
C(K.1.42)

Dil-i ârif

Arifin gönlünde kötü, fena bir düşünce yoktur. O, zaten Allah'ın kendisine lütfettiği gizli sırlara ermişken, kalp gözü açıkken böyle çirkin hayallere dalması muhtemel değildir.

Dil-i ârifde bed-hayâl olmaz
Hükm-i vesvâsa imtisâl olmaz
C(T.7/1.1)

Dil-i mestâne

Sevgilinin gamzesi ne zaman aşğın kanlı ciğerine susasa, gönlü tarumar eden yan bakışlarını acımasızca salar. Çünkü gönlün aşk şarabıyla kendinden geçip dertlerini unutmamasına sevgili dayanamaz ve hasetlik eder.

Teşnedür gamzesi de lezzet-i hûn-ı cigere
Reşk ider zevkına dâyim dil-i mestânemüzün

C(G.147.2)

Levh-ı dil

Cevrî, gönlünün levhasına sevgilinin kaşlarını adeta besmele yazar gibi kazır ve şunları söyler:

Levh-ı dile ebrûlarınınun nakşı çekildi
Ol demki kalem besmeleye virdi keşîde

C(G.231.4)

Nâle-i dil

Sevgilinin hasretiyle kan dolmuş ciğerine rağmen, yaşadığı her şey aşığa bal gibi gelir. Âşık, çalgıcının yerine inleyen gönlünü dinler ve huzur bulur.

Ol hasret ile hûn-ı ciger nûş iderüz biz
Mutrıb yerine nâle-i gûş iderüz biz

C(T.1/1.16)

Beyt-i dil

Nedîm, sevgilisinin yanağına duyduğu özlemle gönüllü olarak alev alev yanmaktadır. Yanaktaki ayva tüylerse gönül evinin baykuşu gibidir. Tiflî'nin gazeline tahmis yazan Nedîm bu beşlemeyi kendine yazdıran asıl sebebin, dilberin dudaklarına duyduğu arzudan kaynaklandığını bize şöyle bildirir:

Cân ile Nedîmâ ruhunun mültehibidir
Kâfer hatı beyt-i dilimin bûm-ı şebîdir
Tahmîse sebep ol sanemin şevk-ı lebîdir
“Tıflî bu gazel ol güzelin müntehabîdir
Mecmûa-i eş'âr-ı selîs-i sühanimden”

N(Th.6.5)

Dil-harâb

Nedîm İbrahim Paşa çarşısının yakınındaki bir çeşmeye yazdığı tarihte o çeşmenin gönlü harap olmuş âşıklara şifa verdiğini ve bu dağıtıma devam ederek de dünyayı mutlu edeceğini şöyle ifade eder:

Cihanda ârzûsu dil-harâb olmuşları ta'mir

Hemişe pîşesi hayrât ile dünyâyı ihyâdır

N(Ta.38.6)

Dil-şüde

Âşık, sevgiliden ayrı olduğu günlerde kendini meyhaneye atar. Fakat şarabın neşesine varamadan baş ağrısı ve mahmurluk çeker. Böyle bir halde sabrını ve gönlünü yitirmiş zavallının halini kendinden başkası anlamaz.

Henûz neş'esini görmeden humâr çeker

Nedîm-i dil-şüde-i bî-karârı benden sor

N(G.28.5)

Minâ-ı dil

Âşığın bulunduğu meclise gelen sevgili, bazen onun arzularını yerine getirip boyun eyerken bazende ona dik kafalılık eder. Bu hallerinden dolayı âşık, sevgilinin şarap şişesini mi yoksa gönül şişesini kıran mermer mi olduğunu bir türlü anlayamaz. Nedîm bu konuda şöyle devam eder:

Ser-fürû gâhi gehî sahtlik eyler bilmem

Bezmd e şişe mi mînâ-yı dile hâremidir

N(G.17.4)

SONUÇ

Bu araştırma her şeyden önce genel çoğunluğun zihninde var olan -ki bizde de böyleydi- Divan Edebiyatı'nın anlaşılmaz önyargısını yıkmamıza vesile oldu. İçinde Divan Edebiyatı'na karşı az bir meyli de olsa ve sırf bu önyargıdan dolayı yaklaşamayanlara şunu söyleyebilirim ki, durum hiç de bizlerin zannettiği kadar karmaşık değil. İşi zorlaştıran karmaşık hale getiren aslında bizim beynimiz, ya da yapmak istemeyişimiz. Çok kısa bir sürede, direk beyitler üzerinde çalışıldığında yazarın ne demek istediğini bulup, bu mutluluğu tadınca gerisi -ki asıl zor olan kısımlar- o kadar kolaylaşıyor ki. Bize de bu önyargıyı yıktırıp bu duyguları tatmamıza olanak sağlayan saygı değer hocam Prof. Dr. Naci OKÇU' ya bir kez daha teşekkür ediyorum.

Bu çalışma bize 17. yüzyıl şâirleri Şeyhülislâm Yahyâ ve Cevrî'nin ve 18. yüzyıl şâiri Nedîm'in gönül kavramını divanlarında nasıl işlediğini görmemizi sağlamıştır.

Yaptığımız araştırmaya birbirinden farklı misyonlara ve hayat anlayışlarına sahip şâirler konu olduğu için "gönül" gibi ulvî bir mevzunun farklı şâirlerde nasıl şekil aldığını görme imkânı bulduk.

Şâirlerimizden Yahyâ Efendi, Şeyhülislâm olması hasebiyle maddi sıkıntılar çekmemiş, özellikle IV. Murat'ın iltifatlarıyla karşılaşmış, devrinde sevilen, saygı duyulan bir şâirdir. Fazla ilgiye alışmış olacak ki IV. Murat'tan sonra tahta çıkan İbrahim döneminde ilgi görmeyişi ve saray içi oynanan oyunlara daha fazla yaşlı vücudunun karşı koyamayışı vefatının sebepleri arasındadır.

Yahyâ Efendi Şeyhülislâm olmasına rağmen divanda ilâhi aşka pek de yer vermemiştir. İlâhi aşkı işlediği beyitlerin sayısı oldukça azdır. Yahyâ'nın içki içmediği ve meyhane yolu bilmediği halde oralarda bulunmuş ve içmiş gibi yazdığı beyitler bizde bir şey yapmadığı halde onu yapmışçasına üstelik hiçbir kusuru olmadan ele alışı şâirliğini ne kadar ustaca kullandığı düşüncesini uyandırmıştır.

Aşka kâbil dil mi yok şehr içre yâ dilber mi yok

Mest yok meclisde bilmem mey mi yok sâgar mı yok

Y(G.182.1)

beyti sanırım bu düşüncemizin ne kadar yerinde olduğunu doğrular niteliktedir.

Yahyâ Efendi aslında meyhaneyi öven beyitlerinde kendini gerçek Allah aşığı zanneden, birilerine gösteriş için riyakârca ibadet eden, ellerinde tespih omuzlarında seccadeyle cenneti kazanabileceklerini zanneden zâhitlere kızmaktadır. Nitekim

meyhane ehlinde riyâ yoktur. Bunlar mütevazı âlim, ârif kişilerdir. Samimi oldukları için arzu ettikleri her şeyi yürekten isterler. Bunlar Allah aşkıyla her iki cihanı da terk etmiş kişilerdir. Yahyâ'nın meyhaneden kastı da aşk meclisleridir. Fakat yaşadığı devrin bazı kesimlerince eleştirilere maruz kalmış, yani anlayamamıştır.

Yahyâ Efendi'nin "gönül" içerikli çoğu beytinde âşık sevgilisine bir türlü kavuşamamakta, bu uğurda acı çekmeye, türlü sıkıntılara maruz kalmaya, hatta ölmeye bile razı bir görünüm çizmektedir.

Aşk ateşi cânâ beni yandırdı kül etti
Yanmaya sana sûz-ı dili tâb mı kaldı

Y(G. 422.2)

Sıkıntısına ve kavuşamayacağını bilmesine rağmen âşık Yahyâ yine de içinde bir ümit besler ve şu dizerleri sarfeder:

Kenâr-ı cûda bir servi kenâr etmek ümîdiyle
Akar sular gibi şûrîde diller bî-karar olsa

Y(G.363.3)

Gönül sevgiliyle hitabın dışında bazen; padişaha, vezire, saraya, şehre vs.'ye hitaben de kullanmıştır.

Dil hırâş eyler nazar kıldıkça mihnet artırır
Dil- güşâ her bir makâm-ı gam zedâ-yı Edirne

Y(G.378.3)

Şâirlerin birbirleriyle çelişmeleri, aynı görüşü savunmamaları gayet normal karşılanır. Ancak şâir bazen kendi içinde bile çelişmektedir. Nitekim Yahyâ'nın şu beyitleri bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

Korkarın Yahyâ ki pülâd olsa te'sîr ider
Tîr-i âhun kim vara ol âhenden yana

(G.14.5)

Seng ü âhenden geçer âhım sana etmez eser
Kalbin ey nâzik- beden taşdan demirden bek midir

(G.129.3)

Sevgiliden gelen her türlü sıkıntıyı tek başına göğüslemeye çalışan âşık, Yahyâ'nın şu beytinde dayanamayıp dostlardan yardım istemektedir.

Kûnc-i vasıl-ı dil-rübâya mümkün olurdu zafer
Himmet-i merdân edeydi cünd-i a'dâyı şikest

Y(G.29.4)

Yahyâ'da tespit ettiğimiz bir diğer farklı durum da sevgilinin bazen vuslata razı olmasıdır. Gerçi o başkaları tarafında kandırılıp bu düşüncesinden caydırılrsa da sevgilinin vuslat düşüncesi pek alışıldık bir şey değildir.

Cân nakdını alıp da unutmak revâmıdır
Resm-i vefâyı bilmediği dil rübâların

Y(G.206 4)

Genel olarak Yahyâ'nın incelediğimiz beyitleri bizde ilahi aşkı yaşayan âşıkların acıdan, ıstıraptan ziyade neşeli, gayet mutlu, çektiği acılar karşısında bile heyecan duyan, beşeri aşkı yaşayan âşıkların ise bunun aksine çektiği kederden neredeyse ölme eşiğine geldiği düşüncesini uyandırdı.

Reh-i taleb tutalım kûyü dil-rübâ diyerek
Safâ vü mihnete yâhu vü merhabâ diyerek

Y(G.195.1)

Görüldüğü gibi bu beyitte Yahyâ gerçek vuslatı yani Allah'a kavuşmayı düşlediği andan itibaren aşkın acılarının dindiği bu halin kendisine neşe bile verdiğini söyler. Şu beyitte ise bir dilbere sevdalı olan aşkın çektiği acılar ortadadır.

Bir gözü bîmârün ey Yahyâ leb-i hicrânıdır
Pister-i gamda dil-i pür ızdırâbı inledien

Y(G.270.5)

Yaptığımız çalışmada Yahyâ'nın dil, gönül ve bu anlamdaki tüm kelime ve terkiplere divanında 1010 kez yer verdiği tespit edilmiştir. Bu terkiplerden Yahyâ en çok 81 kez kullandığı dilbere yer vermiştir. Yahyâ yine diğer iki şâirimizin kullanmadığı “âzürde-dil”, “cây-ı dil”, güncişk-i dil”, “fülk-i-dil”, “pây-ı dil”, peymâne-i dil”, “bâg-ı dil”, “çerâg-ı dil”, “dil-i gam-zede”, “dil-i meyyâl”, “dil-i sevdâ-zede” terkiplerine yer vermiştir. Yahyâ'nın en az tercih ettiği gönülle ilgili kelime ve terkipler ise; “âhen-dil”, “âyîne-i dil”, “bahr-ı dil”, “dil-i mecrûh”, “dil-zen”, “efgân-ı dil”, “dil-i mehcûr”, “ârâm-ı dil”, “gül-zâr-ı dil”, “hum-ı dil”, “dâmân-ı dil” vs.'dir. Yahyâ beşerî aşkı işleyen bir Şeyhülislâm şâir olsa da “gönül” , “aşk” mevzularına divanında fazlaca yer vermiştir.

Cevrî diğerk iki şâirimiz gibi rahat bir yaşam sürememiş, maddi sıkıntıları fazlaca yaşamış bir şâirimizdir, ki bu hal onun divanına fazlaca yansımıştır. IV. Murat'ın iltifatlarına nail olsa da bu onun rahatlamasına yetmemiştir. Üç şâirimiz içinde gönül ve gönülle ilgili terkiplere en çok divanında yer ayıran Cevrî'dir. Bu kelimeleri en çok kasidelerinde bir padişahı, sarayı, çeşmeyi veyahut veziri överken kullanmıştır. Ki bu bizde yine çektiğı maddi sıkıntılardan dolayı iltifat ve arkasından maddi bir kazanç beklediğı düşüncesini uyandırmıştır.

Cevrî gazellerinde daha çok tasavvufi yönünün de ağır olması nedeniyle ilahi aşkı işlemiştir.

Bâg-ı her dem tâze yüz feyz-ı bahâr-ı ışık ile
Köhne dâğı sîne-i dildür gül-i nev-hizümüz

C(G.111.2)

Bu beyit aynı zamanda yine Yahyâ'da savunduğumuz ilahi aşkı yaşayan âşıkların çektiğı çilelerde bile mutlu olduğı görüşünü doğrular niteliktedir.

Bunun yanı sıra Cevrî, divanında beşerî aşka da yer vermiştir. Mevlevî yönü ağır basan şâirin gönülle ilgili kelime ve terkiplerin yer aldığı beyitleri incelediğimizde gönülün derûni manada kişide hissettirdiğı duygu yoğunluğuna pek de varamadık, ki bunda elbette Cevrî'nin maddi sıkıntılar çekmesinde ve daha çok gönülü kasidelerinde bir saraya, çeşmeye veya bir padişaha, vezire hitaben kullanmasında büyük pay vardır.

Cevrî'de tespit ettiğimiz alışılmışlığın dışındaki bir hal de, sevgili için bile canını seve seve vermeye razı olan aşğın bu aşktan pes edip yüreğinin tek sahibi olan sevgiliyi artık oradan çıkarmak isteyişidir. Nitekim şu ifadeler ne demek istediğimizi açıkça ortaya koyan dizelerdir:

Ne hâtrumda recâ-yı safâ-yı vuslat var
Ne sînede eser-i sûzişi-i muhabbet var
Ne dil-i rübâ ile Cevrî kemâl-i ülfet var
Ne bende nâza ne anda niyâza ragbet var

C(Tes.3.5)

Cevrî,divanında gönül anlamındaki tüm kelime ve terkiplere toplam 1262 kez yer vermiş olup bu kelime ve terkipleri diğerk iki şâirimiz Yahyâ ve Nedîm'den daha fazla kullanmıştır. Cevrî, beyitlerde en çok 60 kez yer verdiğı "cân u dil" ter kibini kullanmıştır. Diğerk şâirlerimizden farklı olarak kullandığı terkipler şöyledir: "dil-i

âlem”, “dil-i ârif”, “dil-i mestâne”, “levh-ı dil”, “nâle-i dil”, “dil-i hüşyâr”, “dil-i mecnûn”, “dil-i ser-bâz”, “dil-i ser-keş”, “dil-i şüküfte”. Cevrî'nin az da olsa yer verdiği gönülle ilgili terkipler ise ; “bahr-ı dil”, “dili teng”, “âhen-dil”, “dil-i rindân”, esrâr-ı dil”, “dil-i feyyâz”, “hüzn-i dil”, “külbe-i dil”, “dil-şinâs”, “çâk-ı dil” ve “fârîg- dil”dir.

Son olarak Nedîm'in divanındaki gönül içeren beyitlerin bizde uyandırdığı farklı halleri vermek istiyoruz. Nedîm her ne kadar Lâle Devri'nde sarhoş, her gördüğü güzele âşık bir şâir portesi çizse de bazı beyitlerinde onun ilahi aşka yer verdiğini de söyleyebiliriz. Nitekim şu beyit düşüncemizi doğrular niteliktedir:

Sen dil-i rişîni hûn-âb ile rengîn ede gör

Zâhid-i hâma gerek rîş-i hidâb-âlûde

N(G.134.4)

Yine şu beyit de Nedîm'de ender rastladığımız ilahi aşk belirtileri olan bir beyittir:

Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek

Hep esirîndir beğim hattâ dil-i nâ-şâda dek

N(G.63.1)

Nedîm hayatında pişmanlıklar yaşayan bir şâirdir. Şaraba düşkün olan şâirimizin bazı beyitlerde şaraba tövbe ettiğini ve bu tövbeye sonra pişman olup tekrar bozduğunu öğreniyoruz. Tövbesini her ne kadar bozsa da Nedîm gibi bir şâirin pişman olup bir daha içmeme kararı alması bile alışılmışın dışında Nedîm'de nadir görülen bir haldir.

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi

Zannım budur ki sen de peşmânsın ey gönül

N(G.75.2)

Sevgili çoğu beyitte aşktan, aşğın halinden anlamayan bir porte çizse de Nedîm şu şarkıda bunun aksini savunmaktadır:

Serâpâ hüsn ü ansın dil-sitânsın nâz-perversin

Cüvân-ı mihrîbansın şûhsun nâzende dil-bersin

Nazîrîn yok cihanda hüsn ile mihrî münevversin

Behâ olmaz sana cânâ aceb pâkîze gevhersin

N(Ş.10.1)

Yaşadığı devre olmasa da kendinden sonraki çağa gerek gazelleri gerekse şarkılarıyla damgasını vuran Nedîm, Divan Edebiyatı'na büyük soluk getirmiş Lâle

Devri'nin tüm güzelliklerini fazlasıyla yaşayan ve yaşatan şarap ve aşk şâirimizdir. Böyle bir şâirin divanında gönül ve gönülle ilgili terkiplere çokça yer verilmiş olacağını düşünsek de sonuçlar tahminimiz doğrultusunda çıkmamıştır. Aşk adamı olmasına rağmen gönle fazla yer vermemesi şaşırtıcı olsa da biz bunun nedenini aşkı kalbe indirmemesinde görüyoruz. İstanbullu şâirimizin hemen her gün gördüğü güzellere âşık olması ve hercai bir yaşam sürmesi sanırım sorunun cevabını verir niteliktedir. Genelde ilahi aşkı yaşayan ve şiirlerinde işleyen şâirlerimizde rakamlar yüksek çıkarken bu rakam beşeri aşkı işleyen şâirlerimizde daha düşük çıkmaktadır. Nitekim Nedîm divanında gönülle ilgili kelime ve terkiplere toplam 620 kez yer vermiş olup diğer iki şâirimiz içinde en az bu kelimeyi kullanan şâirimiz olmuştur. Nedîm'in bu terkipler içinde en çok yer verdiği tamlama dil-cû'dur. Yaptığımız araştırmada dil-cû terkibine divanda 45 yerde rastlanmıştır.

Nedîm de yine diğer iki şâirimizden farklı olarak “bend-i dil”, “burc-ı dil”, “dil-i düşmen”, “dil-i nâ-mihribân”, “dil-i pür-cûş”, “dil-i serd”, “beyt-i dil”, “dil-harâb”, “dil-şüde”, “minâ-yı dil” terkiplerine yer vermiştir. En az tercih ettiği terkiplerse; “siyeh-dil”, “hevâ-yi dil”, “dil-i mahrûr”, “dil-i na-çâre”, “cihân-ı dil”, “dil-i yâr”, “dil-i ârif”dir.

Yaptığımız bu çalışmayla, birbirlerine yakın yüzyıllarda yaşamalarına rağmen yaşantıları pek de birbirine benzemeyen Yahyâ, Cevrî ve Nedîm'in gönülle ilgili kelime ve terkiplere yer verdikleri beyitlerde nasıl birer gönül taşıdıklarını öğrenme fırsatı bulduk. Buna göre Yahyâ Şeyhülislâm olmasına rağmen divanında az da olsa tasavvufî aşka yer verse de, çoğu kez beşerî aşkı işlemiş ve bazı kesimlerce eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle onun içki, meyhane, sevgili ve aşktan bahsettiği beyitleri eleştirilmiş ve yanlış anlaşılmıştır. İkinci şâirimiz Cevrî ise tasavvufî yönünün ağır basması nedeniyle beşerî aşkı pek tercih etmemiştir. Son şâirimiz Nedîm'e gelince, o, lâ-dînî aşkın savunuculuğunu hakkıyla yerine getirmiş olsa da, bazı beyitlerde yaşamının farklı dönemlerinde kısa süreli de olsa tarikatlara girip çıkması ve müderrisliğinin de ağır basması nedeniyle ilâhi aşk belirtilerine rastlanmıştır.

Bu tarz çalışmalar şâirlerin yaşadıkları toplumun ihtiyaçlarını, düşünce yapılarını, edebiyata, şâirlere bakış açılarını, gönüle, aşka karşı yaklaşımlarını öğrenme fırsatı sunmaktadır. Bu çalışmaların devamıyla Divan Edebiyatı sahasının da daha iyi anlaşılacağını ve bu alana katkılar sağlayacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Ayan, Hüseyin, **Cevrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânın Tenkidli Metni**, Atatürk Ün. Basımevi, Erzurum, 1981.
- Banarlı, Nihat Sami, **Resmî Türk Edebiyatı Tarihi II**, MEB. Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____, **Türkçe'nin Sırları**, Kubbealtı Neşriyatı, 20. Baskı, İstanbul, 2004.
- Bayraktutan, Lütfi, **Şeyhülislâm Yahyâ Hayatı Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Karşılaştırılmış Metni**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, T. D. ve Ed. Programı), Erzurum, 1985.
- Bilkan, Ali Fuat, Çetindağ, Yusuf, **Şeyhülislâm Şâirler**, Hece Yayınları, Ankara, 2006.
- Bulut, Hülya, **Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki Yeni İsim: Nedîm-Levnî ve Eserlerindeki Sevgili Figürleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent, Ün. Türk Edebiyatı Bölümü), Ankara, 2001.
- Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- Çelebioğlu, Amil, **“Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanında Gönül”**, Türk Kültürü, S.185, 1978.
- _____, **Erzurumlu İbrahim Hakkı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.
- Çetin, Mehmet, **Tanzimattan Günümüze Türk Şiiri Antolojisi**, C.1, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2002.
- Demirel, Şener, **Divan Şiirinde Redd-i Matla** (Bilg, Güz, Sayı:31, Fırat Ün.) Elazığ, 2004,
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 20. Baskı, Ankara, 2003.
- Eren, Abdullah, **Şeyhülislâm Yahyâ Divanı'nın Tahlili**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün. Sosyal B.E.), Erzurum, 2004.
- Ertem, Rekin, **Şeyhülislâm Yahyâ Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- Genç İlhan, **Esrar Dede Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye İnceleme-Metin**, 2.Bölüm, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün., S.B.E.), Erzurum, 1986.
- Gibb, E.J.Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi (III-V)**, Ter. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, C.2., Ankara, 1999.

- Güzel, Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2004
- Gölpınarlı, Abdalbaki, **Melâmilik Ve Melâmiler**, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.
- _____, **Nedîm Divanı**, İnkılâp Ve Aka Kitabevleri, 2.Basım, İstanbul, 1972.
- _____, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler Ve Atasözleri**, İstanbul, 1977.
- Gülmez, Sema, **Cevrî İbrahim Çelebi Ve Hilye-i Cihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün. S.B.E.), İzmir, 2006.
- İnam, Ahmet, **Dolanmalar**, Hece Yayınları, Ankara, 2004.
- _____, **“Edebiyat Gönül Kürede”**
file://C:\DOCUME~1\1\LOCALS~1\Temp\IMAHWLXS.html.
(Erişim Tarihi: 31.05. 2008)
- İpekten, Haluk; İsen, Mustafa, Toparlı, Recep; Okçu, Naci; Karabey, Turgut, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı, C.4, İstanbul, 1996.
- Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı II**. T.E.V. Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2004.
- Karaalioğlu, Seyit, Kemal, **Resimli- Motifli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2. Basım, İstanbul, 1980.
- Karaalioğlu, Seyit, Kemal, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2.Basım, İstanbul, 1978.
- Karataş, Leyla, **Nedîm Divanında Lale Devri Sosyal Hayatın İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün.), İzmir, 2006.
- Kayaalp, Ayşe, **Türk Şiirinde Can Ve Gönül Kavramlarının İnceleniş Tarzının İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ün. Eğitim Bilimleri Enstitüsü), Niğde, 2006.
- Kınalızade, Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-Şurâ**, (Haz. Dr. İbrahim Kutluk), C.I, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1978.
- Kortantamer, Tunca, **“Nedîmin Şiirlerinde İstanbul’dan Sahneler”** Eski Türk Edebiyatı - Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- Köksal, M. Fatih, **“Bir Kaside İki Şâir: Nef’î-Cevrî”** Türklük Bilimi Araştırmaları, 4,1997.

- Köprülü, Fuad, **Divan Edebiyatı Antolojisi**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931.
- Kutkan, Şevket, **Nedîm Divanından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992.
- Macit, Muhsin, **Nedîm Divânı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Mazioğlu, Hasibe, **Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1992.
- Mengi, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Edebiyat Tarihi-Metinler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- Mermer, Ahmet; Alıcı, Lütfi; Eflatun, Muvaffak, Bayram, Yavuz; Keskin, Neslihan Koç, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007.
- Okçu, Naci, **Şeyh Galib Hayatı, Edebi Kişiliği, Eseleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkidli Metni I.**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Onay, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (Haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Otluoğlu, Çoşkun, **Şâir Nedîm Mecmuası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Ünv. S.B.E), Erzurum, 1998.
- Özkırmı, Atilla, **Nedîm**, Toker Yayınları, İstanbul, 1974.
- Pala, İskender, **Kitâb-ı Aşk**, Alfa Yayınları, 8.Baskı, İstanbul, 2004.
- _____, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- _____, **Müstesna Güzeller**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, **Kudemânın Kırk Atlısı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____, **Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk**, Kapı Yayınları, 14-15. Basım, İstanbul, 2005.
- _____, **Divane Güzeller**, Kapı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- Radvatu'l- Muhibbîn ve Nuzhetü'l- Müştâkîn, **Doğu Klasikleri İbnü'l Kayyîm el-Cevziyye Âşıklar Kitabı**, Şule Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2006
- Sâmi, Şemsettin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul,
- Sarı, İsa, **Eski Türk Edebiyatı-V**, (Ders Notları, Gazi Ünv. Fen Ed. Fak., T.D.ve E.B.), Ankara, 2007-2008.

- Sefercioğlu, Mustafa, Nejat, **Nev'î Divânı'nın Tahlîli**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- Seyhan, Recep, **“Gönüle Dair”**, Türk Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1978.
- Süreyya, Cemal, **“Sevgilin Halleri”** Şapkam Dolu Çiçekle, Ada Yayınları, 1976.
- Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- “Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (İstanbul)”**, http://kenthaber.com/Arsiv/Izbirakanlar/Istanbul/IzBirakan_3016.aspx (Erişim Tarihi: 09.12. 2007)
- Şükün, Ziya, **Farsça-Türkçe Lügat, Gencinei Güftar Ferhengi Ziya 2**, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, 1984.
- Tarlan, Ali Nihat, **Şeyhî Divanı'nı Tetkik**, 4. Baskı, Ankara, 2004.
- Tolasa, Hasan, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.2-3, Dergah Yayınları, İstanbul,1997.
- Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999.
- Uraz, Murat, **Şeyhülislâm Yahyâ, Hayatı, Şahsiyeti Ve Şiirlerinden Parçalar**, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1944.
- _____, **Nedîm (Yetiştığı Asır, Hayatı, Şahsiyeti Ve Şiirlerinden Parçalar)** Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938.
- Ünal, Nuri, **Cevrî Divânında İnsan Tipleri**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi) Konya, 2004.
- Üstüner, Kaplan, **Divan Şiirinde Tasavvuf**, (14-15. Yüzyıllar), (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. S.B.E.) Ankara, 2007.
- “Yahyâ Efendi Şarap İçer Miydi?”**
<http://www.milliyet.com.tr/2006/04/03/yazar/altan.html>.
 (Erişim Tarihi: 09.12.2007)
- Yeşirgil, Nevzat, **Nedîm Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Varlık Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1959.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Samsun ili Kavak ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Tokat'ın Zile ilçesinde, Orta öğrenimini Zile İmam Hatip Lisesinde tamamladı. 2000 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümüne yerleşti. 2004 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim dalında Yüksek Lisans'a başladı. Şu an Aziziye Fatih İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.